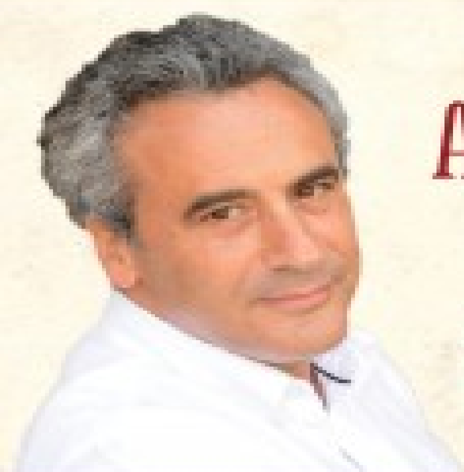
KEPES ANDRÁS

TÖVISPUSZTA

AZ ÉVSZÁZAD REGÉNYE

KEPES ANDRÁS CSALÁDREGÉNYE
A XX. SZÁZAD MAGYARORSZÁGÁRÓL

Kepes András

Tövispuszta

Ulpius-ház Könyvkiadó Budapest, 2011

Azoknak, akik gyanútlanul elmesélték nekem a történeteiket, és főként feleségemnek, gyerekeimnek, unokáimnak, akik miatt tovább mesélem.

Kávéfoltos levelekből, megsárgult, tépett szélű dokumentumokból, elrongyolódott naplókból és felesleges tárgyak szagából próbálom összerakni ezt a történetet. Mindent én gyűjtöttem a behívóparancstól a kitelepítési határozatig és az egymásnak ellentmondó önéletrajzokig, a koronás ezüstkanáltól a tulipános ládáig, a hanukkai gyertyatartótól a vásári Krisztus-képig és a felfújható Buddháig. Ahogy elnézem, jó mocskos kis történet lesz, tele vicsorral és könnyes röhögéssel, szerelemmel, gyilkossággal, barátsággal és árulással, fordulatokkal és közhelyekkel. Akár egy szappanopera. Vagy mint a történelmünk. Arra gondoltam, hátha az igazság helyett mondogatott és a valóság helyett megélt történetek összeillesztve valósággá válnak.

A könyv egyik hőse én vagyok. Hogy melyik, azt egyelőre nem árulom el. Igyekszem kellő távolságtartással és öngúnnyal írni magamról, ahogy ilyen esetben elvárható, azon túl persze mély együttérzéssel és önimádattal, ahogy magunkkal bánni szoktunk.

A tulipános láda

Veres István világéletében kötekedő természetű ember volt. Ez még a Jóistenbe is belekötne, mondogatták az asszonyok, de hogy ez egyszer valóban megtörténik, arra nem gondoltak. Pedig amikor 1918-ban, két év után hazajött a nagy háborúból, jó ideig nem járt templomba. „Jött a pap, megáldotta a kurva fegyvert, hogy öljem meg azt, aki nekem sosem vétett. Én meg azt mondtam magamban, eztán személyesen beszélem meg a dolgaimat Istennel", mesélte. Aztán persze megint templomjáró lett. Mert az úgy van rendjén.

1932 egyik téli hajnalán olyan szélvihar kerekedett, hogy leszakította Krisztus fejéről a töviskoronát. A falu határában álló kőkrisztus fejére gyerekkorában Veres István biggyesztette a töviskoszorút. A vasárnapi iskolában a plébános úrjézus szenvedéseiről mesélt, és a kisfiút úgy megrázta, milyen kegyetlenül bántak a zsidók Isten fiával, hogy hazafelé menet az árokparton szedett tövisekből koszorút font, mezítláb fölmászott a kőfeszületre, és a tövistől véresre karmolt kezével a fehér arcú Jézus fejére illesztette. A falubeliek először fölháborodtak a szentségtelenségen, de a plébános megérezte Veres István tettében a gyermeki áhítatot, és megnyugtatta a falut, így végül a töviskoszorús kőkrisztus Tövispuszta jelképévé vált. A szürkévé száradt korona évtizedeken át díszítette a szomorú istenfejet, most meg röpült a szélben, a jéggé dermedt mezőn pattogva guruló tövislabdák között.

– Jaj-jaj, nagy baj lesz ebből – közölte a hírt jajveszékelve a szomszédasszony. Veres István először csak legyintett, hogy a tövispusztai öregasszonyok mindent baljós jelnek vélnek, de aztán, ahogy Mariska néni célozgatni kezdett, mit tett Veres az előző este, a férfi elbizonytalanodott.

A gazdasági válság mindenkit földhöz vágott. A jég elverte a termést, mire beállt a tél, a cselédsoron már kikaparták a lisztes edények alját, kiásták a földből a legapróbb eltévedt burgonyagumókat és hagymákat is, nem volt mit adni az éhes gyerekeknek. A hosszúházban, az egymáshoz illesztett cselédlakások között nem élt meg a titok. így előző este mindenki jól hallotta, ahogy Veres István lekapta a falról a Krisztus-képet, földhöz csapta, aztán a törött üvegdarabokat rágva, véres szájjal, őrjöngve ordította:

– Hát micsoda Isten vagy te, hogy ezt végig bírod nézni?! Téged zabáltassalak meg velük? – És könnyeit törölgetve a gyerekeire mutogatott. A két fiú és a három kislány anyjukhoz bújva nézték tajtékzó apjukat. Szürke, beesett arcukból csak egyforma tengerkék szemük világított. Sötét pillákkal övezett tengerkék szemek: ennyit tudtak a Veresek utódaikra hagyni évszázadokon át. Veres István tettének hamar híre ment Tövispusztán, és eljutott a szomszédos Szentágostonba is, ahol a báró lakott. Két nappal később szekér érkezett a hosszúházhoz.
– A báró úr küldi – mondta a kocsis, miközben leugrott a bakról. – Burgonya, liszt, hagyma, kukorica és zsír. Aztán jól osszák be! – folytatta, miközben a férfiak rakodtak le a szekérről.
– A bároék is hallották Veres Istvánt – nyugtázta Mariska néni, miközben a liszteszsákból mérte saját porciójukat. Veres István a zsákokat cipelte, s közben eszébe jutott 19, amikor a Kommün alatt nekiindultak a tövispusztaiak, hogy elvegyék a bárótól a kastélyt és a földjeit. Földosztásról, kastélygyújtogatásokról, munkás- és paraszthatalomról érkeztek a hírek mindenfelől, erről beszélt Lázár István, Kodelka Imre, Veszelka Márton is, akik az orosz frontról tértek vissza. A háború kiéheztette, a vesztes háború elkeserítette, a széthullott ország megalázta az embereket. Veres István is együtt hangoskodott a többiekkel a kocsma előtt, buzgón helyeselve az agitáló Veszelkának, hogy ők se hagyják magukat kizsákmányolni, kövessék a szovjet-orosz proletárok példáját! De ahogy a kastélyhoz közeledtek, és látta a felszakadó indulatokat, a mélynövésű Pertli és a hatalmas Hetési Jóska eldurvult arcát, egyre jobban elbizonytalanodott. „Ne kívánd a te felebarátod házát”, dübörgött az agyában. Akkor már szeretett volna nem ott lenni, de nem tudta, hogyan lehetne feltűnés nélkül eltűnni. Meg egyébként is hajtotta a kíváncsiság. Együtt üvöltött a többiekkel, közben a gyomrából savanyú lé kúszott a szájába. Amikor aztán a kastély parkjába érve meglátták az öreg bárót a franciaerkélyen, kezében a duplacsövű vadászpuskával, elszántan és mégis kiszolgáltatottan, a két István, a Veres meg a Lázár, alig győzte az embereket csitítani. Veres a Bibliára, Lázár meg arra hivatkozott, hogy erőszakkal nem lehet a másét elvenni, mert az ugyanolyan lopás, mint a magántulajdon. Majd csak megérti a báró úr, ahogy Károlyi gróf is megértette, és szétosztotta a birtokait a parasztok között, magyarázta Lázár fennhangon, hogy az öreg báró is hallja az erkélyen. De a báró nem volt ideológiailag olyan fejlett, mint Lázár István, így csak nézett rájuk

elszántan, elborult arccal, puskával a kezében. A báróné a függöny mögül leste rémülten a felbőszült embereket, a két kis bárófiú ijedten csimpaszkodott a szoknyájába. Az emberek meg ordítoztak egy ideig, aztán elvonultak.
Veres ledobta az utolsó zsákot is a szekérről, a báró kocsisa pedig visszaült a bakra, és a lovak közé csapott.
– Néha ordítani kell – mondta halkan Nagy Gáspár, ahogy kihajtott a szekér.
A férfiak bólogattak, és indulatos arccal néztek a távolba vesző lovas kocsi után, mintha nem is hozta, hanem vitte volna az élelmet.

A szép szemű Veres Istvánnak ha jó híre nem is, tekintélye volt a faluban. Amikor elvette Jónás Gizit, a templomból jövet az öreg Veres megjegyezte: „Szerencsés lány ez a Gizi!" „Már miért volna olyan szerencsés?" kérdezték a körülötte állók, István természetére utalva.
„Mert az én fiamnak van a legnagyobb farka a faluban!" húzta ki magát az öreg. Hogy az öreg Veres mire alapozta véleményét, sosem derült ki, egy-két legény azonban sokatmondóan rábólintott az állításra, és Gizit ettől fogva Tövispusztán csak szerencsés Gizinek hívták még a gyerekek is. Veres Istvánnak pedig férfiasságához méltó tekintélye nőtt.
Ez a tekintély akkor terebélyesedett tovább, amikor a legnagyobb Veres fiú bekerült a felnőtt csapatba. Isti korán kitűnt ügyességével a focipályán, a nagyobb kamaszok már hét-nyolc éves korában is bevették maguk közé, tizenöt évesen pedig bekerült balösszekötőnek Szentágoston felnőtt csapatába, az Ágostoni Törekvésbe. A megyei lap tudósítója már az első meccsek után lelkes szavakkal írt Isti gyorsaságáról és félelmetes bal lábáról. Aztán, amikor a Fradi, országos edzőtúráján a megyében járva, amolyan lazításként egy edzőmérkőzésen 14:1-re verte a Törekvést, a fővárosi sportlap is közölt fotót a fiúról, amint kissé leszegett fejjel, enyhén jobbra dőlve éppen a szépítő gólt rúgja a Ferencváros kapujába.
A szentágostoniak, tövispusztaiak és a környező falvakból odasereglett nézők már hetekkel a mérkőzés előtt másról sem beszéltek, csak a meccsről, alig tudták kivárni a napot. A zöld-fehér bajnokcsapat játékosai a városi szállodában dresszbe és melegítőbe öltöztek, így érkeztek buszon Tövispusztára. Amikor az „ótó", ahogy az öregek az autót nevezték, a kopott pálya mellé kanyarodott, a falusiak köré sereglettek, a gyerekek

pedig az ablakok mellett ugrálva igyekeztek belesni az üvegen. A környékről még a betegeket és a rokkantakat is kicipelték a pálya szélére, ott üldögéltek izgatottan, hogy lássák a sosemvolt s talán soha meg nem ismétlődő csodát, hogy a Fradi Tövispusztán játszik. Mint egy látomást, úgy bámulták tátott szájjal a falusiak a buszról lekászálódó, mosolyogva integető két Takácsot, Cseht, Turayt, Kohutot, Toldit és a többieket. A meccs első perceiben játékostársaival együtt Isti is bénult elfogódottsággal kóválygott a két tizenhatos között, mint aki el sem akarja hinni, hogy az Uruguayt verő játékosokkal lehet egy pályán, de aztán a második félidőben összeszedte magát, a hetvennyolcadik percben elhúzott a bal szélen, és Takács I. meg Rázsó között úgy vágta a labdát a jobb fölső sarokba, hogy a fradisták is elismerően csóválták a fejüket. Háda, a kapus a földhöz vágta a sapkáját, de aztán elnevette magát, és odaintegetett Istinek. A tövispusztaiak üvöltöttek, könnyes szemmel ölelgették egymást, szorongatták az öreg Veres kezét, a pályáról lefelé jövet pedig maga Toldi Géza paskolta meg Isti hátát nevetve: „Öcsi, ha még tizennégy ilyen gólt rúgsz, megnyeritek a meccset!”
Tövispusztát Veres Isti bal lába egy szempillantás alatt kiemelte az ismeretlenség több évszázados homályából. Szerencsés Gizi gondosan kivágta a sportlapból fia fényképét, és az imakönyvébe tette, közvetlenül a lepréselt kék búzavirág mellé, amit a férjétől az első randevún kapott, és keresett egy megfelelő helyet a nevezetes napnak a tulipánokkal kipingált kelengyés láda fedelének belső oldalán is, ahol az esküvőjük óta a legfontosabb dátumokat őrizte.
Legfölül cirkalmas betűkkel állt:
Jónás Gizella született 1897. november 1-én.
Veres István született 1889. április 7-én.
Esküvőjük vót 1918. augusztus 12-én.
Aztán jött Isti és a többi gyerek születési dátuma. Itt talált Gizi egy helyet, ahova gondosan felírta:
Isti bennevót az újságban 1936. május 3-án.
Idősebb Veres István pedig ettől kezdve ott büszkélkedett Isti minden meccsén. Legalábbis az első verekedésig. Mert a nézőtéren az első verekedés mindig Veres István közelében pattant ki. Nem ok nélkül. Veres ugyanis nem a Törekvés szurkolótáborából gyalázta az ellenfelet, ahogy illik, hanem beült az ellenfél drukkerei közé, és onnan kiabálta a durvaságokat az ő játékosaiknak. Az ellenfél szurkolói eleinte nem is

értették, mit akar itt ez az őrült, aztán mindig akadt valaki, aki szóvá tette a dolgot, és a vita általában úgy végződött, hogy Veres Istvánt jól megverték.

„Nem lehetne apádat rábeszélni, hogy üljön inkább a mi drukkereink közé ?”, kérlelte az egyik meccs után az öltözőben Istit Goldstein Dávid, aki a csapatnak amolyan intézőféléje volt. Dávid apja, Goldstein Samu, a boltos vásárolta ajándékba a felszerelést a tövispusztai focisták számára. Cserébe a nem igazán jó mozgású Dávid makulátlan felszerelésbe öltözve ott üldögélhetett a tartalékok között a kispadon, de néhány hónap után úgy döntött, kevésbé megalázó, ha inkább valami hasznosabb poszt után néz. Így lett pályára sosem kerülő tartalékból a csapat lelke. Ő szervezte a meccseket, és ő szerezte be a dresszeket, gatyákat, cipőket. Dávid rajongott Istiért, Istinek pedig imponált Dávid feltétel nélküli rajongása.

Különösen, hogy már az elemiben is Dávid írta meg helyette a leckét. Dávidot még az se zavarta, hogy a tanító mindezek után gyakran rosszabb osztályzatot adott neki, mint Istinek. „Ennyi jár a zsidónak”, paskolta meg ilyenkor Isti Dávid arcát, aztán együtt nevettek rajta. „Hátha te rá tudod beszélni az apámat, hogy üljön inkább a mi drukkereink közé”, nógatta Isti Dávidot. Amilyen rossz volt Dávid mozgása, olyan jó volt a beszélőkéje. A falu legnagyobb meglepetésére a következő meccsen Veres István már a tövispusztai szurkolók között ordított. De most meg a tövispusztai és a szentágostoni játékosokat gyalázta, hogy falábú valamennyi, csak támolyognak a pályán, egyedül az ő fia tud focizni.

Veres István lázadt néha, de csak úgy, mint a magyar ember: kurucosan. Értette ezt mindenki. Tudták, aztán úgyis marad minden a régiben. „Az életnek megvan a maga rendje”, mondogatta Veres István, és ilyenkor hatalmas tenyerével az asztalt ütögette, mintha annak is bele akarná verni ezt a fafejébe. „Úgy építettem a házamat a saját kezemmel, ahogy az ükapám is tette, ugyanott van a kemence, a konyha, a tisztaszoba, az asztal, a sparhelt. Olyan ruhát, csizmát, kalapot hordok, mint az öregapám, és megbecsülöm a munkát, ahogy apámtól tanultam. Ennek így kell lenni, különben felborul a világ”, bizonygatta Veres István, mert akkor még nem vette észre, hogy a világ már felborult.

Szentágoston és Tövispuszta gyakorlatilag egy falu volt, mindkettő a Szentágostoni bárók birtoka. Szentágoston lankás domboldalára épült a kastély, ott voltak a gazdagabb házak, feljebb a szőlők a présházakkal, az

alatta elterülő völgyben, Tövispusztán pedig a major a gazdasági épületekkel, a gépállomással és a cselédsorral. Szép bor termett a szentágostoni dombokon, de a falu büszkesége a cseresznyés volt. Cseresznyevirágzáskor városi kirándulók lepték el a környéket, hogy a domboldalban gyönyörködjenek. Pokrócokat terítettek a fűbe, előkerültek a piknikkosarak, a demizsonok a jóféle szentágostoni borral, és ott eszegettek, iszogattak napestig. Szentágoston a domb túloldalán piros tetős, módos faluvá duzzadt, onnan már látszott a keszői bánya és a tó, és lenyúlt egészen a völgybe, túl a katolikus és a református templomon, egészen a faluszéli raktárépületekig és a vasútállomásig. A háború és a trianoni békekötés után a szentágostoni állomás néhány mellékvágányán álltak azok a vagonok, ahol évekig laktak a menekültek, akik az elcsatolt országrészekről, mindenüket odahagyva költöztek át Magyarországra. A környéken két kocsma volt. Egy Szentágostonban, egy meg Tövisen. Mert, ahogy a régi igazság tartja, minden faluba legalább két kocsma kell: az egyikbe jár az ember, a másikba pedig be sem teszi a lábát. A vagonlakók és a háborúból hazatért, munkanélküliként tengődő férfiak itt vitatták meg nap nap után, mivé lett Mária országa.
A két falu között, az út mellett, a mezőn állt a focipálya, amit a báróék építtettek. A tizenhatos környékén fűnek már nyoma sem volt, a pálya két oldalán a rozoga padokat sápadtra szívta a nap, szálkásra repedeztek. Búcsúkor itt, a focipályán állították fel a bódékat és a ringlispílt is, itt épült a színpad, itt álltak a sátrak, ha a faluban lakodalmat tartottak. Ilyenkor, ahogy beesteledett, a színpadon Balogh Zsiga zenekara húzta, a színpad alatt, a tartószerkezet csőlabirintusában pedig a falusi srácok fogdosták a kartonruhás, nagy masnis, sikongató lányokat. Megmondlak apádnak, kacérkodtak a lányok Csokival, ha túl messzire merészkedett a hancúrozásban, és ujjukkal a deszkák fölé mutogattak, a prímás felé.
Veres Isti az egyik esküvő alkalmával kérte meg Csokit, járja ki az apjánál, hogy tanítsa hegedülni. „Nem vagy te cigány!”, mondta neki nevetve a prímás.
– Nem vagy te cigány! – mondta Veres István is, amikor a fia előhozakodott az ötletével.
– Ezt mondta Zsiga bátyám is – jegyezte meg Isti.
– Micsoda?! A cigány úristenit – csattant fel Veres –, nem akarja tanítani a fiamat?!

Ezzel a dolog el is dőlt; Isti hegedülni fog. Nehogy már a cigánynak legyen igaza!
Istinek olyan jól ment a hegedülés, hogy Balogh Zsiga egy nap azt mondta neki nevetve: „Tévedtem, mégis cigány vagy!” A prímásnak valahogy nagyobb türelme volt Istihez, mint a saját fiához. Igaz, Isti tehetségesebbnek is bizonyult Csokinál. Ha Csoki szerencsétlenkedett a vonóval, Zsigának hamar eljárt a keze. Egy idő után a hegedűórák úgy kezdődtek, hogy Balogh Zsiga előrebocsátotta: „Vigyázz, fiam, ma nagyon ideges vagyok! Bizonyosan nyakon váglak!” És Zsiga mindennap nagyon ideges volt. Mondhatni, egyre idegesebb. A felkínált nyakleves persze nem növelte se Csoki tehetségét, se kedvét a hegedüléshez, így Zsiga, akinek Csokin kívül csak lányai voltak, minden pedagógiai ambícióját Istibe ölte. Úgy tanította, ahogy annak idején őt oktatta az apja. Isti lett a bezzeggyerek. „Bezzeg az Isti elsőre megérti!” „Bezzeg az Isti gyakorol!” Zsiga megtanította neki a családban féltett titokként őrzött ujjrendeket, órákon át gyakoroltak összedugott fejjel, sőt a prímás elhívta a zenekarába is tanulónak. „Nem lesz ennek jó vége!”, csóválta a fejét Zsuzsi, Zsiga felesége. „A cigány: az cigány, a magyar: az magyar!” Fájt neki, hogy a férje kevesebbet foglalkozik a saját fiával, mint a parasztgyerekkel. Pedig Csoki nem bánta. Anyját és Istit is azzal nyugtatta, hogy neki a hegedülésről nem a hangszer és a dallamok, hanem a pofonok jutnak az eszébe.
Ettől kezdve Istinek aranyélete volt. Apja kiadta a családban a parancsot: minden házimunkát a testvérei végezzenek helyette. „Istinek vigyázni kell a kezére, mert hegedül! Istinek vigyázni kell a lábára, mert focizik!”, gúnyolódott öccse és két húga, miközben az udvart söpörték, gyomláltak, kapáltak vagy vizet hoztak a kútról a bátyjuk helyett is.
„Nem a Gizi szerencsés, hanem Veres István, hogy talált magának egy ilyen szent asszonyt”, dünnyögték a faluban a nők. De azért fülledt nyári estéken, rossz leheletű, horkolva szuszogó férjük mellett gyakran álmodoztak Gizi szerencséjéről. A törékeny, mandulaszemű Gizi valóban alázattal tűrte férje zsarnoki természetét. „Egy asszonynak azért van nagy köténye, hogy elrejthesse benne a bánatát”, mondogatta szelíd arccal, ha megkérdezték tőle, hogy bírja az urát. Gizi zokszó nélkül szolgált, karácsonykor pedig bejárta a környéket kosarával, apró kalácsokat vitt négy-öt sötét pillákkal övezett tengerkék szemű gyereknek, akiket az ura szórt el a környező falvakban a kicsapongásai alkalmával.

Gizi szerette Veres Istvánt. Szerette, ahogy férje esténként lopva lesi, míg leveszi a kendőjét, kibújik a ruhájából, és a szekrényajtó mögé bújva szégyenlősen fölveszi a hálóingét, aztán az ágy szélére ülve lebontja a kontyát, és hosszan, elmélyülten fésüli derékig érő barna haját, amelybe már őszes szálak vegyültek. Veres István szemében a felesége ilyenkor megint az a tizenhét éves lány volt, akinek udvarolt valamikor. A fénylő égbe szálló sebzett Krisztus a tanú rá, aki a falról, a búcsúban vásárolt festményről leste Gizi minden mozdulatát, hogy Gizi ilyenkor valóban szerencsésnek érezte magát.

A gazdasági válság után a faluban kezdett helyreállni az élet. Jó volt a termés, meleg volt a nyár, napos az ősz, jó ára volt a bornak is. Klebersberg és Hóman közoktatási miniszter uraknak köszönhetően emelkedett a magyar nép műveltségi színvonala, egységesebbé vált a nemzeti szellem, a kormányzó úr őfőméltósága segélyeket osztott, Goldsteinéket pedig megmentette az árverezéstől Samu Amerikába vándorolt bátyja. Megint volt áru és hitel a kis boltban és a kocsmában.
Fülledt nyárvége volt. Ilyenkor, aratás után már délután megtelt a kocsma. A nap még odatűzött az ablakokra, a behajtott spaletták között beszűrődő fénycsíkokban kavarogtak a porszemek, megcsillantak a mennyezetről lógó, vergődő legyektől tarkított aranysárga légypapírok. A férfiak az asztaloknál ültek, a srácok a bádoggal borított pult mellett állva iszogatták a cukrozott ecetes szódavizet: a libafröccsöt. Az öreg padló olajszaga összekeveredett a kimért bor és az ecet savanyú illatával. Az ablak melletti félhomályban Pertli újságot olvasott, aztán föltekintett, és félhangosan megszólalt.
– A Goldstein és a Steiner is szedhetné már a sátorfáját.
– Na, velük meg mi bajod van, Pertli? – kérdezte az öreg Lázár a szomszéd asztaltól.
– Zsidók – felelte tömören az apró ember.
Pertli a falu susztere volt, és olyan alacsony, hogy lábujjhegyre állt a sorozáskor, nehogy szégyenszemre alkalmatlannak minősítsék, és a lányok megszólják a faluban. Amikor a hadseregben a beöltözésnél túl bő gatyát osztottak neki, s ő zsörtölődni kezdett, hogy még pertli sincs benne, katonatársai elnevezték Pertlinek.
– Megint olvastál valamit?! – kérdezte az öreg Lázár gúnyosan, fejével a suszter kezében zörgő Pesti Újság felé intve. – Mások attól okosodnak, ha

olvasnak, te meg minél többet olvasol, annál butább vagy!
A többiek röhögtek.
– Akkor jó a zsidó, ha hitel kell? Meg amikor öreganyádat gyógyítja? Vagy amikor kitölti helyetted az űrlapot? – kérdezte az öreg Lázár.
– Mi van, vén szoci, Kun Béla katonája? Védjük a zsidókat? – paskolta meg az öreg hátát a nagydarab Hetési Jóska a szomszéd asztaltól.
– Mi köze ennek ehhez? – rántotta el a vállát dühösen az öreg. – Steiner apját a Lenin-fiúk lőtték főbe, mert burzsujnak találták, őt magát meg a fehér különítményesek verték félholtra, mondván, hogy zsidó.
Kínos csönd lett. Tövispusztán mindössze két zsidó család élt, Goldsteinék, a boltosok és Steinerék, a malmosok. A falu elfogadta őket. Korábban a zsidózás csak amolyan nyelvi fordulatnak számított. Ha valaki megeresztett egy közmondást, például, hogy nem úgy verik a zsidót, hanem két kézzel, se Goldsteinék, se Steinerék nem vették zokon, ahogy a sánta Kaszás Bélának se jutott volna eszébe megsértődni, ha a sánta kutyával és a hazug emberrel példálóztak előtte. Goldstein Samut pedig kimondottan tisztelték, nemcsak vásárolni, tanácsért is jártak hozzá a boltba, s minthogy értett a gyógynövényekhez, az emberek szívesen keresték fel egészségi problémájukkal is.
– Nem a zsidóval van a baj, hanem a zsidókkal – magyarázta Veres István. – A zsidó egy ember, mint Goldstein Samu, Steiner Ábel vagy az öreg Braun, aki a fronton megmentette az életemet, ápolt, amikor tífuszos voltam. Nem velük van a baj, hanem a zsidókkal! Akik a mi bőrünkön gazdagodnak.
– A nem zsidó bankár, gyáros, politikus az jó? – kérdezte Lázár István.
– Zsidó az mind – legyintett Veres István. – Csak kapnám le a gatyájukat, meglátnád.
Ezen még Lázár is mosolygott.
– Eladják a hazát! – helyeselt Pertli. – Ezt mondom én is.
– Én meg nem ezt mondom! – felelte Veres István. Nem akart Pertlivel egy követ fújni. – Még nem láttam, hogy Goldstein Samu hazát árult volna, pedig ide járok a boltba hatvan éve. Én úgy látom: lisztet, cukrot meg kenyeret árul.
– Ide figyelj, Pertli! – emelte fel a hangját az öreg Lázár. – Goldstein Samu dédapja a te sváb dédapáddal és az én székely nagyapámmal harcolt ‘48-ban az osztrák ellen. Rossz újságokat olvasol!

– Hát nem is a Népszavát! – sziszegte oda Pertli, hogy csak a mellette ülők hallják.

Azelőtt ritkán esett szó ilyesmiről a kocsmában. Csak a gazdasági válság idején került elő a téma, amikor Pertli vagy valaki más a faluból egyszer-egyszer büszkén mesélni kezdte, mit olvasott valamelyik fajvédő újságban.
A homályból a kocsmaajtó felé pillantva Veres István három sötét árnyképet látott a vakító ellenfényben. Isti zömök alakját és alacsonyabb, puhább árnyékát, Goldstein Dávidot azonnal felismerte, de a magas, vékony fiatalember ismeretlennek tűnt. Ki tudja, mióta álltak az ajtóban, mit hallottak a vitából. Veres István összehunyorította a szemét, hogy jobban kivegye a magas fiatalembert. Aztán meglepődve, halkan csak ennyit mondott maga elé: „Szent Pál!”

A koronás ezüstkanál

Báró Szentágostony Pál haja és halántéka már erősen őszült, de bozontos, fekete szemöldöke alatt még mindig kíváncsian csillogott a szeme. A kastély völgy felőli teraszán szivarozott a pergolák alatt. Addig igazgatta a nádból fonott karosszéket, míg végre jól látta a lankás dombon felfutó szőlő fölött, ahogy a távoli hegyeken túl leszállni készül a nap. Az inas hűtött ürmösbort szolgált fel lapmetszett talpas kristálypohárban. A báró belekóstolt, s közben szemmel láthatólag azzal volt elfoglalva, tudja-e úgy fújni a kékes szivarfüstöt, hogy átszűrődjék rajta a lemenő nap vörös korongja.

Minden családban van egy nagybácsi, aki elég ráérő és rátarti ahhoz, hogy kikutassa a család történetét. A Szentágostony családban ez az ember az öreg báró nagyapjának öccse, Gerzson bácsi volt. Gerzson bácsi az 1800-as évek elején egészen Sienáig utazott, hogy felgöngyölítse a családi mitológiát. Kutatásai szerint Paolo Saltucci Toscanából menekült valamikor 1560 táján. A történet szerint a derék Don Paolónak valójában azért kellett a száműzetést választania, mert megmentette a Medici hercegné életét. Egy vadászat során a hercegné leesett lováról, és egyik lába beakadt a kengyelbe, a ló vonszolta maga után, és alighanem halálra zúzta volna, ha a derék nemes utána nem vágtat, és ölbe nem kapja őfenségét. Sienát nem sokkal korábban foglalta el II. Fülöp spanyol király, aki átadta a hatalmat Medici Cosimónak. A főherceg, aki halálosan féltékeny volt Don Paolóra, úgy döntött, egy röpke, ám kegyetlen bosszú erejéig bevezeti a spanyol etikett szabályait Sienában is. Ennek értelmében Don Paolóra, minthogy megölelte a hercegnét, még ha életmentő szándékkal tette is, halálbüntetés várt volna. Más kérdés, hogy egyes források szerint Don Paolo nem először ölelte a hercegnét, igaz, korábban nem nyilvánosan, viszont nem is kimondottan életmentő céllal tette. Sienai ghibellin nemesek, a firenzei pápista guelf Medicik elszánt ellenségei szöktették meg Don Paolót, aki az éj leple alatt még elmondott egy utolsó imát a Chiesa Sant Agostinóban, a Szent Ágoston-templomban, ahol annakidején a keresztvíz alá tartották, aztán kapucinuscsuhában a sötét sikátorokban lopakodva, a közeli Tufi-kapun át elhagyta a várost, és sosem tért vissza Sienába.

Don Paolo Barone di Sant Agostino néven fölajánlotta szolgálatait Ferdinánd magyar királynak, kivette részét a török elleni küzdelemből, így kapta ezt a toscanai tájra emlékeztető birtokot, és innen származik a falu neve is. A Szentágostony bárók büszkék voltak magyarságukra, de az olasz kötődésük is megmaradt. Gerzson bácsi szerint ők közvetítettek például Kossuth és Garibaldi között. A kastélyon is érződött a mediterrán hatás: a vörös téglákkal kevert terméskő falak fölött mohával benőtt barna apácacserepek fedték az épületet, zsalugáterek védték az ablakokat és a franciaerkélyeket.
– Hol van Pál? – kérdezte a báró a feleségét, aki már vacsorához öltözve, elegáns, hosszú nyári ruhában, pohárral a kezében érkezett a teraszra, hogy együtt nézze férjével a naplementét.
– Lent van a faluban – mondta az asszony, és letelepedett az egyik fonott karosszékbe.
– Két napja érkezett haza, és máris a parasztfiúval meg a zsidófiúval csavarog?
– Istivel és Dáviddal – felelte a báróné nyomatékosan. – Maga is tudja, hogy rendes fiúk.
– Örülök, hogy ilyen jól belesimul maga is a korszellembe – húzta el a száját Szentágostony Pál. – Nekünk mikor jutott volna eszünkbe egy Goldsteinnel vagy különösen egy cseléddel kaszinózni? Akármilyen rendes emberek is.
A báró jól ismerte mindkét fiút. Tudta, hogy Pál titokban lejár a faluba, a parasztsrácokkal focizik, és sülve-főve együtt van a nála jó néhány évvel fiatalabb Istivel, és ahol Isti van, ott van Goldstein Dávid is. Amikor pár éve az ifjabb Pál elmesélte szüleinek, hogy Veres Isti hegedülni tanul Balogh Zsigától, az asszony a kastélyba hívatta és meghallgatta a parasztfiút, aztán férjével egyetértésben hegedűtanárt fogadtak mellé. Isti két éven át hetente háromszor bejárt a városba egy konzervatóriumi tanárhoz a báróék költségén, aztán a kastélyban egy kis koncerttel köszönte meg a taníttatást. Csajkovszkijt játszott, amikor a báróné meghatottan a férjére tekintett: „Na, mit szól hozzá?” „Nem rossz, csak kicsit cigányos tájszólásban játszik” felelte akkor a báró mosolyogva. Látszott rajta, ő is elégedett és büszke, hogy segítettek Isti neveltetésében, de bizonytalan is volt, jót tesznek-e ezzel, mert a világ baját épp a felboruló értékrendben látta. Abban, hogy úri öntudatra ébredt az átlagember. A báró a társadalmat tömegre és kiváló kisebbségre osztotta, és noha ezen nem társadalmi

osztályokat, hanem embertípusokat értett, úgy gondolta, azért a felsőbb osztályokra inkább jellemző a kiválóság. A világot az eltömegesedéstől, a közönségességtől féltette.
– Megváltozott a világ! – felelte az asszony.
– Megváltozott a világ! – ismételte a báró, és le sem vette szemét a napkorongról, amely éppen lebukott a hegyek mögé. A báróné, ahogy mindig szokta, megtapsolta a nap teljesítményét.
– Vajon felkel holnap? – mormogott a báró. Arra gondolt, hogy ebben a felfordult világban lassan már az sem lenne meglepő, ha egy hajnalon a nap is föllázadna, és úgy döntene, nem jön föl az égre.

Este hétkor a báró, a báróné és a fiatalabb úrfi, János vacsorához öltözve ültek a porcelánnal, ezüsttel, metszett poharakkal terített hosszú asztalnál. Az óriás kristálycsillár alatt csak Pál széke állt üresen. Az inas a fal mellett várakozott a biccentésre, hogy feltálalhassa az előételt, de tudta, a báróék addig sosem kezdik el a vacsorát, amíg mindenki asztalhoz nem ül. Percekig vártak szótlanul az egyre kínosabb, feszült csendben.
János a derék őst ábrázoló hatalmas olajképet fürkészte, amit Gerzson bácsi rendelésére készített a kiolvashatatlan nevű festő. A méltán ismeretlen mester nem remekelt Don Paolo páncélba öltöztetett képével. Pál és János gyerekkorukban még borzongva csodálták a szép arcú, zord őst, aki, legalábbis a mama szerint, azt leste a kandalló fölötti falról, hogy a fiúk megeszik-e a főzeléket, de kamaszkorukban már titokban sokat vihogtak a rettenthetetlen lovag bambára sikerült tekintetén, és a toscanai hercegnő megmentőjét egymás között csak „nagytermészetű ősünkként” emlegették.
Paolo Barone di Sant Agostino óta a Szentágostony családban az első fiú mindig a Pál nevet kapta, de az úrfikat az emberek Szentágoston környékén, a családnevet lerövidítve, és némiképp utalva arra a dicsekvő büszkeségre, ahogy a báró a fiairól beszélt, egymás közt egyszerűen csak Szent Pálnak és Szent Jánosnak nevezték.
Végre a gyors mosdástól és kapkodó öltözködéstől ziláltan, vizes hajjal megérkezett az ifjabb Pál, és leszegett fejjel valami elnézésfélét mormolva maga alá húzta a székét. Az ima után a báró biccentett az inasnak, hogy jöhet a pisztráng, csak utána szólalt meg.
– Gondolom, a késést már Oxfordban tanulta a fiatalúr. Mert ez a mi családunkban nem szokás – mondta gúnyos hangon.

Szerette Pált provokálni, hogy a végén kioktathassa. Pál korábban belement a vitákba, de amióta egy esztendeje a báró úgy fölizgatta magát, hogy a mellkasát szorongatva lefordult a székről, a bárónét könyörögve kérte a fiát, legyen tekintettel apja konok elveire, magas vérnyomására és beteg szívére, és megeskette, hogy soha többé nem száll vele vitába. Az a bizonyos szócsata a birtokhoz tartozó keszői bánya miatt pattant ki: a báró nem tudta megemészteni, hogy egy zsidó befektetőnek kellett eladnia, mert a családnak nem volt pénze a fejlesztésére, és évek óta többe került a fenntartása, mint amennyit termelt. „Kifosztják az országot", zihált a báró akkor. „Ha a kényes magyar urak lenézik az üzleti világot, akkor miért csodálkoznak azon, ha olyanok kezébe kerül a tőke, akik értenek a gazdasághoz?", csúszott ki Pál száján. Pál harmadik éve történelmet hallgatott Oxfordban János elsőéves volt az orvosegyetemen, mindketten a nyári szünidőre jöttek haza a birtokra, de hiába hivatkozott Pál azokra a könyvekre, melyeket angliai tanulmányai során olvasott, a báró vörös fejjel fuldoklott, és félő volt, hogy szívgörcsöt vagy gutaütést kap. Azóta a báróné, ha megérezte a kipattanni készülő veszekedés szelét, mint most is, a férje háta mögül azonnal hevesen integetni kezdett, nehogy Pál tovább feszítse a húrt.
– Igen, apám, igaza van – felelte Pál rezzenéstelen arccal.
A báró fölcsattant.
– Ne mondja, kérem, hogy igazam van, amikor tudom, hogy nem ért velem egyet!
Úgy érezte, már vitára sem tartják érdemesnek. Pál jól tudta ezt, s noha őt is könnyen elragadta az indulat, gonoszul úgy bosszantotta apját, hogy illedelmesen csöndben maradt. Most is csak elvörösödött, de nem szólt egy szót sem.
– A családi vacsora és a pontosság látszólag felesleges úri huncutság – folytatta a báró –, de ma, amikor a tömeg nem csupán tudatában van közönségességének, de ráadásul még jogokat is követel a bárdolatlanságnak, úgy kell a hagyományokba kapaszkodni, ahogy a matrózok vihar idején az árbocba kapaszkodnak. Ezt jegyezzék meg a fiatalurak!
Szentágostony Pál szemében a közönségesség a nagyváros, az orosz forradalom, a '19-es tanácshatalom volt, meg a nagyhangú, apró bajuszos, ordibáló tizedes Németországban, aki két éve került hatalomra. A báró, aki a világháború alatt a Monarchia ezredese volt, mélyen lenézte Hitlert, és

biztos volt benne, hogy a művelt németek nem sokáig dőlnek be ennek a pojácának, ahogy a báró a Führert emlegette.
Amióta Angliában tanult, az ifjabb Pálnak sokat változott a gondolkodása. Oxfordban eljárt Arnold J. Toynbee professzor előadásaira, aki ‘19-ben, a párizsi békekonferencián Smuts tábornok mellett dolgozott, s noha Pál felháborítóan igazságtalannak tartotta a trianoni döntést, a történelmi Magyarország szétdarabolását, nagy hatással voltak rá a professzor nacionalizmus- és imperializmusellenes nézetei. Londonban pedig egy olyan baloldali értelmiségi társaságba került, ahol megfordultak a Tanácsköztársasággal rokonszenvező magyar írók és művészek is, itt hallott Babits, Móricz, Bartók, Kodály 1919-es szerepéről. A báró köreiben a Kommünt csakis mint zsidó-kommunista véres proletárdiktatúrát emlegették, gyerekkorában csak a fosztogatásokról, a Lenin fiúk kegyetlenkedéseiről, a gyilkosságokról, templomgyújtogatásokról hallott, és ő maga is jól emlékezett rá, ahogy öccsével az anyjuk szoknyájába kapaszkodva rettegtek, miközben a parasztok ordítozva, vasvillával a kezükben körülvették a kastélyt. Aztán, amikor a kormányzó úr visszaállította a rendet, látta a falu szélén fán lógni a két bujtogatót, Kodelka Imrét és Veszelka Mártont. Veszelkát az akasztás előtt maga Héjjas Iván, a fehér különítményesek vezetője herélte ki böllérbicskával, és a véres heréket beletömte Kodelka szájába, úgy akaszttatta fel őket. Pál sokáig nem tudott mit kezdeni az új ismeretekkel, s azzal, hogy a magyar kultúra fényes elméi közül is sokan a tanácshatalom mellé álltak; képtelen volt ezeket beilleszteni abba a rendszerbe, amit a világról a szülői házban korábban kialakított magának.

Báró Szentágostony Pál elmúlt negyven, amikor elvette a nála közel húsz évvel fiatalabb, művelt nagypolgárlányt, Emíliát, de a báró jól tartotta magát, szép párként emlegették őket. A báróné határozott, magas, csontos, okos lány volt, az átlagosnál nagyobb szociális érzékenységgel és, ami nem volt mellékes, az átlagosnál nagyobb hozománnyal. Szellemi érettségben is jóval megelőzte kortársait, imponált neki a művelt, világot látott, érett férfi, a családja pedig örült, hogy lányukból báróné lesz. Emília anyja ragaszkodott a nagypolgári neveléshez: a német és a francia nevelőnőhöz, a zongoraleckékhez. És hiába volt a kislány jó egy fejjel magasabb kortársainál, a neveltetésből a balett órák sem hiányozhattak. Az év végi

bemutatókon az apja fuldoklott a nevetéstől, mikor lánya, mint egy rózsaszín tütübe bujtatott dinoszaurusz bébi, próbált kecsesen spiccre emelkedni az óriási balettcipőben. Emília ezt sosem bocsátotta meg neki. Tizenhat éves korára 180 centi magas volt, a Váci utcai cipész nem akart hinni a fülének, amikor a szülők a lány első báljára megrendelték tőle a negyvenkettes topánkát. Emília egész életében fogyókúrázott, hogy legalább „sovány bálna" legyen, ahogy önironikusan becézte magát. Különös módon a két fiú születése után, harmincéves korában kivirult, és maga is csodálkozott, amikor látta, hogy a férfiak alig tudják levenni róla a szemüket. Talán az önbizalmát erősítendő, nem vetette meg az ártatlan flörtöket, amelyekről a rossz nyelvek azt beszélték, nem is voltak olyan ártatlanok. De hát lehet-e hinni a rossz nyelveknek? És: lehet-e nem hinni a rossz nyelveknek? A báró többnyire szó nélkül tűrte a báróné virulását, csak közben elraktározta emlékezetének abban a kis fiókjában, ahol a sértő és fájdalmas emlékeket őrizte.

Vacsora után Pál elkérte a nyitott Fiat Balillát anyjától, hogy bekocsizzon a városba. Isti és Dávid már várt rá a tövispusztai országút szélén. Bemásztak az autóba, Isti előre, Pál mellé, Dávid szolgálatkészen a kényelmetlen hátsó ülésre.

A Zöld Ökör zsúfolásig tele volt iszogató, vitatkozó férfiakkal. Olyan sűrű volt a füst, mintha fullasztó köd szállt volna le a patinás szálloda zegzugos pincetermeibe. Ahogy a pincér mögött haladva végigvonultak az asztalok között, az emberek barátságosan hátba paskolták Istit, a legutóbbi meccsen lehetetlen szögből becsavart látványos gólját dicsérték, aztán udvariasan odabiccentettek Pálnak.

– Ha nem vagy velünk, asztalt sem kapunk – mosolygott Pál Istire, miközben elfoglalták a szűkös sarokasztalt, amit a pincér nagy nehezen, néhány vendéget átültetve felszabadított nekik.

Ott folytatták a beszélgetést, ahol délután abbahagyták. Pál Németországról beszélt, a nácikról, a háborús veszélyről, a nagytőkéről, a szocializmusról meg az antiszemitizmusról. És sötét képet festett Magyarország kilátásairól is. Isti és Dávid kétkedve hallgatta: Isti nevetgélt, Dávid pedig készségesen vele kuncogott.

Pál egyre reménytelenebbül magyarázott.

– Isti csak egy buta focista, de neked nem volt elég, amit délután a kocsmában hallottál? És nem olvasol újságot? – kérdezte Dávidot.
– Nem nagyon értem én ezt – mondta Dávid megjátszott együgyűséggel. – Most akkor végül is mi vagyok én: harácsoló zsidó tőkés vagy antikapitalista judeo-bolsevik?
– Ez is, az is – nevetett harsányan Isti. – Ahogy én is egyszerre vagyok buta focista meg paraszt. Ja, meg cigányzenész!

A hanukkai gyertyatartó

Goldstein Ignác, Samu apja köztiszteletnek örvendő ember volt. Idős korában a bolt előtti padon üldögélve, hosszú szárú pipáját szopogatva beszélgetett a vevőkkel, és még hetvenéves korában is gondot fordított a szakállára és az öltözködésére. Amikor végleg elaludt, a városi újság is megemlékezett a haláláról. „Meghalt az aranyszívű Goldstein bácsi, akinek házát rászoruló soha nem hagyta el alamizsna nélkül", írta a lap.

Goldstein Ignác a maga módján racionális ember volt. Amikor a végrendeletét fontolgatta, úgy határozott, nem osztja szét a vagyont a gyerekei között, mert a ház és a kis bolt egyhatoda egyiküknek sem lenne elegendő alap az élethez, hanem mindent egyetlen gyermekére hagy, hogy legyen köztük valaki, aki szükség esetén segíthet a bajba jutott testvérein. Hosszasan figyelte a gyerekeit, kire essen a választása, kinek adja a jó szíve mellé az anyagi lehetőséget. A lányok majd férjhez mennek, morfondírozott, s ha a férjük nem lesz elég melegszívű, aligha várhatja tőlük, hogy gondoskodjanak a sógorokról, sógornőkről. Kézenfekvő lenne, hogy a legidősebb fiú mellett döntsön, hiszen Vince abból a fajtából való, amelyikre azt szokták mondani, hogy a jég hátán is megél, de Vince, zsidó létére, kedveli a kártyát, és esetleg eljátszaná a vegyeskereskedést. Henriket viszont a gépek és az autók érdeklik, már a városban inaskodik egy autójavító műhelyben, boldogtalan lenne a kis boltban, egyébként is Amerikába készül, szőtte tovább a gondolatait Goldstein Ignác. Végül a legfiatalabb fiú, Samu mellett döntött, aki ugyan mindig a könyveket bújta, de sokat segített az üzletben, és olyan jó lelke volt, hogy soha nem ment addig aludni, míg esténként le nem húzta apja lábáról a csizmát. Goldstein Ignác úgy gondolta, Samura mindig számíthatnak majd a testvérei. Amikor megszületett benne az elhatározás, közölte feleségével, Bellával. Megbeszélték, hogy a következő péntek este, amikor a szokásos Sabbat-ünnepre összejön a család, Ignác megosztja döntését a gyerekeivel.

A fehér abrosszal terített asztal fölött Bella, ünnepi mosollyal az ajkán, meggyújtotta a gyertyákat, és csukott szemmel, két kezét áldón kiterjesztette a gyermekei felé. Míg férje az áldást mondta, Bella és a lányok arcukat két kezükbe temetve imádkoztak a gyertyafényben. Goldstein Ignác szétosztotta a két fonott kalácsot a családtagok között, mindenki kortyolt a borból, aztán körbejártak az asztal körül, és hosszan, mélyen belenéztek egymás szemébe, megölelték, megcsókolták egymást.
– Drága szüleimtől azt tanultam, hogy meleg kézzel kell adni – kezdte Goldstein Ignác. – Nem szeretném, ha a halálom után tüske maradna a szívetekben egymás iránt, mert ebben a világban senki másra nem számíthattok, drága gyerekeim, csak egymásra és a családotokra.
Aztán megfontoltan elmondta, mire jutott a vagyont illetően.
– Igen, apuka – bólogattak a lányok. Vince és Henrik is ésszerűnek tartották apjuk döntését. Csak Samut gyötörte a lelkiismerete egy életen át, hogy akaratán kívül kifosztotta a testvéreit.

Henrik, különösen hogy már nem nyomasztotta a bolt felelőssége, s úgy gondolta, az örökségért cserébe nyugodtan Samura hagyhatja idős szülei ápolását, könnyed szívvel kivándorolt Amerikába, és Detroitban, a Ford gyárban végre imádott autói között lehetett. Alig volt kint egy éve, amikor egyik levelében boldogan újságolta a családnak, hogy megtalálta új hazáját, és hamarosan megnősül. Fényképet is küldött szőke, kék szemű menyasszonyáról, Peggyről. Már ki volt tűzve az esküvő időpontja, amikor Henrik táviratot kapott Vincétől: „draaga apaank haldoklik stop azonnal gyere stop". Mire Henrik elintézte a gyárban, hogy elengedjék, hajójegyet szerzett, elutazott New Yorkba, onnan hajóval Nápolyba, majd vonattal Pesten át, több átszállással Tövispusztára, öt hét is beletelt. Goldstein Ignác éppen meghalt. A temetésen a család könnyes szemekkel nézett Henrikre, lám, ilyen egy igazi zsidó fiú: megérzi apja halálát, holott semmi előjele nem volt. Henriknek ez a mondat föl sem tűnt. Annyira élvezte a családi elismerést, hogy már ő maga is hinni kezdett a megérzéseiben. Eszébe sem jutott megkérdezni Vincét, honnan tudta jó egy hónappal korábban, hogy apjuk meg fog halni, amikor mindenki azt állítja, hogy Goldstein Ignác váratlanul, csöndesen elaludt. Még akkor sem gondolt fondorlatra, amikor három héttel később levelet kapott Peggytől, aki szomorúan tudatta, sajnálja, hogy köztük mindennek vége, Henrik ne is keresse őt, mert

elköltözik Kaliforniába. Henrik még sokáig írogatta a leveleket Peggynek, de miután válasz nem érkezett, úgy döntött, nem megy vissza Amerikába, hanem a Fordnál szerzett tapasztalatai birtokában a Nyugati pályaudvartól két sarokra nyit egy kis autószerelő műhelyt. Sok-sok évvel később derült ki, hogy amikor Vince Henrik levelében meglátta a szőke, kék szemű Peggy fotóját, elborzadt a gondolattól, hogy öccse keresztény lányt akar feleségül venni, és kijelentette: „Márpedig a mi családunkban nem lesz siksze, még ha ámerikai is!" Ezért rendelte haza Henriket a távirattal. Aztán Henrik nevében írt egy levelet Peggynek, hogy Magyarországon marad, és hamarosan feleségül vesz egy zsidó lányt. Amikor sok-sok évvel később Henrik végre megértette, mi is történt valójában, csak ennyit mondott: „Az én drága testvérem jót akart nekem! Látjátok, különben nem tudtam volna elvenni az én drága Ancikámat!"

Addigra már Goldstein Vince élt New Yorkban. Szemmel láthatólag jól ment neki: a Fifth Avenue-n, egy Central Parkra néző gyönyörű penthouse-ban lakott. Vince változata szerint vagyonát textillel és a tőzsdén kereste, mások viszont azt rebesgették, hogy miután pénze nagy részét elkártyázta, hatalmas összegre biztosította a haját, majd szerzett egy vegyszert, amitől megkopaszodott, a biztosító pedig hosszas huzavona után jelentős summát fizetett neki. Hogy ez a történet igaz volt-e, arra senki nem vett volna mérget. Mindenesetre tény, hogy Vince feje olyan tar kopasz volt, mint egy biliárdgolyó. Mint ahogy az is tény, hogy Samunak soha nem kellett megsegítenie a testvéreit, valamennyien talpra álltak a szülői örökség nélkül is, ellentétben a kereskedésben túlságosan tisztességes Samuval, akit Vince mentett meg az elárverezéstől. Amikor a gazdasági válság után a tövispusztaiak annyira elszegényedtek, hogy a tartozásukat sem tudták kifizetni a boltban, Samu egyszerűen elengedte a hitelt. Ő meg csődbe ment.

„Ha egy zsidó okos, akkor nagyon okos, de ha hülye, akkor nagyon hülye! Te az utóbbi vagy, drága öcsém!" – írta neki Vince, miután átutalta a dollárokat, hogy a végrehajtók ne verjék dobra az öccse házát. „Mit tehettem volna? – kérdezett vissza a levelében Samu. – Néztem volna végig, hogy kilakoltatják ezeket a szegény embereket? A bolt akkor is tönkrement volna, hiszen pénzük úgysem volt, hogy vásároljanak." „Ha azt képzeled, ezért majd megszeretnek, nagyon tévedsz – írta a következő

levelében Vince. – Az emberek nem szeretnek hálásak lenni. Különösen nem egy zsidónak, akitől amúgy is idegenkednek. Haragudni fognak rád, amiért megzavarod őket az előítéletükben. Így nehezebben tudják megindokolni, miért is gyűlölnek téged.”

Goldstein Samu és felesége, Ilus elégedett volt a sorsával. Akis boltból megéltek, két fiukban, Dávidban és Andorban sok örömük tellett. Egyetlen bánatuk volt csupán, hogy nincs kislányuk. A két fiú után, minden próbálkozásuk ellenére, Ilus már nem esett teherbe.
Egy nap, amikor Budapesten jártak Henrikéknél, hazafelé menet a Nyugati pályaudvaron egy hatévesforma kislányra lettek figyelmesek, aki csöndesen üldögélt a padon, nyakában egy táblával. A táblán ez állt: „Kiss Elza vagyok. Keresztszüleimhez utazom Dombóvárra. Ha elvesznék, kérem, értesítsék őket: Fábián László, Dombóvár, Bezerédj ucca 19.” A kislány nem tűnt elveszettnek, üldögélt, és békésen majszolt egy almát. Goldsteinék kicsit gyönyörködtek a mézhajú, kreol bőrű, zöld szemű kislányban, s minthogy szokásukhoz híven közel egy órával korábban érkeztek a vonathoz, sétáltak egyet. Fél órával később még mindig ott találták a kislányt egyedül a padon, amint a lábát lóbálva nézelődött, s ekkor már leültek mellé.
– Kivel utazol, Elza? – szólította meg Ilus.
– Nem utazom – felelte a kislány magától értetődő természetességgel. – Ülök a padon.
Dávid és Andor elismerően vigyorgott, Ilus zavarba jött.
– Erre a táblára az van írva, hogy a keresztszüleidhez utazol Dombóvárra – mondta Ilus.
– Anya feltett a vonatra, de én leszálltam, amikor elment.
– Hol laktok? – kérdezte Dávid.
– Nem tudom. De anya nem akarja, hogy otthon legyek. Azt mondja, fél tőlem.
Goldsteinék összenéztek.
– Akkor most elmegyünk együtt Dombóvárra a keresztszüleidhez, jó? – egyezkedett Samu.
– Nem megyek oda – felelte a kislány ijedt arccal –, mert ott meghalt egy fiú.
– Ki halt meg? – borzadt el Ilus.

– Egy fiú. Ráesett egy kő.
– Itt nem maradhatsz egyedül. Ez veszélyes hely egy ilyen kislánynak – próbálkozott ismét Samu.
– Én bátor vagyok – mondta magabiztosan a kislány. – Minden gonoszt legyőzök! Anya sem hisz nekem.
Hosszú percekbe tellett, míg Dávid és Andor közreműködésével Goldsteinéknek sikerült meggyőzniük Elzát, menjen velük Dombóvárra.

A kislány keresztszülei Dombóvár peremén, egy macskaköves utca földszintes házában laktak. Az utcára nyíló fakapu kikövezett belső udvarra vezetett, ahonnan bánatos virágágyások és dróttal szegélyezett, apró zöldséges parcellák mentén lehetett eljutni az udvarra nyíló lakásokhoz. Az udvar végén álltak a kamrák és a budik. A porolón kopott szőnyeget prakkerezett egy asszony. Ő mutatta meg, melyik lakásban élnek Fábiánék. Csak az asszony volt otthon. Fábiánné a kopogásra elhúzta a horgolt függönyt az üveg előtt, aztán kitárta az ajtót, és vizes kezét a kötényébe törölgetve, gyanakodva kérdezte:
– Mi teccik?
– Elzát a budapesti állomáson találtuk. Egy tábla volt a nyakában, hogy ha elveszne, ide hozzuk magukhoz – mondta Samu.
Az asszony lenézett a kislányra, de nem is köszönt neki.
– Ez a kislány nem a maguk keresztlánya? – bizonytalanodott el Samu. Hol az asszonyra, hol a kislányra nézett, de Elza arcán még annyi érzelem sem tükröződött, mint a keresztanyjáén.
– A férjem húgának a lánya. De miért kellene idehozni? Hol van az a rosszéletű anyja?
– Dávid, Andor, játszanátok egy kicsit Elzával, amíg beszélgetünk? – kérte őket Ilus, hogy a kellemetlen diskurzus ne a kislány füle hallatára történjen.
A fiúk már a vonaton is rendkívül jól szórakoztak a különös kislányon, úgyhogy boldogan elcipelték magukkal a ház túlvégébe, ahol a gyerekek játszottak.
– Mit kezdjek ezzel a kölyökkel? – csattant fel Fábiánne. – Hatan lakunk ebben a szoba-konyhás lakásban. Gondolta volna meg az anyja, hogy kinek tartja oda a seggét! Egy gyereket nem csak megszülni kell, hanem felnevelni is.
Goldstein Samu aprót köhentett.

– Ha jól veszem ki a szavaiból, nem szeretné, hogy itt maradjon a kislány.
– Jól vette ki! – felelte az asszony gúnyosan. – Ez is csak olyan lesz, mint az anyja, vagy az a csavargó férjem. Csak tudnám, hová tettem az eszem, amikor hozzámentem!
– Biztos ugyanoda, ahova Elza anyja az övét, amikor odatartotta a… hátsófelét, ahogy az imént kegyed választékosan megfogalmazta – felelte Samu. – Na, menjünk! – fordult a feleségéhez.

Ebben a pillanatban robaj és csattanás hallatszott. Majd sikítozás és jajveszékelés a ház túlsó végéből, ahova a gyerekek mentek játszani. A lakók kiszaladtak a lakásokból, Fábiánné és Goldsteinék is hófehér arccal rohantak a gyerekekhez. Az emberek saját gyereküket keresték a szemükkel, nem velük történt-e valami. Goldsteinék is föllélegeztek, amikor megpillantották Dávidot, Andort és mellettük Elzát. Fábiánné, mint aki rosszat sejt, félrelökdöste az összesereglett embereket. A tömeg közepén, a földön egy kisfiú feküdt beszakadt koponyával, feje mellett a tetőről leomlott téglák és törmelékek. Fábiánné meglátta a földön fekvő véres kisfiút, szeme kimeredt, nem jött ki hang a torkán, csak hörgött, aztán rávetette magát a mozdulatlanul fekvő gyerekre.
– Jaj, jaj, kicsi fiam – nyöszörgött.
Goldstein Samu reszketve a gyerek mellé guggolt, és megfogta a pulzusát. Aztán szomorúan megcsóválta a fejét.
Ilus magához ölelte Elzát, és befogta a szemét, a másik kezével a bámészkodó Dávidot és Andort terelgette ki a csődületből.
Az emberek orvosért rohantak. Fábiánné a földön ült, és a sokktól reszketve szorongatta halott kisfia kezét. A szomszédok tanácstalanul körülállták, de nem tudtak semmit mondani, csak nézték a fuldokló, reszkető asszonyt.
Samu egy pohár vizet kért, a zsebéből elővett egy kis fiolát, pár szem apró golyót beledobott, aztán odament Fábiánnéhoz, átölelte, és odaadta a vizet.
– Ezt igya meg, kicsit könnyebb lesz.
A zsebéből elővett egy üzleti kártyát, és Fábiánné kötényének zsebébe csúsztatta.
– Elvisszük Elzát. Itt a címünk, ha bármiben segíteni tudunk, kérem, szóljanak – mondta.
Fábiánné nem felelt, csak üveges szemekkel meredt maga elé.

Amikor már az utcán voltak, Elzából előtört a zokogás.
– Mondtam, hogy ne jöjjünk ide, mert itt meghalt egy fiú! Mondtam, hogy ráesett egy kő!
Samu és Ilus egymásra nézett, aztán a kislányra.
– Teremtőm! – mondta Ilus elborzadva. – Ez a gyerek a jövőbe lát, csak nem tudja! – súgta Samunak.

Aznap éjjel, amikor Elzát magukhoz vették, Ilus azt álmodta, ő hozza világra a kislányt. De szülés közben csodálatos módon nem fájdalmat érzett, hanem valamiféle földöntúli boldogságot, Elza pedig világrajövetele után nem fölsírt, ahogy az újszülöttek szoktak, hanem mosolygott.
– Képzeld, született egy húgunk, és máris beszél és jár – dicsekedett Dávid Istinek, amikor Elzát elvitte bemutatni barátjának.
– Nem lehetett könnyű szülés – hümmögött Isti, ahogy végigmérte Elzát.

Valóban nem volt könnyű. Goldsteinék hónapokig járták a hivatalokat, tárgyaltak Elza szüleivel, míg végül eldőlt, hogy náluk maradhat a kislány. Elza anyja nem ragaszkodott a gyerekhez, csak félt, hogy megszólják, amiért lemond a lányáról. Valójában megkönnyebbült, amikor Goldsteinék fölajánlották, örökbe fogadják és nevükre veszik a gyereket. Kiss Elzából zsidó kislány: Goldstein Elza lett.

Ez nagyjából akkor történt, amikor Goldstein Dávidnak Veresék konyhájában paprikás kolbász képében megjelent a Sátán. Veresék disznótoros kóstolót kaptak az egyik tehetősebb komától, és Gizi gondosan papírvékony karikákra vágta a paprikás kolbászt, hogy minden gyereknek jusson, de azért mégse nagyon fogyjon. Egyenként, áhítattal járultak a mama elé, mintha úrvacsoráért mennének a templomban, és Gizi is a ritka alkalomnak kijáró áhítattal adta a szájukba a kolbászszeletkét. Dávid irigykedve nézte.
– Dávid nem kap? – próbálta beajánlani a barátját Isti.
– Zsidók nem ehetnek disznót – felelte sajnálkozva az anyja-igaz, Dávid?

Dávid megbabonázva bámulta a fűszerillatú, vörösesbarna rudacskát, és miután végignézte, hogy a Veres gyerekek milyen földöntúli arccal rágcsálják a számára tiltott gyümölcsöt, úgy érezte, egész biztosan belehal, ha ebből kimarad. Ha jó az Isten, akkor ezt ő se akarhatja, mérlegelte magában. De végül szomorúan megcsóválta a fejét, hogy köszöni, ő ilyet nem ehet.
– De jó, hogy mi nem vagyunk zsidók! – sóhajtott fel Isti.
– Dávid, te miért vagy zsidó? – kérdezte Isti egyik húga. – A zsidókat senki sem szereti, és még kolbászt sem ehetnek. Bár téged mi szeretünk – tette hozzá elgondolkodva.
Dávid nem tudta, mit feleljen. Sok előnyét eddig ő se látta a zsidóságnak, és ehhez jött ráadásként a kolbásztalanság.

– Te se legyél zsidó! – ajánlotta később Isti Dávidnak rejtekhelyükön, a szilvafán.
– Hogy lehetnék nem zsidó, ha egyszer annak születtem? – kérdezte Dávid.
– Egyél kolbászt! Ha a zsidók nem ehetnek, és te mégis eszel, akkor te nem leszel zsidó. Loptam neked egy szeletet – tette hozzá, és a nadrágzsebéből előhúzta a kolbászdarabkát.
Isti okfejtése logikusnak tűnt. Dávid borzongva vizsgálta a kolbászt, óvatosan leszedte róla az Isti zsebében ráragadt szöszöket, majd megszagolta.
– Ha a zsidók nem ehetnek ilyet, lehet, hogy belehalok – mondta aztán ijedten.
Ezen meg Isti bizonytalanodott el. A kolbászt éppen határesetnek tartotta, amiért még érdemes lenne meghalni.
A paprikás illattól Dávid szájában összefutott a nyál. Szédülés fogta el, érezte, elájul, ha azonnal nem eheti meg. Éva érezhette ezt a Paradicsomban ama sokat emlegetett baljós pillanatban. Egyél a kolbászból! – sziszegte most Dávidnak a kígyó. És Dávid egy hirtelen mozdulattal bekapta a karikát. Először megijedt, arra gondolt, inkább kiköpi, de érezte, nem teheti meg ezt egy ilyen kinccsel, aztán meg a szája mintha magától kezdett volna mozogni, szinte önkívületben rágta, rágcsálta a kolbászdarabkát, egyre nagyobb élvezettel.
Utána kicsit vártak, meghal-e Dávid. De nem halt meg.
– Na, zsidó vagy még? – kérdezte Isti.

– Nem tudom – felelte tanácstalanul Dávid.

Goldsteinné kislány kora óta arról ábrándozott, hogyha egyszer lánnyal ajándékozza meg az Örökkévaló, hogyan fognak együtt babázni, kézimunkázni, főzőcskézni, milyen csinos ruhácskákban fogja járatni. Amikor a budapesti pályaudvaron, a padon megpillantotta Elzát, úgy érezte, valóra váltak az álmai. A kislánynak még a színei, a hangja, a mozdulatai is ismerősnek tűntek valamilyen ősi, csak az álmaiban megélt távoli múltból. Különösen a szeme, az a meghatározhatatlan szürkészöld szín, mely a szelíd galambszürkétől a felkorbácsolt indulatok haragoszöldjéig a lelkiállapotok minden árnyalatát ki tudta fejezni. Ilus természetesen elégedett volt két fiával is. „Már hogyne volnék elégedett”, mondogatta, ha erről kérdezték. „Dávid és Andor, hála az Örökkévalónak, érzékeny, melegszívű gyerekek, de egy cserfes, bújós kislány, aki mindig ott csüng anyján, és a tükör előtt titokban anyja ruháit próbálgatja, anyja cipőjében bukdácsol, azért mégis más.”

Amikor Henrik felesége, Anci egyszer Pesten elmesélte nekik a viccet, hogy Mária Magdolna rajongó arccal megkérdezi a Szűzanyát, milyen érzés volt megszülnie Jézust, mire Mária szemérmesen és zavartan azt feleli, tudod, lányom, én igazából kislányt szerettem volna, akkor ezen csak ők, nők mosolyogtak megértő szeretettel, a férfiak értetlenül, bambán néztek. Ilus szégyellte magát ezekért az ábrándjaiért, mert úgy érezte, egy kislány utáni vágyakozásával a fiait csalja meg. Most, Elza megérkezésével végre a lelkiismerete is megkönnyebbült. „A szeme szakasztott olyan, mint az apámé”, lelkendezett a szomszédoknak, amikor Elzával, mint valami csodás nyereménnyel hazaértek a faluba. „A rajzos szája, mint az anyámé, a fiúk is ezt örökölték. Akár a testvérek! El sem tudom hinni, hogy nem én szültem.” Ilus úgy érezte, mintha korábban csak valami hiba csúszott volna a sors gépezetébe, amit aztán a Jóisten helyreigazított. Kicsit szorongott ugyan az érthetetlen dombóvári eset miatt, amikor úgy tűnt, Elza különös módon érzékelni tudja a jövőt, de minthogy magának sem tudta megmagyarázni, mi is történt valójában, inkább elhessegette a félelmeit, és a történteket a véletlenre és egy hatéves gyerek fantáziálására fogta.

De apránként Ilusnak rá kellett ébrednie, hogy Elza csak külsőre olyan, mint amilyen kislányt megálmodott. Az asszony számára az első megrázkódtatás az volt, amikor boldog izgalommal vásárolt neki két fodros

bársonyruhát a városban, de a kislány ahelyett, hogy örült volna, könyörögni kezdett, hogy Ilus ne adja rá az új ruhákat. Csak azt a kartonruhát volt hajlandó fölvenni, amelyben érkezett. A padláson, egy ládában megtalálta a fiúk kinőtt nadrágjait, ingeit, azokat húzta magára, azokban szeretett volna járni.

– Mit fognak szólni az emberek, hogy Dávid és Andor kinőtt ruháiban járatunk, mintha sajnálnánk pénzt költeni rád. Ne tedd ezt velem, kislányom! – rimánkodott Ilus.

Végül aztán sikerült Elzára imádkozni egy-két végtelenül egyszerű, pasztellszínű ruhát. Hamarosan kiderült, hogy Elzát nemcsak a ruhák nem érdeklik, de a babák sem, nem szereti a babusgatást, és zavarja a simogatás. Ilus számára az érzelem kifejezésének természetes eszköze volt a testi közelség, szinte belebetegedett, hogy Elza megfosztotta ezektől az eszközeitől. Az asszony úgy érezte, képtelen közel kerülni a gyerekhez, nem érti a reakcióit, Elza nem szereti őt, és attól szorongott, előbb-utóbb ő se fogja szeretni a kislányt. Néha titokban elővette a szekrényből a fodros ruhákat, leterítette őket az ágyra, nézte, és azt kérdezte magától, mit rontott el. Aztán megsimogatta a ruhákat, és visszaakasztotta őket a szekrénybe.

Egy nap, amikor lehajolt Elzához, hogy megfésülje, a kislány két kezével megfogta az asszony arcát, és mélyen belenézett a szemébe.

– Ugye Anyuka is fél tőlem, mint a régi mamám? Ugye Anyuka se akarja, hogy itt lakjak?

Ilusból kitört a zokogás.

– Hogy mondhatsz ilyet, Elza? Te a mi kislányunk vagy, mindig velünk maradsz! – és magához szorította a gyereket.

Este, miután Elza már elaludt a franciaágyuk lábához állított heverőjén, Ilus súgva, zaklatott hangon elmesélte Samunak az Elzával folytatott párbeszédet.

– Tényleg félsz tőle? – kérdezte Samu. Az asszony eltűnődött.

– Azt hiszem, igen. Elza jól érzi.

– Az baj – mondta Samu csöndesen. – A félelem szörnyű dolog, mert gyűlöletet szül.

– Dáviddal és Andorral minden olyan könnyen ment – súgta Ilus. – Talán azért nehezebb Elzával, mert nem a mi fajtánk? Nem unzere?

– Nem hiszem, hogy az emberek közti különbség a vérükben lenne, inkább a lelkükben – mondta Samu.
– Csak ez a kislány nem a felhőkön ülve választotta ki a szüleit, mint a többi lélek, hanem egy füstös pályaudvaron, egy piszkos padon várakozva. De nem számít, kinek a testéből bújt elő, ő a mi fajtánk.
Átnyúlt az ágy túlsó felére, és finoman megszorította felesége kezét.
– Babusgass engem, én nem fogok tiltakozni – mondta. A sötétben is látni vélte Ilus mosolyát, és érezte, ahogy felesége forró teste fészkelődve hozzá simul.

Samu és a fiúk az első pillanattól jobban megértették Elzát, mint Ilus, talán, mert jobban elfogadták. Igaz, nekik nem kellett megküzdeniük korábbi álmaikkal. Dávid szívesen tanítgatta, Elza pedig boldogan csatangolt a hat évvel idősebb Andorral és barátaival, akiket kimondottan szórakoztatott a különös kislány.
– Meg tudja mondani a jövőt! – dicsekedett Andor titokzatos hangon a barátainak. És elmesélte, hogyan jósolta meg a húga a kisfiú halálát Dombóváron. A fiúk borzongva hallgatták.
– Próbáljuk ki! – mondta a kis Lázár.
– Mondja meg a lutri számokat! – javasolta Galambosjóska. – Legalább meggazdagszunk.
– Hülyeség! – legyintett Andor. – Még nem is ismeri a számokat. Majd jövőre, ha iskolába megy.
– Akkor mondja meg, hogy a Csillagnak kancája vagy csődöre született-e? – adott újabb tippet Hetési Sanyi.
– Ha már megellett a Csillag, akkor az már volt, akkor nem a jövőt mondja meg – akadékoskodott a kis Lázár.
– Na de még mi sem tudjuk, mije született, csak eztán fogjuk megtudni. Akkor az jövő! – vitatkozott Hetési Sanyi.
Ebben mindenki igazat adott neki. Úgyhogy megkérdezték Elzát, szerinte kancát vagy csődört ellett-e a Csillag. De Elza a kérdésből egy szót sem értett.

– Elza! Szerinted fiú vagy lány kiscsikója született a Csillag nevű ló anyukának? – segített Andor.
– Kiscsikó született? – meresztette tágra boldogan a szemét Elza. – Megnézhetem?
– Megnézheted, ha megmondod, hogy szerinted fiú vagy lány – váltott Andor szigorú hangra.
– Lány – mondta Elza kis gondolkodás után. – De fiú szeretne lenni.

A fiúk megütközve hallgatták Elza válaszát, de aztán nevetgélve, egymást lökdösve elindultak Elzával a major felé. Az istálló előtt az öreg kocsis, Asztalos András a szénát rakta.
– András bácsi, kancája vagy csődöre lett a Csillagnak? – kérdezték a fiúk egymás szavába vágva.
– Mire ez a nagy izgalom? – nevetett az öreg. – Kis csődör született.
Andor csalódott volt. A fiúk gúnyosan nevettek.
– Na, tessék, a jövendőmondó!
– Nem értitek! – röhögött a kis Lázár a hasát fogva. A lánycsikó fiú akart lenni, és már az is lett!

Ilus és Samu egyszer véletlenül kihallgatta, amint Elza kedvenc búvóhelyén, a bolt mögötti raktárban Andornak magyaráz.
– Én félelmetes szeretnék lenni – mondta komoly hangon.
Andor meghökkent.
Ilus ijedt szemmel nézett a férjére, mint aki azt mondja, látod, valami nagybaj van ezzel a gyerekkel, én megmondtam, és oda akart menni, hogy közbeszóljon, de Samu finoman megfogta a karját, és ujját a szája elé téve csendre intette, várják ki, mi lesz ebből.

– És miért szeretnél félelmetes lenni? – kérdezte Andor csodálkozva.
– Hogy a gonoszok féljenek tőlem! Mert én is félek tőlük!
– De ha félelmetes lennél, nem a gonoszok félnének tőled, hanem a jók! Az jó lenne, ha anyukáék, Dávid és én félnénk tőled?
Elza ezen kicsit eltűnődött.
– Én úgy szeretnék félelmetes lenni – mondta aztán hogy belül jó lennék, csak a gonoszok ezt ne tudják. És így fogom legyőzni őket.
– Aha – bólintott Andor. – De azt tudod-e, hogy a gonoszok nem a gonoszoktól félnek?
– Igen? – csodálkozott Elza. – Akkor a gonoszok kitől félnek?
– Hát, a jóktól! – felelte a kisfiú komoly arccal. – Mert nem értik, mi a jóság, és ezért félnek tőlük.
– A jóktól félnek? – kérdezte a kislány megütközve. – A gonoszok a jóktól félnek? – és felderült az arca. – Akkor én jó leszek!
– Na, látod – súgta Samu az ajtó mögött felesége fülébe. – Megoldották!

Ilus születésnapjára titkos meglepetéssel készült a család, egymással is versengve, ki tud a mamának nagyobb örömet szerezni. Samu a sóletet készítette el, ami mindig különleges esemény volt. „Az ősi Goldstein-recept alapján készült sóletnél nincs ízletesebb étel Nagy-Magyarországon, ha az én drága öcsém készíti”, mondogatta Henrik bácsi minden alkalommal, ha abban az élményben részesült, hogy Samu főztjéből ehetett. Dávid hetekig építette a házukat gyufaszálakból, azt szánta ajándéknak, Andor pedig napokig rajzolt, festett. Csak Elza nem készült semmivel. Ha bátyjai faggatták, mi lesz az ajándéka, csak annyit felelt, neki már megvan a meglepetése, tudja, minek örülne anyuka a legjobban. Ilus születésnapján a vacsora után a fiúk odaadták az ajándékukat, aztán amikor Elzára került a sor, a kislány sokatmondóan fölemelte az ujját, hogy mindjárt jön, és kiszaladt a szobából. Percek teltek el a várakozással, aztán kinyílt az ajtó, és belépett rajta Elza az egyik fodros bársonyruhában. Időközben jócskán kinőtte, a cipzárt sem tudta összehúzni, úgy festett benne, mint egy húsvéti kötözött sonka, de ott állt diadalmas arccal, mint akinek kétségei sincsenek,

melyik ajándéknak örül majd legjobban Anyuka, hiszen mindig erre vágyott, hogy őt fodros ruhában láthassa. Goldsteinék kimeresztették a szemüket, és hitetlenkedve, elképedve nézték a kislányt, aki még a lélegzetét is visszatartotta, nehogy szétpattanjon rajta a feszes ruha, és várta a hatást. Ilusból és Samuból furcsa hangok törtek elő, amelyek mintha még maguk sem döntötték volna el, hogy nevetéssé vagy sírássá alakuljanak. Dávidot és Andort a látvány nem állította ilyen választás elé; harsogva röhögtek. Elza kicsit meg is bántódott, és kiszaladt a szobából, de Ilus és Samu gyorsan utánaeredt, magukhoz ölelték, és nem győzték dicsérni, hogy milyen nagyszerű meglepetést okozott.

Samu szívesen volt Elzával, szerette, ha a kislány ott téblábol mellette a boltban, kis merőkanalával a pult alatt pakolja a lisztet, a cukrot, segít rendezni a kifliket a péksüteményes kosaraknál. Elvitte magával a bevásárlásokra, sőt néha akkor is, ha gyógyítani hívták. Goldstein Samut eleinte megmosolyogták a faluban, amikor a boltban a vevők a betegségükről panaszkodtak, ő pedig olyanokat kérdezett tőlük, hogy inkább a savanyút szeretik-e vagy az édeset, hogy izzadósak-e vagy fázósak. Olykor egy-két órán át faggatta az embereket, aztán apró kis golyócskákat keresett elő egy fiókból, hogy azt vegyék be. Hamarosan elterjedt a faluban, hogy a boltos a piruláival olyan nyavalyákat is meg tud gyógyítani, amiket a doktor sem. A báróné többször kért tőle segítséget, néha még a báró is, bár ilyenkor mindig hozzátette, hogy ő az ilyen hókuszpókuszokban nem hisz. Szerencsés Gizi meg szinte vallásos áhítattal csüggött Samun, aki többször meggyógyította a golyócskáival a Veres családot. „Szent ember!”, mondogatta Gizi ilyenkor. Samu tehetségét még Kenéz doktor, a városi orvos is elismerte. „Ez a Goldstein egy homeopatikus őstehetség, ha lehet ezt mondani”, magyarázta a bárónénak. Még az is előfordult, hogy orvos létére ő kért tanácsot Samutól, ami aztán végképp fölvilágosult szellemre vallott.

Elza hétéves lehetett akkoriban, Kenéz doktor egyik szakmai látogatása után éppen indulni készült Goldsteinéktől, amikor a kislány megfogta a kezét, és nagy szemekkel fölnézett rá.

– A doktor úr meg tudná mutatni nekem, hogy mi van az emberben belül?

– Téged ilyen dolgok érdekelnek? – kérdezte Kenéz doktor, és föltolta orrán a szemüvegét. – Hát, az emberben belül mindenféle szervek vannak; szív,

máj, tüdő, vese meg ilyesmi – felelte.
– De meg tudná mutatni nekem? – kérdezte Elza, most már kissé türelmetlenül. – Nagyon szeretném látni!
– Be tudná vinni egy műtétre a klinikára? – kérdezte Samu, megtámogatva a kislány kérését.
– Hétéves gyereket műtőbe? – vakarta a fejét a doktor. – Biztos, hogy nem fogsz elájulni?
Elza csodálkozott.
– Én tudom, hogy milyen az ember belül, csak látni szeretném, hogy tényleg olyan-e.

Samu és Elza fehér köpenybe, maszkba beöltöztetve kísérte Kenéz doktort a műtőbe. A fal mellett állva, az orvosok és asszisztensek közti résen kukucskálva, csöndben várták, hogy a sebész a mellkastól a has irányába feltárja a beteget szikéjével, és kipakolja a belső szerveket. A belek olyan óriási halomban feküdtek a műtőasztalon, hogy ha Samu nem a saját szemével látja az egészet, el se hitte volna, hogy ezt mind egy emberből bányászták ki.
– Teremtőm – suttogta –, hogy fogják ezt a sok mindent visszarakni?
Elza, apja kezét fogva, megbabonázva, csöndben nézte a kiterített embert. Aztán csak annyit mondott: – Ilyennek gondoltam!

A plakát

Veres Isti 1938-ban már a városi csapatban játszott, és pénzt keresett a hegedüléssel. Balogh Zsigát egyre gyakrabban kérték, hozza magával a lakodalomba a „kék szemű cigányt”. Zsiga bandája Istinek köszönhetően az egyik legnépszerűbb zenekar lett a környéken. A lakodalmakat továbbra is a kopottra taposott focipályán tartották. Miközben Isti a pálya szélén felállított színpadon Balogh Zsigával muzsikált, az összetolt asztaloknál félrészegen vigadó falusi násznépet nézte, meg a masnis lányokat, akik boldog visongással jutalmazták, ha a srácok hajkurászták és kicsit megfogdosták őket a színpad alatt, akárcsak az ő gyerekkorában. „Milyen különös hely ez a focipálya – gondolta Isti a fociban és a muzsikában végre nem számít a származás, csak az, hogy ki mit produkál.” De ahogy egyre több meghívást kaptak a bandával, Isti egyre nehezebben tudta összeegyeztetni a zenélést a focival. Még szerencse, hogy a lakodalmak általában a nyár végére, az aratás utáni hetekre vagy a szüretre estek.

Isti egyformán élvezte a focival és a zenéléssel járó népszerűséget: ahogy egy-egy gólja után a lelátón percekig skandálták a nevét a drukkerek, ahogy a mulatságok alkalmával a lányok lángoló arccal bámultak rá, vagy ahogy a mulatozók bizalmaskodva az ő nótáját kérték.

Isti és Dávid tizennyolc éves volt. Az iskolapadban nyolc évvel korábban különváltak; Dávid kereskedelmi iskolába ment, Isti a négy elemi után polgáriba, aztán már nem tanult tovább. Veres István már akkor megmondta: „Zenésznek meg focistának nem kell doktornak lennie”, és, lám, igaza lett. Dávid, azt tervezte, továbbtanul, az öccse úgyis szívesebben időzött a boltban, mint ő, és apjuk is egyetértett vele, hogy Andor vigye tovább az üzletet. Úgy tervezték, előbb-utóbb aztán majd Elza is besegít. Dávidnak valóban jól ment a tanulás, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy az utóbbi évben a kereskedelmi helyett sokkal jobban izgatta egy másik iskola: a tánciskola.

A város legdivatosabb tánciskolája akkoriban Manci néni nevét viselte, a vezető tánctanár pedig nem volt más, mint az egykor országos hírű versenytáncos, Berger Jenő bácsi. Manci néni egy patinás, szecessziós bérház első emeletén két hatalmas lakást nyittatott össze, a hat egybenyíló, utcai szobában úgy is gond nélkül elfért negyven pár, hogy a fal mellett,

székeken üldögéltek az anyukák és a nénikék. Az ablakokat súlyos, bordó színházi függönyök borították, hogy a zeneszó ne szűrődjön ki, és ugyanilyen függönyök takarták a bejárati ajtót is. Négytagú zenekar adta a muzsikát: egy klarinétos, egy trombitás, egy dobos és egy mókás arcú zongorista, aki, Manci néni bánatára, legszívesebben divatos swinget vagy boogie-woogie-t játszott. Manci néni különösen akkor bosszankodott, amikor László, aki magát Leslie-nek szólíttatta, hozzátette: „Ha a zenémre nem kezdik úgy rázni a popsijukat a lányok, hogy a fiúk fölizguljanak tőle, akkor rosszul játszom!" A lányok ugyan egyáltalán nem rázták semmilyüket, inkább zavart arccal és merev lábakkal lépkedtek, jobbra-kettő-három-négy, de szerencsére ez sem bizonytalaníthatta el Leslie-t a saját zenei tehetségében. Ebben az életkorban ugyanis a fiúk már a lányok érintésétől is felizgulnak. Persze a lányok ereiben sem csörgedezett hígabb vér, mint a fiúkéban, csakhogy kislány legyen a talpán, aki a fal melletti székeken kidülledt szemekkel vizslató anyukák tekintetétől követve fölszabadultan mer táncolni. Szombatonként ugyanis a városi polgárlányokat azért járatták ide, hogy jó modort tanuljanak. Eredetileg a polgárfiúkat is ezzel a céllal küldték a szülők, de rajtuk valahogy kevésbé fogtak Manci néni intelmei és pattogós vezényszavai, amikhez egy összecsukott legyezővel adta a ritmust, ütemesen csapkodva vele a tenyerét. A finom modorú, vékony Jenő bácsi a fenekére simuló versenytáncosnadrágjában pedig végképp nem volt olyan erőteljes egyéniség, hogy a röhögő nagykamaszokat megrendszabályozhatta volna. Jenő bácsinak azonban volt egy kiváló érdeme: focirajongó volt. Vasárnaponként kijárt a városi csapat meccseire, nagy tisztelője volt Istinek is, így közbenjárására a fiúk ingyen járhattak az össztáncra. Isti a Páltól örökölt öltönyben, ingben és cipőben feszített, az „uraságtól levetett holmiban", ahogy az öltözetet szégyennel vegyes dicsekvéssel emlegette, Dávid pedig az érettségire kapott öltönyében.

Ahogy a csúnya lányok rendszerint szívesen járnak mulatságba egy szép lánnyal, Dávid is úgy érezte, jobb esélyei vannak, ha Istivel jelenik meg a lányok között.

– Csak arra kell vigyázni – mondogatta tudálékosan hogy az ivaros arány megfelelő legyen, hiszen a mulatozás csúcsán úgyis osztozkodásra kerül sor. Mármint párba osztódásra! – emelte fel az ujját a hangsúly kedvéért.

De mindez egyelőre csupán elmélet volt, mert a tánciskola sötét lépcsőházában elkapkodott ügyetlen csókoknál és némi cicirészésnél tovább

nem jutottak.
– Hogy a csúnya lányok miért járnak a szépekkel, azt értem – mondta Isti egy alkalommal a táncparkett szélén állva, amint éppen igyekeztek bátorságot gyűjteni, hogy felkérjenek valakit –, hiszen ha egyedül mennének, a kutya se nézne rájuk. De mi a jó ebben a szép lányoknak?
– Az, hogy a csúnyák mellett még szebbnek tűnnek – felelte Dávid.
– Úgy kéne, hogy csak szép lányok legyenek!
– És ne legyenek túl igényesek – dörmögte az orra alatt Dávid.

Isti már túl volt az első testi kapcsolatokon. Pontosabban szám szerint kettőn. Dávid még csak ábrándozott róla, és aprólékos részletességgel többször is kikérdezte barátját az élményeiről, hogy nagyobb beleéléssel ábrándozhasson tovább. Istinek, Dávid kerekre nyílt szemeit látva, mindig meglódult a fantáziája, és alkalomról alkalomra újabb és újabb részletekkel toldotta meg az elbeszéléseit, míg végül a történetekből már egy olyan nőfaló hős kerekedett ki, hogy a mesélés rendszeresen röhögésbe fulladt; a hasukat fogva, a földön fetrengve közösen írták tovább a sikamlós kalandokat, egyre jobban kidomborítva Isti férfiasságát. Valójában mindketten tudták, hogy Isti a sikereit elsősorban nem a sötét pillákkal övezett tengerkék szemének, de még csak nem is focista vagy zenész hírnevének köszönhette, hanem a lányok kíváncsiságának. Szentágoston és Tövispuszta lányai jó ideje azt találgatták, hogy a Veres fiúk vajon mit örököltek apjuk faluszerte híres férfiasságából.
A lányok közül a jó formájú, cserfes, de kicsit kancsi Ördögh Panni volt a legkíváncsibb. Amikor egy meleg nyári estén, az istálló fölötti szénapadláson megtörtént a dolog, Panni alig győzte kivárni a reggelt, hogy a lányoknak eldicsekedhessen az eredménnyel.
– Na, na, mit örökölt Isti az apjától? – kérdezgették izgatottan vihogva a lányok.
– A szép kék szemét! – kacagott Panni.
Ördögh Panni véleménye nem tűnhetett meggyőzőnek, mert a szőke, csontos Kántor Zsuzsi úgy döntött, személyesen bizonyosodik meg a tényállásról. Utána az ajkát biggyesztve csak annyit mondott: – Láttam én már ennél különb szerszámot is a faluban –, ami Kántor Zsuzsi szájából hitelesen hangzott, mert neki valóban elismerésre méltó összehasonlítási alapja volt.

– Nincs annak a szerszámnak semmi baja! – vágta Kántor Zsuzsi arcába szikrázó szemekkel Ördögh Panni – Nocsak, nocsak, Panni! – mondták erre a lányok.
Istit mindig nyomasztotta apja hírneve. Az esti mosdásoknál már kisfiú korában lopva hasonlítgatta a sajátját az apjáéhoz, kamaszkora óta pedig, amióta tudatosodott benne a végzetes méretkülönbség, tele volt komplexusokkal; Kántor Zsuzsi véleménye, ami napok alatt bejárta a falut, újabb döfés volt a lelkébe. Ezt próbálta röhögésbe fojtani Dáviddal, meg abba, hogy játszotta a nagy vagányt: hosszú sálat dobott a nyaka köré, és cigarettázni kezdett.
Minthogy a városi lányokkal nem sokra mentek, az esti táncok után Isti egyre gyakrabban kérte a barátját, menjenek inkább a kocsmába, és alkalmanként hagyta magát focista társaitól elcsábítani a városi nyilvánosházba is, amitől Dávid szinte vallásos iszonyattal idegenkedett. Ám Dávidot még jobban aggasztotta, hogy Isti igencsak rákapott az italra, a cigányzenekarral hajnalig tartó muzsikálás után pedig rendszeresen hiányzott az edzésről. Ő maga akkor már a városi csapat intézője mellett segédkezett, és Gyula bácsi, az edző vele üzengetett: mondja meg a barátjának, hiába kiemelkedő tehetség, ha így folytatja, előbb-utóbb kirúgja a csapatból. Gyula bácsi ilyenkor mindig hozzátette: „A legnagyobb sajnálatomra!" Dávid egy idő után már csak annyit mondott Istinek: „Megint volt legnagyobb sajnálatomra!"
– Fiacskám, olyan vagy, mint a Halley-üstökös, csak hetvenhat évente lehet látni – mondta aztán az öreg Istinek, amikor végre ismét megjelent az edzésen. A poén, Gyula bácsi természettudományos műveltségét ismerve, nem tőle származott, de nagyon mókásnak tarthatta, mert utána kivárt, mint a nagy nevettetők. – Jegyezd meg, édes fiam, két tehetség gyakran kevesebb, mint egy! – mondta, és atyai szeretettel megpaskolta Isti fenekét. A fiú kimondottan utálta Gyula bácsi bizalmaskodását, mindig arra emlékeztette, amikor egy éve, a csapathoz kerülve, az öreg a többiek előtt azt mondta neki:
– Isti fiam, ne húzogasd túl gyakran a farkadat, mert rontja az erőnlétedet.
A többi srác nyihogva röhögött, de nem is az öreg mondatán, hanem azon, hogy Isti vérvörös lett, mint akit rajtakaptak.
– Ne húzd fel magad, te agyament, mindenkinek ezt mondta a vén parázna, amikor a csapathoz került. És mindannyian elpirultunk, mert mind azt

hittük, csak rajtunk vette észre! – nyugtatta Czigány Bandi, a kapus nevetve.

Isti nehéz korszakban volt: egyszerre próbált eligazodni az álmaiban, a felnőttek világában és az ösztöneiben. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a báróné a fejébe vette, meggyőzi Istit, hogy a cigányzene helyett folytassa inkább a klasszikus muzsikát. Meghívta Istit a kastélyba, föltett egy-egy bakelitlemezt a gramofon gumikorongjára, Csajkovszkijt, Mendelssohnt, ünnepélyesen ráhelyezte a tűt, hallgatták a zenét, aztán képes újságokat rakott Isti elé a biedermeier asztalra, és színpadias mozdulatokkal lapozgatott bennük. A képeken frakkos művészek zenéltek a pesti Vigadóban, a londoni Royal Albert Hallban vagy a New York-i Carnegie Hallban. Isti életében nem járt koncerten, a képes újságok olyan távoli világot mutattak, mely felfoghatatlan, mi több, mulatságos volt számára. El sem tudta képzelni, mi keresnivalója lenne neki abban az idegen világban. Elborzasztotta a napi többórás gyakorlás gondolata is, de hetekig hagyta magát győzködni, mert szerette ezeket a fahéj illatú teadélutánokat a kastély szalonjában, főleg, ahogy a báróné egészen közel hajolva lapozgat az újságokban. Ilyenkor Isti nem is a fotókat, az unalomig egyforma frakkos urakat meg az estélyi ruhás hölgyeket nézte, hanem a báróné parfümillatát szívta magába, és az asszony dekoltázsába igyekezett bekukkantani. A báróné mindezt feltehetőleg észrevette, de nem zavarta; kicsit mintha még legyezgette volna is a hiúságát. Előfordult, hogy megkérte Istit, hozza magával a hegedűjét és játsszon. Ő maga zongorán kísérte, és ábrándos tekintettel hallgatta a fiút.
– Ha cigányzenész leszel, az olyan, mintha csak kidugtad volna a fejed a sárból – mondta egyszer –, de ha hegedűművész lennél, még azt is megbocsátanák neked, hogy cselédnek születtél – magyarázta Istinek.

A zenés teadélutánoknak aztán Szentágostony báró gúnyos megjegyzése vetett véget, aki egy alkalommal, amikor belépett a szalonba, és meglátta Isti és a bárónő meghitt kettősét, csak annyit mondott a feleségének:
– Most Karenina Annát vagy Bovarynét játszik?
Isti egyik hölgy nevét sem ismerte, a báróné arcába tóduló vérből és szikrázó tekintetéből viszont arra következtetett, hogy ezek az asszonyok

nem örvendhetnek túl nagy népszerűségnek a Szentágostony családban. Bizonyára kellemetlen rokonok lehetnek, gondolta. Az eset után Isti illedelmesen elnézést kért a zavarásért, és évekig nem tette be a lábát a kastélyba.
Pál akkor már második nyáron nem ment haza a szüleihez, Istinek és Dávidnak sem írt.

1939 nyarán kiderült, hogy Dávidot nem vették fel az egyetemre. Nem fért bele az új törvény által a zsidók számára engedélyezett százalékba. Goldstein Samu, mint minden fontos családi eseményt, megtanácskozta bátyjaival, Vincével és Henrikkel, mi legyen a gyerekkel, aztán közösen úgy döntöttek, Dávid költözzön fel Pestre, és menjen el tanulónak Henrik autószerelő műhelyébe.
Ilus az utolsó péntek este búcsúvacsorát rendezett nagyobbik fia tiszteletére. Samu tanácsára meghívták Veres Istit is, hiszen a fiúkat is elszakítja egymástól a távolság. Isti először vett részt Sabbat-vacsorán, és az ünnepre ő is kapott Samutól kölcsönbe egy kippát. Akis kerek zsidó sapka nem volt ismeretlen Isti számára, Goldstein Samu mindig kippát hordott, még a kalapja alatt is. Isti azt is tudta, hogy Dávid és Andor még gyerekkorában kiharcolta, ne kelljen hétköznap, ahogy ők hívták, sábeszdekliben járniuk, hogy a falusi srácok ne csúfolják őket. De azt Isti csak most tudta meg, hogy a zsidók nemcsak a templomban, hanem minden vallásos eseményen, így a péntek esti és az ünnepi vacsoráknál is viselik a kippát. Már akkor kerülgette a nevetés, amikor a tükörben meglátta magát, aztán Dávidot és Andort, fejük búbján az apró fejfedővel, de valahogy visszagyűrte a hasából kiinduló remegést. Lehajtott fejjel állt, birkózott a feltörni vágyó nevetéssel, és közben fél szemmel Ilust és Elzát leste, ahogy vékony csipkekendővel a fejükön, arcukat a tenyerükbe temetve magukban imádkoznak. Isti nem értette pontosan, mit talál ezen olyan mulatságosnak, egyre csak próbálta visszafojtani a görcsös ingert, de az Elza tenyere alól kiszűrődő horkantások jelezték, már a kislány is küszködik a ragadós nevetéssel, és ez Istit csak tovább hergelte. Amikor aztán Goldstein Samu az áldás végén a fonott kalácsokból darabokat tört, és könnyed mozdulatokkal körbedobálta a családtagoknak, akik készenlétben állva ügyesen elkapkodták, Isti nem bírta tovább, és kitört belőle a nevetés. A többiekben egy pillanatra megfagyott a levegő, de aztán Samuból is kiszakadt a hahota, boldogan bekapcsolódott

Elza, Dávid, Andor is, és fölszabadultan, harsogva együtt nevettek. Csak Ilus nézett fejcsóválva és megütközve a férjére.
– Próbáltad már kívülről nézni, hogy ez milyen mulatságos lehet annak, aki még sosem látott ilyet? – kérdezte Samu, a szemét törölgetve.
Veres Isti hálás szemekkel nézett Goldstein Samura.

Goldstein Dávid elutazása után Isti magára maradt. Nem találta a helyét a barátja nélkül, aminek leginkább Gyula bácsi örült, mert kedvence végre megint rendszeresen járt edzésre. Egyik délután, a csapat néhány tagjával az edzésről hazafelé tartva megláttak egy plakátot az egyik ház kapuján. „BÁTORSÁG!", hirdette öles betűkkel, és a Nemzeti Szocialista Magyar Párt gyűlésére invitálta az érdeklődőket. Formás plakát volt, a tetején harsány emblémával: piros mezőben élére állított fehér négyzet, benne minden szárvégen nyílban végződő zöld kereszt, a közepén H betű. Minthogy a kocsmázásig még bőven volt idő, úgy döntöttek, benéznek a gyűlésre, ilyet még úgysem láttak. Alig fértek be a zsúfolásig megtelt, tágas helyiségbe. A terem túlsó végében egy kopaszodó, kissé testes férfi arról beszélt, éppen ideje volt, hogy a tisztelt ház megszavazza az újabb zsidótörvényt, a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról, mert miközben a lakosságnak csupán hat százaléka izraelita, az ügyvédek, újságírók, kereskedelmi tisztviselők, orvosok egyharmada zsidó. S hogy a parasztság végre megérdemelné azt a földreformot, amit a kommunisták elsinkófáltak ‘19-ben, és amit már Gömbös miniszterelnök is megígért. Meg hogy ha Németország négy éve nem segíti meg Magyarországot a kereskedelmi egyezménnyel, nem tudtuk volna kinek eladni a mezőgazdasági termékeinket, és éhen halunk. Hogy nézzék meg, milyen gazdasági fejlődésnek indult Németország. Előttünk is ilyen jövő állna, ha az ő példájukat követnénk, s nem olyan tétova módon, mint a kormány. Csak a németektől remélhetjük, mondta, hogy egy nap ismét a történelmi határok között élhet a magyar. Az emberek lelkesen tapsoltak és bólogattak, és Isti azon kapta magát, hogy ő is lelkesen bólogat. Amikor a szónok a zsidótörvény igazságosságát ecsetelte, kicsit elbizonytalanodott ugyan, mert eszébe jutott Dávid elcsukló sírása, amikor kiderült, hogy nem tanulhat tovább, de végül engedte meggyőzni magát. „Úgy igazságos, ha tekintetbe veszik az arányokat, ezt Dávidnak is be kell látnia", tett rendet az egymással feleselő érzései között. „Kár, hogy nem egy másik zsidó fiú

lógott ki a százalékból”, gondolta magában. Aztán apja jutott eszébe, aki, mióta az eszét tudja, mindig saját föld után áhítozott. „Milyen nagyszerű volna, ha végre az öreg is saját földhöz jutna”, álmodozott.

Kifelé menet a kapuban belebotlott Pertlibe, Hetési Jóskába és egy másik falubelibe, Székely Balázsba. – Na, mi van, kis Veres, megjött az eszed? – érdeklődött Hetési Jóska, amikor meglátta.

– Edzésről jövet véletlenül erre jártunk és beugrottunk – dadogott Isti. – Nagyon érdekes volt.

– Majd meséld el a zsidó haverodnak, a Goldsteinnek is! – kiáltott utána Pertli az utcán, a többiek nevetésétől kísérve.

Isti meg volt zavarodva. A beszéd valóban mély hatást tett rá, és még a kocsmában is azt vitatták egymás között focistatársaival, milyen világosan és meggyőzően beszélt a szónok. Csak Lapát, a mindig izgága jobbszélső értetlenkedett.

– Fiúk, nálunk a csapatban nincs is zsidó, bevehetnénk a Goldsteint!

– Hülye vagy, Lapát? Dávid nem tud focizni! – csodálkozott Isti.

– Na, ez az! – mondta Lapát röhögve. – Tud focizni, csak nem olyan jól, mint mi. Ha most bekerült valaki a helyére az egyetemre, aki tud ugyan tanulni, csak nem olyan jól, mint ő, akkor cserébe mi is bevehetnénk Dávidot a csapatba, hogy itt is javítsunk a százalékon. Ha egyszer így igazságos!

Csak néhányan vigyorogtak. A többiek értetlenkedve néztek.

– Ez a Lapát tényleg olyan hülye, mint a tök!

A párizsi anzix

Minthogy a bárónak szokása volt a valóság méltatlan tévedéseit vágyálmaival helyesbíteni, a faluban mindenkinek azt mondta, hogy nagyobbik fia Oxfordban megkapta a diplomáját, miután Amerikába ment. Valójában ifjú báró Szentágostony Pál az egyetem elvégzése után Párizsba költözött, hogy francia nyelvtudását tökéletesítse. Úgy döntött, nem fogad el több pénzt a szüleitől, abból élt, hogy angol nyelvórákat adott francia egyetemistáknak. Az első hetekben egy kis szállodában lakott a Latin-negyedben, de sokallotta az árát, úgyhogy végül ott, közel a Sorbonne-hoz, a Rue Cujas-on kibérelt egyháztetőkre néző kis manzárdszobát. Nyikorgó, szűk falépcső vezetett az ötödik emeletre, Pál először el se akarta hinni, hogy ilyen magas házba nem építettek liftet. Csak később tudta meg, hogy a régi párizsi házakban ez általános. „Az utóbbi időben furcsa meglepetések érnek – mosolygott magában –, mi ez ahhoz képest, amikor megtudtam, hogy van huszonnégy személyes ezüst étkészlet is, mert én addig csak negyvennyolc személyeset láttam.” A kis szobához fürdő nem tartozott, a konyhában, a tűzhely mellett volt egy kopott kád, ott lehetett mosakodni. A folyosóról nyíló fülkében volt a WC, pontosabban a padlón egy lyuk, két oldalán cipő formájú cementszigetekkel, hogy az ember talpa száraz maradjon. Már amennyire. Pál korábban, otthon és Oxfordban is csak fehér fajanszból készült vécékagylót látott. Különösen az otthonit kedvelte, amely valódi műremek volt: domborműves, zöldleveles indák futottak rajta körbe, a levelek közt apró, piros és rózsaszín virágokkal, akár egy vázán. Amikor először találkozott pottyantós klozettal az egyik párizsi kávéházban, rémülten méricskélte, hogy ha fölé guggol, hogyan fog beletalálni a lyukba. Minthogy nem találta a villanykapcsolót, résnyire nyitva hagyta az ajtót, és kézzel tartotta a kilincset. Éppen hozzálátott, hogy dolgát végezze, amikor valaki, aki a nyitott ajtóból arra következtetett, hogy nincs bent senki, kirántotta az ajtót, Pál pedig letolt gatyával előrebukott. Vérvörösen igyekezett négykézláb magára rángatni a nadrágját, a másik vendég röhögése közepette, akinek annyira tetszett a jelenet, hogy nekidőlt az előtér falának, és körmeivel karmolta a tapétát. „Apám mélyen lenézne, anyám pedig valószínűleg elájulna, ha meglátnák, hol lakom”, gondolta Pál, kis lakását méregetve. Ez erőt adott neki.

A reggeleket egy bisztróban kezdte, megitta a kávéját, evett hozzá egy croissant-t, feltűnés nélkül, élvezettel figyelte a bisztró közönségét, a párizsi embereket, átfutotta az újságot, aztán kiment olvasni és tanulni a Szajna partra vagy a Luxembourg-kertbe. Délutánonként pedig átvágott a Rue Bonaparte-on, egészen a St. Germainig, és beült a Les Deux Magots-ba. A kávéházba rendelte a tanítványait is. Az egyik alkalommal éppen a kávéház névadóiként tisztelt faszobrok alatt üldögélt, tanítványára várva, amikor a szomszéd asztalnál magyar beszédre figyelt fel. Először hallgatózott kicsit, aztán elszégyellte magát, felállt és odalépett.

– Engedjék meg az urak, hogy bemutatkozzam, Szentágostony Pál vagyok. Úgy illendő, hogy szóljak, én is magyar vagyok, nehogy szándékom ellenére kihallgassam önöket – mondta.

– Pedig kevés jobb dolog van a hallgatózásnál – nyugtatta meg egy vékony, vöröses hajú fiú nevetve. – Talán csak a leskelődés jobb! Az már igazi színház!

A többiek vele együtt nevettek.

– Láttam, kicsit te is tétováztál, mielőtt idejöttél – ugratta a vörös fiú Pált.

Pál zavarba jött.

– Látom, úrifiú vagy! – nyugtatta meg egy szakállas, zömök fiatalember kissé sajnálkozva. – Sebaj, majd kihevered!

Pál így ismerkedett meg a társasággal, akik párizsi élete alatt a legszorosabb barátai lettek; a vékony, vörös hajú fiú Réder Sanyi volt, festő, a szakállas, tagbaszakadt pedig Szegedi Géza szobrász. Mindketten a budapesti Képzőművészeti Akadémián végeztek, mielőtt Párizsba jöttek. A társasághoz tartozott még Sanyi bátyja, Tamás, egy csöndes biológus, húguk, a gyönyörű, vörös hajú Réder Sári, aki Magyarországon egy avantgárd tánccsoportban táncolt, és Bence Imre, a beesett mellű, lángoló szemű költő. 1934-ben egyik este Emma néni, a Réder testvérek édesanyja, aki egyedül nevelte három gyerekét, ledobta az újságot az asztalra, és közölte:

– Elmegyünk innen! A nácik Bécsben kávéházakat robbantgatnak, előbb-utóbb Pesten is ez lesz. Nem akarom, hogy ilyen országban éljetek!

Úgy döntöttek, csak a kevéske családi ékszert, ruhákat, néhány kedves könyvet és személyes tárgyaikat viszik magukkal. Emma néni mindent eladott: lakást, bútort, képeket, szőnyegeket, ezüstöt. Géza, aki gyerekkora óta Sanyi legjobb barátja volt, azonnal közölte, ő is velük tart, de mire a Nyugatiban fölkapaszkodtak a vagonba, az egyik ülésen már ott mosolygott Bence Imre is. A társaság együtt érkezett Párizsba, és együtt lakott az Odeon mögött egy kopott bérház legfölső emeletén, egy nagy belmagasságú, északi fekvésű, ötszobás, ódon lakásban. A lakás mindig hűvös volt, napot sosem látott, de megvolt az az előnye, hogy épp ezért olcsóbban tudták kivenni, s minthogy az egyik szoba Sanyinak és Gézának a műterme volt, ahol követelmény, hogy a fényviszonyok minden napszakban azonosak legyenek, az északi fekvésnél keresve sem találhattak volna ideálisabbat. Sanyi festett, kiadványokhoz készített grafikai terveket, Tamás egy kutatólaborban dolgozott, Imre egy kiadónak lektorált angolul és németül, Sári modern táncot tanított egy kis táncstúdióban, és még Géza is talált egy jámbor műgyűjtőt, aki megvette egy-egy művét.
Első látásra megszerették Pált. Némiképp ugyan zavarta őket a szigorúsága és komolysága, és viccesnek találták kifinomult úri modorát, de tisztelték gyors észjárását, széleskörű műveltségét és kíméletlen őszinteségét. Esténként együtt ücsörögtek bisztrókban és olcsó kávéházakban, iszogattak, beszélgettek. Néhány hét múltán aztán meghívták magukhoz az Odeon mögé, és miután jól belakmároztak Emma néni főztjéből, hajnalig vitatkoztak politikáról, művészetről. Emma néni is ott ült köztük, míg pontban tízkor meg nem szólalt: „Na, engem szólít az ágy!", azzal a szája elé kapta a kezét, rövidet ásított, és elvonult a szobájába. Emma nénit alighanem egy belső vekker irányította, mert valahányszor Pál Rédeéréknél járt, a jelenet percre pontosan ugyanúgy ismétlődött meg.

Első találkozásuk óta Pál lopva Sárit bámulta: mélyen ülő, huncut, csokoládébarna szemét, karcsú, balettos nyakát és kecses tartását. Vörös haja ellenére Sárinak nem hóka volt a bőre, és hetykén feszültek apró, formás mellei a blúza alatt. Pál azon kapta magát, hogyha a többieknek magyaráz, akkor is mindig Sárihoz beszél, aki félrehajtott fejjel, csillogó szemmel hallgatja őt. Ha találkozott a tekintetük, a lány mosollyal jelezte, hogy észreveszi a fiú érdeklődését, de közben mindig Imréhez húzódott, mintha összetartoznának.

– Vigyázz vele! – mondta egy nap Géza. – Látom, tetszik neked Sári. De ő veszélyes vadmacska. Lételeme a csábítás. Nemcsak a haja olyan, mint a láng, ebben a tűzben már sokan megégették magukat. Én is alig tudtam kiheverni, most Imre pörkölődik, és úgy látom, te következel.
Pál zavartan mentegetőzött, de Géza csak legyintett:
– Én figyelmeztettelek.

Sári aztán egyszer csak elhívta a táncstúdióba, a következő bemutatójuk főpróbájára, Pál pedig örömmel kapott az ajánlaton. Ahogy a késő délutáni fényben kaptatott a Pantheon felé, nem tudta eldönteni, hogy az emelkedőtől vagy az izgalomtól ver-e hevesebben a szíve. A táncstúdió bejárata egy bérház belső udvaráról nyílott. A terem kitárt ajtaja előtt, az előtérben vékony, izmos fiúk és karcsú lányok álltak testhez simuló nadrágban, dresszben, lábszárukon színes, vastag kötött harisnyával. Vállukon nagy, puha táska lógott, mások táskájukat hanyagul a földre dobták maguk mellé, és hangosan nevetgélve beszélgettek. Megbámulták Pált, ahogy áthaladt közöttük. A teremben Sári a zongoristával beszélgetett. Vörös haját színes kendővel kötötte fel, amitől szép ívű homloka még magasabbnak, a nyaka még hosszabbnak tűnt, a testéhez simuló fekete dressz kiemelte finom alakját. Pál megállt az ajtóban, és megbabonázva nézte. A lány meglátta Pált, odaszaladt hozzá, lábujjhegyre állt, hogy fölérje, két oldalról arcon csókolta, s egy padhoz vezette, a fal mellé, ahol néhányan már ültek.

Pál sok balettelőadást látott már a budapesti Operaházban és a londoni Covent Gardenben, de ez más volt. A keleti várost idéző, stilizált díszlet előtt ázsiai zenei motívumokkal átszőtt muzsikára forogtak, gurultak, pörögtek a táncosok. A mozgáskombinációk szabályos törvényszerűséget követtek, mintha az égitestek keringtek volna a Nap körül. Dervistáncból, szent táncokból és ázsiai néptáncelemekből bontakozott ki a szerelmi történet, amely olyan volt, mint egy furcsa, látványos és misztikus revü. Tánc közben Pál többször elkapta Sári tekintetét, aki átszellemülten, de mégis kacéran pillantott rá. A próba végén a padon ülők lelkesen tapsoltak és brávóztak. Aztán Sári, férfi partnerébe karolva odament Pálhoz, és

miközben a táncos vállához simulva bemutatta őket egymásnak, mélyen belenézett Pál szemébe, és magyarul odasúgta neki:
– Neked táncoltam!

Hazafelé menet, a Boul'Mich-en bandukolva Sári a szerzőről, Gurdjieffről mesélt, aki a Kaukázusban született, aztán misztikus titkok után kutatva bejárta Közép-Ázsiát, Indiát, Tibetet, Egyiptomot, hogy választ találjon az örök kérdésre: mi az emberi élet célja?
– Te is szoktál ezen gondolkodni? – kérdezte Sári.
– Folyton ezen gondolkodom – mondta Pál mosolyogva, de valójában azon járt az esze, hogy az előadás után milyen bájosan csillogtak a lány haja tövében az apró verejtékgyöngyöcskék, és hogy Sári átizzadt dresszén áttetszettek a mellbimbói. „Mi más lehetne az emberi élet célja?" – gondolta. Megállt, és hirtelen bátorságra kapva megragadta a lány derekát, magához húzta, és szenvedélyesen szájon akarta csókolni. De Sári nevetve elfordította a fejét, egyik kezével eltolta magától a fiút, másik tenyerét pedig Pál szájára tapasztotta, és közben belekacagott a szemébe.

Este a bisztróban is a balettet elemezték. A fiúk látták már korábban a próbát, olvasták Gurdjieff írásait, különösen Bence Imre volt járatos a filozófiában és a misztikus tanokban, ő magyarázta el Pálnak, hogy a mester szerint az emberek az életüket valamiféle éber álomban töltik, és csak a tudatosan megélt pillanataink és emlékképeink feldolgozásával, az önmagunkkal való folyamatos szembenézés gyakorlásával juthatunk el egy magasabb tudatszintre. Pál mindezt érdekesnek találta, még ha csak ködösen tudta is követni a gondolatmenetet.
– A balett a Fehér Mágusok és a Fekete Mágusok küzdelméről szól – tette hozzá Sanyi alig észrevehető, cinikus mosollyal a szája szögletén.
– Ma kétségtelenül erről szól a világ – mondta Pál eltűnődve csak én történészként úgy látom, hogy a háttérben nem ezoterikus erők, hanem kíméletlen gazdasági és politikai harcok állnak.
– Éretlen személyiség vagy! – nevetett Géza. – Gazdaság meg politika?! Miket beszélsz! A világot az érzelmek és a mítoszok irányítják. Az hat az emberekre. Nézd meg Németországot!
Pál nem tudta eldönteni, hogy Géza komolyan be-szél-e.

– Kedves Pál, ebben a társaságban a racionális érvrendszerrel nem sokra mész – mondta Réder Tamás. – Ezek mívészek! – nyomta meg gúnyosan az í betűt. – Vigyázz, ez ragadós! Lassan már én is érzelmi alapon kutatom a biológiát.

A fiatalok együtt jártak Sanyi és Géza barátainak verniszázsaira, bennfentesen magyarázták, elemezték a gyakran csapnivaló festményeket és szobrokat, tudtak minden fontos új regényről, jó filmről, megnézték az érdekesebb kiállításokat, és ott tolongtak a mulatókban, ha hírét vették, hogy amerikai dzsesszmuzsikusok érkeztek a városba. A balettpróba után néhány nappal így mentek a Trocaderóra, a világkiállításra is. Az Eiffel-torony tövében elképedve nézték a gigantikus német és szovjet pavilont, a birodalmi sassal az egyiken, Vera Muhina óriás parasztlányával és munkásával a másikon. Lenyűgözte őket Muhina robusztus figuráinak pátosza, amint egymásnak feszülve a magasba emelik a sarlót és a kalapácsot. A két monumentális építmény úgy állt egymással szemközt, mintha farkasszemet néznének.
– A Fehér Mágus és a Fekete Mágus harca – mondta Géza, néhány nappal korábbi beszélgetésükre utalva.

A német pavilonban megnézték a német ipar és technika kiállított büszkeségeit és a frissen épült utakról, városnegyedekről meg a Harmadik Birodalom boldog alattvalóiról készült fotókat, a szovjet pavilonban pedig az aranyló búzatáblák között vidáman arató parasztokat, sugárzó arcú nagyüzemi munkásokat és pazar, új metróállomásokat ábrázoló fényképeket. A szovjet pavilonból kifelé menet, ahogy elhaladtak az óbirodalmi reliefekre emlékeztető domborművek előtt, amelyeken nagy egyetértésben munkálkodtak együtt munkások, parasztok és mérnökök, ismét szembetalálták magukat a német pavilonnal. A horogkeresztes zászló két oldalán, a lépcsők szélén meztelen férfi és női bronzóriások törtettek feléjük.
Géza megállt.
– Nektek nem tűnt fel, mennyire rokon a két stílus? – kérdezte.
– Már hogy lenne rokon a faji felsőbbrendűségre épülő nemzetiszocialista ideológia és a proletariátus igazságos hatalmára épülő szovjet-orosz

rendszer?! – dühöngött Imre.
– Én az ideológiákhoz nem értek – mondta Géza –, de a szobrokhoz igen. Nézd meg a figurák merev tartását, a kifejezéstelen arcokat. Szakasztott egyformák mindkét pavilonban! Ezek nem szabad emberek!

Este kis párnákon ültek Sanyiék műtermében a földön, a posztamensen álló, nedves ruhával letakart agyagvázlatok és a falhoz támasztott festővásznak között, olcsó burgundit iszogattak az agyaggal kevert olajfestékszagban, s közben a morális és gazdasági válságba jutott polgári világ elsüllyedéséről vitatkoztak. Pál elemében volt; csillogtathatta Oxfordban szerzett tudását. A szocializmus és a nemzetiszocializmus, a szabadpiac és a tervgazdálkodás esélyeit latolgatta, s közben Sárit figyelte, aki borospohárral a kezében, rajongva hallgatta.
– Pesti barátaim írták, milyen nagyszerű előadást tartott Thomas Mann a Magyar Színházban – mondta Bence Imre. – Lám, még egy olyan nyárspolgár, mint Thomas Mann sem lát ma más kivezető utat, mint a szocializmust.
– Ha csak a nácizmus és a szovjet rendszer között lehet választani, akkor én is inkább a szovjetekre szavazok – mondta Pál. – De a „szocialista” jelző helyett nekem jobban tetszik, amit Thomas Mann úgy mondott, hogy „harcos humanista”.

Sári kiment a konyhába egy újabb üveg burgundiért és egy kis sajtért, Pál pedig Imre gyanakvó pillantásától kísérve utánament. A lány a konyhapultnál állt, háttal az ajtónak, és az üveggel bajlódott. Meghallotta a lépteket, hátrafordította a fejét, és kacéran Pálra nevetett.
– Harcos humanistám, segítenél kinyitni az üveget?
Pál gátlásai már oldódtak a borozgatástól, hátulról átölelte Sári derekát, és belecsókolt a nyakába. Érezte, hogy a lány kéjesen megborzong. Felhevült arccal együtt vitték be a bort és a sajtos tálat.
Pálnak voltak egyetemista barátnői Oxfordban, akik a szigorú és képmutató nemesi vagy nagypolgári családi környezetből szabadulva, egyszerre akartak eldobni jó modort, absztinenciát és szüzességet. És volt néhány futó kapcsolata Londonban is elmázolódott ajkú, kedves, könnyű nőcskékkel, akik kihívó ruhájuk alatt rojtos szélű melltartót, agyonmosott bugyit és

stoppolt harisnyát hordtak. De amit Sári jelenlétében érzett, azt soha nem érezte korábban. Imádta rekedtes hangját, hullámos vörös haját, melegbarna szemét, nyakát, mozdulatait. Éjszakánként álmatlanul forgolódott az ágyában, elképzelte Sári meztelen testét maga mellett. Ha kettesben moziba mentek, Sári megengedte, hogy a hóna alatt ravaszul átnyúlva, mintha csak átölelné, megfogja a mellét, de kis idő múltán elvette Pál kezét. A Szajna-parton hosszan csókolóztak, de Pál hiába tett félreérthetetlen célzásokat, hogy a lány jöjjön fel hozzá a manzárdlakásba, Sári mindig elhárította az invitálást.

Egyik este a szépségről vitatkoztak Sanyiék műtermében. A beszélgetés a művészettől indult, és Arisztotelész Poétikáján meg a kínai filozófián át eljutottak Kantig. Sári unalmában nagyokat ásított. Amikor aztán Imre a königsbergi bölcs szavait idézte, hogy szép az, ami érdek nélkül tetszik, Sári felugrott.
– Én most átmegyek a szobámba, felveszek egy kihívó ruhát, végigmegyek a boulevard-on, és megnézhetitek, mennyit kínálnak értem. Mert ingyen mindenki lehet szép!
Ezzel otthagyta őket. A fiúk nevettek, azt hitték viccel. De fél óra múltán, amikor már túl voltak Platónon és Bergsonon is, Sári visszajött a műterembe; az ajkára vastagon vörös rúzst kent, arcát feltűnően kifestette, hosszan fölsliccelt szoknyát húzott, hozzá mélyen kigombolt blúzt, a nyaka köré pedig fekete boát dobott. Apró retiküljét maga mellett forgatva, másik kezével erotikusan a csípőjét simogatva nekidőlt az ajtófélfának. A fiúk megtapsolták. Sári ragaszkodott hozzá, hogy a fiúk is menjenek vele az utcára, és legyenek tanúi a sikerének.

A csapat hangosan nevetgélve vonult Sári után a visszhangos lépcsőházban, csak Pál kullogott hátul, kényszeredetten. Az Odeon téren Sári a csípőjét ringatva a buszmegállóhoz vonult, és nekidőlt a zöld bódé oldalának. A járókelők megbámulták, többen rámosolyogtak, mások fintort vágtak. A fiúk tisztes távolból figyelték, mi történik. Először egy középkorú férfi szólította le a lányt, aztán két fiatal suhanc. Sári tárgyalt velük, aztán a férfiak odébbálltak.

– Ez szerintem egyáltalán nem jó vicc! – mondta Pál feldúltan. Imre egyetértett vele.
– Ugyan, hadd bolondozzon. Táncosnő! Nem bír magával. De ő ijedne meg a legjobban, ha valaki tényleg rámászna – mondta Sanyi.

Még két-három férfi elegyedett szóba Sárival, rövid tárgyalás után valamennyien otthagyták. Végül egy apacsinges, lenyalt hajú fiatalember ment oda hozzá. Néhány mondat után rángatni kezdte, és meg akarta ütni. A fiúk odarohantak, hosszú lábaival Pál ért oda elsőként, és ellökte a férfit. Az apacsinges elesett, és a földön fektében előrántotta a kését, de amikor meglátta a túlerőt és a zömök Szegedi Géza szikrázó tekintetét, káromkodva odébbállt. Sári egész testében reszketett. Nevetni próbált, de a szája sírásra görbült.
– Már egész jó ajánlatokat tettek – mondta –, és akkor jön ez a strici, és elrontja az egészet! Azt kérdezte, kinek dolgozom.
– Rosszabb vége is lehetett volna – csóválta a fejét Tamás.
– Sári, ez méltatlan hozzád! – mondta Pál feldúltan.

Aznap este korán elköszönt a barátaitól, és hetekig nem ment se az Odeon felé, se a bisztróba. Sanyiék cédulákat dobtak a postaládájába a Rue Cujas-on, hogy mi van vele, ő pedig a bisztróban hagyott cédulán válaszolt, hogy nem ér rá, mert egy hosszabb tanulmányon dolgozik, s valóban, hogy kikecmeregjen a búskomorságból, könyvtárba járt, és írta a félbehagyott doktori disszertációját. Magának is nehezen tudta megmagyarázni, mitől volt számára olyan taszító az a jelenet a buszmegállóban. Ő is tudta, hogy Sári csupán bolondozott, szerepet játszott, mint egy szertelen kislány, mégsem tudta elviselni a gondolatot, hogy a lány, akárcsak mókából is, pénzért árulja azt, amit ő szerelemmel sem kap meg tőle.

Hirtelen köszöntött be az ősz, ahogy Párizsban szokott. A fák szinte egyik napról a másikra megkopaszodtak, az ágak kusza ábrákat rajzoltak a szürke égre. Pál Josephine Baker új előadására készülődött. Tudta, hogy Sári is nagy rajongója a fekete táncosnőnek, s titkon azt remélte, hogy összefutnak a Moulin Rouge-ban. „La Baker” már énekelt a színpadon, amikor Pál még

mindig a barátait kutatta tekintetével a mulatóban tolongó tömegben. Végül a karzaton, az egyik oszlop mellett fölfedezte Szegedi Gézát. Sári mellette állt, megnyúlt arccal, és Pált bámulta. Nyilván már korábban észrevette a fiút, és alig várta, hogy találkozzon a pillantásuk. Amikor elkapta Pál tekintetét, úgy emelte a kezét, mint aki félve jelentkezik az iskolában, és az ujjaival integetni kezdett. Ettől fogva már csak ők hárman voltak ott: Sári, Pál és Josephine. Aztán csak ők ketten, mert a színpadon groteszk mozdulatokkal táncoló énekesnőre ügyet sem vetve, egymást bámulták.

Az előadás után Pál megvárta a barátait a mulató előtt. Mintha nem telt volna el három hét a legutóbbi találkozásuk óta, senki még csak célzást sem tett arra, hová tűnt Pál, csak Sanyi ölelte meg kicsit talán erősebben a szokásosnál. A szemerkélő esőben együtt vágtak át a Pigalle-on a metróhoz. Sári Pál mellett lépkedett, de nehezen követte a fiú óriás lépteit, és megfogta a kezét, mintha csak lassítani akarná. Aztán úgy maradtak, kéz a kézben. Az Odeonnál együtt szálltak ki Sanyiékkal, de elköszöntek a többiektől, hogy kettesben sétáljanak tovább.
– Esőben! Érthető! – nevetett Sanyi.
Kavarta a szél a leveleket a járdán, nyikorogva imbolyogtak a gázlámpák, és a párás üvegablakokon át, a víz-cseppeken tompán csillogott a bisztrók fénye. A szellő vízdarát fújt Sári arcába, egy huncut hajtincs a homlokához ragadt. Nedves, csillogó arccal nézett fel Pálra, és súgva kérdezte:
– Meghívsz egy teára?
– Bisztróba?
– Inkább hozzád, a Cujas-ra.
Pál csodálkozva nézett Sári szemébe, a lány elpirult, és lehajtotta a fejét.

– Nagy disznóól van – mondta Pál zavartan, miközben az ajtót nyitotta.
– Kár, hogy nem mondtad korábban, akkor föl se jöttem volna! – nevetett Sári, és körülnézett a lakásban. – De ha már megmásztam ezt az öt emeletet, inkább maradok.
– Egy hónapja nem húztam tiszta ágyneműt – mentegetőzött Pál, miközben lerángatta a vetetlen ágyról a gyanús színű paplanhuzatot és lepedőt. – És igazából teám sincs.

– Meg akarsz tőlem szabadulni? – kérdezte Sári, most már kicsit bizonytalanul.
Pál odament hozzá, megölelte és megcsókolta. Hosszan csókolóztak, Sári úgy kapaszkodott Pálba, mintha attól félne, megint elszökik.
– Ne haragudj, csak olyan régóta várok erre a pillanatra… azt se tudom, mit beszélek – mondta Pál. – Meg aztán, az elmúlt három hétben annyira elszakadtunk egymástól… mintha mindent elölről kellene kezdeni.
– Mi lenne, ha most szépen kitakarítanánk? – kérdezte Sári.
– Éjjel kettőkor?
– Hát, ha egyszer most van disznóól. Meg közben talán elmúlik a zavarunk is.

Találtak egy kiskanálnyi teafüvet a doboz alján, gyufával begyújtották a gázt a kanna alatt, és nekiláttak a takarításnak. Mire nevetgélve mindennel elkészültek, rendet raktak, kisöpörtek, kiszellőztettek, áthúzták az ágyat, szégyenlősen, egymás után megmosakodtak a konyhában a kopott kádnál, és Sári magára öltötte Pál egyik ingét, valóban feloldódtak.
– Egy férfiing nagyon vonzó egy nőn, nem? – illegette magát Sári.
Pál mosolyogva végigmérte: a hosszú ing Sári bokáját verdeste, a gallérját és az ujját ugyan nőiesen felhajtotta, de így is inkább úgy festett benne, mint egy lelencházból szabadult gyerek a XIX. századi Angliában.
– Aha, nagyon vonzó!
Megölelte Sárit, és az ágyra vonta.
– Túl sötét lesz a tea! – szisszent fel a lány, kibújt az ölelésből, és elindult a konyha felé.
– Miért csinálod ezt, Sári? Miért játszol velem?
Sári visszafordult az ajtóból, és sírva fakadt.
– Nem játszom. Félek.
– Mitől? – kérdezte Pál a fejét csóválva.
Sári visszament az ágyra, összekucorodott, mint egy kisgyerek, és belefúrta magát a fiú ölébe.
– Két évvel ezelőtt volt egy szerelmem. Nagyon fájt, amikor szerelmeskedni próbáltunk. Nem is sikerült. Félek, hogy téged is elveszítelek, ahogy őt. Pedig te igazán fontos vagy nekem – hüppögött. – Ezért nem akartam feljönni se. De, látod, így is majdnem elveszítettelek.

Pál hosszan, szelíden, csöndben simogatta Sárit, s amikor érezte, hogy a lány megnyugodott, finoman, szeretettel lesimogatta róla az inget és a bugyit.
– Csak kicsit fájt – mondta Sári fél óra múlva, kacarászva. – De nagyon jó volt.
– Este a mulatóban annyira megbabonáztál, hogy alig tudtam a szemem a Baker mellein tartani.
– De azért sikerült! Figyeltelek! – ugratta Sári.
– A tiéd szebb! – mondta Pál diadalmasan, miközben ujjai hegyével Sári mellét birizgálta.

Hivatalosan Sári nem költözött a Rue Cujas-ra, mert Emma néni ellenezte a házasság nélküli együttélést, de szemet hunyt afelett, hogy a lány többször aludt Pálnál, mint otthon, az Odeonon. Sári megtanult főzni, és boldogan vásárolt. A boltosok imádták a környéken, valahányszor a lány náluk járt vagy lobogó vörös hajával elviharzott előttük, a pirospozsgás arcú, friss bagettillatú pékmester és szomszédja, a kövér hentes lelkesen integetett utána a pult mögül. A kék kötényes, nagy bajuszú zöldséges pedig apró szemeivel huncutul hunyorgott, és titokban primőr gyümölcsöt vagy kis virágcsokrot csempészett a kosarába a sárgarépák, saláták és újhagymák közé. Nem beszéltek a közös jövőjükről, de Pál azt fontolgatta, kikéri szülei véleményét, és feleségül veszi Sárit. A lánynak nem szólt erről, csak annyit mondott, rövid időre hazautazik, mert régen látta a családját.

Pál mélyen belélegezte a lóistálló ismerős, savanykás szalma- és trágyaillatát, amit a szél, ha észak felől fújt, a kastélyig sodort. Gyerekkorában is szerette ezt a szagot. Amikor Oxfordban szivarozni kezdett, ráébredt, hogy a szivarválasztásnál is ezt a földdel kevert animális illatot kereste: szivarozással gyógyította a honvágyát. A levegőben szimatolva követte apját és öccsét a kastély mögötti lóistállóhoz.
Talján, a hesseni kanca megismerte Pált; ficánkolni kezdett a boxban, amikor a férfi egy almával közelített felé.
– Na, mi van, öregasszony, nem hasogatja még a csúz a derekad? – paskolta meg Pál a kanca nyakát, és tenyeréből megkínálta az almával, amit a ló boldogan elropogtatott.

– De megőszültél! – társalgott tovább kedves lovával, miközben az istállófiú kivezette a lovakat, és kihozta a nyergeket. Míg a legény az öreg báró angol telivérét nyergelte, Pál és János maguk szerszámozták fel lovaikat.
Pál évek óta nem ült Talján on. Gyerekkorában, amikor kapta, a kanca fekete volt, később almásszürke lett, mostanra pedig már egészen kifehéredett. De jól bírta az iramot, még a vágtát is élvezte, pedig elmúlt tizennyolc éves.

Báró Szentágostony Pál és két fia Tövispuszta felé lovagolt, mint sok éve, amikor a báró maga tanította lovagolni a fiait. Ahogy a szántóföldek felől, a szilvafák és eperfák szegélyezte poros földúton a tanya felé ügettek, Pál arra gondolt, mennyi minden történt vele az elmúlt évek alatt, s közben Tövispusztán mintha megállt volna az idő.
János mellé ugratott a lovával.
– Mit tudsz Veres Istiről és Goldstein Dávidról? – kérdezte az öccsét.
– Dávidot nem vették fel az egyetemre, most Pesten dolgozik a nagybátyjánál, az autószerelő műhelyben. Veres Isti továbbra is focizik és hegedül Balogh Zsigával – felelte János.

Tövispusztán, amerre elhaladtak, az emberek zavartan köszöntötték a bárót és két fiát. A báró ritkán lovagolt erre, ha terepre ment, inkább a keszői tó környékét választotta. A tövispusztaiak különös jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy errefelé látják a bárót és a fiait. Mikor a három Szentágostony Goldsteinék boltjához ért, egy lány lépett ki az ajtón. Egészen fiatalnak tűnt, de kislányos alakján már látszottak a nőiesség jelei. Abban a korban volt, amikor a lányok még gyerekek, de az ártatlanság és tisztaság báján már átsejlik az öntudatlan, kacér kíváncsiság, hogy vajon miként festhetnek a férfiak szemében. Ahogy a lány meglátta a három lovast, megállt, és érdeklődve bevárta őket.
– Jó napot kívánok, méltóságos urak! – mondta.
Kicsit hátravetette mézszínű haját, és kíváncsi zöld szemét a báróra és a fiaira emelte.
A báró biccentett, a fiai köszöntek.
– Hát te ki vagy, kishúgom? – kérdezte János kedvesen.

– Kishúgom? Eddig úgy tudtam, Dávid és Andor húga vagyok – mondta a kislány nevetve. – Goldstein Elza a nevem.
– Nem csak megnőttél, Elza, de a nyelvedet is rendesen fölvágták! – nevetett János.
Látszott rajta, tetszik neki a kislány.
– Üdvözlöm Andort, és ha beszélsz Dáviddal, őt is – kiáltotta oda Pál, miközben megfordította a lovát.
Elza Pálra villantotta zöld szemét, aztán, mintha átfutott volna valami az agyán, elpirult, biccentett, és visszaugrott a boltba.
– Kicsi lány volt, amikor legutóbb láttam, és lassan kész nő – mondta Pál elismerően.
– Na, ő is jókor lett zsidó, szegény! – jegyezte meg János.
Hazáig már csak némán ügettek, ki-ki a gondolataiba merülve.

Pál úgy tervezte, vacsora közben meséli el a tervét, de János megelőzte, és ismét szóba hozta a találkozást Goldstein Elzával.
– Vajon most rá is vonatkoznak a zsidótörvények? – kérdezte. – Hiszen zsidó, de négy nagyszülője közül egyik se az.
Mintha János kérdése egy gátat szakított volna át, báró Szentágostony Pálból úgy kezdett dőlni a szó.
– Akik ezt a szégyenletes törvényt kitalálták, nemcsak aljasok, de ostobák is – dühöngött az ezredes. – Engem aztán igazán nem vádolhat senki azzal, hogy szeretem a zsidókat – mondta –, de ez a törvény nemcsak méltatlan a keresztény Magyar Királysághoz, de jogilag is képtelenség. Fölháborító, hogy egy ezeréves ország polgárainak az őseik papírjai után kell kutatniuk, és azt bizonygatni, hogy nem volt zsidó a családjukban! És akik az elszakított országrészekből származnak, ahol közben netán megsemmisültek a levéltárak, azok honnan az ördögből kerítsék elő a dokumentumokat? Több barátomról, aki eddig nagy magyarnak tartotta magát, most kiderült, szerb a nagyanyja, német a nagyapja, a másiknak románok vagy tótok voltak a nagyszülei, ahogy a mi őseink is olaszok. Akkor mi most nem vagyunk magyarok? Vagy ez csak a zsidókra vonatkozik? És akinek már a nagyszülei is kikeresztelkedtek, aki száz éve hithű keresztény családban él, és most tudta meg, milyen vér folyik az ereiben, az most akkor hirtelen zsidó lett? Senki nem dúlta fel így az emberek lelkében a hazafiúi érzést, mint ezek a magyarkodó gazemberek!

A báró fulladozni kezdett az idegességtől, Pál és János felugrott, áttámogatták apjukat az ebédlőasztaltól a szalon pamlagjáig, és lefektették. Pál párnát csúsztatott apja feje alá, és aggódó szemmel nézett az anyjára.
– Pedig most nem is vitatkoztunk – szabadkozott suttogva.
– Apátok a világgal pöröl már régóta – mondta Emília csöndesen.
Amíg a báró a szalonban pihent, Emília és két fia a teraszon, a pergolák alatt kávézott, és suttogva beszélgetett. Pál nagy lélegzetet vett.
– Arra gondoltam, megnősülök.
– Nocsak, kedves bátyám – élénkült fel János.
– Azt a kislányt vennéd el, akiről írtál a leveleidben, a Sárit? – kérdezte Emília.
– Őt – felelte Pál.
– És jól meggondoltad?
– Nagyon szeretjük egymást. Hónapok óta együtt lakunk.
– Hány éves a lány? – kérdezte Emília.
– Huszonegy.
– Te huszonnégy. Akkor hová ez a sietség, fiam? Miért nem doktorálsz le előbb Oxfordban? Igaz, végül is férfi vagy már, magad is tudsz dönteni – tette hozzá olyan hangon, mint aki épp az ellenkezőjét gondolja.
– Van egy kis bökkenő – folytatta Pál, és kis szünetet tartott. – Zsidó lány. Nem tudom, apánk mit szól majd hozzá.
Emília elsápadt.
– Apátok sosem fogadott volna el zsidót a családban. Most, a zsidótörvények idején, pedig biztosan belehalna.
– De hát hallotta édesanyám is, mennyire ellenzi a zsidótörvényt – próbálta győzködni Pál az anyját.
– Más az elv, és más a gyakorlat – mondta János gúnyosan. – Elvben elítéljük a kirekesztő törvényeket, a gyakorlatban viszont nem szeretnénk zsidó menyet és unokát.
– János, azonnal hagyd abba a gúnyolódást! Ez nem tréfa! – mondta Emília reszkető szájjal, és ismét Pálhoz fordult. – Az egész családra bajt hoznál, fiam – mondta szinte könyörgő hangon, aztán erőt vett magán. – Arról nem is szólva, hogy a jó házasságok mindig a hasonló társadalmi körökből születnek, ahol hasonló a kultúra, a vagyon, az értékrend. Értem én, fiam, hogy egy szép kis táncosnő könnyen elcsavarja egy naiv fiatalember fejét,

meg aztán nem utolsó dolog bárónénak lenni, de más a szerelem és más a házasság.
– Semmit sem ért, édesanyám! – mondta Pál. Azzal felállt, és indulatos léptekkel elindult a szobájába, csomagolni.

A verses füzet

Goldstein Henrik Budapesten, a Kresz Géza utcában lakott feleségével, Ancival és lányával, Blankával, az autószerelő műhelye pedig ugyanannak az újlipótvárosi bérháznak a földszintjén volt. Dávid jól ismerte a lakást és a műhelyt, Samu minden évben egyszer-kétszer a családjával a fővárosba utazott, és ilyenkor Henriknél szálltak meg. „Az én drága testvéreim számára mindig van hely” – mondta ilyenkor Goldstein Henrik teljes átéléssel. Meg hogy „Sok jó ember kis helyen is megfér! Hehe”. Dávid ezt az utóbbi mondást nem nagyon értette, mert Henrik bácsiék négyszobás lakása egyáltalán nem tűnt kis helynek számára, különösen a kétszobás tövispusztai házacska után, ahol öten laktak.
Goldstein Dávid gyerekkorában sokat állt Henrik bácsival a saroklakás ablakában, ahonnan a keresztutca hasadékán át el lehetett látni egészen a Nyugati pályaudvarig. Henrik bácsi olykor nagylelkűen elővette a szekreterből a látcsövét, és Dávid nézegethette a Váci úton elsuhanó autókat vagy a pályaudvaron a vágányok között dolgozó krampácsolókat, ahogy lassú mozdulatokkal hajolgatnak és kopogtatják a kerekeket. Kisfiú korában szívesen járt öccsével az olajszagú műhelyben is, ahol a legnagyobb jutalom az volt számukra, ha valamelyik segéd levitte őket az aknába, és alulról is megmutatta az autókat. Dávid csak Henrik bácsi történeteit unta, mert az öreg kényszeresen folyton ugyanazokat a meséit hajtogatta Amerikáról és a detroiti Ford gyárról. Az amerikai történetek közül Dávid és Andor csak kettőt szeretett. Az egyik, amikor Henrik bácsi fiatalon megérkezett hajóval Amerikába, és hallotta, ahogy a kikötőben az árusok azt kiabálják, pina, pina!
– Hát ez itt csak így megy? – álmélkodott mesélés közben is Henrik bácsi, mint akkoriban. – Boldog voltam, azt hittem, a Paradicsomba érkeztem! – mondta minden alkalommal ugyanúgy nevetgélve.
A történet csattanója az volt, hogy később aztán kiderült, az árusok földimogyorót, angolul peanuí-ot árultak, de Dávid és Andor számára ez már egyáltalán nem tűnt viccesnek. Ennek ellenére, kizárólag a történet elejéért gyakran kérték Henrik bácsit, hogy „a pinásat” mesélje.
Csak Ilus szörnyülködött, hogy miket mondanak a gyerekek.

– Iluskám – mondta Anci néni –, az iskolában mondanak ezek a gyerekek különbet is.
– Létezik a pinánál különb? – disznólkodott tovább Henrik bácsi a fiúk örömére.
– Ej, ti, férfiak! – fenyegette meg őket Anci néni pironkodva és kacagva. – De mocskos a szátok! Aztán meg azzal esztek?

A fiúk másik kedvenc történetét Henrik bácsi valójában a családi mitológia legtragikusabb darabjaként mesélte, de Dávid és Andor titokban rém jól szórakozott rajta. Ez „szegény Sándorról”, Henrik bácsi unokatestvéréről szólt, aki szintén kivándorolt Amerikába, aztán egyszer kihajolt a vonatablakon, és egy pózna levitte a fejét. Ennek a történetnek Dávid és Andor különösen azt a részletét kedvelte, amelyben „szegény Sándor” leszakadt feje berepült a következő kupé nyitott ablakán, egy békésen bóbiskoló utas ölébe.
– Hallod, Andor – mondta gyerekkorukban Dávid az öccsének –, az milyen lenne, ha berepülne a fejed az ablakon?
És közösen elképzelték, hogy indiánok üldözik a vonatot, ahogy egyszer Pesten a moziban egy cowboyfilmben látták, és közben Andor feje a két kupé között kis kerülőt téve, röpül egyet a prérin át, nézi, ahogy elszáguldanak alatta a vad musztángok, majd szépen beszáll a vonatablakon egy bóbiskoló utas ölébe. Andor feje aztán onnan, alulnézetből nézi kíváncsian pislogva, mit szól majd hozzá az utas, ha felébred.

Dávid alapjában véve szerette a nagybátyját, a rokoni szeretet a családban amúgy is kötelező volt, de az öregnek akadt egy kitörölhetetlen rossz pontja Dávid szemében. Volt ugyanis Henrik bácsi üveges vitrinében, a porcelán nippek és a semmeringi emlékként őrzött havazó üveggömb mellett egy kis forgó csapágy, amit az öreg még Amerikából hozott. Dávid kicsi kora óta elbűvölten nézte az acélosan ragyogó kerekeket és a köztük könnyedén gördülő, csillogó acélgolyókat. Ha vendégségbe érkeztek Goldstein Henrikékhez, első dolga volt a vitrinhez szaladni, és elkérni a csapágyat. Többször próbálta elkunyerálni a kincset a bácsikájától, de az öreg hajthatatlan volt.

– Tudod, mit? Ha meghalok, rád hagyom – mondta egyszer nevetve. – Ez lesz az örökséged!
Dávid megnyugodott. Henrik bácsi öregnek tűnt, és Dávid tudta, az öregek előbb-utóbb meghalnak. Talán neki sem kell túl sokat várnia, hogy az övé legyen a csapágy. Közben gyötörte a lelkifurdalás, próbálta elnyomni magában a gonosz gondolatokat, tudta, nem illik arra vágyakoznia, hogy Henrik bácsi meghaljon, de mi mást tehetett volna, ha a csapágyat meg nagyon szerette volna, és ha egyszer ennek ez volt az ára.
Aztán egy nap, amikor Henrik bácsihoz jöttek vendégségbe, és Dávid szokás szerint a vitrinhez szaladt, hogy elkérje a csapágyat játszani, Henrik bácsi megvonta a vállát.
– Ja, a csapágyat? Azt odaajándékoztam a szomszéd kisfiúnak, mert ő is nagyon szeretett vele játszani.
Dávid először nem is értette, mit mondott a nagybátyja. Nem akarta megérteni. Csak tágra meredt szemmel állt, mint akit szélütés ért. Hogy az ő örökségét… egy idegen kisfiúnak?
És akkor egy ideig már lelkifurdalás nélkül, mondhatni önzetlenül kívánta Henrik bácsi halálát, hiszen még csapágyat sem örökölt volna.

Dávid élete Henrik bácsi műhelyében közel sem volt olyan vidám, mint ahogyan gyerekkorából a pesti utazásokra emlékezett, persze a csapágyat leszámítva. Henrik bácsi lánya, Blanka akkor már nem lakott otthon. Férjhez ment egy miskolci pékhez, és ott éltek hét gyerekükkel. Goldstein Henrik komolyan vette az inaséveket, ahogy annak idején az övét is komolyan vették. Dávid hajnali ötkor kelt, fél hatkor már a műhelyt takarította. Hatkor érkezett Keller úr és Tóth úr, a két segéd, fél hétkor Henrik bácsi, a mester, hétkor pedig szállingózni kezdtek az első kliensek, akik munkába indulás előtt leadták az autójukat javíttatni. Henrik bácsi megvette a bérházuk garázsát és a szomszédos raktárhelyiséget, kiverette a falakat, így akár három autót is tudtak szerelni egyszerre. A falakon a szerszámok és autógumik között kiemelt helyen függött a legendás Ford T-modell képe, amit Goldstein Henrik még Amerikából hozott magával. Mindenki betéve tudta a történetet, hogy Henrik bácsi személyesen ismerte Galamb Józsefet, a tervezőt, akivel egy gyárban dolgoztak Detroitban, és hogy az autót csak Tin Lizzynek, Bádog Böskének becézték. Henrik Amerikában, a gyárban azzal kergette őrületbe a kollégáit, hogy a büszke

Amerika a magyarok nélkül semmire se ment volna. „Mi jut eszetekbe, ha azt mondják: Amerika?” kérdezte kollégáitól Henrik. „Hollywood és autó, ugye? Na, mindkettőt mi magyarok találtuk ki!”
Hazatelepülése után viszont Goldstein Henrik mindenki fejét az amerikai történeteivel tömte. „Miket láttam én ott!” mondta, és két tenyerét megadóan magasra emelte, mint aki még mindig csodálkozik. „Mikor fogunk mi ott tartani?”, tette hozzá, és a száját elhúzva legyintett. A felkiáltásokat rendszerint összefüggéstelen, bonyolult történetek követték, apró, elvarratlan oldalszálakkal, befejezetlen gondolatmenetekkel.
Keller úr, a segéd esküdött rá, hogy több kliens, noha nagyon meg volt elégedve Henrik bácsi szaktudásával, mégis inkább más szerelőhöz ment, mert nem tudta végighallgatni az öreg komplikált és terjengős történeteit. Az újabb zsidótörvény végül megoldotta ezt a problémát. Amikor 1939-ben nemcsak a közhivatalokból, újságoktól, tantestületekből, színházakból bocsátották el a zsidókat, de a kereskedelemben és iparban sem kaptak engedélyt, a régebben kiadott engedélyeket pedig kezdték visszavonni, egy reggel Goldstein Henrik félrehívta a műhelyben a segédet.
– Keller úr, jó pénzért megtenné, hogy nevére veszi a műhelyt? Ugye, nem kell magyaráznom, miért? – mondta száraz hangon, mert előre elhatározta, hogy nem sírja el magát.
– Nem kérek én ezért jó pénzt, mester, legfeljebb megadhatná azt a kis fizetésemelést, amit úgyis régóta próbál elsinkófálni – mondta a segéd mosolyogva, és megölelte Henrik bácsit, aki ettől, elhatározás ide vagy oda, mégiscsak elsírta magát.
Keller úr zavartan állt egyik lábáról a másikra. Nem voltak olyan viszonyban, hogy vigasztalhatta volna a mestert, az ölelés is csak a segéd öntudatlan érzelemkitörése volt. Megsajnálta az előtte megalázottan ácsorgó, kellemetlen Goldstein Henriket.
– Én úgyis Aladár vagyok – mondta aztán Keller úr krákogva. – Biztosan tudja, hogy a pestiek mostanában a strómant más néven aladárnak hívják. Én leszek Aladár, az aladár.
– Aladár, az aladár! Ez jó! – mondta Henrik bácsi, könnyes szemét törölgetve. – Ez nem is jutott eszembe.
Attól kezdve Goldstein Henrik bej árt ugyan még szerelni a műhelybe, de valahogy elfogytak a történetei. Meg aztán a kliensekkel ettől kezdve amúgy is Keller úr tartotta a kapcsolatot.

Goldstein Dávid maga sem tudta eldönteni, mit feleljen, ha megkérdezik tőle, jól érzi-e magát Budapesten. Izgatta a nagyváros, de szorongott az átláthatatlan méretektől, a nyüzsgéstől. Szabad idejében is csak a műhely környékén sétált; végig a Csanády utcán, az új városrész felé, a Dunáig, vagy a Váci úton, a Nyugati mellett a Nagykör-útig. Elment moziba, vagy a körúton nézegette a kirakatokat, a csörömpölő villamosokat, az autókat, az embereket. Néha megállt egy-egy díszesebb ház előtt, és egyik szemét behunyva, képzeletben leválasztotta a szomszédos épületektől, hogy jobban szemügyre vehesse. Aztán a tekintete apránként, szinte araszolva járta be az épület részleteit, mintha egy érdeklődő gyík egy óriás képeskönyv lapját vizsgálná. A rohanó emberek időnként megálltak mellette, vagy csak úgy menet közben követték a tekintetét, hogy mit néz, készül-e kiesni valaki az ablakon? De miután nem láttak semmi érdekeset, grimaszt vágva adták jelét az értetlenségüknek, hogy ez a fiú a semmit nézi. Dávid az oszlopos kapukat, az ablakok fölötti timpanont és az erkélyeket tartó kariatidákat nézegette, hosszasan elidőzve a hatalmas női aktot ábrázoló szobrok mellein. Dávid tizennyolc évesen úgy látta, a világ női mellekkel van kitapétázva, amelyek kihívón kacérkodnak vele a körúton flangáló lányok blúza alól, a hirdetőoszlopokról, moziplakátokról, sőt, lám, még a házfalakról is. A körúton sétálva néha arra gondolt, mi lenne, ha egyszerűen odamenne egy szemközt jövő nőhöz, és azt mondaná neki: „Bocsánat, én tényleg semmit nem akarok magától, csak hadd fogjam meg a mellét. Magának ez semmiség, maga bármikor megfoghatja a sajátját, de nekem nagyon sokat jelentene.”
Dávid magányosnak érezte magát Pesten. Nem talált barátokat, Henrik bácsi és Anci néni nem volt szórakoztató társaság, és a műhelyben is inkább csak a fiatalabb segéd, Tóth úr beszélgetett vele. Keller úr, noha ő is barátságosan viselkedett a fiúval, amióta előlépett mesterré, kötelességének tartotta ugyan, hogy tanítsa Henrik bácsi unokaöccsét, de kizárólag szakmai kérdések kerültek szóba köztük. Dávid tisztességesen elvégezte a reá bízott munkákat, de nem rajongott az autókért, márpedig, ahogy Henrik bácsi mondta, „Sosem lesz igazi autószerelő abból, aki nem szerelmes a masinákba!”. Dávid egyelőre inkább lányokba szeretett volna szerelmes lenni.

Dávid az olajos padlón térdelt, és egy öreg Ford kerekei között átnyúlva adogatta le a szerszámokat az aknában szerelő Tóth úrnak. A segéd munka közben különös dalt dúdolt, amit még különösebbé tett az akna tompán kongó visszhangja.
„Mondd, mit érlel annak a sorsa, akinek nem jut kapanyél; kinek bajszán nem billeg morzsa, ki setét gondok közt henyél; ültetne krumplit harmadába s nincs szabadföld egy kapa se, s csomókban hull a hajaszála s nem veszi észre maga se?”
Dávidot, aki eddig inkább csak nótákat és mozislágereket hallott, különösen az utolsó két sor fogta meg.
– Mi ez? – kérdezte Tóth úrtól.
– Tetszik, fiú?
– Nagyon tetszik – mondta Dávid bólogatva és elgondolkodva. – Olyan, mintha Tövispusztáról szólna.

Másnap Tóth úr egy vékonyka József Attila-versesfüzetet hozott Dávidnak.
– Remélem, tetszeni fog! Szegény Attila tavaly halt meg, Szárszón a vonat alá feküdt – mondta. – Segítettünk neki árusítani a könyveit, de egy vaskos csomag rajtunk maradt. Alig tudtunk eladni néhány tucat példányt. Az embereknek manapság nem ez kell.
Dávid szerette a verseket, Samu kicsi koruktól olvasott fiainak, később aztán már Elzának is Aranyt, Petőfit, Adyt, Babitsot, Kiss Józsefet. A János vitéz és a Toldi a gyerekek kedvenc meséi közé tartozott, de ilyen sorokat és képeket, mint amilyenekkel az ismeretlen költő kötetében találkozott, Dávid korábban még sosem látott.
„Mikor az uccán átment a kedves, galambok ültek a verebekhez. Mikor gyöngéden a járdára lépett, édes bokája derengve fénylett. Mikor a válla picikét rándult, egy kis fiúcska utána bámult.”

Miközben Dávid a verset olvasta, úgy érezte, még szerelmesebb lett a csak álmaiban létező lányba, még jobban fáj a hiánya. Többször végigolvasta a kötetet, megragadtak benne a sorok. Volt, hogy munka közben úgy mormolt egy-egy részletet, mint valami imát.

– Hogy lehet ilyen szép képeket kitalálni? – kérdezte Dávid Tóth urat lelkendezve. – Szinte fáj az ember lelke, amikor olvassa, és közben olyan mély, mint egy feneketlen kút. És ez nem kell?!
Tóth úr fölajánlotta Dávidnak, ha szeretne találkozni olyan emberekkel, akik kedvelik az ilyen verseket, elviszi a hétvégén kirándulni.
A Szél Kálmán téren találkoztak Tóth úrral. A segéden bricsesznadrág, túracipő, a cipőre kihajtott vastag zokni volt, hátán zöld vászon hátizsák. Dávid a hétköznapi, kitérdelt, kiült fenekű nadrágjában, pulóverében és félcipőjében jött; irigykedve nézte Tóth úr kiránduló-felszerelését.
– Mostantól ne hívj engem Tóth úrnak – mondta Tóth úr –, hanem Janinak, mint a barátaim. És tegezhetsz. Mi mostantól, a munkaidőn kívül barátok vagyunk.
Dávid majd elszállt a gyönyörűségtől. Még hogy Tóth úr, azaz Jani, a barátjának tartja?

A Hűvösvölgyben találkoztak Jani társaságával, együtt indultak kirándulni. Az erdei utakon népdalokat énekeltek, vidáman ugratták egymást, végül egy tisztáson letelepedtek. Pokrócokat terítettek a fűre, a hátizsákokból ételdobozok, kulacsok, labdák, könyvek kerültek elő. Jani látta Dávid arcán, hogy szorongva nézi, ahogy mindenki pakolja ki a hátizsákját, csak ő nem hozott semmit.
– Ne aggódj, öcsém, hoztam helyetted is elemózsiát – nyugtatta meg. – Úgy szoktuk mondani: ha jöttök, lesztek, ha hoztok, esztek. De van köztünk több szegény gyári melós, sőt munkanélküli is, akiknek alig jut kajára, így aztán hoz, aki tud, és mindenki eszik, ami van. Ez a kommunizmus, kisapám! Mindenki képességei szerint járul hozzá a közöshöz, és mindenki szükségletei szerint részesül a javakból – mondta, és nagyot nevetett.
Dávid eleinte csak szemérmesen bűvölte a pokróc közepére kis tálkákban kirakott ínycsiklandozó körözöttet, libazsírt, szalonnát, paprikát, hagymát, friss cipót, de aztán a többiek olyan kedvesen kínálgatták: ne szégyellje magát, itt mindenki otthon van, hogy végül nekibátorodott, és vett mindenből. Kivéve a szalonnából. Mert amióta gyerekkorában Vereséknél belekóstolt a keresztény életbe, ahogy emlegette, azóta a kolbászt az istenért nem mulasztotta volna el, de a szalonna mégiscsak túlzásnak tűnt.
– Te hogy kerültél ide? – kérdezte egy rövid hajú, fiús alakú lány, éppen amikor Dávid rászánta magát, hogy egy nagyot harapjon a zsíros kenyérből.

A kérdés óvatlanul, tele szájjal érte, igyekezett rágni és nyelni, amilyen gyorsan csak tudott, hogy minél előbb válaszolhasson.
– Jaj, bocsánat – mentegetőzött a lány nevetve –, rosszkor kérdeztem.
Dávid pirulva végre lenyelte a falatot.
– Tóth Jani barátja vagyok – felelte aztán büszkén, jól megnyomva a barát szót.
– Nagyon jó műsor lesz, biztos mesélte neked a Jani – csicsergett a lány, és nagyot harapott egy kemény tojásból.
„Műsor is lesz?”, csodálkozott magában Dávid, de nem mert visszakérdezni, hiszen neki, úgy is, mint Tóth Jani barátjának, ezt nyilván tudnia kellett volna.

Miután elpakolták az üres tálkákat, konyharuhákat, egy szemüveges fiatalember kiteregetett egy nagy kartont, a rövid hajú lánnyal kettesben fölerősítették egy fára, és a szemüveges egy háromlábú vadászszéken a karton elé ülve kérte a többieket, hogy amikor jelt adnak, énekeljenek velük. Aztán énekelni kezdett, és közben rajzolt a kartonra.
Ez az egyenes, ez a görbe, ez meg itt a Hitler feje…
Akkor jött a lány egy hosszú pálcával, és biztatta a többieket, hogy amint a rajzokat mutogatja a kartonról, énekeljenek vele.
Egyenes, görbe, Hitler feje, egyenes, görbe, fakerék, ó, mi szép, ó, mi szép, ez a háromlábú szék!
A végén a szemüveges fiatalember diadalmasan a magasba emelte a háromlábú széket. Az emberek nevettek, és Dávid is nagyon mulatságosnak tartotta, ahogy a szemüveges fiatalember ének közben rajzolja az egyenest, a görbét, a fakereket és különösen a Hitler fejét, a jellegzetes oldalra fésült hajjal és a kis bajuszkával az orra alatt.
Utána egy másik dal következett, amelyet egy kis kórus adott elő. Dávid megütközve hallotta, hogy a gúnydal a kormányzó úrról szól.
A Horthy nagyvitéz, a lovas tengerész, amennyi tenger; annyi ész, ó, jaj, annyi ész, a Horthy nagy vitéz!
Az emberek tapsolva nevettek. Dávid kényszeredetten követte őket. Nem igazán mert nevetni, de nem nevetni még kevésbé. Viccesnek találta a dalt, a tengerészt és a tenger észt, de közben zavarban volt, hogy lehet a kormányzó úr őfőméltóságát így kigúnyolni?

– Tulajdonképpen mi a baj a kormányzó úrral? – kérdezte bizonytalanul a rövid hajú lánytól, akiről közben kiderült, hogy Török Erzsinek hívják.
Erzsi úgy nézett rá, mint egy űrlényre.
– Téged honnan szalajtottak?
– Két hónapja jöttem Tövispusztáról, ahol a szüleim laknak, azóta itt élek Pesten, a nagybátyáméknál – felelte Dávid komolyan.
– És Tövispusztán elégedettek az emberek a sorsukkal? – kérdezte a lány gúnyosan. – Mert itt Pesten nem jó kizsákmányolt munkásnak lenni. Nem jó éhbérért dolgozni, egyszobás bérlakásban tengődni négy gyerekkel, Csepelen, Kőbányán, Angyalföldön, ahogy én is felnőttem. De szerintem a zsellérek a ti falutokban is nyomorognak. Szerinted ez jól van így?
– Mindig voltak szegények és gazdagok, nem? – kérdezett vissza bizonytalanul Goldstein Dávid.
– És akkor ebbe bele kell törődni? – replikázott a lány. – Nem lenne jobb egy igazságos társadalom, ahol azok tulajdonában vannak a termelőeszközök, akik dolgoznak, és ahol nem a burzsujok gazdagodnak meg munka nélkül az extraprofiton, hanem azok élnek jobban, akik robotolnak?
Erzsi olyan meggyőződéssel és szenvedéllyel magyarázott, hogy Dávid nem tudta levenni a szemét a lány kipirosodott arcáról. Pedig nem értette pontosan, miről beszél a lány, mert azt ugyan tanulták a kereskedelmiben, hogy mik azok a termelőeszközök meg a profit,, de azt már nem tudta elképzelni, hogy létezhet olyan világ, amelyben nincsenek szegények és gazdagok.
– Sokat kell még tanulnod – mondta Erzsi, mint egy kis tanárnő. – Majd gyere el velünk jövő héten a Dunához, a gödi fészekbe. Ott lesznek olyan elvtársak, akiktől sokat tanulhatsz. Szeretsz olvasni?
– Szeretek – bólintott Dávid.
– Na, várj, szerzek neked könyveket kölcsönbe.
Azzal felpattant, körbejárta a füvön heverésző, kis csoportokban beszélgető, vitatkozó társaságot, és három könyvvel tért vissza.
– Féja Géza: Viharsarok – olvasta Dávid félhangosan.
– Ezt ne nagyon mutogasd, mert be van tiltva! – mondta Erzsi.
– Illyés Gyula: Puszták népe – olvasta a másik címét Dávid.
– És Lenintől az Állam és forradalom – tette hozzá Erzsi. – Ezt is jól dugd el! Na, ha ezt a három könyvet elolvasod, akkor azt is érteni fogod, mi van nálatok otthon Tövispusztán, meg azt is, hogy mi a baj a kormányzó úrral.

A filmhíradó

Gyula bácsi, Veres Isti edzője állást szerzett kedvenc csatárának, hogy csak a labdarúgásra összpontosíthasson, és végre ne hivatkozhasson arra, hogy a pénz miatt kell a hétvégeken a cigányzenekarral muzsikálnia.
– Most már nincs duma meg éjszakázás, ugye, édes fiam?! – mondta Gyula bácsi, és Istinek éppen sikerült félreugrania a fenékpaskolás elől.

Vitéz dr. Sárády Bélát nem kellett nagyon kapacitálni, hogy Istit felvegye ügyvédi irodájába, amolyan mindenesnek. „Végre egy egészséges magyar parasztgyerek a sok beteges értelmiségi és agyafúrt zsidó után", mondta Gyula bácsinak. Sárády ügyvéd úr amúgy is lelkes focirajongó volt, ő intézte a csapat jogi ügyeit, és jól ismerte Veres Istit a pályáról, úgyhogy örömmel, magától megnyomta a ceruzát, amikor a leendő ügyintéző fizetésére terelődött a szó. Úgy gondolta, ennek a fiúnak a városházán is könnyebben megnyílnak majd az ajtók, az uraknál a foci, a hölgyeknél pedig vonzó külseje miatt, és sokkal jobban tud majd ügyeket intézni, mint az a mafla fiú, akit az előző héten kellett elbocsátani, mert kopogni sem mert, hogy ne zavarjon, inkább órákig várakozott a hivatalok folyosóján, hátha előbb-utóbb arra jár valaki. Az ügyvéd nem tévedett, Isti magabiztosan vitte az iratokat a városházára, a bírósághoz, a hivatalokhoz, sorban állt, intézkedett, és Sárády ügyvéd úr elégedett volt a munkájával. Munkaidő után vagy közben, ha éppen nem akadt más dolga, szívesen beszélgetett Istivel, eleinte inkább csak a fociról vagy a politikáról, majd lassanként a családi ügyeibe is beavatta. Ez akkor kezdődött, amikor az ügyvéd úr egyik nap beesett arccal, karikás szemmel érkezett az irodába, s bár az eleganciája kifogástalan volt, mint mindig, de a gomblyukában ezúttal nem frissen vágott virág, hanem fekete selyemszalag volt, fekete nyakkendőt viselt, a szivarzsebébe pedig fekete selyemkendőt gyűrt.
– Meghalt az édesanyám – mondta letörten, és a szája fölött megremegett a keskeny, borotvált bajusz. Istit megindította az erőfeszítés, ahogy az ügyvéd megrendült gyászában is igyekezett a megszokott, szigorú méltósággal viselkedni.

– Tudja, édes fiam, nehéz kiszámítani, mikor kell meghalnia az embernek – mondta Sárády doktor. – Apám például űrt hagyott maga után. Egyedül volt otthon, még a cselédnek is éppen kimenője volt, amikor lefordult a WC-ről. Nem adta meg se magának, se a családnak a vigaszt, hogy mellette lehessünk, amikor elindul a nagy útra. Anyám, szegény, pont jókor halt meg, ha lehet ilyet mondani – csuklott el a hangja. Kis szünetet tartott, nyelt néhányat, hogy legyűrje a sírását. – Nyolcvannégy éves lett volna a nyáron – folytatta. – Szellemileg teljesen friss volt, még az utolsó napokban is ő szólt, ha valami elkerülte a figyelmemet az újságban, de a teste már nem engedelmeskedett. Bekövetkezett az, amitől egész életében rettegett, hogy másra lesz utalva. Hogy a teste meggyalázza az önérzetét, másnak kell mosdatnia, pelenkáznia. Éppen annyit várt, három hónapot, hogy lássuk, ez már nem jó neki, így intézte el, hogy elengedjük. Még nem volt terhes a jelenléte, és tud fájni a hiánya. Látja, édes fiam, ilyen az, ha valakinek kitűnő arányérzéke van. Ügyeljen arra, hogy a szülei mellett legyen, amikor elmennek! – mondta Sárády doktor, és nagyot sóhajtott.

1939. március 15-én, a Fő utcán, útban a Kossuth tér felé, ahol a városi ünnepséget tartották, Isti összefutott Sárády doktorral, mutatós feleségével és két, mondjuk így, finoman, kevésbé mutatós ikerlányával. Az ügyvéd az ünnep tiszteletére kokárdát tűzött a gomblyukába, a hölgyek is elegáns ruhában, hajukban nemzeti színű pántlikával vonultak a tavaszi napsütésben. Isti látásból ismerte már Sárádynét, aki zongoraművészként a város egyik hírességének számított, a megye határain kívül azonban ismeretlenül csengett a neve a zeneértő közönség számára. Sárády doktornak ez természetesen nagyon fájt, de tisztában volt vele, hogy ez a zsidók és a művészvilág szokásos összeesküvésének része, és, bánatára, ezen még a zsidótörvény sem tudott változtatni. Sárádyéknak a zenekritikával sem volt felhőtlen a viszonyuk. A helyi lapok kulturális rovatában általános véleményvolt, hogy Sárády Böskét igen jó nézni zongorázás közben, csak kár, hogy hallgatni kell, de az már valóban a modortalanság csúcsa, hogy egy krakéler kultúrfirkász azt találta írni a megyei újságban, hogy „a művésznő arca koncert közben olyan, mintha szerelmi gyönyöröket élne át, de játéka az élvezetből önző módon a közönséget kihagyja”. A városi pletykák szerint Sárády kardpárbajra hívta ki az arcátlan tollnokot, s minthogy az ügyvéd a háborúban huszártisztként

szolgált, nyilván forgácsokra aprította volna a gyáva kritikust, aki még egy vacak pisztolypárbajra sem mert kiállni a felbőszült férj ellen, arra a nevetséges kifogásra hivatkozva, hogy a párbajt rég betiltották. Sárády doktort igazából nem is a becsmérlő kritika bántotta, ahhoz az évek során kénytelen volt hozzászokni, máskülönben minden koncert után párbajozhatott volna, hanem hogy a firkász honnan veszi a bátorságot, hogy fantáziálni merjen az ő feleségéről. Feldúlt arccal elképzelte a nyamvadt kis újságírót, amint lelki szemeivel Böskét nézi az ágyban az örömök csúcsán. És azóta, valahányszor felesége koncerten játszott, Sárády ügyvéd úr a közönség arcát pásztázta féltékenyen, hogy vajon ők is Böske erotikusán átszellemült arcán élvezkednek-e, ahelyett, hogy a koncertet hallgatnák. Mert az egészben a legbosszantóbb az volt, hogy Sárádyné arca zongorajáték közben, és ezt csak a férje tudhatta, valóban pontosan olyan volt, mint amikor a férje gyönyörben részesítette. A közönség meg kaján képpel az ügyvéd urat leste, mintha csak bosszantani akarnák, hogy na, mi van, Sárády, te itt ülsz, a feleséged meg közben a színpadon a zongorával…?

Az ügyvéd úr szemmel láthatólag megörült Veres Istinek. – No, édes fiam, mit szól az eseményekhez? Csodás, nem? – lelkendezett. – Isti tanácstalanságát látva ragyogó arccal hozzátette: – Nem hallotta a híreket? Visszafoglaljuk Kárpátalját!

A Sárády lányok is izgatottnak tűntek, bár egy távoli szemlélő, aki nem hallhatta, miről folyik a diskurzus, a lányok mozdulatai és pillantásai alapján könnyen azt hihette volna, hogy a kisasszonyokat a kék szemű fiatalember látványa zaklatta fel. A Sárády ikrek, Csenge és Enese, nem Emese, Enese, hangsúlyozták gyakorta, amikor a lány nevét valaki félreértette, szóval a lányok, apjuk bánatára, nem a mamájukra ütöttek, hanem az ügyvéd úr nővérére, aki vénlány maradt, amit a család baljós jelnek vélt a lányok jövőjét illetően is. A szülők szorongásait csak táplálta, hogy a lányok már huszonnyolc évesek voltak, és egyszer Sárádyné egyik barátnője, amikor csúnyán összevesztek, azt vágta az asszony fejéhez, hogy az ikreket a városban csak úgy emlegetik: tudod, amelyikből kettő van, pedig egy is sok lenne belőlük. Böske utána egy hétig zokogott, az ügyvéd pedig kis híján fölpofozta a volt barátnőt.

A következő napok a hadi események izgalmával teltek, és három nappal később, húsz év után, helyreállt az évezredes magyar-lengyel határ. Az emberek az utcán, a hivatalokban, a boltokban is erről beszéltek.
– Az egyik lóvontatású páncéltörő ágyúnk kilőtt egy cseh harckocsit – hallotta Isti a boltban vásárlás közben, mintha egy labdarúgó-mérkőzés részleteit ecsetelnék –, a csehek meg úgy megijedtek, hogy hanyatt-homlok menekültek – lelkendezett az egyik vevő. – Ismét miénk a Vereckei-hágó, ahol Árpád apánk átkelt a honfoglaláskor! – mondta az újságárus elérzékenyülve. Istire is átragadt a lelkesedés, különösen, amikor Sárády beavatta a politikai események hátterébe.
– Egy megalázott, kisemmizett nemzet számára különösen fontosak ezek a szimbólumok! – mondta az ügyvéd. – A nyugati országoknak gazdagságuk van, nekünk ősi múltunk. Ősibb és dicsőségesebb, mint az övék! Ahogy a németek is büszkék germán múltjukra, nekünk is büszkének kell lennünk szittya őseinkre, mert ez ad erőt. Ha ezt elveszik tőlünk, oda az önbecsülésünk is.

Az ügyvéd úr könyveket adott Istinek ősünkről, a hatalmas Ménrótról, Noé unokájáról, és Enéhtől származó fiairól, Hunorról és Magyarról. Akkor tudta meg Isti, hogy Sárády Enese neve tulajdonképpen az ősanya, Enéh nevének változata. Az ősmondákat Isti persze már az iskolában is tanulta, de akkoriban nem fogták meg annyira, csak amolyan kedves meséknek tűntek. A Sárády doktortól kapott kiadványok azonban valahogy másként foglalkoztak a magyarok hősi múltjával, a szittyákkal és az ősmagyarokkal, ezekből végre valóban kiderült, hogy mi, magyarok mennyivel különbek vagyunk a buta tótoknál, a szőrös talpú oláhoknál, a vérszomjas szerbeknél és az anyagias, hazátlan zsidóknál. Ezek valóban tartást és hitet adtak neki. A Sárády doktortól kapott egyik könyvből tudta meg például azt is, hogy Jézus nem is zsidó volt, ahogy azt a zsidók terjesztik, hanem szkíta, tehát lényegében magyar, hiszen, mint a Bibliából is kiderül, Jézus Galileából származott, ahol szkíta őseink is éltek átmenetileg. Szívesen hallgatta főnökét, akitől sokat tanult, Sárády ügyvéd úr pedig történelemre, politikára, becsületes keresztény polgári értékekre tanította.
Aztán egy nap az ügyvéd úr meghívta magukhoz Veres Istit egy teára. Isti akkor már a városban lakott egy tenyérnyi albérleti szobában, ahol, a házinéni külön engedélyével, Ördögh Panni is gyakori vendég volt. A többi

Veres gyerek még mindig otthon élt, Tövispusztán, és a hosszúházból jártak dolgozni, öccse és a két nagyobb lány a majorba, legkisebb húguk pedig a szentágostoni boltba. Isti boldog volt, hogy végre kiszabadult a zsúfolt tanyasi cselédlakásból, és önállóan élhetett. Életében először aludt egyedül egy szobában, és a sok, szénapadláson, kazalban, bokrok alatt és kamrában elkapkodott szerelmeskedés után itt feküdhettek életükben először egymás mellett teljesen meztelenül egy ágyon Pannival. Most meg, mint egy úr, csak úgy átsétált Sárádyékhoz, útba ejtve a virágárust. Jókedvében még a sarkon ülő koldus kalapjába is dobott néhány fillért, pedig a virágok olyan drágák voltak, hogy fölszisszent, amikor meghallotta az árukat.

Sárádyék a Fő utcában laktak egy díszes neobarokk ház első emeletén. Isti megilletődve lépkedett a kecses ívű márványlépcsőn, két izzadó tenyerében három csokor virággal, a három hölgy részére, ami, aki próbálta, tudja, nem könnyű feladat. A duplaszárnyas mahagóni bejárati ajtó akkora volt, hogy egy óriás is befért volna rajta. Isti jobb híján a homlokával nyomta meg a csengőt, mintha csak egy könnyed csúsztatott fejest küldött volna kapura, aztán gyorsan, ijedten körülnézett, nem látta-e valaki. A tágas előszobában egy fehér kötényes, fehér fityulás cselédlány kérte a kabátját, de minthogy a fiúnak mindkét keze tele volt, tanácstalanul nézte, hová tehetné a virágokat, amíg levetkőzik. Addig esetleg a cselédlány kezébe adhatná, gondolta, de akkor ő meg utána, tele kézzel hogyan veszi el tőle a kabátot? Szerencsére kinyílt a hall csiszolt üvegablakos ajtaja, és Enese lépett ki rajta mosolyogva. Azonnal átlátta Isti tanácstalanságának okát.
– Jó lenne, ha az embernek mindig annyi keze volna, ahány csokor virágot hoz, igaz-e? – kérdezte nevetve, hogy kicsit oldja Isti zavarát, és segítőkészen elvette a virágcsokrokat. A festményekkel telezsúfolt hallon át, süppedő keleti szőnyegeken lépdelve jutottak el a szalonig, ahol a család egy félköríves ablakmélyedésben a kanapén és karosszékekben ülve teázott és beszélgetett. Isti, ahogy beleszippantott a levegőbe, ugyanazt a gazdagságillatot érezte, amit annak idején Szentágostony bároéknál. A fővárosból látogatóban éppen otthon volt az ügyvéd úr fia, Sárády Csaba főhadnagy, aki a Honvédelmi Minisztériumban, a vezérkar mellett dolgozott, így friss belső információkkal láthatta el édesapját. Tudta, apja számára, aki imádott büszkélkedni a jólértesültségével, nincs nagyobb

ajándék, mint a hírek, amiket ő tud meg először. Sárády főhadnagy, csakúgy, mint édesapja, lelkes híve volt Hitlernek és Németországnak.
– Kis ország vagyunk, nincs sok választásunk itt Európa közepén. A bolsevizmust nyilvánvalóan nem választanánk, az nem fehér embernek való! Azt már ismerjük '19-ből – magyarázta Istinek teázás közben. – És nincs más, aki megvédhetne minket az orosz medvétől, mint Németország! A hiú britek és a nagyképű franciák mindig cserbenhagytak bennünket, magyarokat. Trianonban is, a gazdasági válság alatt is. Németország segített talpra állítani a gazdaságot, csak Hitlertől remélhetjük azt is, hogy visszaszerezzük az elrabolt területeinket. Szerencsére ezt Rátz tábornok úr is tudja. A tábornok kiváló ember, tanárom volt az akadémián, parancsnokom a vezérkarnál, most pedig miniszterem. Szégyen, hogy Szálasi őrnagyot, ezt a kiváló vezérkari tisztet így meghurcolták. Sajnos a kormányzó úr, a miniszterelnök és néhány más politikus nem látja, mi lenne jó az országnak.
Sárády főhadnagy Istinek magyarázott, de a fiú szeme elrévedt, azon jártak a gondolatai, hogy az ügyvéd úrék milyen kedvesek vele. Hogy micsoda megtiszteltetés egy cselédgyerek számára, még ha most már ügyintéző úr is, hogy úgy fogadják, mintha valóságos úr lenne. Isti beszélgetés közben hol a fiatal főhadnagyot, hol az ügyvédet, hol meg a még mindig csinos, szőke Sárádynét nézte, és közben időnként lopva a lányokra pillantott. De nem tudott úgy odanézni, hogy Eni, a család így becézte Enesét, ne őt figyelte volna. S ha a pillantásuk találkozott, különös módon a lány még csak el sem kapta a tekintetét, hanem kedvesen, természetesen, érdeklődve, szinte biztatóan nézte őt. „Nem is olyan csúnya – morfondírozott magában Isti. – Miért mondja mindenki? Egész szép a szeme. Vagyis hát nem csúnya. És kedves a mosolya" – gondolta. Képzeletben levetkőztette a lányt. „Hm, se melle, se feneke, de azért arányos." És amit végképp nem lehetett elvitatni, Eninek is ugyanolyan bódító, finom tisztaság- és parfümillata volt, mint a többi polgárlánynak Manci néni tánciskolájában.

Miután Isti illedelmesen elbúcsúzott Sárádyéktól, Eni kísérte ki az ajtóhoz, sőt a bejárati ajtón kihajolva, mosolyogva még utána is integetett a lépcsőházba, amitől Manci néni alighanem a szívéhez kapott volna: micsoda modortalanság egy úrilánytól így búcsúzni egy lényegében ismeretlen fiatalembertől! De Istinek tetszett ez a lányoknál szokatlan

közvetlenség és természetesség, Ördögh Panniban is ezt kedvelte a legjobban.
A szembeszökően kitüntető figyelem, amelyre Sárády Eni Veres Istit méltatta, a Sárády családban közel akkora vihart kavart, mint Isti lelkében. Különösen Sárády főhadnagy értetlenkedett, amikor rájött, hogy a nővérének tetszik a parasztfiú.
– De hát hány éves ez a gyerek, már megbocsáss, kedves nővérem? Tizennyolc?
– Húsz – helyesbített Eni. – Húsz lesz…
– Jó, húsz – nyugtázta a főhadnagy. – És el tudnál képzelni magad mellett egy tanulatlan parasztot, akinek szinte az anyja lehetnél? – kérdezte hitetlenkedve és fejcsóválva.
– Hogy az anyja lehetne, az azért túlzás – kapta fel az orrát az életkorára és családi állapotára érzékenyebb Csenge. Mert az ikrek csak külsőre hasonlítottak egymáshoz. Csenge csöndesebb, zárkózottabb és sértődékenyebb volt, Eni nyitottabb, derűsebb, eszesebb. Születésük óta nagyszerűen megvoltak kettesben, szavak nélkül megértették egymást, csak egymással játszottak, még a szüleiket is kirekesztve saját világukból. Az ikreknél szokásos feladatmegosztás szerint a háttérmunkát a szorgalmas Csenge végezte, míg a szülőkkel, a külvilággal való kapcsolattartó, közös ügyeik intézője és kettejük szóvivője a talpraesettebb Eni volt.
– Kedves Csaba – mondta Eni mosolyogva, némiképp lekezelő hangsúllyal, és öccse térdére tette a kezét –, te a katonaságnál a parancsolgatáshoz szoktál, de mint bizonyára tudod, az érzelmeknek nem lehet parancsolni. Mielőtt túlságosan belelovallnád magad a dologba, kérdezem, mitől is vagy úgy feldúlva? Mi történt? Apánk egyik kedves munkatársa, egy jóképű, eszes parasztfiú eljött hozzánk teázni. Itt tartunk.

Sárády Csaba jó nyomon volt, de még túlságosan fiatal, így aztán nővére mondatai megnyugtatták. Nem volt elég élettapasztalata ahhoz, hogy tudta volna, amikor a férfiak még el sem döntötték, akarnak-e egyáltalán udvarolni egy nőnek, a nők gondolatban már a közös gyerekeikről készült fotókat rendezgetik egy képzeletbeli fényképalbumban. A Sárády szülők viszont hosszú, átbeszélgetett éjszakákon annyit szorongtak már lányaik jövendő családi állapotán, hogy lassan már, ahogy a hirdetésekben lehet olvasni, minden megoldás érdekelte őket. Mert azok a fiatalemberek, akik a

lányoknak tetszettek, észre sem vették őket, azok a kérők pedig, akik néhanapján megjelentek, a lányok szerint öregek, csúnyák, buták, unalmasak vagy éppenséggel büdösek voltak. Csenge még szóba állni sem volt hajlandó velük, Eni pedig olyan csípős iróniával kezelte őket, hogy a jelöltek hanyatt-homlok menekültek. És ez így ment immár nyolc éve. Évek óta Isti volt az első fiatalember, aki Enit szemmel láthatólag felvillanyozta, így aztán a szülők sem akarták lehűteni, noha képtelenségnek tartották, hogy egy jómódú, művelt, okos Sárády lány, még ha nem is a világszépe, egy nála nyolc évvel fiatalabb, vagyontalan és iskolázatlan cselédfiúhoz menjen feleségül.
– Lássuk, mi az, amin tudunk, és mi az, amin nem tudunk változtatni – mondta a feleségének este Sárády doktor, amikor kettesben maradtak. Az ügyvéd minden kérdésnek úgy állt neki, mintha peres ügyben járna el.
– Isti családi gyökerein nem tudunk változtatni, de ez a barbár paraszti világ olyan őserő, ami akár fel is frissítheti a családi vért, ahogy az országnak is erre volna szüksége. Ami a legfontosabb, hazáját szerető, becsületes keresztény családból való, a szülei dolgos emberek. Az életkorán sem tudunk változtatni, de a fiatalság átmeneti állapot, ezt majd az idő megoldja. Igaz, Eni mindig nyolc évvel idősebb lesz nála, de láttunk már olyan kapcsolatot, amely ekkora korkülönbséggel is kiválóan működött. Vagyona nincs, de hány gazdag embert ismerünk, aki lyukas zsebbel kezdte, ma meg gyárai vannak. Az iskolázottságon lehet a legkönnyebben változtatni, be kell íratni magántanulónak a gimnáziumba. Olyan jó esze van, hogy kis segítséggel le tudja majd tenni a különbözetit a polgáriból, és egész biztosan leérettségizik.
– Milyen kis segítségre gondol? – kérdezte Sárádyné.
– Elég sok szívességet tettünk a gimnázium igazgatójának, bizonyára alig várja, hogy viszonozhassa – mosolygott az ügyvéd sejtelmesen a bajusza alatt –, a tanulásban pedig Eni szívesen segít neki.
Sárádyné elismerően kacagott, és felállt, hogy kimenjen egy pohár vízért. Ahogy menet közben elhaladt a férje mellett, lehajolva csókot nyomott a szájára. Sárády pedig, kihasználva a mozdulatot, megsimogatta imádott felesége mellét.
– Istenem, ha egyszer a lányaink is ilyen szépen élnének, mint maga meg én – mondta nagyot sóhajtva.

Másnap, Isti legnagyobb meglepetésére, a főnöke fizetésemelést ígért neki, ha leteszi a különbözeti vizsgát, és elkezdi a gimnáziumot. Azt is elmondta, hogy Eni szívesen tanul vele. Isti először ijedten próbált kibújni az ajánlat elől, a focira és a munkájára hivatkozva, de Sárády doktor nem engedett.
– Hány évig akarja a bőrt rúgni, fiam? És ha egyszer családja lesz, miből fogja eltartani? Gondoljon a jövőjére! Mikor kap még egyszer az életben ilyen ajánlatot, hogy a főnöke azért fizeti, hogy munka helyett tanuljon? Mit gondol, ki vagyok én, Klebelsberg Kunó? Ha visszautasít, úgy kirúgom, hogy a lába nem éri a földet!
Ez racionális érvnek tűnt. Isti úgy döntött, elfogadja a nagylelkű ajánlatot.

Eni kitűnő tanárnak bizonyult. Érthetően, szinte élvezetesen tudta elmagyarázni még a matematikát is, szórakoztatóan mesélt irodalomról, történelemről, művészettörténetről. Isti esküdött rá, hogy a lány ilyenkor megszépül, és egyszer csak azon kapta magát, hogy izgalommal várja Eni társaságát, szeret vele lenni. Az első csók is egy sikeresen megoldott matematikafeladat fölött csattant el, amit Eni váratlanul puszival jutalmazott. Isti felbátorodva megcsókolta a lányt, aztán már ment minden a maga útján, csak a házinéni csóválta a fejét, látva, hogy Ördögh Panni mellett Eni is gyakori látogatója lett a kis albérleti szobának. A Sárády lány Istit az ágyban is elképesztette. Ördögh Panni is önzetlen és találékonyvolt, de Eni, aki pedáns jó tanuló módjára fruska kora óta gyűjtögette elméletben a szexuális ismereteket, most nagy fölszabadultságában úgy zúdította Istire a teljes gyűjteményét, hogy a fiú fuldoklott a gyönyörűségben. A nyilvánosház rutinba belefáradt széplányai, akiket Isti korábban néha meglátogatott a barátaival, gyönge kezdők voltak ahhoz képest, amennyi ötlettel Eni állt elő minden alkalommal. Mintha két együttlét között semmi mással nem foglalkozott volna, mint hogy a kölcsönös gyönyörszerzés újabb és újabb formáin törje a fejét. És Eni fantáziája kimeríthetetlennek tűnt.
Minthogy Isti gyáva volt ahhoz, hogy szakítson Ördögh Pannival, ő úgy mondta, sajnálja a lányt, erőnléte rohamosan romlani kezdett, ami már a focipályán is feltűnt. Szerencsére egy nap a házinéni, aki rossz szemmel nézte, hogy a két lány egymásnak adja a kilincset Istinél, megfenyegette a fiút.

– Nagy franc maga! – mondta. – De nem lesz ennek jó vége! Előbb-utóbb döntse el, melyik lány marad, mert a tisztességtelenséget én nézni se bírom!
És attól kezdve az asszony mindig ott álldogált a hallban, hátával a cserépkályhát támasztva, hogy amikor Isti valamelyik lánnyal éppen kisurranni igyekszik, jelezze: látja!
Szegény Ördögh Panni még a szokásosnál is jobban kancsított, amikor Isti bevallotta neki, hogy mást szeret. Amikor aztán azt is megtudta, kiről van szó, szokásához híven maga fabrikálta bölcsességet sírdogált. – Hintó után szaladsz, mikor a szekér szívesen fölvenne!

Sárády ügyvéd úr törzshelye ebédidőben a Paprikás kisvendéglő volt, két sarokra az ügyvédi irodától. Amióta Isti jól teljesített a gimnáziumban, a fiút is gyakran magával vitte. Nemcsak az ebédet fizette ki, hanem, ha már úgyis a kezében volt a tárca, időnként pénzt csúsztatott a fiúnak, hogy elvihesse moziba vagy vacsorázni Enit. Eleinte Isti ilyenkor zavarban volt, de látva, hogy Sárády ezt olyan természetességgel teszi, mintha a fia volna, gyorsan leszokott a szabadkozásról, s csak illendően megköszönte a támogatást.
A kerthelyiségben ültek, Sárády doktor szokásos kiselőadását tartotta. Ahogy ilyenkor lenni szokott, nemcsak Veres Isti itta főnöke szavait, hanem a szomszédos asztaloknál is elcsendesedtek, és fülelni kezdtek az ügyvéd úr eszmefuttatására, aki, ahogy ezt észrevette, hiúságból, bár az is lehet, hogy csak udvariasságból, megemelte a hangját.
– Ha brit lennék vagy francia, talán hinnék a demokráciában – magyarázta fennhangon Sárády doktor Istinek. – De úgy vagyok vele, mint a tengeri hallal, a homárral és a kagylóval. A Riviérán vagy Abbáziában szívesen megeszem, de itthon nem, mert messze a tenger, és mire ideér, megbüdösödik. Na, így vagyok a demokráciával is. A briteknek, franciáknak, hollandoknak lehet, hogy jó, de mire Nyugatról ideér… – itt félbehagyta a mondatot, befogta az orrát, és mókásan fintorgott egyet, mint aki nagyon büdöset érez. – Maradjunk mi csak a jó magyar pörköltnél és a pacalnál! Na, egészségünkre! – és a tányér fölé hajolt.
Néhány szomszédos asztaltól mosolyogva fordultak az ügyvéd úr felé, és megtapsolták.

Lassan másfél év telt el azóta, hogy Isti első ízben teázott Sárádyéknál. Balogh Zsiga zenekarától végleg elszakadt, már csak a maga kedvtelésére vagy Eni kedvéért hegedült, de komolyan vette a labdarúgást. Azt rebesgették, még a Fradinál is szóba került a neve. Hivatalosan ugyan csak barátok voltak Enivel, de nem volt a városban olyan ember, aki ne gyanakodott volna, olyan gyakran látták őket együtt kávéházakban, moziban vagy a városi parkban sétálni. Eni megtanította Istit autót vezetni, és Sárádyék autójával jártak kirándulni a környékre. Eleinte még gyakori szereplői voltak a városi pletykáknak, Istit mindenki dzsigolónak tartotta, aki kitartatja magát a csúnya, de gazdag ügyvédlánnyal, de egy idő után már a külső szemlélők számára is nyilvánvalóvá vált, milyen harmonikus a kapcsolatuk, s minthogy minden csoda három napig tart, az emberek egy idő után tudomásul vették a különös párt.
– Egész megszépült a Sárády lány – mondogatták.
– Hozzáfiatalodott a Veres Istihez – mondták mások.
– Filmbe illő történet, mint a vezérigazgató és a titkárnő szerelme – toldotta meg egy idős asszony álmodozva.
Eni hosszú ideje kérlelte Istit, vigye el a szüleihez Tövispusztára, de Isti minden alkalommal kitért a kérés elől, mondván, majd eljön annak is az ideje. El sem tudta képzelni, mit szól majd a hatszobás lakáshoz szokott nagypolgárlány a cselédsorhoz, ahol ő felnőtt. Szégyellte a tyúkszaros udvart, a málladozó vályogfalakat, a horpadt tetőt, apja nyers modorát, anyja alázatosságát, és azt is szégyellte, hogy mindezt szégyelli.
Moziba indultak, amikor Eni végre kipréselte Istiből az ígéretet, hogy elviszi a szüleihez. A városi moziban a filmhíradó a kolozsvári díszszemle képeit mutatta. Fölcsattant a taps és az üdvrivalgás. Veres Isti először látta, milyen az, amikor húsz év után ismét együtt ünnepelnek az elszakított és a megcsonkított országrész polgárai. Ki a filmvásznon, ki a moziban. „Ünnepi pompával fogadta Erdély fővárosa a lakosság lelkes éljenzése közben a Kolozsvárra érkező vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzót és hitvesét” – mondta a bemondó, de a hangját elnyomta a nézőtéren ülők zsivaja. A moziban összeolvadt a filmen menetelő fúvószenekar hangja és az út szélén lelkesen integető, magyar zászlókat lengető tömeg zaja a nézőtéren átszellemült arccal, egymás kezét szorongató nézők üdvrivalgásával. „Csonka Magyarország nem ország! Egész Magyarország mennyország!” – kiáltotta valaki, „Min-dent-visz-sza, min-dent-visz-sza” kezdték skandálni az emberek, aztán valaki elkezdte énekelni a Himnuszt,

Isti és Eni pedig a mozi közönségével együtt felállva, meghatottan csatlakozott hozzá.

Eni kikötötte, ne autón menjenek Tövispusztára, nem akart feltűnést kelteni. Isti meglepetésére reggel, amikor találkoztak, Enin olyan egyszerű kartonruha volt, hogy nyugodtan elvegyülhetett volna a falusi lányok között. Kis kosarat hozott magával, benne két üveg bort Isti apjának és cukrászsüteményt a mamának meg a testvéreknek. Vonattal mentek Szentágostonig, onnan gyalog Tövispusztáig, az országút mentén jó félóra volt az út. Isti inge foltos lett a verítéktől, mire odaértek. Nem a melegtől izzadt, hanem az izgalomtól. Aztán meglepetten látta, hogy Eni milyen jól föltalálja magát Tövispusztán. Könnyű szandáljában ugyan a helyieknél elővigyázatosabban kerülgette a tyúkszart, de nagyokat köszönve a szembejövőknek, jókedvűen, kíváncsian nézegette a környéket, a házakat, az embereket.
– Engem minden érdekel, ami hozzád kötődik – mondta Istinek, és puszit nyomott az arcára.

Istinél talán csak szerencsés Gizi volt nagyobb izgalomban. Álló napja főzött, takarított. Amikor Isti és a lány a házhoz ért, Gizi frissen vasalt kötényének szélét gyűrögetve, zavartan állt a fal mellett, köszönéskor nem mert Eni szemébe nézni. Végül Isti megszánta, fölkapta, megforgatta maga körül, és arcon csókolta.
– Ő az édesanyám! – mondta.
– Ej, te őrült, mit csinálsz – szabadkozott az asszony, szemérmesen nevetve –, összetöröd a csontomat!
Amíg a vendégek és a férfiak a konyhában a tyúklevest ették, Gizi a két lánnyal a sparhertnél sürgött, felszolgált. Hiába kérte Eni, üljenek az asztalhoz, majd összébb húzódnak.
– Nem illik azt, kisasszony! – felelte Gizi.
– Jaj, ne tessék engem kisasszonynak hívni – szörnyülködött a lány. – Eni vagyok.
– Értem, Eni kisasszony – mondta Gizi.
– Hagyd a mamát – súgta Isti Eninek –, neki így könnyebb. És lelkesen mesélni kezdte élményüket a moziban.

Az öreg Veresnek is csillogtak a szemei. – Na, mama, ezt is felírhatod a ládába! – kiáltotta Gizinek.
– Ott csak a családnak van helye – mondta szerencsés Gizi szigorúan.
– Húsz éve várok erre! – lelkendezett Veres István. – Végigharcoltuk a háborút, aztán elvesztettük az ország kétharmadát. Pedig '19-ben még a vörösök is a hazáért harcoltak. De most végre visszakerült Kárpátalja, a Felvidék és Székelyföld. Csak az a baj, hogy megint kurva nagy háború lesz ebből!
– Ha az lesz, hát az lesz! – vágta ki Isti büszkén.
– Csak az beszél így, aki nem volt még háborúban. Aki nem látott még kifordult beleket, megcsonkított holttesteket, halott gyerekeket, vagy aki bolond – dohogott Veres István. – A háborúban mindig a szegény ember húzza a rövidebbet, a gazdagok meg még gazdagabbak lesznek. Én nem sok jót nézek ki abból a zsidó Hitlerből!

A szivargyűrű

Báró Szentágostony Pál nyugalmazott ezredes 1941. június 26-án megöregedett. Voltak ugyan ennek előjelei már hetekkel korábban is, de ez a csütörtöki nap emlékezetes maradt. Noha korát tekintve a báró nem volt még nagyon idős, mindössze hatvannégy éves, és – leszámítva a gyomorpanaszokat, a derékfájást, valamint némi prosztatagondokat, amelyek ebben a korban ha nem is kötelezők, de illendők –, tulajdonképpen egészséges volt, ám hiú ember lévén, egyre jobban aggasztotta a közel húsz év korkülönbség, ami feleségétől elválasztotta. Mintha személyes sértésnek vette volna az idő múlását. Minthogy bosszúját az időn nem tölthette ki, helyette feleségét vette célba. Hogy önmaga előtt is indokolja féltékenységét, árulkodó jeleket keresett Emília viselkedésében. Az asszony vidám alaptermészetét, ami húsz évvel korábban elvarázsolta, most könnyelműnek és felelőtlennek találta. Ha a báróné idegen társaságban felszabadultan viselkedett, „ízléstelenül kihívónak” nevezte, s ha netán felesége utazni vagy szórakozni vágyott, a báró úgy magyarázta, hogy Emília menekülni akar a kapcsolatukból. Viruló feleségét gúnyos megjegyzésekkel bántotta, így igyekezett lelkileg maga alá gyűrni. Pedig a bárónak nem volt miért aggódnia. Felesége szemében külsőleg még mindig vonzó férfinak tűnt; a báró meg is tett mindent ennek érdekében. Ügyelt a táplálkozására, rendszeresen sétált, lovagolt, teniszezett, fekvőtámaszokat és hasizomgyakorlatokat végzett, és egy ősi indiai jógagyakorlat segítségével korához képest a tokáját is karban tartotta. Külsejét illetően a báró ugyanis fiatal kora óta két dologtól szorongott: az álla alatti és a dereka táján jelentkező zsírpárnáktól.

– Csak ilyen ernyedten lógó tokám és meg-nem-értett-asszonyos csípőm ne legyen soha! – mondta egyszer, még ifjú tiszt korában a mellette sétáló, frissen végzett pszichiáter barátjának, amikor a pesti Duna-korzón meglátott egy hájasan fodrozódó derekú középkorú férfit, aki egy fiatal lányt ölelgetett egy padon.

– Nem félsz, hogy meghallja a Nagy Gonosz Felíró? – kérdezte a barátja.

– Milyen Nagy Gonosz Felíró? – kérdezte a báró nevetve és hitetlenkedve.

– Hát, te nem tudod – felelte a barátja komoly arccal –, hogy fenn az égben, egy felhőn ül a Nagy Gonosz Felíró, és ha hall egy ilyen mondatot, mint

amit most mondtál, így szól: „Áhá, most már tudom, mit nem szeretne ez a Pál: tokát és zsírpárnákat! Na, az lesz neki!”
Báró Szentágostony Pál nagyot nevetett, de azóta is, jó harminc éve, rendszeresen és gyanakodva vizsgálta két tükör segítségével szemből és oldalról a tokáját, elölről és hátulról pedig a derekát.
Ezen a kora májusi reggelen, a fürdőszobatükör előtt állva, az ezredes rutinszerűen megvizsgálta a fülét is. Amióta öregedésnek indult, szőrök nőttek a fülkagylóján. Báró Szentágostony Pál ezt, szigorú katonaember lévén, tűrhetetlen rendetlenségnek tartotta.
– Az rendjén való, hogy szőr fedi bizonyos testrészeinket, így alkalmazkodott az ember a természethez – mondogatta, hajdani tanulmányait föleleveítve. – A szemöldök megakadályozza, hogy az izzadság a szemünkbe folyjon, a haj a naptól és a hidegtől, a szempilla és az orrszőrök a szennyeződéstől védenek. De mi szükség szőrre a fülkagylón? – méltatlankodott.
Báró Szentágostony Pál radikális módon juttatta kifejezésre elégedetlenségét: a füléből kiszemtelenkedő szőrszálakat egyszerűen kitépkedte.
– Ó, ha minden ilyen egyszerű volna a politikában is! – mondta fiainak, Pálnak és Jánosnak, miközben a kastély teraszán szivaroztak. – A kommunistákat és a nácikat csak kivágnánk, mint az orrból kipimaszkodó szőrszálakat, kitépnénk, mint a felesleges szőrt a fülről.
Pál és János apjuk belső vívódásait kevéssé ismerve, nehezebben követték az öregbáró különös élettani és politikai asszociációját. Az efféle gondolatmenetek megértéséhez hiányzott még nekik néhány évtized és pár szál felesleges szőr.
Az utóbbi hetekben az ezredes a szokásosnál is figyelmesebben követte a politikai eseményeket. Újabban egykori tiszttársai is sűrűbben látogatták, és órákat vitatkoztak arról, hogy az ország megállíthatatlanul sodródik a Német Birodalom karjaiba.
– A trianoni békediktátum olyan csúszdát jelölt ki Magyarország számára, amelynek végén szakadék áll – mondta egyszer az öreg báró. – Tisztességes magyar ember nem követhet más politikát, mint visszaszerezni az elszakított területeket. De ez szükségszerűen a háború felé löki az országot, miközben a hadsereg nincs fölkészülve egy újabb háborúra – mondta elkeseredetten a barátainak. – A kormányzó bizonytalan. Hol van már az otrantói hős, aki kemény kézzel verte le a cattarói matrózlázadást! Igaz, már

‘19-ben sem tudta megfékezni Prónayt és az esztelenül gyilkoló terrorkülönítményeseket, hiába figyelmeztetett Apponyi gróf, hogy ezeket a kilengéseket fel fogják használni ellenünk a béketárgyalásokon. És lám, igaza lett. Most meg amnesztiát ad a nemzetiszocialista Szálasi őrnagynak? A szélsőjobboldali és a kommunista csőcselékkel csak egyféleképpen lehet bánni: kemény kézzel! – mondta az ezredes egész testében reszketve. Hetek óta tartó egyre mélyülő letargiájából csak nagyobbik fia látogatása lendítette ki.

Pál előző nap érkezett haza Angliából, és egy-egy nagy doboz Havanna szivart hozott ajándékba apjának és öccsének. Azt pöfékelte boldogan a teraszon a három Szentágostony, jófajta skót malátawhiskyt kortyolva hozzá, ami szintén Pál ajándéka volt.
– Az is bolond, aki nem angolbarát! – mondta a báró, elégedetten ízlelgetve az italt.
– Egy kalapemelés azért Kubát is megilleti – lengette meg cirkalmas mozdulattal képzeletbeli kalapját János a bátyja felé, és élvezettel fújta rá a Havanna füstjét.
– Úriember bort iszik, mint az olaszok és a franciák, vagy whiskyt, mint a britek. Sört csak a bugrisok isznak.
Nem véletlen, hogy a németek azt isszák! – nevetett az öreg báró.
– Sört éppenséggel az angolok is isznak – próbált helyesbíteni János. – Bár igaz, az angol sör!
– És az, ugye mindjárt más! – mondta Pál mosolyogva.
– Hogy Goethéről, Bachról, Beethovenről, Thomas Mannról és egynémely más, nem kimondottan bugris németről ne is essék szó! – kacsintott János a bátyjára.
– Azért Marlene Dietrich lábait se feledjük! – nevetett az öreg báró, tőle régóta nem látott huncut jókedvvel.

Emília boldogan nézte férjét és két felnőtt fiát; azt számolgatta magában, mikor is volt legutóbb, hogy így ültek együtt négyesben, jókedvűen a teraszon.
Amikor közel két éve Pál hazaugrott Párizsból, hogy bejelentse, feleségül venné Réder Sárit, három napig sem tartott a látogatás. Pál annyira zokon

vette szülei elutasítását, hogy utána egy évig levelet sem váltottak. Amikor Szentágostonból visszatért Párizsba, hetekig vívódott magában, merjen-e szembeszegülni szülei akaratával, de végül meggyőzte magát, inkább vár egy kicsit a leánykéréssel. Szégyellte elmesélni Sárinak, mi történt otthon, és nem tudta megmagyarázni, hogy felvilágosult ember létére miért olyan fontosak neki a családi tradíciók, miért nem képes jobban kiállni a szerelmük mellett. Sári érezte a kimondatlan titkot Pál viselkedésében, és nem tudta mire vélni, azt hitte, a fiúnak vele van gondja, és ezen csak rontott, hogy ha megkérdezte Páltól, mi baja, ő egyre indulatosabban bizonygatta, hogy semmi.

Pál állandó lelkiismeret-furdalása, mint a sav, kimarta a kapcsolatukat. Végül, hogy magyarázatot adjon a viselkedésére, Pál azt állította, befejezetlen doktori tanulmányai nyomasztják, és fölvetette, költözzenek át Angliába; abban bízott, hátha előbb-utóbb szülei is elfogadják Sárit. De a lány nem akarta otthagyni se a balett-társulatot, amellyel egyre zajosabb sikereket aratott, se az anyját és testvéreit. Végül megállapodtak, hogy Pál elutazik Oxfordba, befejezi a tanulmányait, aztán majd kitalálják, hol folytatják közösen az életüket. Addig pedig leveleznek, és Pál időnként átugrik néhány napra Párizsba. A leveleik eleinte valóban érzelmesek és érzékiek voltak, de aztán, ahogy fogyott a személyes találkozások éltető nedve, egyre szárazabbak lettek, míg végül már csak beszámoltak egymásnak az életükről. Sári megírta, milyen előadásokra készül, mit láttak moziban, milyen kiállítása volt Sanyinak és Gézának, Pál pedig a tanulmányairól számolt be.

Toynbee professzor akkoriban már főként Londonban tartózkodott a Chatham House-ban, a Királyi Külügyi Intézetben. Fölajánlotta Pálnak, dolgozzon mellette, s közben befejezheti doktori disszertációját is. Az intézet a tudományos kutatások mellett rendszeresen elemzéseket készített a brit kormány és a titkosszolgálat számára is, Pál pedig nehezen barátkozott meg a gondolattal, hogy szemlélődő kutatóként beleártsa magát a politikába.

A professzor szobájában ültek, Toynbee a roskadásig megrakott könyvespolc előtt, a könyvekkel és dossziékkal beterített óriási íróasztala mögött, Pál szemközt vele, az íróasztal túloldalán elhelyezett karosszékben.

A redőnyt félig leeresztették, mert az erős fény zavarta a professzor érzékeny szemét, inkább nappal is lámpavilágnál dolgozott.
„Professzor úr, miként lehet tisztességesen összeegyeztetni az objektív tudományt és a szükségszerűen elfogult napi politikai gyakorlatot?" – aggodalmaskodott Pál.
„Ön jól ismeri a munkáimat – felelte Toynbee. – A civilizációkat összehasonlítva kiderült, hogy nem külső erők pusztították el őket, hanem ők saját magukat. Azok a kultúrák, amelyeket komoly kihívások értek, és jó válaszokat adtak, tovább fennmaradtak, mások idő előtt elsüllyedtek. Most a nyugati civilizáció egy ilyen kihívás előtt áll. A válságra más választ ad a nemzeti szocializmus, mást a kommunizmus, és mást a polgári demokrácia. Aki most intellektuális távolságtartással, csöndben kuksol egy hűvös könyvtárszoba mélyén, és átengedi a döntést másoknak, az ugyanúgy felelős lesz a pusztulásért."
„Csakhogy én képtelen vagyok a világot leegyszerűsítve, két dimenzióban látni; jobboldalra és baloldalra osztani, mikor tudjuk, hogy a világnak kiterjedése van térben és időben is" – akadékoskodott tovább Pál.
A nyitott ablakon át beszűrődött a londoni utcazaj. Toynbee tenyerével végigsimította magas homlokát, és odébb tolt egy könyvet az íróasztalán, hogy a gondolkodás idején se tétlenkedjen. „A történelem a tények tudománya, a politika az ösztönök birodalma. Nem véletlen, hogy a politikusok is az emberek ösztöneire építenek. Ami egyébként gyakorlatias gondolat, hiszen ösztöne mindenkinek van, esze viszont csak keveseknek" – felelte aztán a professzor.

Az intézeti munka biztosította Pál számára, hogy az éleződő politikai helyzet ellenére is kapjon beutazási engedélyt a szigetországba. Amikor most családlátogatásra hazajött, egyúttal megbízatással is érkezett: újabb információkat kellett szereznie Magyarország háborús szándékairól.
A Szentágostony fiúk elhatározták, meglepik Istit: vasárnap kimennek a meccsre, aztán fölkeresik barátjukat az öltözőben. Jó meccs volt, Isti is ragyogó formában játszott, de Pál gyakran azon kapta magát, hogy a pálya helyett a szurkolók arcát fürkészi a lelátón. Vajon sejtik-e ezek az önfeledten ordibáló emberek, merre tart a világ? Tudják-e, mi vár rájuk az elkövetkező esztendőkben?

Még márciusban, Londonban átfutott Pál kezén az a levél, amelyet Teleki Pál miniszterelnök, a nemzetközi diplomáciában alighanem példa nélküli módon brit futárpostával küldött londoni nagykövetének, Barcza Györgynek, mert a Gestapo befolyásától tartva a magyar miniszterelnök nem bízott saját külügyi szolgálatában. Ebből kiderült, hogy Teleki aggódik, Németország megtámadj a Jugoszláviát, mert a balkáni országban németellenes katonai hatalomátvétel történt. Mint magyar szakértőt, Pált is meghívták arra a tanácskozásra, amelyen a brit kormány eldöntötte, megüzenik a Magyar Királyságnak, hogy ha átengedi területén a német csapatokat, Nagy-Britannia megszakítja a diplomáciai kapcsolatot, és ha Magyarország a két ország közötti békeszerződés ellenére mégis részt vesz a Jugoszlávia elleni támadásban, hadat üzennek. Mire Pál május elején hazaért Szentágostonba, a magyar hadsereg a brit figyelmeztetés ellenére a németek oldalán már bevonult Jugoszláviába, Teleki miniszterelnök pedig szégyenében főbe lőtte magát. „A gazemberek oldalára álltunk… Hullarablók lettünk. A legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok” – írta a miniszterelnök Horthy kormányzóhoz címzett búcsúlevelében.

Egy-két hónappal korábban Pál számára az Oxfordi Egyetem említése még olyan embereknél is kulcsnak bizonyult volna, akik nem szívelték különösebben a briteket, de noha London, talán Teleki tettétől megenyhülve, mégse üzent hadat Magyarországnak, Pál jobbnak látta, ha információgyűjtéséhez inkább apja régi katonai kapcsolatait használja fel, az idősebb tiszteket, akik még Ferenc József császárra esküdtek fel, és lelkes hívei voltak a császár egykori admirálisának, Horthy kormányzónak.

– Nem hiszek a szememnek! – kurjantott nagyot Isti, amikor a meccs után Pál és János belépett a zsúfolt, izzadságszagú öltözőbe. János és Isti időnként még összefutottak a városban, de Pált évek óta nem látta. Méregették egymást, ki mennyit változott, emberesedett. Pál gratulált Istinek az esküvőhöz, ő meg boldogan ismertette össze a két Szentágostony fiút focistatársaival és az öltözőben gratuláló többi baráttal.

– A sógorom – mutatott Isti egy fiatal tisztre, aki éppen lelkesen elemezte néhány izzadt, félmeztelenre vetkőzött focistának a meccset. – Sárády

Csaba főhadnagy – biccentett katonásan a fiatalember.
– Csaba vezérkari tiszt – büszkélkedett Isti a sógorával. – Szentágostony báró pedig – mutatott aztán Pálra – egyedül több könyvet olvasott, mint mi valamennyien itt az öltözőben együttvéve. Talán csak Jánost kivéve – mosolygott bocsánatkérőn helyesbítve a fiatalabb Szentágostony fiúra.
Isti úgy örült Pálnak, mintha váratlan ajándékot kapott volna. Pál is örült, hogy újra láthatja fiatalkori barátját, de számára az igazi ajándék most az volt, hogy a sors összehozta egy vezérkari tiszttel, akin keresztül fontos kapcsolatokra tehet szert. A brit hírszerzési csatornákon keresztül a Chatham House-ban is hozzájutottak a németellenes magyar főtisztek és tábornokok értékeléseihez, akik fölháborodva szemlélték az erdélyi bevonulás idején a katonai szakértelem tragikus hiányát, a rossz parancsnoki döntéseket, a csapattorlódásokat, a néha napokig éhező katonák rossz ellátását. Az öreg báró is megerősítette Pálnak, hogy régi főtiszttársaitól hallotta, az észak-erdélyi bevonulás után maga a kormányzó vonta felelősségre felháborodott hangon a vezérkari főnököt. De a brit diplomácia és titkosszolgálat a németbarát magyar vezérkari tisztekhez nehezen talált kapcsolatot. Pál úgy vélte, Sárády főhadnagy ezt a csatornát nyithatja meg számára.

A főhadnagy büszke volt új ismerősére, a művelt, földbirtokos arisztokratára, akiről azt is tudta, apja nyugalmazott ezredes, és elhívta több összejövetelre, ahol tiszttársai kötetlenül beszélgettek a politikai és a katonai helyzetről. A Tiszti Kaszinóban pontosan föl lehetett mérni a hadseregen belüli törésvonalakat: az aranyozott gipszstukkós mennyezetű, tükrös falú bálteremben külön asztaloknál ültek a németbarát és a németellenes tisztek. Ahogy Sárádyval átvonult a termen a kristálycsillárok alatt, Pál érezte, hogy a többi asztaltól és föntről, a keskeny karzatról vizsgálódó tekintetek kutatják, ki lehet a magas fiatalember, akit a köztudomásúan Hitlerpárti főhadnagy az asztalukhoz kísér. A bemutatkozás után Pál udvariasan elnézést kért, hogy láthatólag megszakították egy érdekes beszélgetést. Kíváncsi volt, miről társaloghattak olyan vehemensen Csaba barátai, mielőtt ők megérkeztek volna.
– Járt a Nemzetközi Vásárban? – kérdezte Pált egy zömök, bajuszos százados.
– Csak néhány napja érkeztem vidékről Pestre – szabadkozott Pál.

– Nos, arról beszélgettünk, milyen megdöbbentő, hogy ezrek mennek a szovjet pavilonba bámulni a bolsevik propagandafilmeket. És ne gondolja, hogy csak kommunisták, zsidók meg szocdemek, hanem tisztességes, egészséges lelkületű magyar emberek is.
– Ez valóban megdöbbentő – helyeselt Pál. Számára is meglepetésként hatott, hogy az emberek kíváncsisága legyőzi az előítéletüket. – Talán szeretnek borzongani. Mint akik a rémfilmekre mennek be a moziba – mondta aztán mosolyogva.
– Az meglehet, erre nem gondoltunk – felelte a százados.
A tisztek elismerően nevettek.
Egy szmokingos pincér ezüsttálcáról, hosszú poharakban száraz pezsgővel kínálta Sárádyt és Pált.
– Majd lesz módjuk borzongani, ha Moszkva felé vonulunk – mondta egy vékony, szemüveges, szőke hajú őrnagy, miután megvárta, hogy a pincér tisztes távolságba érjen.
A többiek bólogattak.
– Megtámadjuk az oroszokat? – érdeklődött Pál ártatlan hangon.
– Németország előbb-utóbb megtámadja a Szovjetuniót. Csakis a csatlakozás biztosíthatja számunkra, hogy visszakapjuk a történelmi Magyarország összes elvesztett területét – mondta az őrnagy. – A kérdés már csak az, hogy Werth tábornok úrnak sikerül-e végre meggyőznie a kormányzó urat és óvatoskodó köreit.
– A miniszterelnök urat már meggyőzte? – kérdezte Pál a közömböst játszva, és kortyolt egyet a pezsgőjéből.
– Bárdossy miniszterelnök úr szerencsére racionálisabb, mint Teleki volt – jegyezte meg a százados.
– És ha a kormányzó urat nem sikerül meggyőzni?
– Sikerülni fog – nyugtatta meg a százados. – Werth tábornok úr majd gondoskodik róla.
– Némi német segítséggel – fűzte hozzá egy másik százados mosolyogva.
– És mi a biztosíték arra, hogy Németország legyőzi az oroszokat? Ez még Napóleonnak sem sikerült – akadékoskodott Pál. Igyekezett a beszélgetés során jó arányban keverni az egyetértését és a kételyeit, hogy sikerüljön minél több információt kicsikarni a vezérkari tisztekből, de közben ne veszítse el beszélgetőpartnerei rokonszenvét sem.
– Ha Napóleonnak annak idején olyan légiereje és harckocsijai lettek volna, mint most a Führernek, neki is nagyobb esélye lett volna – nevetett Sárády

főhadnagy.
– Reménykedjünk benne, hogy az orosz haditechnika meg közben megrekedt a kutuzovi színvonalon – mondta Pál.
– Látom, a báró úr nem bízik Németországban – mondta egy lányos képű fiatal főhadnagy kicsit sértődötten.
– Kétségkívül imponálóak a Führer katonai sikerei – bólogatott Pál. – Én csak Magyarországot féltem. Meg aztán kicsit elgondolkodtatott, hogy még a Führer helyettese is átszökött az angolokhoz.
– Nem tudjuk, mi célból utazott Rudolf Hess oda – javította ki az őrnagy. – Az is lehet, hogy a Führer megbízásából tárgyalni repült Londonba, hogy biztosítsa a Német Birodalom hátországát a Szovjetunió elleni támadáshoz.
Ez a magyarázat Pált is meglepte, aki nem kapott még információt Londonból Hess szökésével kapcsolatban.
– A báró úr azt mondja, Magyarországot félti – mondta a lányos képű főhadnagy. – Most már csak azt kellene eldöntenie, hogy a megcsonkított országot vagy a történelmi Magyarországot félti-e.
– Magyarország egy van. Nem? – kérdezett vissza Pál.
Ezt mindenki úgy értelmezte, ahogy akarta, így aztán valamennyien egyetértettek.

Pál a Tiszti Kaszinóban lezajlott beszélgetésből és egykét későbbi találkozón felcsipegetett megjegyzésből elegendő információval rendelkezett ahhoz, hogy jelenthesse Londonnak: a Honvéd Vezérkar németbarát tisztjei nem fognak belenyugodni abba, hogy az ország ne csatlakozzon a Szovjetunió elleni támadáshoz, és ebben Bárdossy miniszterelnök is a segítségükre lesz.
Június 22-én aztán a rádió bemondta a hírt: Németország megtámadta a Szovjetuniót. Olaszország és Románia azonnal csatlakozott. Pál némiképp megnyugodott, amikor hallotta, hogy a Magyar Királyság csak a diplomáciai kapcsolatot szakította meg a Szovjetunióval. Megkönnyebbült, amikor két nappal később értesült a szovjet külügyminiszter Bárdossynak küldött üzenetéről is, hogy ha a magyarok semlegesek maradnak, akkor a Szovjetunió elismeri Magyarország területi követeléseit. Végre a kormányzó kezében is van egy adu: nem kell lemondania a revizionista politikáról, de mégsem kényszerül rá, hogy belevigye az országot egy pusztító háborúba, gondolta Pál, aki a jó hír hallatán azonnal hazautazott

Szentágostonba. Az értesüléseiről nem beszélhetett apjának és öccsének. Ők pedig nem értették, mitől ilyen bizakodó Pál, aki viszont nem tudhatta, hogy Molotov üzenetéről Bárdossy nem számolt be se a kormányzónak, se a minisztertanácsnak.

Másnap reggel arra ébredt, hogy János halálsápadtan zörgeti a szobájának ajtaját.
– A szovjetek Kassát bombázták! – mondta János.
– Az lehetetlen! – felelte Pál álmosan. – Semmi érdekük, hogy Magyarországot belerángassák a háborúba – csóválta a fejét. – Ez csak provokáció lehet.
– Bemondta a rádió – erősködött János.
Pál magára kapkodta a ruháit, és kiment a teraszra. A szalonban szólt a rádió, a teraszon is hallani lehetett a híreket. Az öreg báró selyemköntösébe burkolózva, magába roskadva ült. Délután a parlament üdvrivalgások közepette megszavazta a hadba lépést. 1941. június 26-át írtak.

A munkaszolgálatos behívó

Hajnal volt. Kékes pára lebegett a domboldal fölött. Csak az elcsigázottan vánszorgó emberek szuszogása, nyögdécselése és az őket kísérő nyilasok káromkodása hallatszott a hajnali szélben. Samu és Andor alakulata, ahogy egymás között mondogatták, „sűrű tarkólövések közepette” menetelt a sáros úton. Keletről közeledett a front, a munkaszázadot a keretlegények nyugat felé, új állomáshelyre hajtották. Gondosan kerülték a településeket, hogy a munkaszolgálatosok nehezebben követhessék, merre járnak, de az útirányból és a szemük elé táruló vidékből Samu meglepődve arra következtetett, hogy Tövispuszta felé menetelnek. A szomszédos község temetője mellett vonultak, amikor megjelentek fölöttük a bombázók, és az egyik kísérő vadászgép géppuskatüze végigszántott a vonuló embereken. Aztán hullani kezdtek a bombák. Az emberek szétszaladtak, és a sírok között próbáltak elrejtőzni, de a márványtömbök sem adtak védelmet a süvítő repeszektől. A szétrobbanó márványdarabok majdnem akkora pusztítást végeztek köztük, mint az acélszilánkok.

– Végül is praktikus dolog temetőben megdögleni – mondta Andor az apjának egy sír mögé bújva.

Samu jó ideje nem tudta értékelni Andor akasztófahumorát. „Az akasztófa már nem vicces, fiam! Túl reális”, mondta egyszer a fiának.

– Héába menekültök, büdös zsedók, úgyis megdöglötök! – üvöltötte egy csontos, napsütötte arcú nyilas erős tájszólással.

– Fél – mondta Samu.

– Csak meg ne sajnálja, Apuka!

Samu tudta, hogy Andor önvédelemből igyekszik a legtragikusabb helyzeteket is keserű humorral elütni, de nehezen viselte. Andort viszont apja végtelen megértése idegesítette.

– Nézd a felhúzott vállait, a görcsös testét, az arcát, ahogy ugrálnak rajta az inak. Nemcsak bennünket akar megfélemlíteni, az üvöltéssel igyekszik leküzdeni a saját rettegését is, a szerencsétlen – magyarázta Samu a fiának.

– Rohadjon meg a mocskos gyilkos! – nyugtázta Andor a maga módján.

Samu sokáig nem akarta tudomásul venni, mi vár rájuk. Amikor 1941 augusztusában hírek érkeztek a körösmezői táborról, ahova a magyar szervek tizennyolcezer, jobbára menekült galíciai zsidót zsúfoltak össze, majd miután kitoloncolták őket Magyarországról, Kamenyec-Podolszkijban a német halálbrigádok legéppuskázták a szerencsétleneket, a többség nem sejtette, hogy ez volt a beavatás. Hogy aki erre azt mondja: „Ezt az árat meg kell fizetnünk a németeknek, hátha ezzel kiengesztelődnek" az később sem lesz képes szabadulni a szégyenteljes alkuktól. Samunál egészen más volt a helyzet. Ő az emberi aljasságot egyszerűen nem hitte el. Vagy legalább igyekezett megtalálni benne a reménykeltő vonásokat. Mintha a Teremtő egyszerűen kifelejtette volna belőle a rosszindulatot, enélkül pedig képtelen volt megérteni a történteket. A kamenyec-podolszkiji hírek után is csak csóválta a fejét: „Az nem lehet, hiszen a kormányzó úr a lengyeleket is befogadta" – mondogatta. Amikor Schlachta Margit, a katolikus Szociális Testvérek Társaságának főnöknője néhány más közéleti személyiséggel együtt megrázó erővel beszámolt a Körösfőn látottakról, Samu azonnal belekapaszkodott: „Lám, vannak tisztességes emberek, mindig van remény!" Andorban viszont csak a szemtanúk beszámolóinak részletei maradtak meg, hogy a bombatölcsérekbe lőtt öregek, asszonyok és gyerekek fölött még napokig hullámzott a sebtében ráhányt föld.
Három év telt el azóta. Samu tudomásul vette a szigorodó zsidótörvényeket, beletörődött, hogy két éve munkaszolgálatosként embertelen módon bánnak vele, nem lázadt, amikor tapasztalta, hogy '44 májusától a csendőrség és a magyar hivatalok milyen precíz alapossággal, milyen készségesen segédkeznek a németeknek a vidéki zsidóság gettóba terelésében és bevagonírozásában. Ismerősökön keresztül sorra kapták a híreket, hogy Miskolcon családostul begyűjtötték és elvitték Henrik lányát, Blankát, meg Samu és Henrik nővéreit, Sáráékat Makóról, Margitékat Kecskemétről. Mire a kormányzó július elején leállíttatta a deportálásokat, már senki sem maradt a családból. Az Auschwitzból szökött két lengyel rab ismertté vált beszámolója után nem volt kétséges, milyen sors vár az elhurcoltakra. „Még szerencse, hogy Henrikék és Dávid biztonságban vannak Pesten", kereste akkor is a reményt Samu. Ebben az időben alighanem Goldstein Samu volt az egyetlen zsidó Kelet-Európában, aki még bízott az emberi jóságban.
– Miben bízik még mindig, Apuka? – kérdezte tőle Andor.
– Van nekem egy kis skatulyám – felelte Samu. – Abban gyűjtögetem az emlékeimet a rendes emberekről. És bár a skatulya még mindig lötyög, de

az a kevés, ami benne van, erőt ad az élethez!
– Áh! – legyintett Andor lemondóan. – Én már Istenben sem hiszek. Biztosan megbüntet majd ezért – tette hozzá szomorúan, elszégyellve magát.
– Az Örökkévaló nem haragszik azért, ha nem hiszel benne. Legföljebb sajnál. Ő tudja, hogy ez nem neki, hanem neked rossz! – mondta Samu.
Hullottak a bombák. Samu hangosan imádkozott.
– Takarodjatok vissza az útra! – kiáltotta egy keretlegény, és csőre töltötte a géppisztolyát.
A robbanások és a temetőt beterítő füst közepette a munkaszolgálatosok közül néhányan előbújtak rejtekhelyükről.
– Jöjjön, Apuka – súgta Andor, és elkezdett a temető széle, a kukoricatábla felé kúszni. – Ha úgyis megdöglünk, legalább ne úgy, mint a barmok a vágóhídon!
Samu beletörődőn kúszott Andor után, de közben csóválta a fejét, mint aki jelzi, helytelen dolgot tesznek.
„Őrület! Apám a korrektséget még most is előbbre valónak tartja az életösztönnél" – gondolta Andor elképedve. Szinte guggolva átmásztak a ledőlt kerítés oszlopai között, bevetették magukat a kukoricásba, és futásnak eredtek, már amennyire a növényektől bírtak. Samu hangosan zihált, Andor a karját fogva igyekezett támogatni az apját, míg fújtatva, a futástól és a félelemtől izzadtan le nem rogytak. Akkor hallották távolról a nyilasok üvöltözését és a néhány vaktában leadott, rövid géppisztolysorozatot.
– Talán mások is nekivágtak – mondta Samu.

Estig a kukoricásban feküdtek, tele szorongással, de megkönnyebbülten.
– Na, ilyen a szabadság! – mondta Andor, ahogy a csillagos eget kémlelve elindultak. Alig fordultak ki az útra, amikor szembetalálták magukat két járőröző katonával. Elfutni már nem lehetett. A két katona, vállukon szuronyos puskával, egy pillanatig távolról vizsgálta őket, aztán összenéztek és elindultak feléjük.
– Mit keresnek itt éjnekidején? – kérdezte az idősebbik, egy pirospozsgás arcú, aki pödört huszárbajuszával úgy festett, mint egy mézeskalács katona.
– A hajnalibombázáskor elszakadtunk az alakulatunktól. Gondoltuk, megpihenünk valahol, aztán holnap megyünk tovább – mondta Samu

bizonytalanul.
– Reggel kerestek itt a temető környékén néhány embert, akik elszakadtak az alakulatuktól. Ha gondolják, odakísérjük magukat. Vagy szeretnének inkább a csendőrségen éjszakázni? – kérdezte a másik.
– Egyik vonzóbb ajánlat, mint a másik – mondta Samu keserűen. – így, hirtelenjében nem is tudunk választani.
Andor méltányolta apja szarkazmusát. A katonák is elmosolyodtak.
– Ha egyik ajánlat sem tetszik, azt tanácsoljuk, induljanak inkább az ellenkező irányba, hátha nagyobb szerencsével járnak – mondta a huszárbajuszos, és Goldsteinék meglepetésére tisztelegtek és megfordultak.
– Várjanak, jóemberek! – szólt utánuk Samu. – Nekünk már semmink sincs, de ezt szívesen maguknak adom – mondta, és elkezdte lefeszegetni az ujjáról a karikagyűrűjét.
– Ne sértsen meg, bátyám! – mondta a mézeskalács katona. Azzal megfordultak és továbbmentek. Samu és Andor földbe gyökerezett lábakkal nézett utánuk.
– Van ilyen? – kérdezte Andor elképedve, a fejét csóválva csodálkozásában.
– Te is láthatod, fiam! Mennek a skatulyába!

Egy távoli tanya felé vették az útjukat, hátha átmenetileg meghúzhatják ott magukat. Az ablakon keresztül látszott, bent pislákol a fény. Némi tanakodás után úgy döntöttek, bemennek. Végül is a katonák szerint Bátakér felé nem tanácsos indulni, Tövispusztán viszont azonnal fölismernék őket, de nem maradhatnak hetekig a kukoricásban sem, amíg odaér a front. Kopogtattak a ház ajtaján, és beléptek a konyhába. Három férfi ült az asztalnál. Két fiatalabb, olyan húsz év körüli és egy idősebb. Az ajtónyitásra zavartan, ijedten és várakozó tekintettel néztek Samura és Andorra.
– Jó estét kívánok – köszönt Samu illedelmesen, és ismét elmondta az egyszer már bevált történetet. – A hajnali bombázás közben elszakadtunk az alakulatunktól, most épp a század után igyekszünk. Szeretnénk itt éjszakázni, reggel aztán majd megyünk tovább.
A három férfi bólintott. Végigmérték Samut és Andort. Látszott az arcukon, nekik sincs kétségük afelől, milyen alakulattól „szakadhattak el”, de nem tettek célzást.

– Maradt egy tányér leves, ha gondolják, megosztozhatnak rajta – mondta a férfi, aki „Mayer Ferenc, Franciaként mutatkozott be, és erős svábos tájszólással beszélt. Levette a fazekat a tűzhelyről, és a maradék ételt egy tányérba öntötte, aztán a tányért két kanállal eléjük rakta.
Samu és Andor a tányér fölött összehajolva, némán kanalazta a levest. A petróleumlámpa reszkető fényében mintha az arcuk is reszketett volna. Mindketten arra összpontosítottak, ne látszódjék rajtuk, mennyire ki vannak éhezve.
– Hova valósiak? – kérdezte az egyik fiatalabb férfi, szintén sváb akcentussal.
– Ide a szomszédba. Tövispusztára – mondta Samu, fölnézve a tányérból. – A véletlen sodort bennünket erre.
– Megvan! – mondta Mayer. – A boltos, ugye? Azért volt ilyen ismerős.
– Igen – bólintott Samu. – Ő meg a fiam. Most már mindent tudnak. Nem hallottak valamit a feleségemről és a lányomról? Hónapok óta nincs hírünk róluk.

Mayer Ferenc pontosan tudta, hogyan szedték össze a csendőrök és a nyilasok a zsidókat a szomszédos Tövispusztáról. A falubeliek mesélték, hogyan terelték végig a falun a malmos Steineréket, az öreget, a feleségét, menyét, unokáit és a Goldstein boltos feleségét és lányát. A környéket bejárta a történet, hogy amikor Goldsteinékért mentek, Ilus könyörögni kezdett, legalább Elzát hagyják, hiszen nem is zsidó. Az egész falu megmondhatja, hogy örökbe fogadták. A csendőr és a nyilasruhába bújt, nagydarab Hetési Jóska tanácstalanok voltak. De akkor Elza elszánt hangon Ilushoz fordult.
– Kérem, ne tagadjon meg, Anyuka! Ha a lányukká fogadtak, amikor kicsi voltam, akkor most is a lányuk maradok!
Ilus zokogott. Ölelte és közben próbálta eltaszítani magától Elzát, aki elkeseredetten kapaszkodott belé.
A szomszédok szégyenkezve nézték a jelenetet. Egykét asszony a szemét törölgette, de csak Szerencsés Gizi mert szembeszállni az egyenruhásokkal.
– Hát micsoda emberek maguk? – kiabálta tőle szokatlan indulattal.
– Menjen innen, néném, amíg jó dolga van! – szólt rá a csendőr zavartan.
Isti és Veres István elborult arccal, némán nézte, mi történik.

– Magukat nem anya szülte? Szégyelljék magukat! – kiabált tovább Gizi. Ilushoz és Elzához szaladt, átölelte őket, és próbálta magához húzni, védeni a Steiner unokákat is.
Hetési Jóska odaugrott Gizihez és ellökte. Az asszony a földre esett. Akkor Isti, mint egy őrjöngő vadállat, odarohant a nyilashoz, és legendás bal lábával hatalmasat rúgott a nagydarab ember combjába.
– Megütötted az anyámat, te barom? – üvöltötte Isti.
Hetési összerogyott, a puskája a földre zuhant. Eltorzult arccal tapogatta a combját, a másik kezével pedig a fegyvere után nyúlt, de akkor már Veres István is ott termett, hosszú nyelű fejszével a kezében.
– Kettéhasítom a koponyádat! – kiabálta fulladozva, és ha Isti nem fogja le, alighanem meg is teszi.
– Nem kell a vérontás! – mondta Elza, csitítgatva az embereket. – Megyünk mi magunk is.
És elindult az úton, Steinerék és Ilus pedig utána. Hetési föltápászkodott, utánuk bicegett, aztán visszakiabált Istinek.
– Veres, a kurva anyádat, ezt még megkeserülöd!

Mayer Franci pontosan ismerte a történetet, de Samu kérdésére csak zavartan csóválta a fejét. Hallgattak. A csöndben, Kelet felől jól hallatszott az ágyúszó.
– Az oroszok – mondta a férfi. Látszott az arcán, töri valamin a fejét. Sokáig hallgatott, aztán elgondolkodva, fáradt mosollyal hozzáfűzte: – Nálam, az istállóban meghúzhatják magukat, amíg megtalálják a századukat.
A sötét istálló ablakán besütött a hold. Az ezüst fényben jól látszott, hogy a szalma közt sovány tehén heverészik, az etetőnél pedig egy ló homályos körvonalai rajzolódtak ki. Amikor Samu és Andor belépett a nyikorgó faajtón, az állatok kicsit fészkelődni kezdtek, a tehén csapott néhányat a farkával, de aztán megnyugodott, és visszasüllyedt korábbi bús apátiájába. Goldsteinék felmásztak a falétrán a szénapadlásra, és bevackolták magukat az állott szagú szénába. Föntről, a homályos ablakon át látták, ahogy az idősebb férfi a sötétben nekivág a község felé vezető földútnak.
– Ha most ez nem följelenteni indult bennünket, akkor valóban az Isten tenyerén ülünk – mondta Andor.

Hajnalig csak fázósan forgolódtak a szénában, lópokrócba takarózva, aludni is alig mertek. Minden zajra azt hitték, értük jönnek. Kora reggel aztán látták az ablakból, hogy jön vissza a férfi, egy zsákkal a vállán. Ahogy az istállóajtóhoz ért, bekiabált.
– Jó reggelt! Itt a reggeli! Jöjjenek a konyhába!
A konyhában kipakolt a zsákból egy kisebb vekni kenyeret, zsírt, krumplit, szalonnát, hagymát, és teríteni kezdett.
– Mondok én valamit – mondta aztán. – Én elbújtatom magukat, míg ideérnek az oroszok, maguk meg igazolnak minket, hogy megmentettük magukat. Na? – kérdezte.
– És magukat miért kell igazolni ? – kérdezte Andor.
– Az öcskösök a Waffen SS-ből szöktek. Önként jelentkeztek, mert azt remélték, úgy könnyebben átvészelik a háborút, és nem akartak a magyar hadseregben büdös svábok lenni. De nem bírták tovább. Ha a nyilasok, a németek vagy a csendőrök elkapják őket, szökött katonaként ugyanúgy golyó vár rájuk, mint magukra. Ha az oroszok kapják el őket meg magukat, akkor csak rájuk vár golyó. Na, ezért kell őket igazolni.
– Rendben – bólintott Samu megkönnyebbülten.
– Mocskos SS-katonákkal bujkálunk egy fedél alatt? – méltatlankodott később Andor az istállóban.
– Ezek a gyerekek is csak ugyanúgy mentik az irhájukat, mint bárki más – mondta Samu. – Nem csoda, hogy inkább jelentkeztek a hátországba, egy német elitalakulatba, minthogy a frontra vigyék őket, a Don-kanyarba.
Napok óta az istállóban bujkáltak, amikor Franci el merte mesélni Samuéknak, mit hallottak Ilusról és Elzáról.
– Senkink se maradt – zokogott Samu. – Legalább tudnám, mi van Dáviddal, Pesten.
Franci fölajánlotta, ha legközelebb Pestre utazik valaki a faluból, hogy élelmet vigyen a rokonoknak, elküldi a Kresz Géza utcába, próbálja meg kipuhatolni a műhelyben, mit tudnak Dávidékról.

Henriket, Ancit és Dávidot jó huszadmagukkal terelte három nyilaskarszalagos fekete egyenruhás a pesti Dunapart felé, ahonnan fegyverropogás jelezte, hogy az előző csoportot belelőtték a folyóba.

Goldsteinéket egy gettóként szolgáló, Pozsonyi úti csillagos házból hajtották ki a nyilasok. A vonuló asszonyok, öregek, gyerekek, kabátjukon a sárga csillaggal, olyan rendezett sorokban haladtak a rakpart felé, mint a jól nevelt óvodások. Amerre vonultak, az emberek behúzódtak az ablakból, a járókelők elfordították a fejüket, csak néhányan bámultak rájuk kíváncsian, sajnálkozva vagy káröröммel, hogy aztán egy életre elraktározzanak az emlékezetükben egy megalázott idős arcot, egy megrettent sötét szempárt, vagy egy szökdécselő kisgyereket, aki mit sem sejtve ugrándozott az anyja mellett.
A park felől újabb két nyilas tűnt fel. Gyors léptekkel, kutató tekintettel siettek a lehajtott fejjel vonuló csoport felé. Megálltak Henrik előtt, és az egyik akkora pofont kevert le az öregnek, hogy végigvágódott a földön. Goldstein Henrik vérző száját törölgetve, zavarodott szemmel bámult a fölé tornyosuló nyilasra. Az emberek, kicsit hátrálva, sápadt arccal nézték a jelenetet. A kísérő három egyenruhás megtorpant, és kérdőn meredt a magából kikelt nyilas testvérre.
– Ezeket a mocskokat adjátok nekem! – mondta a férfi. – Eleget kínoztak, legalább annyi elégtételem legyen, hogy én nyírom ki őket!
Henrik, Anci és Dávid egyszerre ismerte fel az őrjöngő nyilasban Tóth Janit, az egykori segédet.
– Vigyed csak őket, testvér! – kiáltotta vidáman a kísérő nyilasok parancsnoka. – Jó mulatást!

Tóth Janiék Goldsteinéket a parknál nem a Duna felé terelték, hanem egy keresztutcába. Egy ház franciaudvarán egy kis teherautóhoz vezették őket, rájuk parancsoltak, másszanak fel a platóra, és feküdjenek le. Tóth a sofőrfülkéhez ment, a másik nyilas pedig fölmászott hozzájuk a platóra, és letakarta őket egy ponyvával.
Pár perc múlva érezték, hogy az autó tolatva felgördül egy rámpán, aztán csikorogva megáll. Lekapták róluk a ponyvát. Az első, amit megpillantottak, a Ford T-modellt hirdető öreg plakát volt.
– Elnézést a durvaságért, Henrik bácsi – mondta Tóth Jani, miközben körülkémlelt, nem látnak-e be az utcáról a műhelybe. Az autóval eleve úgy állt meg, hogy a plató kitakarja a garázs hátsó fertályát. Kezét nyújtva segített lekászálódni az öregeknek.

– Kicsit nagyra sikerült a pofon – szabadkozott –, de muszáj volt hitelesnek lenni, nehogy gyanút fogjanak a rohadt nyilasok.
Goldsteinék akkor kezdték fölfogni, mi történt. Anci és Dávid hálásan szorongatta Tóth Jani és a másik férfi karját. Csak Goldstein Henrik méltatlankodott.
– Hülye vagy, édes fiam? – tudakolta Janitól. – Ekkora pofont még én sem adtam neked, amikor az inasom voltál! Pedig sokszor megérdemelted volna.

A műhely sarkában Janiék eltoltak egy szerszámos szekrényt. Mögötte ki volt bontva a fal, négykézláb át lehetett mászni a pincébe, ahol három matrac hevert a földön. Ott bújtatták el Henriket, Ancit és Dávidot, aztán visszatolták a szekrényt. A műhely nappal működött, Keller úr és Jani szerelte az autókat, este aztán eltolták a szekrényt, hogy Goldsteinék friss levegőhöz jussanak, a műhely vécéjében kiüríthessék a porcelán éjjeliedényeket, és egyenek valamit. Estefelé vagy hajnalban, amikor a kijárási tilalom kipucolta az utcákat, és még a lesötétített ablakok mögül se szűrődött ki fény, Jani néhány társával pár órára magára öltötte a nyilas egyenruhát, és fölkeresték a környező csillagos házakat, hogy embereket mentsenek. Erzsi, akit Dávid még a kirándulásokról ismert, svéd vagy spanyol menlevelet szerzett nekik, később, amikor már nem jutottak hozzá valódi papírokhoz, hamis dokumentumokat gyártottak.

Az ágyúszó már Kispest felől hallatszott, amikor egy reggel pelyhes állú, szőke parasztlegény érkezett a műhelybe, és Goldsteinék felől érdeklődött.
A segédből mesterré avanzsált Keller úr gyanakodva vizsgálta.
– Úgy tudom, valamelyik csillagos házba vitték őket. De hogy élnek-e még… Miért keresi őket? – kérdezte.
– Megkértek, tudakoljam ki, mi van velük – mondta a fiú.
– És kinek ilyen fontos ez? – kérdezte Keller úr összehunyorított szemekkel.
– Bátakérről jövök, Tövispuszta mellől, ha ez mond valamit – mondta a fiú.
Keller úr spekulálva félrehúzta a száját, és hogy időt nyerjen, cigaretta után kutatott a munkásnadrágja zsebében. Komótosan rágyújtott, és mélyet szippantott a cigarettából.

– Sajnos, nem tudok segíteni – mondta aztán –, de jöjjön vissza holnap, hátha addigra okosabb leszek.

Műhelyzárás után, amikor Henrikék előbújtak a rejtekhelyükről, Keller úr elmesélte, mi történt reggel. Hosszasan tanakodtak, mitévők legyenek. A parasztfiú őszintének és becsületesnek látszott, valószínűnek tűnt, hogy Samu szerette volna fölvenni a kapcsolatot a fiával és a testvérével.
– Vajon Apukáék csupán életjelt akartak adni magukról, életjelért cserébe, vagy segítséget kérnek? – kérdezte Dávid aggódva.
– Talán pénzt. Lehet, hogy ingyen nem akarják bújtatni őket – morfondírozott Henrik. – Ha küldünk, leleplezzük magunkat. Ha nem, azzal esetleg halálra ítéljük őket.
Végül úgy döntöttek, küldenek pénzt a fiúval, de Keller úr nem mondja meg, hogy az összeg Henrikéktől származik.

Másnap ismét beállított a legény.
– Goldstein úrék egy védett házban vannak – mondta a fiúnak Keller úr. – De nem tudom, melyikben. Közvetítőkön keresztül üzentek.
Gondosan becsomagolt borítékot vett ki munkásnadrágja zsebéből.
– Fiam, elvinné ezt a borítékot annak, aki magát hozzánk küldte? – kérdezte. – Én küldöm. Talán rászorul.
A legény bólintott, és eltüntette a kis csomagot a nadrágzsebe mélyére.

Sötét hajnal volt. Nemcsak a föld, az ég alja is mocskosnak tűnt, amikor a négy SS-katona és a két nyilas Samuékért ment a tanyára. A dzsip és az oldalkocsis motorkerékpár berregésére ébredtek, aztán egy-egy német katona és nyilas egyszerre berúgta a ház és az istálló ajtaját, amíg a másik két SS kint őrködött a tanya mellett. A fegyvert rájuk szegezve hajtották ki őket az udvarra; esélyük sem volt menekülni vagy védekezni. A nyilasok ennek ellenére, talán hogy önmaguk előtt igazolják tettük jogosságát, a puskatussal ütni kezdték a két Goldsteint, hátha ellenállnak. De Samu és Andor csak fájdalmas arccal nézett a két falubelire: Hetési Jóskára és Székely Balázsra. Csak a sváb fiúk kezdtek németül könyörögni a

katonáknak, de hiába. Az SS-tiszt hatalmas pofonnal jelezte, hogy őt a nyelvtudás nem hatja meg.

Gyalog terelték a szökevényeket Tövispuszta felé. A németek és a nyilasok a dzsippel és a motorral kísérték őket. Mire beértek a községbe, már világosodott. A berregés fölverte a falut, a függönyök mögül borzas fejek bámulták leskelődve a lehajtott fejjel bukdácsoló két Goldsteint és a sváb fiúkat. Samu görnyedt háttal éppen Verésékháza elé ért, amikor Gizi kinézett az ablakon.

– Édes Jézusom! – csuklott el az asszony hangja, és keresztet vetett. A hajnali nap Goldstein Samu feje mögül éppen Gizi szemébe tűzött, és a vakító, aranyvörös fény glóriaként csillogott a véres, szakállas fej körül.

– Édes Jézusom! – sóhajtott megint Gizi.

Még akkor is ott állt az ablakban, mozdulatlanul, alig mozgó szájjal imádkozva, amikor a temető felől odahallatszott a sortűz.

A távirat

Épp csak befejeződött a szentmise, a templom levegőjében még ott kavargott a tömjénfüst megnyugtató illata. Szerencsés Gizi és a plébános a kis oltárnál, a gyóntató-fülke előtt állt, és az asszony szenvedélyes arccal percek óta arról próbálta meggyőzni a papot, járja ki a pápánál, hogy Goldstein Samut szentté avassák. A plébános nem tudta, sírjon vagy nevessen.
– Azt gondolja, hogy én minden vasárnap a Szentatyával ebédelek? – kérdezte.
– Nem, de ismeri a püspök urat, ő meg bizonyára ismeri Őszentségét – bizonygatta az asszony.
– Ez így valóban egyszerűnek tűnik – mosolygott a plébános. – És mégis, hogy gondolja, édes lányom, Szent Samu vagy esetleg Szent Goldstein néven vonulna be az egyháztörténetbe?
– Az az ember szent volt – erősködött Gizi.
– Mitől volt szent? – kérdezte a plébános.
– Tele volt szeretettel, mindenkin segített, gyógyított, erőt adott az embereknek.
– Mondjuk akkor úgy, hogy jó ember volt – egyezkedett a plébános. – De lássa be, nem lehet minden jó embert szentté avatni! Ráadásul zsidó volt. Hogy lehetne egy zsidót szentté avatni?
– Jézus is zsidó volt, meg a Szűzanya is – mondta Gizi hajthatatlanul.
– De akkor még nem volt kereszténység, jóasszony! Aztán a zsidók megtagadták az urat! Hiszen olvasta az Újtestamentumot, nem?
– Most meg a keresztények tagadták meg a zsidókat – erősködött szerencsés Gizi. – És megtagadták egymást is!
A nap sárga fénycsóvája az oltár fölötti ablakon át, áthasítva a templom hűvös félhomályát, megvilágította az asszony arcát, mintha odafönttről a Jóisten vagy talán Goldstein Samu figyelné, hogyan boldogul Gizi a plébános úrral. Gizi kis hatásszünetet tartott, mielőtt kijátszotta végső aduját.
– Én láttam Goldstein Samu feje fölött a glóriát – bökte ki végül.
– Glória volt a feje fölött? – kérdezte a plébános elképedve.

– Igen – mondta Gizi. – Láttam a glóriát a feje fölött, amikor vitték a vesztőhelyre. Olyan volt, mint a mi Urunk.
A plébános szeretettel nézte az idős asszony szelíd, lelkesült arcát. Nem akarta megbántani szerencsés Gizit, aki minden misén az első sorban ült, és akinél senki nem énekelte lelkesebben a zsoltárokat.
– Tudja mit, lányom? Mondok egy misét vasárnap Goldstein Samuért.
– Meg Andorért – egészítette ki Gizi.
– Meg Andorért – nyugtatta meg a pap.
– Meg Ilusért és Elzáért is.
– Rendben – bólintott a plébános.
– És a Steinerékért is – alkudozott tovább Gizi.
– Értük is – mondta a plébános, akkor már mosolyogva. – De egyezzünk meg abban, hogy Goldstein Samut majd a zsidók avassák szentté!

A tövispusztai temető szélén három nyilas ásott: Hetési Jóska, Székely Balázs és az alacsony termetű Müller Frédi, akit faluszerte csak Pertlinek hívtak. A nyilasok arcán verésnyomok látszottak, beszűkült, elszánt szemekkel maguk elé meredve, némán ástak, csak az ásók csikorgása és a félredobott göröngyök puffanása hallatszott. Négy fegyveres rendőr és egy civil ruhás nyomozó figyelte őket; hol a nyilasok hidegen verejtékező arcát, hol a gödröt nézték. Először Hetési szólt, hogy rábukkant az első tetemre.
– Ki az? – kérdezte a nyomozó.
– Hetési leguggolt, hogy jobban szemügyre vegye, Székely Balázs is közelebb ment, csak Pertli fordította el az arcát fintorogva.
– Azt hiszem, az egyik sváb gyerek – mondta Hetési.
– Ő az – mondta Székely is.
Kiásták a holttestet.
– Hogy vegyük ki? – kérdezte Hetési.
– Hogy vegyétek ki? A kezetekkel! Ha bele tudtátok lőni őket, kivenni is tudjátok, az anyátok úristenit! – mondta az egyik rendőr.
A két nyilas undorodva megragadta a sárszínű holttestet, lefektették a gödör szélére, aztán nyálkás kezüket a nadrágjukba törölték. Kisvártatva kiásták a másik katonaszökevényt is. Már ott feküdt Goldstein Samu dermedt, iszapos, felismerhetetlen arcú teteme is, zöld legyek keringtek fölöttük az édeskés hullaszagban, amikor öreg teherautó érkezett a temetőhöz, és a sofőr mellől nehézkesen lekászálódott egy sánta, civil ruhás nyomozó.

– A Veres Isti! – súgta Székely megrettenve Hetésinek.
Veres Isti odabicegett a gödörhöz, a rendőrök tisztelegtek, a másik civil ruhás nyomozó pedig halkan jelentett neki. Isti kemény arccal nézte a megfeketült szemgödrű halottakat, aztán, mintha meg sem ismerné Hetésiéket, rájuk szólt.
– Folytassák!
A nyilasok tovább ástak, és a sáros föld alól előkerült Goldstein Andor sárgásfekete színű holtteste is. A jobb szemén érte az egyik lövés, öklömnyi fekete lyuk tátongott a helyén.
– A kurva anyjukat! – mondta az egyik rendőr. – Bele kéne lőni őket a helyükre!

A három nyilas egyáltalán nem csodálkozott volna ezen. Különösen, amikor meglátták Veres Istit. „Nem vertük agyon, most majd ő veret agyon bennünket”, gondolta Hetési. Amikor a parasztfiú elkotyogta a kocsmában, hogy Mayer Franci alighanem zsidókat bújtat a tanyáján, Pertli azonnal rohant Hetésihez a hírrel, aztán együtt mentek a németekhez. Az SS-tiszt és a nyilasok először Mayer Francit fogták el, éppen bátakéri háza kertjében dolgozott. Amikor meglátta a németeket és a nyilasokat, azonnal tudta, baj van. Két pofon elég volt neki, hogy mindent bevalljon. Franci már a németek fogdájában ült kékre verve, amikor hajnalban a katonák és a nyilasok körülvették a tanyát. Francit az utolsó transzporttal küldték Mauthausenbe, és még örülhetett, hogy nem lőtték főbe azonnal. Aztán került sor Veres Istire, de az már csak Hetési és Székely Balázs személyes ügye volt. Napokig várták, hogy Isti meglátogassa a szüleit Tövispusztán. A hosszúház mögötti istállónál kapták el. Székely Balázs és Pertli szemből jött, Hetési hátulról, és egyszerűen leütötte.
– Agyonlőjük vagy agyonverjük? – kérdezte Hetési, és nagyot rúgott a földön fekvő Istibe.
– Elég lenne eltörni az arany lábát, amivel beléd rúgott, meg a muzsikás ujjait – heherészett Pertli.
Ez tetszett Hetésinek és Székelynek is.
– De csak a régi barátságunkra való tekintettel! – mondta Hetési vigyorogva.
Az istállóból kihoztak egy patkoló kalapácsot, azzal törték módszeresen apróra Veres Isti legendás bal lábát a lábfejétől a bokáján át a térdéig, aztán

a kezén egyenként az ujjait. Órák óta feküdt eszméletlenül az istálló mögött, amikor Jónás Márton megtalálta és hazacipelte a szüleihez. Az öreg Veres, amikor meglátta Istit vérbe fagyva, akkorát ordított, hogy összeszaladtak az emberek a hosszúházból. Szerencsés Gizi csak nézte a fiát, tompán, könnyek nélkül, és nem tudta felfogni, mi történt. Másnap a kelengyés láda fedelének belső felére reszkető kézzel odaírta: „Istit megnyomorították: 1944. december 12."

Veres Isti a teherautóhoz bicegett, és a sofőrfülkéből elővett három, spárgával ellátott kartontáblát, amire vörös festékkel rámázolták: NYILAS GYILKOSOK VAGYUNK!
– Ezt akasszátok a nyakatokba! – mondta ellenkezést nem tűrő hangon, és odadobta a táblákat Hetésinek, Székelynek és Pertlinek.
– Most a két fiút tegyétek fel a platóra, aztán vegyétek ölbe Goldstein Samut és Andort, és induljatok el a teherautó előtt a faluba.
A nyilasok nem mertek ellenkezni. A sváb fiúk holttestét a kezüknél és lábuknál fogva földobták a teherautóra, Hetési fölemelte Goldstein Samu dermedt, sáros testét, Székely Balázs és Pertli pedig viszolyogva ölbe fogta Andort, akinek sárgásfekete karja mereven ellenállt, menet közben csapkodva Müller Frédi oldalát, mintha holtában ő is ugyanúgy undorodna a gyilkosok érintésétől, mint a nyilasok tőle. így vonultak végig a falun, ölükben a halottakkal, a borzalom piétájaként. Mögöttük a lehajtott platójú teherautóval, hogy az emberek a sváb fiúk holttestét is láthassák. De senki nem akarta látni. A tövispusztaiak csak az ablak mögül lesték elborzadva, mint néhány hónappal korábban, amikor a temető felé hajtották a négy férfit.

Veres Isti '44 őszétől már több időt töltött a szüleinél Tövispusztán, mint a feleségével a városban. Sárádyékkal azután romlott meg a kapcsolata, hogy a postás táviratot hozott, amelyben maga a vezérkari főnök tájékoztatta a családot, hogy Sárády Csaba főhadnagy a keleti fronton hősi halált halt. A Sárády szülők, noha hónapok óta ettől a pillanattól rettegtek, és a 2. magyar hadsereg tragikus felmorzsolódása után szinte nem volt ismerősük, aki ne kapott volna hasonló táviratot, most nem akarták elhinni a hírt. A fekete keretes táviratot kitették a kandalló párkányára Csaba egyenruhás képe

mellé, és egymást átölelve, órákig álltak előtte, mintha abban reménykednének, hogy egyszer csak megváltozik a szöveg, és kiderül, mindez csak képtelen rémálom, vagy hogy egyszer csak becsönget Csaba, és azt mondja, elkeverték a papírokat. Vitéz dr. Sárády Béla képtelen volt megbocsátani magának, hogy nem beszélte le fiát az önkéntes frontszolgálatról, sőt még büszkélkedett is vele, és most kénytelen volt bűnbakot keresni, hogy el tudjon számolni a lelkiismeretével.
– Eni könyörgésére bezzeg magának elintéztem, fiam, hogy a hátországban maradhasson – vetette sírva Isti szemére. – Szegény Csaba pedig önként vonult a harctérre, és halt meg a hazáért.
Sárády Böske férje karjába kapaszkodva igyekezett nyugtatni az urát, de ő sem tudta visszatartani a zokogását.
– Mit tehetek én erről, Béla bátyám? – próbált mentegetőzni Isti, és segélykérőn tekingetett Enire és Csengére –, én igyekeztem lebeszélni Csabát, de ő azt felelte, a becsület minden előtt.
– Mi lett volna, ha mindenki gyáván meghúzza magát? – kérdezte Sárády doktor, elkeseredett tekintetét mélyen Isti arcába vájva.
Isti erre már nem felelt, csak lesütötte szemét, mintha szégyellné magát, és közben arra gondolt, apósa nyilván azzal sem tud számot vetni, milyen elvakultan hitt a Führer dicsőséges győzelmében; most joggal érezheti, hogy a fia életével fizetett a lelkesedéséért. Enit is megviselte az öccse halála, de nem akart se az apja, se a férje oldalán részt venni a méltatlan viszályban. Közben a gyűlölködés, mint a szénmonoxid a réseken át, észrevétlenül beszivárgott a családba, megmérgezve a levegőt és a kapcsolatokat.

Eni harmincegy éves volt. Az idegrendszerében tomboltak a hormonok, dühödten dörömbölve követelték: gyereket akarunk! Ha Eninek gyakrabban kellett pisilnie, szédült vagy aluszékony lett, azonnal bizakodni kezdett, hátha ez már a jel. Esténként olyan szenvedélyesen húzta magára, olyan elkeseredetten szorította magához Istit, mintha erőnek erejével akarna kipréselni belőle egy diadalmas hímivarsejtet. Hónapok óta sírva fakadt, amikor megjött a havi vérzése, aztán minden kezdődött elölről, bizakodott, ha hányingere lett, ha nem kívánta az ételt, vagy ha fájt a hasa, aztán jött megint a csalódottság, a zokogás, ha ezekről a tünetekről is kiderült, hogy csupán gyomorrontás vagy menstruációs görcs volt. Amikor Eni végre

megbizonyosodott róla, hogy gyereket vár, nem csupán régi vágya teljesült. Az anyaság kiváló mentsvárnak is bizonyult, hogy elrejtőzhessen az egyre elviselhetetlenebbé váló családi légkör elől. Mint élete során mindenben, ebben is jó társra lelt Csengében. Az ikrek a várandósság első percétől összebújva, sugdolózva beszélték meg az anyaság minden örömét, fájdalmát és szorongását. Csenge mindenről tudni akart a legapróbb részletekig, hogy legalább a testvérén keresztül átélje az anyaságot. Isti sértődötten vette tudomásul, hogy a felesége bizalmasabb a nővéréhez, mint hozzá.
– Tudod, ezek női dolgok – simogatta meg Eni Isti arcát nyugtatólag.

Amikor sűrűsödtek a fájások, és Isti autóval kórházba szállította Enit, Csenge is ment velük, és amíg Isti izgalmában és tehetetlenségében idegesen föl-alá mászkált a folyosón, időnként elsírva magát, Csenge a szülőszobában szorította nővére kezét. Az orvosok elismerően mesélték, Csenge úgy átérezte a szülést, hogy utána Enivel együtt kellett ápolni. Isti irigykedve hallgatta őket, nem merte mondani, hogy egy kis elismerést azért ő is megérdemelne, hisz tulajdonképpen ő is tisztességesen helytállt ott a folyosón; például nem ájult el!
A kisfiú, minthogy édesanyja Enese, vagyis Enéh volt, követve a mitológiai családmintát, dr. Sárády Béla kívánságára a keresztségben a Hunor nevet kapta, de apja után megillette az István is, és Pityunak becézték. Veres Hunor Istvánt természetesen Csenge tartotta a keresztvíz alá.
Isti meglepődve hallotta, hogy felesége, ha a kisfiúról beszél, a többes szám első személyt használja: „kakilunk”, „pisilünk”, „szopizunk”…
– Te is? – kérdezte eleinte gúnyosan.
De amikor észrevette, hogy már Csenge is többes számban beszél, méltatlankodni kezdett:
– Ti itt együtt szopiztok, kakiltok, pisiltek, én meg mindenből kimaradok?
– Csengének nincs, és valószínűleg már nem is lesz gyereke, engedd, hogy ő is a magáénak érezze, hiszen mi szinte egyek vagyunk – mondta a felesége később Istinek, úgy, hogy Csenge ne hallja.
„Szóval Csengének is gyereket csináltam?” morfondírozott Isti. A szülés után Eni lassanként már semmi mással nem törődött, csak Pityuval. Egész nap a vállán hurcolászta, babusgatta, csókolgatta, kakiltak, szopiztak, este pedig maga mellé vette az ágyba és vele aludt.

– Olyan régóta vártam rá, hagyd, hogy kicsit örüljek neki! – mondta a férjének.
Ha Isti esténként a feleségénél szemérmesen szerelemért kuncsorgott, és megsimogatta a mellét, Eni kedvesen eltolta a kezét.
– Tudod, drágám, ez most nekem nem esik jól. A mellem most Pityué.
Isti úgy érezte, Eninek nemcsak a melle, hanem a teste, a feje, sőt a lélegzete is Pityué. Amikor Csengével hármasban szopiztak, és Isti melléjük telepedett, miközben nézte őket, az az érzése támadt, hogy a kisfia lassanként fölfalja a feleségét, és legfeljebb Csengének hagy néhány gyatrább falatot, ahogy a lakomák után a macskának szoktak az asztal alá dobni egy kis csirkebőrt vagy csontot, hogy ne nyávogjon már. Amikor Pityu délutáni álmát aludta, Isti meggyőződése szerint azért, hogy erőt gyűjtsön az éjszakai ordításhoz, néha belopózott a fiához, leült a rácsos ágy mellé a földre, és nézte. Próbált fölfedezni magából valamit a gyerekben, hátha neki is jut egy darabka belőle. A kisfiú, ha ébren volt, a sötét pillákkal övezett tengerkék szemével valóban rá emlékeztetett, de így alva Isti csak a Sárádyk vonásait fedezte fel rajta: mintha maga vitéz dr. Sárády Béla feküdt volna a rácsos ágyban. Persze kicsiben. Hiába próbálta fölfedezni magában az apai érzelmeket, amelyekről annyit hallott, a szuszogó kisfiú az apósán kívül legfeljebb azokra az újszülött kismacskákra emlékeztette, amiket gyerekkorában gyakran meglesett a padláson.

Isti szégyellte, így nem is tudta elmondani Eninek, mennyire hiányzik a figyelme, a törődése, a teste. Esténként, sértődötten, egyre gyakrabban járt el a klub sörözőjébe a haverokhoz, megint rákapott az italra, és egyre hosszabb időre ment haza a szüleihez. Reménykedett, hátha legalább a hiánya felkelti a felesége érdeklődését iránta, de csak az ellenkező hatást érte el vele. Még Eni panaszkodott, természetesen többes számban:
– Mi már nem is érdeklünk téged!
Sárádyné is Isti szemére vetette, hogy lumpol és elhanyagolja a családját.
– Úgy látszik, aki paraszt volt, paraszt is marad! – csúszott ki egyszer a száján.
Istinek akkor eszébe jutott Ördögh Panni egykori intelme, hogy „hintó után szaladsz, amikor a szekér szívesen fölvenne”, összecsomagolt, és hetekig vissza se ment a városba Tövispusztáról.

A szüleinél lábadozott azután is, hogy a nyilasok megnyomorították. Erős fizikai fájdalmai voltak, de a lelke még jobban fájt; órákon át elkeseredetten bámulta kacska lábát és a kezén göcsörtösre forrott ujjait, kifosztottnak és magányosnak érezte magát. Proletárrá verték. Azt vették el tőle, amitől az urakkal egyenrangúnak érezhette magát, amivel kiemelkedett a cselédsorból: a focit és a muzsikát. Amikor Eni meghallotta, mi történt Istivel, rohant hozzá, de aztán meggyőzte a férjét meg magát is, hogy ők ott már nem férnének el Pityuval, Isti viszont hallani se akart arról, hogy nyomorékon, megalázottan hónapokig a városban nyomja az ágyat. Eni eleinte még hetente meglátogatta a gyerekkel, de Isti sértődötten és durván bánt vele, úgyhogy egy idő után az asszony elmaradt.
– Minek menjünk, ha úgyse örül nekünk? – mondogatta.

Mire beköszöntött a tavasz, véget értek a harcok Tövispuszta környékén is. A németek elmenekültek, a nyilasok egy része is követte őket. Az ország háborús sebeit nyalogatta; voltak, akik batyuval járták a vidéket és a várost, élelmet gyűjtöttek a családjuknak vagy élelemmel üzleteltek, mások reménykedve vagy rettegve várták a jövőt.
Voltak, akik felszabadítóként ünnepelték a Vörös Hadsereget, és voltak, akik korábbi félelmeiket hurcolva, vagy a háború során szerzett tapasztalataikból okulva aggódva nézték a megszálló oroszokat. A szovjetek az arany középutat választották: felszabadítónak nevezték magukat, és megszállóként viselkedtek, így aztán nincs mit csodálkozni azon, hogy a Kommunista Párt hirtelen igen népszerű lett, legalábbis, ami a tagság létszámát illeti. A háború előtt az illegális pártnak mindössze négyszáz-ötszáz tagja volt, ‘45 őszén viszont már félmillióan tolongtak egymást taposva a szovjet típusú pártban, és csapatostul léptekbe az emberek a többi korábbi ellenzéki pártba is, a kisgazdákhoz és a szociáldemokratákhoz. Megindult a harc az új hatalomért, mert akkor még úgy tűnt, a hatalmi harc a magyar pártok között dől majd el.

Isti Tövispusztán, a ház előtt üldögélt a lócán, amikor fekete autó állt meg a földúton. Öltönyös férfi szállt ki a hátsó ülésről, elhaladt a közös kenyérsütő kemence mellett, és magabiztosan, mint aki pontosan tudja, hova tart, a hosszúház felé vette az irányt. A lakások előtti lócákról, mint varjak a

mezőn, fekete fejkendős, bámészkodó öregasszonyok követték tekintetükkel, míg meg nem állt Veres Isti előtt.
– Bemehetnénk a konyhába? – kérdezte a férfi a köszönés után. – Bizalmasan szeretnék beszélni magával.
A férfi Markó főhadnagyként mutatkozott be, a vármegyei kapitányságról jött, mondta, és miután szólt néhány szót arról, mennyire örül, hogy személyesen megismerheti Istit, akinek lelkes drukkere volt a lelátóról, rögtön a tárgyra tért: megkérdezte, nem akar-e rendőr lenni.
– Nyomorék rendőr? – kérdezte Isti keserű gúnnyal, és a lábára mutatott.
– Nem rohamrendőrnek hívjuk – próbálta a tiszt elütni a kínos helyzetet. – Sok olyan feladat van, amit sántikálva is prímán el tudna látni.
– Például mit? – kérdezte Isti.
– Nézze, nyíltan beszélek! Az országban teljes a felfordulás, a városokban fosztogatnak az utcákon, próbáljuk eltakarítani a halottakat, a dögöket és a nyilas plakátokat, közben pedig az oroszok hurcolják el a rendőröket a laktanyákból és a kapitányságokról. Gödöllőn már háromezer főnyi tiszt és legénység van fogolytáborban. A helyükre csapatostul jelentkeznek a haláltáborokból vagy munkaszolgálatból menekült bosszúszomjas zsidók. Szükségünk van a parasztkáderekre. Különösen az érettségizettekre, mint maga. A kommunisták el akarják foglalni az egész rendőrséget. Azok után, amiket magával a nyilasok műveltek, senkinek nem lesz kétsége afelől, melyik oldalon áll, és bizalmuk lesz magához, noha nem zsidó és nem kommunista.

Veres Isti gyorsan döntött, és aztán gyors karriert futott be a rendőrségnél. Néhány hetes kiképzés után arra az osztályra került, amelynek a nyilasok és más háborús bűnösök felkutatása volt a feladata, és hetekkel később már a fővárosban, az Andrássy út 60-ban dolgozott az Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályán. Az erőszakszervezetek valamiféle különös ízlésrokonsága folytán ugyanis a kommunista politikai rendőrség a korábbi nyilas főhadiszálláson rendezkedett be. Veres Isti a háború előtt mindössze kétszer járt Budapesten, s most elképedve nézte a felkoncolt várost, a kifordult belű házakat, a megroppant gerincű háztetőket és a hidakat, melyek bénán, megcsonkítva csüngtek a Dunába; mintha saját szétvert, kacska lábát látná mindenütt. De a város bomló tetemén, mint a mezei virág és a gyom a gondozatlan sírokon, kihajtott az élet: elszánt emberek

takarították a romokat, az úttesten egy elárvult zongorából szénát ettek az orosz katonalovak, és itt-ott egy kapualjban, a járda szélén régen látott portékákat árultak: malac- és borjúhúst, valódi angol teát és svájci csokoládét, parfümöt, női harisnyát és ruhaszövetet. „Nem lehet elpusztítani a magyart!”, gondolta Isti büszkén, akit lelkesített az Ideiglenes Nemzetgyűlés szózata is, amely a magyar szabadságharcok hőseire hivatkozva a nemzeti akarat, a magyar önrendelkezés birtokosának hirdette magát. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányban a náciellenes horthysta tábornok, Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök mellett két másik tábornok és gróf Teleki Géza is helyet kapott, és a kommunisták mellett részt vettek a kisgazdák, a szociáldemokraták is. „Erős túlzás volt, amit Markó főhadnagy a kommunista hatalomátvételről mondott”, nyugtatta magát Isti.
Az első elgondolkodtató mondatot főnökétől, Vári őrnagytól hallotta, aki csak legyintett, amikor a Nemzetgyűlés kiáltványa szóba került. – Nem kell ezt a nacionalista ömlengést komolyan venni!
Látva Isti döbbent arckifejezését, hozzátette: – Nem hinném, hogy a szovjet elvtársak méltányolnák egy ellenséges ország nemzetieskedő kirohanásait.
Isti nemigen értette, mi lenne a nemzetieskedés a Habsburg-ellenes szabadságharcokban, hiszen március 15-ét a baloldaltól a szélsőjobbig a nemzeti függetlenség dicsőséges napjaként ünnepelte az ország, ő is föltűzte a kokárdát minden évben. De tisztelettel nézett Vári őrnagyra: nyilván tudja, mit beszél, hiszen évekig élt a Szovjetunióban, most pedig gyakori látogatója Bjelkin tábornoknak a Vilma királynő úton, ahonnan a szovjet államvédelmi generális a magyar rendőri vezetőket irányítja.
– Gondolkodjon, Veres elvtárs! A nemzeti függetlenségi jelszavak most ki ellen szólhatnak?
Vári kemény és megkeseredett ember volt. Egy partizánegység parancsnokaként harcolt a németek ellen, és a háború után tudta meg, hogy a családjából mindenkit haláltáborba hurcoltak.
– Legközelebb a fasiszták lesznek a zsidók! – mondogatta Istinek elkeseredetten, de tulajdonképpen a zsidókra is haragudott. – Csak mentek a halálba, mint a barmok – mondta róluk.

Hónapokkal azután, hogy Isti a nyilasokkal végighurcoltatta Tövispusztán az áldozataikat, az Andrássy úti székházban összefutott a folyosón Pertlivel. Isti csak bámult, mintha szellemet látna. Ha nem a saját szemével látta

volna letartóztatva, azt hihette volna, hogy a kis ember még a nyilas időkből maradt ott az épületben, egy elhagyott folyosószögletben megbújva, ahol azóta senki sem járt.
– Szervusz, Veres! – mondta Müller Frédi vigyorogva. – Kollégák lettünk.
Isti nem válaszolt, feldúltan továbbrohant a folyosón, és bejelentkezett Vári őrnagyhoz.
– Őrnagy elvtárs, kérek engedélyt. Lehetséges az, őrnagy elvtárs, hogy egy volt nyilas falumbeli, a Müller Alfréd a politikai rendőrségnek dolgozik? – kérdezte magából kikelve.
– Miért ne volna lehetséges, hadnagy elvtárs? – mondta Vári.
– De hát ez az ember gyilkos!
– Nem gyilkolt, csak feljelentett: ezen az alapon a fél országot letartóztathatnánk. Müller nincs az állományban, most sem tesz egyebet, csak azt, amit eddig: följelent. És ne feledje, Müller Alfréd’ 19-es is volt, a Tanácsköztársaság alatt a parasztüntetés egyik szervezője. Csak ő megúszta élve a fehérterrort, nem úgy, mint Veszelka és Kodelka. Ezt magának sokkal jobban kellene tudnia! Igaz, aztán megtévedt. De szükségünk van ezekre a kis-nyilasokra. Fogjuk a tököket, ne féljen.
Isti értetlenül bámult Vári őrnagyra.
– És aki nyilasgyűléseken tapsolt a focista haverjaival, akinek nyilas apósa van, azzal mi a helyzet, Veres elvtárs ? Sok mindent tudunk ám, amire maga nem is gondol.
Isti kimeresztette a szemét. És évekig így maradt.

A kitelepítési határozat

Báró Szentágostony Pálné, azaz most már csak Szentágostony Pálné a mező szélén állt, a látóhatáron zakatoló tehervonatot nézte, és arra gondolt, lám, mi lett a XIX. század diadalmas találmányából. Évekig hullautánpótlást szállítottak vele a frontra és a haláltáborokba, most meg otthonuktól megfosztott embereket csereberélnek rajta a győztes hatalmak által önkényesen meghúzott határokon át, mintha nem is élőlények, hanem árucikkek volnának: hozzák a magyarokat a Felvidékről, viszik a tótokat Csehszlovákiába, a svábokat Németországba, és így tovább. Jönnek-mennek a marhavagonok a sírva integető emberekkel, akiket elszakítottak szülőföldjüktől, őseik sírjától, szomszédaiktól, barátaiktól, és a vagonok külső falán öles betűk hirdetik: „Búcsúzunk tőled, édes hazám!”

Emília saját magát már régóta nem sajnálta, megpróbálta a dolgokat ha nem is könnyedén venni, de legalább elfogadni, és ebben született bölcsessége és fanyar humora is segítette. Elszállt a bárói cím, a földosztással elrepült a birtok, elvették a kastélyt, szülei gyárát, bérházait, „könnyen jött, könnyen ment”, gondolta kesernyésen Emília, mint a sikerekben és kudarcokban megedződött szerencsejátékosok. „Annyi baj legyen; legalább élünk, és manapság ezzel nem mindenki dicsekedhet.” Nemcsak a birtokot osztották fel ötholdas parcellákra, de megszűnt Szentágoston is. A megye új vezetői klerikális csökevénynek minősítve a falu nevét, először egyszerűen csak Ágostonra akarták egyszerűsíteni, de noha az ötlet ideológiailag roppant vonzónak tűnt, a pártbizottság javaslatára a két szomszédos testvérfalut végül mégis inkább összevonták az agrárproletariátus ízlését jobban kifejező és „népidemokratikusabban” csengő Tövispuszta néven.

– Holnap talán már az egész ország Tövispuszta lesz – mondta Szentágostony Pál, gúnyosan elhúzva a száját.

Az ezredes sokkal nehezebben viselte a megpróbáltatásokat, mint felesége. Magyarország háborúba lépésekor lelkileg összeomlott, és fokozatosan romlott az egészsége. A háború első napjától biztos volt a németekvereségében, de gyűlölte az oroszokat is; megrögzött német- és szovjetellenessége miatt se Hitler, se Sztálin győzelmében nem tudott

reménykedni, és Pállal ellentétben nem bízott abban sem, hogy a nyugati szövetségesek a hadműveletek során eljutnak Magyarországig. Amikor pedig kiderült, hogy a szövetségesek a Balkán helyett Normandiában szálltak partra, az ezredes minden reményét elveszítette.

– Ha a németek vonulnak be, akkor itt nácizmus lesz, ha az oroszok, akkor kommunizmus. Egy biztos, mi csak rosszul járhatunk – mondta Pálnak, akinek ezzel szemben az volt a véleménye, hogy Hitler ellen az ördöggel is össze kell fogni. Majd a győztes háború után ráérnek eldönteni, mit kezdjenek a generalisszimusszal. A náciellenes szövetség hatására akár még közelíthet is egymáshoz a két társadalmi rendszer, gondolta, mert úgy vélte, a nyugati demokráciáknak is lenne mit tanulniuk a Szovjetunió szociális vívmányaiból.

– A szövetségesek húzzák az időt, ki akarják véreztetni az oroszokat – ellenkezett az ezredes. – De nem tudják, hogy egy önkényuralomra épülő birodalmat nem lehet kivéreztetni, ott nincs ára az emberéletnek, minden elpusztult hadosztály helyére két újat állítanak, és aki ki meri nyitni a száját, azt főbe lövik. Sztálint az se érdekli, ha a hadigazdaság miatt a fél ország éhen hal. Mire a szövetségesek fölébrednek, az oroszok már Berlinben masíroznak – mondta.

Pál, a kormányzó és a szovjetek között közvetítve, titokban Moszkvában is járt, hogy apja néhány korábbi, a kormányzóhoz hű tiszttársával segítsen előkészíteni Magyarország kiugrását a háborúból. De az öreg báró nem bízott a különbékében. „Már késő – mondta keserűen –, korábban kellett volna meggondolni!” Pál utoljára azon a reggelen találkozott az ifjú Horthyval, amikor a Gestapo csapdába csalta és elrabolta, hogy ezzel zsarolják az apját, nevezze ki Szálasit. Amikor a rádióban hallotta, hogy a kormányzó átadta a hatalmat a nyilasoknak, Pál azonnal kocsiba vágta magát, és meg sem állt Svájcig. „Apámnak megint igaza lett” – gondolta.

Hogy az ezredest a világos helyzetfelismerésében katonai szakértelme vagy pesszimizmusa segítette-e, nem tudni; a borúlátást időnként valóban követi a tragédia, ahogy az üldözési mániást is üldözhetik, és ilyenkor a korábbi baljós félelmeket utóbb bölcs előrelátásként emlegetik.

Pál és Sári levelezése még 1941-ben megszakadt, néhány hónappal azután, hogy a németek megszállták a francia fővárost. Pál Párizsba utazott, hogy megkeresse Sárit, de az Odeon mögötti lakást zárva találta, és a szomszédok sem tudtak felvilágosítást adni Réderékről. A bisztrókban, kávéházakban, ahol korábban barátaival tanyázott, most német katonák hangoskodtak, bejárta a környéket, de nem bukkant a nyomukra. Később Sanyi megírta neki, hogy ő a megszállás idején délen, a nizzai stúdióban dolgozott, így megmenekült, de a többiek Párizsban rekedtek. Sárit, Emma nénit és Tamást elhurcolták a németek, Imre és Géza pedig a maquisard-okhoz, a francia ellenálláshoz csatlakozott. Pál később tolmácstisztként a brit katonákkal részt vett a bergen-belseni haláltábor felszabadításában, s végig abban reménykedett, hátha a foglyok között megtalálja Sárit, noha azt sem tudta, melyik lágerbe hurcolták. Elborzadva nézte az oszlásnak indult hullahegyeket, a csont sovány, tífuszos túlélőket. Ijedten tapasztalta, hogy az undor elnyomja benne a részvétet. Küzdött a hányingerrel, apró, szaggatott lélegzetfoszlányok szakadtak fel belőle, aztán nem tudta tartani magát, öklendezve előredőlt, és hányt. Szégyenkezve körülnézett, ki látja, de csak néhány fiatal katona volt körülötte, akik a hullahegyek és az élő halottak látványától sokkos állapotban meredtek maguk elé.

Pál nem találta meg Sárit. Az egyik épület sarkánál azonban megállt előtte egy kopaszra nyírt, csontjára aszott lány.
– Megismer az úrfi? – kérdezte csöndesen.
Pál döbbenten kutatott az ismerős szürkészöld szempárban.
– Goldstein Elza? – kérdezte aztán tétován. A lány sárga arccal, mozdulatlanul állt, mint egy hulla, akit állva temettek el. És még akkor sem mozdult, amikor Pál viszolyogva megölelte.
Ifjabb Szentágostony Pál az egészségügyisek gondjaira bízta Elzát, gondosan följegyezte, hová viszik a túlélőket, a lánynak pedig megadta az angliai lakcímét, és megígérte neki, ahogy teheti, megkeresi. Miközben Elza ügyeit intézte, Sári járt az eszében: vajon merre járhat, vajon ő is ilyen állapotban van-e, ha egyáltalán él még? Parasztok vonultak el mellette katonai kísérettel. A brit parancsnok utasítására a környező települések lakóit körbevezették a lágeren, hadd lássák, mi zajlott a szomszédságukban. Az ijedt szemű asszonyok és férfiak egyre csak azt hajtogatták: „Mi ezt nem tudtuk! Mi nem tehetünk róla!”

Három hónappal később Pál már ismét Londonban élt, onnan utazott Elzához egy holland kisvárosba, ahol a kórházban néhány volt foglyot ápoltak. Az igazgató-főorvostól tudta meg, hogy Elza a ritka szerencsések közül való, mert csat minden negyedik túlélő fogoly gyógyult fel. A többiek olyan rossz fizikai állapotban voltak, hogy a szabadulás után a kórházban meghaltak. Elzát kigyógyították a tífuszból, de sovány volt és gyönge, szótlanul majszolta a csokoládét, amit Pál vitt neki, és hagyta, hogy a férfi szeretettel megsimogassa a három hónap alatt tüskésre nőtt haját.

– Tudod-e, hogy most is szép vagy? – mondta Pál bizonytalanul.

– Gondolom – mondta Elza, fáradt mosollyal az arcán. – Mondják, a tífusz szépít.

– Mit ígérnek az orvosok, mikor mehetsz haza?

– Megírtam Dávidnak is, nem szeretnék egyelőre hazamenni. Nem tudok az otthoniak szemébe nézni. És nem tudok még beszélni arról, ami történt.

Pál fölajánlotta Elzának, ha kiengedik a kórházból, költözzön hozzá Londonba, ott majd megerősödik. Mesélt neki az otthoni hírekről is, ahol a Kisgazda Párt épp fölényes győzelmet aratott a választásokon. De Pál lelkesedése nem tartott sokáig. Ahogy visszaért Angliába, professzora, a nyugati szövetségesek egyik fő tanácsadója, Arnold J. Toynbee lehűtötte. Világosan értésére adta, hogy az amerikaiak, britek és franciák a jaltai osztozkodásnál gyakorlatilag lemondtak Magyarországról a szovjetek javára, és a párizsi béketárgyalásokon is az várható, hogy az országot visszaszorítják a trianoni határok közé. Pál hiába igyekezett győzködni professzorát, járjon közbe, hogy legalább az etnikai határokig tolják ki a magyar területeket, Toynbee egyre csak azt hajtogatta, a döntés a szovjetek kezében van, és az erőviszonyokon már nem lehet változtatni. Azt javasolta tanítványának, költözzön Londonba, mellette biztos helye lesz a Külügyi Intézetben, de Pál inkább a londoni magyar nagykövetség első titkári posztját választotta, amit Budapestről, a Külügyminisztériumtól ajánlottak föl neki. Úgy gondolta, magyar diplomataként sokkal többet tud segíteni az országnak, fontos láncszeme lehet a nyugati demokráciákhoz fűződő kapcsolatoknak.

Fél évvel később Elzát kiengedték a szanatóriumból, ahol a kórház után gyógyították. Pál ment érte, hogy vonaton magával vigye Londonba. Elza már a szanatórium halljában várta, indulásra készen. Pál megfogta a lány két kezét, mintha táncolnának, és mosolyogva nézte.
– Kezdek zavarba jönni, Elza. Eddig kislánynak tartottalak, de úgy látom, már nő vagy.
– Ha belém látna, azt is tudná, hogy öregasszony vagyok.
– Tizennyolc éves öregasszony?
– Senki sem annyi idős, amennyi a születési dátumából kiszámolható. Én meg az elmúlt két év alatt annyit öregedtem, mint mások ötven év alatt.
– Tudod, mit? Ha ilyen öreg vagy, akkor te is tegezhetsz engem – mondta Pál nevetve –, és arcon csókolta Elzát.
Elza fizikailag rendbe jött. Már nem sovány volt, hanem karcsú, jól állt neki a rövid haj és a ruha, amit Pál vitt neki ajándékba az útra. Csak nevetni nem tudott még.

Pál lassanként beletörődött, hogy végleg elveszítette Sárit, és harmonikusan éltek Elzával a Covent Garden melletti kis lakásban. Úgy kezelte a lányt, mintha a húga volna, együtt vásároltak és főztek, angolul tanította, megbeszélték olvasmányaikat, moziba, koncertekre, vacsorázni vitte. Szinte maguk sem vették észre, ahogy elmélyült a kapcsolatuk. Nem az az egymást szaggató, viharos szerelem volt, mint Sárival; minden olyan természetesen történt, mintha nem is történhetne másként, valahogy úgy, ahogy az évszakok váltják egymást, vagy ahogy az éjszakára nappal jön. Pál nem tudta megbocsátani magának, hogy annakidején nem mert szembeszállni a szüleivel, amikor feleségül akarta venni Sárit. Úgy döntött, most megy a maga feje után, még Elzát sem kérdezi meg a házasságról. A szomszéd utcában volt egy kis templom, Pál megbeszélte a pappal, adja össze őket, elintézett minden formaságot, és megkérte két volt egyetemista barátját, legyenek a tanúi. Az esküvő napjának reggelén Pál elővett a szekrény mögül egy csomagot, és odaadta Elzának.
– Ha tetszik, vedd fel – mondta.
Elza nevetve kibontotta a csomagot.
– Ez egy esküvői ruha?
– Elveszlek feleségül – mondta Pál.
– Jó – mondta Elza, mintha mi sem volna természetesebb.

– Semmi meglepetés, zokogás, könnyes őrület? – kérdezte Pál kicsit sértődötten.
Elza a nyakába ugrott, és hosszan, forrón szájon csókolta, aztán félrefordította a fejét, és kitörölt egy könnycseppet a szeme sarkából.
– Na, csak azért! – mondta Pál tettetett szigorúsággal, majd egy brillgyűrűt kotort elő a zsebéből, és Elza ujjára húzta.

A templomnak szokatlan hangulata volt, különösen itt, a város közepén. Mintha a magas házak közé szorult volna egy kicsi, oldalhajók nélkül falusi kápolna. Egyszerű volt és meghitt. Szőlőindák futottak fel az oltárra, az apró, ólomberakásos ablakokon át betűző napfény megcsillant a szőlőleveleken, és az oltár fölötti feszületről nem elgyötört, hanem szelíd, megbocsátó arcú Krisztus szemlélte a csöndes szertartást. Az idős pap pátosz nélkül, természetes hangon beszélt, mintha apjuk lett volna, valami olyasmiről, hogy a háború alatt az emberek annyi bűnt követtek el egymás ellen, hogy Krisztus is roskadozik alatta, nemhogy az ilyen fiatalok, mint akik most itt Isten színe előtt összekapaszkodnak. De Elza és Pál csak egymásra tudott figyelni.
– Emlékszel, amikor évekkel ezelőtt édesapáddal és Jánossal Tövispusztán lovagoltatok? – kérdezte Elza az esküvő után. – Kislány voltam még, éppen kiléptem a boltból. Te azt mondtad, üdvözlöd Dávidot és Andort, én meg elpirultam, és visszaugrottam a boltba.
– Emlékszem. Jól emlékszem – felelte Pál.
– Akkor azért pirultam el, mert ez a kép villant föl előttem. Hogy állok pontosan ez előtt az oltár előtt, és te feleségül veszel.

A háborús bűnösöket népbíróság elé állították és fölakasztották, eltűntek a nyilasok, a csendőrök és több ismert szélsőjobboldali közéleti ember. Őket, köztük Sárády ügyvéd urat, aki fáradtságot nem kímélve állította szakértelmét a csendőrség szolgálatába a zsidók összeírása, majd deportálása idején, a helybéli hírforrások szerint az oroszok Szibériába vitték.
– Jöttek Magyarországra a vagonok a szabadon engedett hadifoglyokkal, az orosz pedig takarékos nép, nyilván ki akarta használni a fuvart visszafelé is – mondta János epésen.

1947-ben a Kommunista Párt aktivistái olyan szorgalmasan szavaztak, hogy nem csupán egy választási cédulát dobtak az urnába, mint a többi választó, hanem a Kommunista Párt által irányított Belügyminisztérium jóvoltából ezerszámra kapták a szavazólapokat, a „kék cédulákat”, így több körzetben is voksolhattak. Teherautóval, jól szervezetten szállította őket az ország különböző részeire a minden áldozatra kész párt, és a szorgos munkának meg is lett az eredménye, a kommunisták kapták a legtöbb mandátumot a Parlamentben. A győzedelmes párt nem sokat tétlenkedett, igyekezett okosan élni a megszerzett hatalommal, így azután Pál a londoni követségen egyre-másra kapta a híreket arról, hogy otthon sorra váltják le a közhivatalokból az előző korszak eladdig tisztességesnek tartott politikusait és a németellenes katonatiszteket, akikről addig mindenki úgy vélte, hogy fölkészült és becsületes támaszai a nemzeti hadseregnek.
Amikor már hallani lehetett a lezuhanni készülő vasfüggöny surrogását, Szentágostony János fölvetette szüleinek, slisszoljanak át alatta. „Megy, akinek esze van” – mondta, de az öreg báró azt felelte, „Öreg fát már nem lehet átültetni”, és ő egyébként sem menekül, menjenek el inkább a kommunisták. A kommunistáknak azonban eszük ágában sem volt elmenni, hisz épp csak most jöttek, János pedig az öregek nélkül nem akarta elhagyni az országot.
„Aki nem a szocializmus híve, az a nép ellensége”, hirdette meg az ideológiai elvet Rajk László, hogy aztán alig két évvel később saját elvtársai éppen rajta bizonyítsák be, hogy az is lehet a nép ellensége, aki a szocializmus híve. Nemcsak a külügyminisztert, hanem néhány hónapja már Pálffy tábornokot is letartóztatták, amikor Pált hazarendelték Londonból. Barátai azt tanácsolták, eszébe ne jusson hazamenni, Elza is ezt kérte tőle, de ő azt felelte, gyáva dolog lenne menekülni, amikor szülei és öccse otthon maradtak, meg neki egyébként sincs mitől félnie. Tévedett. Hazaérkezése után a minisztériumban közölték vele, hogy felfüggesztették az állásából, és felszólították, amíg döntés születik a jövőjéről, ne hagyja el Budapestet. Négy hónapot töltöttek Elzával bizonytalanságban a Kresz Géza utcában, közben kivégezték Rajkékat és Pálffyékat. Amikor a rádió bemondta a végrehajtott halálos ítéleteket, János éppen a Kresz Géza utcában járt Páléknál. Gúnyosan fölcsattant:
– A mi szeretett Rákosi elvtársunk tudja, hogy ellenzékre szükség van. Miután kipusztították a valódi ellenzéket, most a legendás kommunista

önfeláldozással ők maguk vállalják ezt a nemes feladatot is, és egymást akasztgatják.
– Attól tartok, ez még csak a kezdet – mondta Pál komoran.
Egy januári hajnalon bőrkabátos férfiak jöttek Pálért és Elzáért a Kresz Géza utcába, és mindkettőjüket letartóztatták. Goldstein Henrik, aki, miután két héttel korábban ismét elveszítette a műhelyét, ezúttal azért, mert államosították, vészes iramban épült le szellemileg, s most értetlenül totyogott az előszobában. – Megint itt vannak? – kérdezte. – Kik, drágám – kérdezte sírva Anci, a felesége. – Hát, a nyilasok – mondta Henrik bácsi. – Vén hülye! – legyintett az egyik ÁVH-s, aki meghallotta a beszélgetést.
– Igaza volt Jánosnak, el kellett volna mennünk, és Pálnak sem lett volna szabad hazajönnie – kesergett báró Szentágostony Pál. – Az én makacsságom miatt került börtönbe – mondta, és sírva fakadt. Emília és János döbbenten nézték az öreget, még sosem látták sírni. A báró is elszégyellte magát. – Elnézést, úgy látszik, öregszem – törölgette a szemét, mint egy tetten ért gyerek.

Az ÁVH-s kihallgatók tanácstalanok voltak Pállal. A többi letartóztatott kivétel nélkül tagadta, hogy nyugati hírszerző szerveknek dolgozott volna, Pál azonban készséggel elismerte, hogy a háború alatt Londonban szoros kapcsolatban állt az Intelligence Service-szel. Türelmesen magyarázta kihallgatóinak, hogyan működtek együtt akkoriban Hitler ellen a nyugati szövetségesek és a szovjetek, és hogy ő személyesen milyen feladatokat látott el Magyarország háborús szándékainak felderítésében, hogyan igyekezett segíteni a kormányzónak a háborúból való kiugrási kísérlet során.
– Nekem maga ne magyarázzon, én se estem a fejem lágyára! – üvöltötte a kihallgató tiszt, az egykori úri szabó sértődötten.
Pál rezzenéstelen arccal válaszolt a kérdésekre, és azt sem tagadta, hogy a háború után, amikor diplomataként a londoni magyar nagykövetségen dolgozott, fontosnak tartotta, hogy az ország továbbra is jó viszonyt ápoljon a nyugati parlamentáris demokráciákkal. Ha ez így van, mondta Pál, akkor vállalja.
– Vállalja? – kérdezte a kihallgató tiszt gúnyosan. – Ha szerencséje van, megússza tizenöt évvel.

Szentágostony Pál egy cellába került egy volt katonatiszttel.
– Megismersz, báró úr? – kérdezte a zömök bajuszos férfi Pált, amikor belépett a cellába. A férfi vitéz Bánoss Lóránt alezredesként mutatkozott be.
– Kérlek, segíts, honnan ismerjük egymást.
– Sárády főhadnagy hozott el a tiszti kaszinóba, még a háború előtt. Ott találkoztunk.
Pál rövid ideig vizsgálta a férfi arcát, aztán bevillant az emlékezetébe a zömök bajuszos vezérkari százados Sárády Csaba társaságából.
– Emlékszem – mondta Pál. – Arról igyekeztetek meggyőzni, milyen pompás esélyei vannak Németországnak és Magyarországnak az oroszok elleni háborúban. Úgy tűnik, tévedtetek.
– Azt akartuk elkerülni, ami bekövetkezett. Az orosz megszállást. Nem számítottunk rá, hogy a nyugati hatalmak inkább választják szövetségesül a kommunista keleti hordát, mint a Führert – mondta az alezredes, és harmadik cellatársukra nézett.

Harmadik cellatársuk egy volt ÁVH-s őrnagy, Vári László volt, mindhármuk közül a legkonokabb és legelkeseredettebb. Mert amíg Bánoss nyíltan a sztálinista rendszer ellenségének vallotta magát, és Pál is pontosan értette, miért érzi a kommunista vezetés veszélyesnek az értékrendjét, Vári nehezen talált magyarázatot arra, hogy őt, aki minden porcikájával elkötelezett kommunistának tartotta magát, miért verik félholtra saját egykori kollégái. Az őrnagyot rendszeresen elvitték kihallgatásra, olyankor napokra eltűnt, aztán ütés- és kínzásnyomokkal az arcán és a testén, elgyötörten tért vissza.
Bánoss a Bibliában talált vigasztalást. Ha kételyei támadtak, és ez elég gyakran előfordult, az alezredes a Bibliát vagy Kempis Tamás könyvét, a Krisztus követését ütötte fel, ahol rendre meg is találta a válaszokat a kérdéseire. Pál irigykedve nézte.
– Próbáld meg – erősködött Bánoss –, neked is választ ad.
– Tartok tőle, hogy az én kérdéseimre a válaszok más könyvekben vannak – mondta Pál mosolyogva.
– Azért csak próbáld meg, én is kíváncsi vagyok, neked hol nyílik ki.

Pál kézbe vette az Újszövetséget. Belelapozott Máté Evangéliumának 10. fejezetébe, és olvasni kezdte. „Ne gondoljátok, hogy békességet szerezni jöttem a földre. Nem békességet szerezni jöttem, hanem harcot. Azért jöttem, hogy meghasonlást támasszak az ember és az ő atyja, a leány és az ő anyja, a meny és az ő anyósa között, és hogy az embernek ellensége legyen az ő háza népe.
Aki jobban szereti atyját vagy anyját, mint engem, nem méltó énhozzám; és aki jobban szereti fiát, mint engem, nem méltó énhozzám." Pál becsukta a könyvet.
– Ezt írhatták volna a kommunisták is, igaz, Vári? – fordult az őrnagyhoz. – Isten fontos számomra, de nem tudok elfogadni egyetlen olyan eszmét sem, amely azt követeli tőlem, hogy jobban szeressem, mint a szüleimet vagy a gyerekeimet.
– Nem eszméről van szó, Pál – horkant fel Bánoss –, hanem Krisztusról és a hitről!
– Akiben nincs hit és szenvedély, az ezeket a mondatokat úgysem értheti – mondta Vári hanyatt fekve a vaságyán, a felső ágy sodronyait bámulva. – Csak az a kérdés, érdemes-e hit és szenvedély nélkül élni – tette hozzá aztán, továbbra sem nézve rájuk.
– Jól nézünk ki, Pál – nevetett az alezredes. – Egy ÁVH-s pribék tanít téged keresztényi hitre!
– Nem keresztényire, csak hitre – pontosított Vári.
– Mondok én neked valamit – fordult Bánoss Pálhoz. – Egy hívő keresztény építész barátomat látogattam meg Rómában. Fölvitt több reneszánsz épület tetejére, és megmutatta, mi van az épületek homlokzata mögött. És tudod, mi van ott?
– Mi?
– Semmi, barátom! A gótika, a középkor megépítette az egész épületet, mert hitt Istenben, tudta, Isten mindent lát és minden mögé lát. A reneszánsz óta az ember már csak magában hisz, már csak a külsőségek érdeklik. Az ember elfordult Istentől, és tessék, itt tartunk!
– Szerintem meg a bajok nem ott kezdődtek, amikor az ember elfordult Istentől, hanem amikor az ember elfordult az embertől. Mert akkor Isten is elfordult tőle.
Bánoss és Vári a fejét csóválta.

Pálnak ellenszenves volt Vári László, mégse bírta ki, hogy amikor az őrnagyot a kínzások után, mint egy szemeteszsákot bedobták a cellába, ne ápolja, ne vigyen vizes ruhát a leszaggatott körmei helyén éktelenkedő nyers húsra, ne próbálja tartani benne a lelket néhány nyugtató szóval.
Bánoss nem törődött Várival.
– Azt kapja, amit megérdemel – mondta Pálnak.
– Ezt még az egykori vezérkari tiszt, vagy már a Krisztushoz megtért ember keresztényi szeretete mondatja veled? – kérdezte Pál nem titkolt iróniával a hangjában.
– Majd én eldöntöm, kit szeretekkeresztényileg és kit nem – felelte Bánoss.
Várit egészen addig rendszeresen kínozták, míg végül megtört, és mindent aláírt, amit csak kértek tőle. Szabályszerűen elítélték, nyolc évet kapott kémkedésért, s ettől mintha megnyugodott volna.
– Most már elmondhatja, hogy mit csinált – fordult Várihoz Bánoss, amikor az őrnagy visszaért a tárgyalásról a börtönbe.
– Semmit – felelte Vári.
– Az nem lehet – mondta az alezredes gúnyos mosollyal –, semmiért a maga barátai csak öt évet adnak.

Ahogy múltak a hónapok, Pál egyre kilátástalanabbnak érezte a helyzetét. Eleinte még erőt adott neki, hogy biztos volt az igazában. Bízott intellektuális fölényében, érezte, képes ésszerű magyarázatokat találni a politikai helyzetre és a közállapotokra. De amikor fölismerte, hogy ez már régen nem a racionalitás terepe, elbizonytalanodott. Az indulatok és a gyűlölet előtt mindig tanácstalanul állt, ésszerűtlennek tartotta, nem tudott velük mit kezdeni. „Ha végre lenne bírósági ítélet, akkor legalább tudnám, mire számíthatok”, gondolta. De ítélet nem volt, mert sem a magyar, sem a szovjet állambiztonsági szervek nem szerették volna, hogy Pál a tárgyaláson esetleg szóba hozza a szovjet és a brit hírszerzés együttműködésének és különösen a korábbi szovjetnémet megállapodásnak némely kevésbé ismert kínos részletét. Kivégezni nem akarták, mert tudták, Sztálin még Horthy bíróság elé állítását is megakadályozta, mert méltányolta a kiugrási kísérletet. De elzárták a világtól Pál még a családjáról sem kapott híreket. Aggódott Elzáért, mi lehet vele, ki tudta-e hordani a gyereket? Vajon hol szült? Aztán azt számolgatta, mennyi idős lehet a gyerek, próbálta elképzelni, hogy nézhet ki, melyikükre hasonlít? Azt remélte, hogy a

politikai rendőrség beéri az ő letartóztatásával, és nem bántja a családját. S közben csöndesen irigyelte Várit és Bánosst, akikben a hit tartotta az erőt.

1951 júniusának egyik kora reggelén a Szentágostony kastélyban megjelentek az Államvédelmi Hatóság szilvakék tányérsapkásai a kitelepítési paranccsal.
– Itt lakik Báró Szentágostony Pál ? – kérdezte egy kövérkés arcú államvédelmis hadnagy Janit, az inast a kastély ajtajában. Az inas éppen felelni akart, amikor az álmos szemekkel letámolygó János megelőzte.
– Az elvtárs igazán nagyon figyelmes, de mi már nem használjuk a rangot, mert be van tiltva – mondta udvarias hangon.
A tiszt zavarba jött, egy ideig némán vizsgálta János ártatlan szemét, nem tudta eldönteni, gúnyolódik-e vele, vagy komolyan gondolja.
– Maga kicsoda? – kérdezte aztán, mintegy keresztkérdésként.
– Én a fia vagyok: dr. Szentágostony János.
– Doktor? – kérdezte a hadnagy.
– Azt még lehet használni, nem? Orvos vagyok – mondta János tréfás, bocsánatkérő hangon.
– Nagyon meg fogod ütni egyszer a bokádat a gúnyos megjegyzéseidért – mondta a fiának Emília, miután elmentek az ÁVH-sok. – Ezek nem tréfálnak! Gondolj Pálra!

Pált akkor már másfél éve letartóztatták. Nem volt per, és hírt sem hallottak róla. Hiába kérlelték Istit is, nézzen utána, azt felelte, nem az ő területe, és nem mer érdeklődni, nehogy gyanúba keveredjen. Szentágostonyék akkoriban a kastélynak már csak négy szobáját lakták, az egész földszintet birtokba vette a termelőszövetkezet és a községi pártiroda. A fölső emelet többi szobájában a megmaradt bútorra, amit nem hurcoltak át az irodákba vagy nem hordtak szét, ahogy a szabadrablást finoman nevezték, Emília fehér vászonhuzatot húzott, mint régen, amikor nyárra elutaztak Toscanába vagy Abbáziába. Az ablakokon a spalettákat is becsukták. A személyzetet már korábban elküldték, csak Lenke maradt velük: házvezetőnőnek, komornának, takarítónőnek, meg a férje, Jani, aki egyszerre volt az ezredes komornyikja, inasa, házmester, kertész és sofőr. Jani, mint egy átöltöző művész, naponta háromszor-négyszer is ruhát cserélt az éppen soron

következő feladatának megfelelően, mert Emíliát ugyan soha nem érdekelte az etikett, de az ezredes ragaszkodott a külsőségekhez. „Ha erről is lemondunk, mi marad?”, kérdezte.

Szentágostonyék tudták, mi vár rájuk: sorra érkeztek a hírek az internálásokról és a kitelepítésekről. Emília szüleit a Hortobágyra vitték. A vagyonuktól és lakóhelyüktől megfosztott arisztokraták és nagypolgárok egy része, különösen az idősebbek, nem is értették pontosan, mi történik velük. Miért volnának ők a nép ellenségei? Emília egyszerre küszködött a sírással és a nevetéssel, amikor hallotta, hogy Csáky Manó gróf az Államvédelmi Hatóság tisztjét kérlelte, hadd menjen taxival a kitelepítésre, mert fóbiája van a vonaton utazó tömegtől, az egyik Andrássy grófnő pedig csomagolás közben azon spekulált, melyik ruháját vigye magával a délutáni teázáshoz. Kohner báróné nyilván gúnyolódott, amikor azt kérdezte a kékparolis tiszttől, hogy őt most tulajdonképpen milyen minőségben telepítik ki, mint arisztokratát vagy mint zsidót? De Szentágostonyék nem csak a rokonokon, ismerősökön keresztül érkező hírekből sejthették a jövőt; szerencsés Gizi már hetekkel korábban fölment a kastélyba Emíliához egy tálca frissen sütött fahéjas almás rétessel, és elmondta neki, Isti otthon járt, és nagy titokban a lelkére kötötte, értesítse a báróékat, készüljenek rá, hogy ki fogják telepíteni őket. Csak annyit tud segíteni, hogy, ha akarják, Tövispusztán helyezik el őket.

Amikor a kövérkés arcú hadnagy átadta a kitelepítési határozatot, és közölte, hogy egyhuszonnégyóra, így mondta, egyhuszonnégyóra áll rendelkezésükre a csomagoláshoz, Emília gyakorlatilag már mindent összecsomagolt. Az öreg báró nem volt hajlandó részt venni a pakolásban, azt mondta, Emília tegyen belátása szerint, ő nem szeretne közreműködni a saját halotti torában. Bezárkózott, és a csomagolás alatt végig némán feküdt az ágyán, a lesötétített szobában. Hivatalosan öt mázsát vihettek volna magukkal, de Emília három koffernél és néhány kedves bútornál többet képtelen volt összeválogatni. Napokig pakolt, selejtezett a régi levelek, iratok között, nehogy avatatlan kezekbe kerüljenek. A kandallóban lobogott a tűz, Emília pedig előtte ült a hatalmas papírhalom közepén, vörös fények táncoltak az arcán, és a csaholó lángnyelvek, mint a jutalomra lihegve

várakozó vadászkutyák, boldogan kaptak az újabb és újabb odavetett papírkonc után. Csak amikor a naplója került a kezébe, akkor bizonytalanodott el. Lapozgatta, olvasgatta, és nem volt szíve a tűzbe dobni. „Kell, hogy maradjon hiteles emlék a fiainknak erről a korról, hátha egyszer valaki megírja az igazságot", mormogta magában. Selejtezés és pakolás közben régóta elveszettnek hitt tárgyak és iratok kerültek elő. „Az eltűnt tárgyak mindig olyan sejtelmesek – gondolta Emília –, ott lapulnak valahol, és még sincsenek sehol. Amikor megtaláljuk őket, megesküdnénk rá, hogy ott is kerestük, csak mintha olyankor átmenetileg felszívódnának… Mintha a keresés pillanatában egy nagy közös talált tárgyak osztályán rejtegetné valaki őket, ahol a polcokon ott sorakoznak az elfeledett nevek, dátumok, történetek is." A megkerült iratokkal, levelekkel együtt most előkerültek a régi családi történetek is; Emília a kályhában a Szentágostony család múltját égette. A tárgyak valahogy elveszítették jelentőségüket. Emíliának eszébe jutott, amit a faluban meséltek, hogy amikor Steineréket, a malmosokat vitték a nyilasok a gettóba, az egyik unoka kezdte volna összeszedni a családi porcelánt meg a hanukkai gyertyatartót, de a nagymama rászólt: „Ez most már nem érdekes." „Nem érdekes? – kérdezte a kislány értetlenül. – És a családi fotóalbum, a szédertál, a nagypapa kedvenc bim-bamozó órája a falon?" „Már az se érdekes", mondta a nagymama. Ha a család meghitt értékei, a múlt és minden, ami eddig fontos volt, már nem érdekes, akkor nagyon nagybaj lehet, gondolta a kislány, és keservesen sírva fakadt. Ez a történet jutott Emília eszébe, miközben a koffereiket és a lepedőbe csavart ágyneműket nézte. A Steinerék se jöttek vissza a haláltáborból, mondta aztán, mintegy maga elé. Úgy látszik, mindig kell valaki, akit gyűlölni lehet.

Szentágostonyékat Tövispuszta szélén egy alacsony, fa-gerendás, szoba-konyhás gazdasági épületben helyezték el, egy kulákcsaládnál. Emília a szobát átengedte férjének, hivatalosan ugyan ő is a szobában lakott, de többnyire inkább a konyhában tartózkodott, ami János helye lett volna. Kallósék hivatalosan nem számítottak kuláknak, mindössze tizenöt holdjuk volt, de a faluban a gazdagok közé sorolták őket, így sózták a nyakukba a bároékat. „Kis falu, kis kulák", mondta János. Sárádyné a két lányával és az unokával akkor már közel egy éve Hetésiék baromfiudvarra néző hátsó szobájában és a nyári konyhából kialakított kis lakrészben lakott. Minthogy

Hetésit a gyilkosságok miatt fölakasztották, Sárády doktor pedig vagy börtönben ült valahol, vagy Szibériában dolgozott, erről a család sem tudott biztosat, elfértek a kétszobás parasztházban. A kapcsolatuk érthető módon nem volt mentes a feszültségektől, hiszen Sárády Eni volt férje, Veres Isti ÁVH-s tiszt volt, akit korábban Hetési Jóskáék vertek nyomorékká, Hetésivel viszont Veres Isti cipeltette végig a falun az általa meggyilkolt Goldsteineket, nem sokkal azelőtt, hogy a népbíróság Hetésit és Székelyt is halálra ítélte és kivégeztette. Most ott éltek együtt; egy konyhára, egy árnyékszékre jártak. Szerencsés Gizi fölajánlotta Eninek, költözzenek Pityuval hozzájuk, de Eni úgy érezte, nem csalhatja meg az anyját és Csengét. így aztán Gizi csak rendszeresen látogatta az unokáját, vitt, amit tudott, gyümölcsöt, zöldséget, baromfit, noha nekik is alig jutott.

Napokkal Szentágostonyék után megérkezett a többi kitelepített és áttelepített is, a falu lakosai, mint néhány évvel korábban a zsidók elhurcolását, most is a függönyök mögül lesve nézték, hogyan költöznek Tövispusztára a „királyok, hercegek, grófok, naplopók és burzsoák”. Volt család, amelynek tagjait vonattal hozták a fővárosból vagy a megyeszékhelyről, és az állomásról rasztszekéren fuvarozták őket a kijelölt szállásukra, mások az Államvédelmi Hatóság teherautóinak platóján, a bútoraikon ülve érkeztek. Legtöbben végig se tudták gondolni, mit érdemes magukkal hozni. Az egyik Zichy grófnő búbos hajókofferrel érkezett, tele selyemruhával, csipkealsókkal, magas sarkú cipőkkel, fiatal kora kedves emlékeivel, amelyektől nem volt szíve megválni. Az istállóban, ahol elhelyezték, a kofferen aludt, lábát egy hokedlin pihentetve. Az idős Kárpáthy tábornokot a betegágyból rángatták ki, járni sem tudott, a vonaton injekciózni kellett, hogy kibírja az utat.
A körtáncban, mint egykor Manci néni tánciskolájában, vezényszóra mindenki továbblépett egyet. Ezúttal balra. A háború után a hosszúházból néhány parasztcsalád sietve átköltözött az elhurcolt zsidók portáira, Steinerék házába a malom mellé és Goldsteinékébe a boltba. A hosszúház megürült cselédlakásaiba és Tövispuszta tanyasi házainak gazdasági épületeibe a nép ellenségeit költöztették, grófokat, gyárosokat, tábornokokat, a kitelepítettek villáiban pedig az új párt- és állami funkcionáriusok rendezkedtek be. A kastélyokból gyermekotthonok, vállalati üdülők lettek. A Szentágostony kastély is igazságosabb és

nemesebb feladatot kapott, mint korábban: a szobákból az Aranykalász termelőszövetkezet irodája és községi pártiroda, a könyvtárból és ebédlőből pedig a téesz magtára lett.

Tövispusztán a parasztgyerekek egymással vetélkedtek, kinek, milyen család jutott.
– Nekünk grófunk van! – dicsekedett Veréb Laci.
– Nekünk meg hercegnőnk! – felelte Bódis Mari.
– Herceg csak a mesében van! – feleselt Lázár Vince.
– Igenis, hercegnőnk van, orosz hercegnő – erősködött Bódis Mari.
– Orosz? De hiszen az oroszok kommunisták! Kommunista hercegnő? Na, ne már! – legyintett Lázár Vince hitetlenkedve.

Emília egyre nehezebben viselte a férjét. Az öregkor olyan, mint a hívatlan karikaturista, aki ócska kávéházakban igyekszik rábeszélni áldozatait, készíttessenek magukról gúnyrajzot. Nemcsak az ember vonásait túlozza el, akinek nagy orra vagy nagy füle volt, annak még nagyobb lesz, hanem a tulajdonságait is. A bomló agysejtek fölzabálják az évtizedeken át gondosan a személyiségre rakódó neveltetést, kultúrát, szociális gátlásokat, és az öregember ott áll pőrén: ha az alaptermészete emberszerető, akkor öregkorára kimondottan megértő és jóságos lesz, ellenben, ha az alaptermészete sértődésre hajlamos, önfejű, akkor olyan lesz, mint az idősebb Szentágostony Pál. Ahogy az ezredes öregedett, egyre türelmetlenebbé vált, vagy az is lehet, hogy nem volt már hajlandó türelmesnek látszani. Elszántan totyogott a házban és a kertben, a botjával olykor nagyokat sózva mindenkire, aki csak a közelébe került, különösen azokra, akik segíteni próbáltak neki. Kívülről úgy tűnt, mintha másokra haragudna, valójában magával volt elégedetlen, azzal, hogy őt, az egykor rettegve tisztelt ezredest és földbirtokost a teste és a körülmények kiszolgáltatottá tették. Feleségét úgy kínozta, ahogy tudta. Emília eleinte megpróbált, már csak a báró érdekében is, a lehetőségekhez képest normális életre berendezkedni. A kis gazdasági épületet kimondottan barátságossá varázsolta a magukkal hozott néhány régi bútorral, kitakarította a hátsó udvart, egy fatuskóból és malomkőből hangulatos asztalkát eszkábáltatott a diófa alá, ahol hűsölni, beszélgetni lehetett, szerencsés Gizi segítségével

pedig, aki sosem feledte a báróéknak, hogy annak idején Istit támogatták, még egy kis virágágyást és konyhakertet is ültetett a kerítés mellé. Hogy a férjét kizökkentse őrlő gondolataiból, úgy döntött, meghív magukhoz egykét rokonszenves kitelepített házaspárt, mert az ezredes nem volt hajlandó kimozdulni a házból. Napos, szeptember végi délután volt. Megérkeztek a vendégek, a régi időkre emlékeztetően kicsinosítva magukat, ahogy vendégségbe illik menni, még ha sparhelton pirított fokhagymáskenyér és tea lesz is a menü. Mindenki a legelegánsabb ruháját öltötte fel, amit a kitelepítésre magával vitt. Emília hiába kereste, szólítgatta a férjét, sehol se találta. Bosszankodott, de úgy döntött, majd csak előkerül, ha úgy gondolja. A diófa alatt ültek a malomkő asztalnál, az asztalon virág, kancsóban málnaszörp, beszélgettek, ropogtatták a pirítóst, kortyolták az áfonyalekváros orosz teát.

– Az a fontos, hogy az ember minden körülmények között megőrizze a méltóságát – mondta Miklóssyné, egy gazdag ügyvéd felesége. A többiek bólogattak.

– Délután a mezőn voltam, amikor behajtották a teheneket, és az egyik marha föltápászkodott a heverészésből, néztem, hogyan nyomorodott el a fű alatta – mesélte Emília. – Aztán egy idő után lassan mozogni kezdtek a lelapult fűszálak, magukhoz tértek, apránként kiegyenesedtek. És akkor arra gondoltam, így leszünk mi is. Ha egyszer ez a rendszer föltápászkodik rólunk, egy ideig biztosan el leszünk nyomorodva, de aztán ismét magunkhoz térünk és kiegyenesedünk.

A többiek nevettek, tetszett nekik a hasonlat.

És akkor, a kerti illemhely mögül előlépett báró Szentágostony Pál nyugalmazott ezredes – anyaszült meztelenül. Az asszonyok fölsikoltottak, és a szemük elé kapták a kezüket, a férfiak fölszisszentek. Az ezredes gúnyos mosollyal az arcán, két karját magasra emelve, rogyadozó lábaival táncolni kezdett, egykor izmos teste pergamenszínű volt, izmai petyhüdten lógtak beesett mellén, fanszőrzete megfakult, és a furcsa vitustáncban rázta fonnyadt nemi szervét, így alázva tovább magát a megaláztatásban. Emília felugrott, zokogva elrohant, a vendégek pedig zavartan elnézést kértek, és sápadtan, egymást támogatva hazaindultak. Az ezredes, tőle régóta látott kedvességgel, még integetett is utánuk.

Emília annyira szégyellte magát, hogy soha többé nem hívott vendéget, és az invitálásoknak sem tett eleget. Hiába nyugtatták a többiek, nem csoda, ha az ezredes megzavarodott, inkább az a csoda, ha valaki még épeszű marad ebben az őrült világban. János, aki már nem lakott Tövispusztán, mert körorvosi állást és szolgálati lakást kapott a szomszédos Bátakéren, szintén igyekezett megnyugtatni az anyját: „Amikor az agyér-elmeszesedés összefog a pszichés traumával, különös dolgokra képes", mondta, és arra biztatta Emíliát, próbálja meg az öreget egyszerűen betegként, szeretettel kezelni.

De ezt könnyebb volt mondani, mint megtenni. A kínos eset után Emília kerülte a társaságot, de otthon se volt maradása, leginkább a keskeny folyócska partján szeretett üldögélni az ónszínű, repedéses iszapnyelven. A szemközti parton, a fűzfák és nyárfák köré tüskés indák tekeredtek, mintha lassanként mindent maga alá akarna gyűrni, mindent be akarna kebelezni a tövis. A sekély, iszapos partszakaszon, ahova a legények a lovakat vitték itatni, Emília még fürödni és mosakodni is járt egy maga varrta fürdőruhában, amit fekete, sűrű szövésű alsóneműből és egy rövid szoknyából tákolt össze erre az alkalomra.

Hogy a férje mellett meg ne zavarodjék ő is, Emília átvette a falu ritmusát. Hajnalban kelt, segített a háziaknak, ő vitte Kallósék helyett a frissen fejt tejet az átvevőhelyre.

„Ugyan, hogy tehet ilyet egy báróné?" tiltakozott eleinte Kallósné, de látták, Emília komolyan gondolja, így ráhagyták. Amikor hazaért, kis spirituszfőzőn reggelit készített magának és a férjének: zsírban sült kenyeret, lágy tojást, teát. Lavórban megmosakodott és lemosdatta az ezredest, aztán kihajtotta a legelőre és kipányvázta a háziak három tehenét; a nehéz kalapáccsal beleverte a földbe a kihegyezett karókat, és a marhákat láncon hozzáerősítette, nehogy elbitangoljanak. Utána kapált a kertben, szedte a zöldséget. Legjobban szerencsés Gizivel szeretett beszélgetni, aki Veres István mellett sok évtizedes tapasztalatokra tett szert az elviselhetetlen férjek terén, és szelíd, bölcs tanácsokkal látta el Emíliát.

A parasztasszony mellett Emília egészen különös dolgokra csodálkozott rá. Korábban például – noha a csirkét, különösen a combját rántott formában igen kedvelte – viszolygott a baromfiaktól: hangosak, piszkosak, felverik az embert hajnalban a kukorékolásukkal, kotkodácsolásukkal, beterítik az udvart tollaikkal, ürülékükkel. Amíg a kastélyban laktak, Emília az állatokat többnyire csak távolról nézte, közelről csak akkor, amikor már

csöndesen, megtisztítva, ízletesen elkészítve illatoztak a tányéron. Gizi egy nap két pelyhes, kusza tollú, apró, csillogó szemű naposcsibét hozott neki.
– Nézze csak, alig dugták ki a csőrüket a tojásból, máris kiderül, milyen a természetük, akár az embereknél. Ez – fogta a tenyerébe az egyiket – vidám és ügyes, ez a másik meg ügyefogyott, biztosan azért olyan szomorú.
Emília elkezdte figyelni a háziállatokat, a környezetét. Gizi segítségével hamarosan megtanulta megkülönböztetni a kakast a kappantól, a tyúkot, a jércét, a csirkét, a gácsért, a gyöngytyúkot. Néhány hét után azon kapta magát, hogy örömmel takarítja a tyúkólat, és figyeli, hogyan serdülnek a szárnyasok; hogyan válnak a kis bizalmas, ártatlan csibékből kopasz, ráncos nyakú, mérges szemű, gyűlölködő kiskakasokká. Hogyan csípik, vágják, gyötrik egymást, hogyan kezdenek esetlenül udvarolni a menekülő, félénk jércéknek, vagy hogyan próbálkoznak a bátrabbak az érett, balzaci korban lévő tyúkokkal, akik vagy felháborodottan rikácsolva elzavarják a magabiztos, hetyke kamaszokat, vagy anyáskodó jóindulattal tűrik ügyetlen próbálkozásaikat, hogy aztán az eperfa tövében kuncogva kitárgyalják barátnőikkel, milyen is volt a heves legénykével.

A templomban is szerencsés Gizivel ültek egy padban, pedig a falubeliek gondosan vigyáztak rá, hogy a munkán kívül ne mutatkozzanak nyilvánosan a kitelepítettekkel, nehogy rájuk süssék, hogy a történelem kerekét visszafordítani akaró reakciósokkal, a nép ellenségeivel barátkoznak. A plébános igyekezett Gizit is tapintatosan rábeszélni, kerülje Szentágostonyné és Sárády Eni társaságát, ha nem akar magának kellemetlenséget.
– Nem fél az ÁVH-tól, lányom? – kérdezte figyelmeztetőn a plébános Gizitől.
– Nem, atyám, én csak Istentől félek – felelte szerencsés Gizi. – És maga nem fél Istentől, atyám, hogy ilyeneket tanácsol nekem? – kérdezett vissza.
– Nem, lányom, én már csak az ÁVH-tól félek – felelte a plébános.
Szerencsés Gizi egy nap titkon megsúgta Emíliának, hogy az Úrjézus és a Szűzanya mellett egyre gyakrabban imádkozik Goldstein Samuhoz, aki egyszer megjelent álmában, és fölajánlotta a segítségét. Samu azóta az égből választ ad a kételyeire, és csodákat tesz vele. A múltkoriban például elkerülte őket a jégeső, máskor a csodával határos módon fönnakadt a kútkáván a kecske-gida, és nem zuhant a mélybe, legutóbb pedig

lecsillapította az őrjöngő Veres Istvánt, aki a kötelező beszolgáltatások miatt vasvillával akarta átszúrni a végrehajtókat, szerencsére akkor, amikor nem voltak ott. Goldstein Samu különösen ezzel az utóbbi csodájával kápráztatta el Gizit, mert Isti többször figyelmeztette apját, hiába ÁVH-s tiszt a fia, ha elhurcolják, ne reménykedjen abban, hogy segíteni tud rajta, még az is lehet, hogy őt is az apja után viszik.
Azon a napon Veres István kegyetlenül káromkodott.
– A rohadt anyjukat, egy életen át vártam, hogy földem legyen! Megígérte Károlyi '18-ban, Gömbös '35-ben, még a fránya nyilasok is megígérték. Most végre a kommunisták adtak egy parcellát, és máris elvennék? Mi a jó büdös francot akarnak? Hatvan forintjával akarják bevenni a búzát mázsánként, amikor nekem is kétszáznyolcvan forintba kerül? Arra akarnak kényszeríteni, hogy önként adjam be a földemet a közösbe! Hát nem! Nem megyek a szövetkezetbe, inkább beléjük vágom a vasvillát, aztán fölkötöm magam a padláson.
Amíg Veres István ordított, Gizi behunyt szemmel imádkozott Goldstein Samuhoz, és lássatok csodát, Veres István egyszer csak elhallgatott. Marokra szorította a mellét, tapogatta a bal karját, szaporán kapkodta a levegőt, lerogyott a hokedlire, de elhallgatott. Amikor kihívták hozzá Szentágostony doktort, a Jánost, és elmesélték, mi történt, azt mondta Veres Istvánnak, jobban tenné, ha kicsit fegyelmezné magát, különben arra sem lesz szüksége, hogy fölkösse magát a padláson, mert elintézi ezt helyette a gutaütés vagy a szívroham.

Emília a ház előtt ült egy lócán, mint a parasztasszonyok. Mellette ült a töpörödött Esterházy Szonja is, akivel senki nem akart beszélgetni, mert olyan süket volt, hogy csak azt hallotta meg, amit a fülébe ordítottak. A mókás arcú, orosz származású hercegnő olyan volt, mintha egy mesében véletlenül összekeverték volna a szereplőket, és a jóságos manóval játszatnák a hercegnő szerepét. Szonja néhány házzal odébb lakott, Bódisék udvari szobájában. Néha átjött Emíliához, leült mellé a padra, és ott ücsörögtek, bámészkodtak némán. Ha megkérdezték Emíliától, mit tud órákon át kettesben csinálni a süket hercegnővel, Emília mindig azt felelte: „Senkivel nem tudok olyan jókat hallgatni, mint vele."
Hirtelen kiránduló úttörők fordultak be az utcába, és hangos énekszóval, integetve vonultak el Emíliáék előtt.

„A vörös zászló mindig győzni fog, és minden rohadt reakciós lógni fog! De hol? A vason! A lámpavason, jó magason! Húúúúúúzd meg!" – és nagyot kacagtak a végén.
Emília dermedten hallgatta az éneket, ami mintha nekik szólt volna, a nagyot halló manó-hercegnő viszont, minthogy a dalból egy szót sem értett, csillogó arccal, szeretetteljes mosollyal nézte az önfeledten éneklő gyerekeket.
– Mit énekelnek? – kérdezte szláv akcentussal, tenyerével kagylót formálva a füle köré.
Emília az idős asszony szemébe nézett, majd rövid habozás után a fülébe kiabálta:
– Azt énekik, hogy olyan vidámak, mint a mókusok a fán!
– Hát, ez igazán bájos! – felelte a töpörödött asszony széles mosollyal, és lelkesen integetni kezdett az úttörőknek.

A porcelán Sztálin-szobor

Dávidék ijedtségére a szokásos esti órák helyett délelőtt mozdult el a búvóhelyük bejáratát takaró szerszámos szekrény Egy zseblámpa cilinderes fénye pásztázott körbe a sötétben, aztán bekukucskált egy géppisztoly csöve, majd a zseblámpa fénye, elvakítva őket, egyenként be levilágított az arcukba. Goldstein Dávid akkor már közel három hónapja bujkált nagybátyjával és nagynénjével a műhely mögötti pincezugban. Többnyire ültek a matracukon a sötétben, hogy a petróleumlámpa ne pusztítsa az oxigént, és magukba roskadva beszélgettek. A bujkálásban Dávid számára nem is az állandó rettegés vagy a bezártság volt a legrémesebb, hanem ezek az úgynevezett beszélgetések, amelyek gyakorlatilag abból álltak, hogy Henrik bácsi megállíthatatlanul és összefüggéstelenül beszélt, mintha az életéért beszélne, mint aki csak úgy mer átmenni a sötét erdőn, ha közben hangosan énekel. Anci az évek során Henrik bácsi mellett kifejlesztett magában néhány különleges képességet, például tökéletesen ki tudta kapcsolni a hallását, még úgy is, hogy férje közvetlenül a fülébe duruzsolt, és megtanult nyitott szemmel aludni, úgy, hogy közben valódi érdeklődéssel nézett Henrik bácsi szemébe. Még a szaglását is ki tudta iktatni; egyáltalán nem érezte Henrik bácsi elviselhetetlen szájszagát, ami pedig a pincében, a higiéniai lehetőségek csökkenésével ugyanolyan, mindent elsöprő tobzódásnak indult, mint verbális kényszere a félelem hatására. Bár az is lehet, hogy Anci a képességeit nem maga fejlesztette ki, hanem mindez valamiféle speciális evolúció következménye volt, mint a mászóhalaknál a levegőlégzés; ahogy a labirinthalak számára a monszunos, sekély vizes körülmények között a labirintkopoltyú volt az egyedüli esély a túlélésre, úgy Goldstein Henrikné számára is létfeltételt jelentettek saját képességei a Henrik bácsi melletti fennmaradáshoz. Dávid számára azonban nem adatott meg annyi idő, mint amennyi alatt Anci néni a társas viselkedését, érzékszerveit, sőt agytérfogatát is Henrik bácsihoz adaptálta, így néhány hét után olyan elviselhetetlennek érezte a nagybátyjával való összezártságot, hogy már azt tervezte, kikéredzkedik a pincéből, és föladja magát a Gestapónál, mert akkor legalább gyorsan véget érnének a szenvedései, míg Henrik bácsi apránként kergeti az őrületbe. Esténként, amikor rövid időre kiengedték őket búvóhelyükről, Tóth Janinak könyörgött, adjon valami

olvasnivalót, amivel el tudja terelni a figyelmét. A félhomályban azonban hamar kifáradt a szeme, képtelen volt hosszabb ideig olvasni. És akkor Jani, meglepő ötlettől vezérelve, egy orosz nyelvkönyvet hozott neki.
– Az oroszok már a kertek alatt vannak – mondta –, tanuld meg a nyelvüket, jól jöhet még.

Dávid belevetette magát a nyelvtanulásba. Napi tíz-tizenkét órát bújta a könyvet, hogy addig se kelljen Henrik bácsival beszélgetnie, tanulta a nyelvtant, a szavakat és három hónap után már egészen jól olvasott oroszul.
Ekkor került sor a szóbeli vizsgára, amit egy alacsony tatár katona, a géppisztoly és a zseblámpa tulajdonosa tartott.
– Nyimecki? Fasiszti? – kérdezte a pinceodúba kukucskálva a vizsgáztató.
– Németeket és fasisztákat keres – fordított készségesen Dávid.
– Na, jól is néznénk ki, ha még azok is lennének itt! – mondta Henrik bácsi morgolódva.
A szovjet katona kiparancsolta őket a lyukból, odakinn két másik meggyötört arcú, gimnasztyorkás katona fogadta őket, egyikük a fal mellett álldogáló Keller úrra és Tóth Janira szegezte a fegyverét, míg a másik, mindenre fölkészülve, a nyílásra célzott.
– Daragie tovarisi, druzja! – köszöntötte őket Dávid, amikor kimászott.
A szovjet katonák érdeklődve nézték Dávidot. „Kedves elvtársak, barátaim”? Csak nem politikai szózatot akar intézni hozzájuk?
– Tü gavaris pa ruszki? – kérdezte aztán a tatárképű vigyorogva.
– Da, ja gavarju pa ruszki. Minya zavut Dávid Goldstein – mutatkozott be Dávid illedelmesen, követve a tankönyv megfelelő fejezetét.
Ez tetszett a katonáknak, de úgy tűnt, sietős volt a dolguk, mert csak annyit mondtak, csaszü, és mutatták Henrik bácsinak, adja oda gyorsan az óráját, aztán ők már ott sincsenek.
– Mondd meg nekik, hogy ez még szegény apám órája volt! – győzködte Henrik bácsi Dávidot, mintha a katonák üzleti tárgyalásra érkeztek volna, nem zsákmányolni.
– Etyi csaszü u vasij atyec – mondta Dávid. – Mü ljubjom velikaja krasznaja armija.
– Mit mondtál neki? – kérdezte Henrik bácsi aggódva, mert a katonák úgy kezdtek nevetni, hogy egymás hátát csapkodták.

– Azt mondtam, hogy az óra Henrik bácsi papájáé volt, és hogy mi szeretjük a nagy Vörös Hadsereget – mondta zavartan Dávid.
– Mologyec – mondta az egyik katona –, nu dajtye vasi császü tozse.
– Mit mondott? – kérdezte Henrik bácsi.
– Azt mondta, hogy ha annyira szeretjük őket, akkor adjuk oda mindannyian az óránkat.
Amikor a katonák, begyűjtve az órákat, még mindig nevetgélve elmentek, menet közben megpaskolva Dávid hátát, Goldstein Henrik tovább duzzogott.
– Ilyen mulya vagy, édes fiam? Ennyit nem tudtál elintézni? Ezért taníttattalak pénzt és fáradtságot nem kímélve oroszul?! – De aztán ő is elnevette magát. – Szerettem ezt az órát, a franc vinné el őket, de végül is csak megmentettek bennünket a németektől és a nyilasoktól! Ennyi járt nekik érte!
Dávid a karórákat ugyan nem tudta megmenteni, de a nyelvtudása végül mégis egy virágzó üzlet alapjait vetette meg. Henrik bácsi biztatására tárgyalni kezdtek az átvonuló szovjet katonákkal. A szovjet hadsereg a másfél évtizedes sztálinista tervgazdálkodást megcsúfolva olyan kiváló üzleti és logisztikai érzékről tett tanúbizonyságot, hogy ha Sztálin ezt időben felismeri, és a szovjet nemzetgazdaságot a hadsereg közkatonáira bízza, a világgazdaság vezető hatalmai komoly versenytársat kaptak volna. Dávid megtanulta oroszul az autóalkatrészek nevét, Goldstein Henrik megrendelte a motoralkatrészeket a Berlin felé vonuló katonáktól, és egy-két héten belül a hátországba vonulókkal már meg is érkezett a kívánt áru: Ford kuplung, Opel sebváltó, Volkswagen henger, amit csak a kedves vevő parancsolt. A kereskedelem olyan pompásan működött, hogy fölvirágzott a műhely, Henrik bácsiék újabb telephelyet vásároltak, és néhány hónap után már tucatnyi szerelő dolgozott Goldstein Henrik és Keller Aladár kezei alá. A Goldstein és Keller Autóműhely a város egyik legsikeresebb szervize lett, sorban álltak a kuncsaftok.
Csak Tóth Jani nem maradt a műhelyben. Őt, mint kipróbált illegális kommunistát, a kerületi pártbizottságra hívták politikai munkatársnak. Jani óriási lelkesedéssel vetette bele magát az ország újjáépítésébe: részt vett a romok eltakarításában, és segített megszervezni a kerület ellátását. Ha kellett, maga szállította teherautókon az iskolákba és a kórházakba az élelmiszert, a tanszert, a gyógyszert. Az utcai plakátokról pirospozsgás, fénylő arcú munkások és parasztok mosolyogtak a járókelőkre, Tóth Jani

pedig visszamosolygott rájuk, és jóleső érzés fogta el, amikor a gyárakon és a középületeken fölfedezte az újabb és újabb vörös csillagokat. Lelkesen tapsolt, énekelt a Kommunista Párt megmozdulásain, agitált, igyekezett meggyőzni az embereket, hogy építsenek egy igazságosabb, szebb jövőt, ahol mindenki egyenlő lesz, ahol a nagyhal nem eszi meg a kishalat, és ahol végre nem lesz az ember embernek farkasa. Lengette a vörös zászlót a fényes szellőben, és boldogan énekelte, hogy „holnapra megforgatjuk az egész világot!”.

– Másfél év alatt több mint egy tucat hidat építettünk újjá a Dunán és a Tiszán, működik a vasút, és annyi autó, motor pöfög az utakon, mint a háború előtt! Mi, kommunisták fölépítjük az országot! – büszkélkedett Dávidnak, aki gyakran elkísérte a gyűlésekre.

Tóth Jani akkor már Török Erzsivel élt. Igazi mozgalmi házasság volt az övék, nem csupán szerelmi, hanem elvi-politikai alapokon álló is: kritikusan és önkritikusan szemlélték egymást és önmagukat, ami nem volt egyszerű, hiszen alig találkoztak. Mert míg Jani éjt nappallá téve építette a vas és acél országát, addig Erzsi a Magyar Nők Demokratikus Szövetségében a lányok és asszonyok világnézeti nevelésében tüsténkedett. Praktikus tanácsokkal látta el asszonytársait a háztartási munkát és a gyereknevelést illetően, és közben előadásokat tartott a marxizmus alapjairól, a női egyenjogúságról és a szovjet nők irigylésre méltó helyzetéről. A hétvégeken baráti házaspárokkal és Dáviddal sétálni mentek a Margitszigetre, evezni jártak a Dunára, vagy kirándultak a budai hegyekbe, és munkásmozgalmi dalokat énekeltek, úgy, mint régen, csak most nem kellett a Horthy-rendőrségtől tartaniuk. Jani arra is büszke volt, hogy az újjáépítéshez az ország nem vett igénybe külföldi támogatást.

– Lesz néhány nehéz évünk, lehet, hogy az emberek egy ideig csak a felét fogják keresni a háború előtti jövedelmüknek, alighanem a parasztok is berzenkednek majd kicsit, de függetlenek vagyunk. Nem szabad levágni az aranytojást tojó tyúkot, mert az a jövőnk! – mondta, Rákosi elvtárs hasonlatát idézve.

Jani akkor még nem gondolt arra, hogy az aranytojást tojó tyúk akár éhen is pusztulhat.

Az utcákról könnyebb volt eltakarítani a halottakat, mint a lelkekből. Nem volt olyan család, amelyik ne gyászolt volna valakit, vagy ne várt volna

vissza hozzátartozót a szovjet fogoly- és munkatáborokból vagy a német haláltáborokból. Goldsteinék elhurcolt családtagjai közül senki sem tért vissza. Goldstein Henriket és Dávidot egy életen át furdalta a lelkiismeret, hogy élve maradtak, és nem pusztultak el, mint a többiek. Legalább megjárták volna a poklot, mint Elza, talán akkor is könnyebb lenne, gondolták. Mintha ez valami gyávaság lett volna a részükről. Különösen Goldstein Henriket emésztette a gondolat, hogy Samut és Andort tulajdonképpen az ő jó szándékú igyekezete juttatta hóhérkézre; ha nem küldött volna pénzt a suhanccal, a testvére és az unokaöccse megérhette volna a háború végét. Goldstein Henrik erről sosem beszélt, csak cipelte magával a marcangoló terhet, csupán egyszer zokogta el magát Ancinak, a feleségének, és természetesen Dávid sem merte soha szóba hozni, hogy mit gondol erről. De a kibeszéletlen fájdalmas titok végképp közéjük állt, elszakította őket egymástól, Dávidot pedig a zsidóságtól is.
Goldstein Dávid a sárgásvörös őszi délutánon a hűvösvölgyi Nagyréten kirándult barátaival. A fák már hullatták leveleiket, az utakat belepte a vöröslő avar. Erzsi törökülésben ült egy kockás pokrócon, babát várt, kerek pocakját simogatta, mint egy önelégült buddha, a többiekkel beszélgetett, amíg Dávid és Jani sétálni ment az erdőbe. Dávid séta közben gesztenyéket rugdosott, gyerekkoráról mesélt, arról, hogy tizenkét éves kora óta bizonytalan a zsidóságában. Imádta az apját, de titkon mindig barátjára, Istire szeretett volna hasonlítani, és az emlékezetes kolbászos történettel mintha rituálisan is föláldozta volna az őseitől örökölt vallást. Most, a háború után pedig, szégyen vagy sem, de végképp nem szeretne többé a gyengékhez, a kiszolgáltatottakhoz, a megalázottakhoz tartozni, akik magukat és egymást sem tudták megvédeni.
– Nem kell ezért szégyenkezned – nyugtatta Tóth Jani. – Végső soron érthető. Szerintem a zsidókérdést úgy lehet végérvényesen megoldani, ha a zsidók beolvadnak a magyarságba, és ha ezt az ügyet nem bolygatjuk tovább. Akkor majd szépen elhal magától, mint az állam.
Dávid elgondolkodva bólogatott.
– Vallásos vagy? Nem! – folytatta Jani, azonnal megválaszolva saját kérdését. – Tehát nem vagy zsidó vallású sem! Zsidó az anyanyelved? Nem! Hanem magyar. Nem is tudsz zsidóul, igaz? Zsidó a kultúrád? Nem! Az is magyar. Akkor mitől lennél zsidó? Ötven év múlva nem lesznek se osztályok, se vallások, se nemzetek, minden ember annyit ér majd, amennyi munkát végez – mondta diadalmasan.

Dávid csillogó szemmel hallgatta Janit, és egyetértése jeléül megsimogatta a karját.
– Már csak egyetlen zsidó van rajtad: a neved – folytatta Jani. – Ez a Goldstein, már ne haragudj, nagyon zsidós. Azt meg kellene változtatni.
– Szerintem az orrom is gyanús – mondta Dávid –, és ha letolom a gatyám, akkor ott is fölfedezhet ezt-azt egy szakavatott szemlélő. De ha lehet, az orromat és a micsodámat most hagyjuk békén – mondta nevetve.
Sokáig tanakodtak Janival, milyen nevet válasszon magának. Dávid szíve szerint Rákóczi, Zrínyi, Hunyady vagy valamely más történelmi hős nevét vette volna fel, akik helyébe szívesen képzelte magát gyerekkori olvasmányai során, de erről természetesen szó sem lehetett. Gondolkodott rajta, megtartsa-e a korábbi kezdőbetűt, és legyen Gonda, Gombos, Gáti, Gács, vagy inkább nevének jelentéséhez közelítsen az új vezetéknév. Az Aranykő, mint vezetéknév elég idétlenül hangzott, az Arany pedig olyan lett volna, mintha a költőt utánozná. Az Aranyos viszont olyannak tűnt, mintha egy émelygős jelzőt akasztana magára: „Jó napot kívánok, aranyos vagyok." Dávid az új nevén gondolkodva döbbent rá, milyen ősi, mágikus és költői varázslat a névadás; személyiséget, jellemet, sorsot próbálunk megidézni egy szóval, az ember azonosul a nevével, és a néhány betű egy életre meghatározó lehet. Arra gondolt, hogy ezzel a gesztussal eldobja a múltját, kitagadottságát, korábbi végzetét, mintha a névváltással a jövőjét, az életét akarná megváltani. Eszébe jutott, amit gyerekkorában anyja mesélt, hogy kislány korában torokgyíkban megbetegedett, már halálán volt, amikor ősi rítus szerint szülei új nevet adtak neki, hogy amikor eljön a Halál és keresi Mirjámot, azt mondhassák neki, rossz helyen jársz, Halál, itt nem lakik semmiféle Mirjám, ezt a kislányt Ilusnak hívják. A Halál pedig zavartan odébbállt. Dávid öntudatlanul abban reménykedett, hátha ezúttal is ez történik majd.
Eltartott egy ideig, míg Tóth Jani segítségével meggyőzte magát arról, hogy a névváltoztatással nem tagadja meg őseit, hiszen a Goldstein nevet is csak 1787 után vette fel a család, amikor II. József császár rendeletben kötelezte a birodalomban élő zsidókat, hogy német családnevet vegyenek fel, most kicsit mégis úgy érezte, mintha öncsonkítást hajtana végre. Végül szülőfalujára, Tövispusztára emlékezve a Pusztai név mellett döntött: így lett Goldstein Dávidból Pusztai Dávid. Tóth Jani biztatására Dávid még az egyetemre is beiratkozott. Először tiltakozott ugyan, hogy ő már túlkoros, de végül hagyta magát rábeszélni.

– A tanulás ma már nem úri kiváltság – erősködött Jani. – Munkás- és parasztgyerekek ezrei mennek egyetemre, ők lesznek a jövő értelmisége. Téged is kirekesztett a Horthy-rendszer, most a népi demokrácia befogad – mondta szertartásosan.

Minthogy a Vörös Hadsereg már nem vonult, hanem – ahogy nagyvonalúan az itt töltött fél évszázados megszállást emlegették-, „ideiglenesen állomásozott" a kelet-európai országokban, az autószerelő műhelyben a szovjet alkatrész-utánpótlás lassanként befulladt. Ugyan lopott kerozint vagy akár géppisztolyt is lehetett még évtizedekig vásárolni a szovjet laktanyák környékén, de orosz nyelvtudásra ehhez már nem volt szükség, ahogy a műhely működéséhez sem; a feketekereskedelem konyhanyelvén az emberek sokkal jobban megértették egymást, mint a KGST értekezletein a profi szinkrontolmácsok segítségével. Dávid jó ideje szeretett volna leválni nagybátyjáról, aki, miután feleségén kívül senkije sem maradt, minden energiájával unokaöccse életét próbálta irányítani. Eldöntötte, jelentkezik az egyetemre; a közgazdaság-tudományi egyetemet választotta. Henrik bácsinak ugyan az volt a véleménye, hogy ez teljesen fölösleges, olyan, hogy „gazdaságtudomány" nem létezik; a gazdaság érzék és tehetség kérdése, „tessék csak őrá nézni", és „ki látott már gazdag tudóst?" De tetszett neki, hogy Dávid egyetemre megy; lehetett vele dicsekedni a templomban. Támogatta Dávid tanulmányait, a fiút pedig attól kezdve a zsinagógában fiaként emlegette: „A fiam egyetemista! Ő is Goldstein, csak sajnos magyarosította a nevét! Tudományos kereskedő lesz!" mondta a többi öregnek, akik fontoskodva bólogattak rá.

Egy nap a Tejbüfé előtt Dávid összefutott Veres Istivel. Isti ballonkabátban, leszegett fejjel bicegett, Dávid először nem is volt benne biztos, hogy ő az.
– Nem kerestél! – mondta Isti szemrehányóan, miután megölelték egymást.
– Nem kerestelek, mert hallottam, detektív lettél, és nem tudtam, kereshetlek-e – felelte Dávid. – Te sem kerestél engem – mondta.
– Nem kerestelek, mert mostanában kevesen örülnek, ha politikai rendőrök keresik őket – mondta Isti, és elhúzta a száját.
Beültek egy bánatos hangulatú presszóba a körúton. A bordó tapétával borított hátsó helyiségben olyan sötét volt, hogy nappal is égtek a falikarok,

a teremben csak az egyik asztalnál ült összebújva egy középkorú szerelmespár. Dávid és Isti épp csak rájuk pillantott, aztán a légypiszkos égők sápadt fényében leültek egy sarokasztalhoz, és görcsösen próbálták fölidézni egymásba fonódó múltjukat. Annyi minden történt velük néhány év alatt, hogy nehéz volt visszatalálni ahhoz a ponthoz, amikor még több dolog kötötte őket össze, mint amennyi azóta szétválasztotta. Isti elmesélte házasságát Sárády Enivel, és hogy hogyan hurcolták el Dávid anyját és húgát, aztán hogyan végezték ki a nyilasok az apját és a bátyját, hogyan nyomorították meg őt, és hogyan cipeltette végig Hetésivel és Székellyel Samu és Andor holttestét a falun. Dávid a szemeit törölgetve hallgatta, aztán ő is elmesélte, hogyan mentette meg őket Tóth Jani a Dunába lövéstől, és hogyan bujkáltak Henrik bácsiékkal a Kresz Géza utcai pincében. Megállapodtak, ha Dávid erőt gyűjt, hogy szembesüljön az emlékeivel, elmennek együtt Tövispusztára, meglátogatják Isti szüleit és kisfiát. Elhatározták, ismét barátkoznak, és ha Isti munkája engedi, együtt járnak focimeccsre. A gyakori találkozásból ugyan nem lett semmi, de augusztus 20-án Dávid elkísérte Istit haza.

Szent István napja hagyományosan a legnagyobb családi ünnep volt Vereséknél. Az elsőszülött fiút emberemlékezet óta Istvánnak hívták, Isti születésekor négygenerációnyi István ülte körül az asztalt, mert akkor még élt Veres dédpapa is. Istvánok, Istik, Pisták, Pistik és Pityuk továbbra is ugyanúgy iszogattak bánatosan az őket ünneplők körében a nevük napján, épp csak Szent István napját nem hívták már így; az államalapító királyt a klerikális reakció elleni küzdelemben központi utasításra Szent Istvánról lefokozták I. Istvánra, és ahogy Szentágostonból a népi demokrácia dicsőségére Tövispuszta lett, úgy Szent István napjából „Alkotmány ünnepe”. Mert 1949-ben, trükkös módon, ezen a napon hirdették ki a szocialista alkotmányt, hogy eltereljék a figyelmet a királyról, aki fölvette a kereszténységet.
– Alkotmánynapkor van a névnapod, lehetne a neved Veres Alkotmány – mondta Dávid Istinek nevetve, miközben a konyhában a székeket szorosan egymás mellé húzva szerencsés Gizi legendás tyúklevesét kanalazták.
– Veresnek éppenséggel veres az Alkotmány, az anyjuk úristenét! – nyugtázta Veres István.

– Meséljen inkább falusi pletykákat, édesanyám, mert ha édesapám belekezd a politizálásba, abból csak baj lehet – mondta Isti.
– Még a végén elvisz az ÁVH, mi? Úgyis itt ül az asztalnál.
Isti öccse és húga zavartan heherészett az öreg megjegyzésén, Isti csak a fejét csóválta.
– Nincsenek jó híreink, kisfiam – mondta szerencsés Gizi. – Nehéz az élet. Ezt a tyúkot is a névnapotokra tettem félre.
Sárády Eniék házába be sem mentek. Dr. Sárády Béla kiszabadult a börtönből, megtört öregember lett, a kertből, távolról, a kerítésen át nézte őket kifejezéstelen szemmel, szigorú arccal. Isti nem akart találkozni se velük, se Hetésiékkel, akiknél laktak, az utcán várták meg, míg Eni kihozza Pityut, hogy elvigyék a gyereket a búcsúba.
A búcsút a tövispusztaiak továbbra is ezen a napon tartották, úgy, mint régen. A faluban, az esküvőkön kívül, ez volt az egyetlen esemény az év során, az emberek örültek, hogy befejeződött az aratás, búcsúztak a nyártól. És újabban búcsúztak a terméstől is, aminek nagy részét be kellett szolgáltatni. Isti, tengerkék szemű kisfiát kézen fogva, sántikálva tülekedett Dávid mellett a tömegben. Az emberek zavartan bámulták őket. Ők legalábbis úgy érezték. Isti úgy látta, eltűnt az arcokról a korábbi lelkes szeretet, amikor még Balogh Zsiga zenekarában játszott, és a focicsapat csatára volt, most, amióta tudják, hogy ÁVH-s tiszt lett, illedelmesen köszönnek neki, de tartanak tőle. Dávid pedig, az egyetlen zsidó, aki a háború óta visszatért a faluba, mintha valami bűntudatfélét vélt volna fölfedezni a tövispusztaiak szemében. Néhányan megszorították a kezét, mondtak néhány szomorú, jó szót a családról, sajnálkoztak, de a többség nem tudta, hogyan viselkedjen vele, mint mikor az emberek kerülik a mozgássérültek tekintetét.

Dávid összeszűkült gyomorral járta körül szülőházát, a boltot, kavarogtak benne az emlékek. Amikor az új lakók kijöttek, hogy szemügyre vegyék a ház körül ólálkodó idegent, és hirtelen fölismerték Dávidot, ijedten becsapták előtte az ajtót, attól tartva, hátha vissza akarja követelni a jussát. Dávid évek óta nem járt Tövispusztán búcsúban, és most elképedve látta, hogy a körhinta mellett, a céllövölde és a törökmézárus düledező bódéi között, szépen földíszített dobogón, mint egy oltáron, ott pompázik a nemzeti színekkel átkötött új kenyér, fölötte pedig a vörös csillagos,

kalapácsos, búzakalászos új címer, hirdetve a munkások és a parasztok hatalmát. Dávid az új címert mindenhol látta, de itt a faluban, a búcsúban szokatlan látvány volt.
A parasztok valahogy nem élvezték a hatalmukat. Talán azért sem, mert éppen három napja járt a faluban az ellenőr, egy tanító, és az ellenőr ellenőre, egy tanácsi alkalmazott, hogy felügyeljék a begyűjtést. Nem voltak rosszindulatúak, mondták az emberek, nem úgy, mint tavaly, amikor néhány háznál a padlást is lesöpörték, a vermeket is föltúrták, nem rejtettek-e el a parasztok némi termést. Olyan szigorú szabályok szerint kellett a terményeket beszolgáltatni, hogy a családoknál alig maradt egy kevéske élelem, s a malacnak is épp csak annyi kukorica, hogy legközelebb is legyen mit beszolgáltatni.

A Szerb utcai épület, mely korábban kolostorként, majd börtönként szolgált, nem volt igazán alkalmas az egyetemi oktatásra. Nagy előadóterem nem is volt az épületben, ezért a Közgazdasági Egyetem évfolyam-előadásait a szomszédos Jogi Kar termeiben tartották. A háromszáz fős évfolyam-előadások jó alkalmat teremtettek az ismerkedésre, de Dávid nehezen barátkozott társaival, akik között egyaránt voltak érettségi nélküli paraszt- és munkásfiatalok és értelmiségi szülők művelt gyerekei. Volt több, családos ember is, akinek házastársa továbbra is gyárban vagy a mezőgazdaságban dolgozott. Dávid úgy érezte, mindhárom csoportból kilóg, leginkább még Bartos Lacival, egy bohém, kedves fiúval értették meg egymást, aki titokban verseket írt, és álnéven publikált irodalmi lapokban. Bartos híres nőcsábász hírében állt, és Dávid eleinte úgy hitte, maga a hír hőse lehet a hírforrás. De később, kicsit irigykedve, megbizonyosodott róla, hogy igazak a Laciról szóló történetek. Figyelni kezdte a stílusát, hátha eltanulhat valamit, és rájött, hogy a barátja tulajdonképpen nem is udvarol a lányoknak: egyszerűen tudomásul veszi, hogy rajonganak érte. Választékosan öltözve, lágy, szinte nőiesen ringó lépteivel csak végigmegy az egyetem folyosóján, és a lányok, mint a mágnesre a gombostűk, minden oldalról tapadnak rá. Neki már csak annyi a dolga, hogy kiválogassa, kit vigyen a belvárosi lakásukba a hangulatos, belső kertre néző kis cselédszobába.
– Nem kell tolakodni – mondta a lányoknak Bartos Laci szemtelenül –, mindenkire sor kerül!

Dávidnak soha nem volt komoly kapcsolata, nem szerzett gyakorlatot az udvarlásban. Úgy tűnt, mintha félt volna a lányoktól, pedig nem is a lányoktól félt, még csak nem is a komoly kapcsolattól, arra régóta vágyott, hanem a szakítástól. Mi lesz, ha egyszer megun egy lányt, hogyan mondja ezt meg neki, hogy ne okozzon fájdalmat? Goldstein Samu és Ilus olyan szigorú morális tisztességre nevelte a gyerekeit, hogy az később szinte megbénította Dávid párkapcsolatait. Épp csak abba a korba került, hogy járni kezdett volna a lányokkal, amikor édesanyja azt mondta neki: „Kisfiam, ha udvarolni fogsz egy kislánynak, minden pillanatban az lebegjen a szemed előtt, te vajon örülnél-e neki, ha egy fiú a te húgoddal így viselkedne." Már annakidején Manci néni tánciskolájában is, miközben Dávid a lányokhoz simult, és a nadrágján keresztül megérezhették ágaskodó érdeklődését, vagy ha félrecsúszott a keze, és mintegy véletlenül hozzáért a mellükhöz, azon járt az esze, hogy ő vajon mit szólna, ha más tenné ezt az ő húgával? Hogy a lányok mit szóltak hozzá, arra már figyelni sem tudott. Elza akkor még csak tízéves volt, és Dávid az egész gondolatmenetet mélységesen perverznek érezte. Észre sem vette, hogy zavart távolságtartása, bánatos fekete szemei kimondottan vonzzák a lányokat, akik próbálkoztak vele egy ideig, szemeztek vele, biztatták, de amikor látták, hogy Dávid reménytelen eset, lemondtak róla. Hiába próbált bátorságot önteni belé Bartos Laci is:

– Ne marháskodj, Pusztai, imádnak a lányok, és fantasztikus a módszered, ahogy dögnek tetteted magad, és megvárod, míg gyanútlanul rád szállnak. Innen már csak egy mozdulat, hogy elkapd őket!

Dávid, aki már Veres Isti mellett megszokta a másodhegedűs szerepet, most Bartos Laci kísérője lett. Lényegében neki köszönhette Deutsch Ankát. Laci először magának szemelte ki a kreol bőrű, hullámos fekete hajú, csinos lányt, de amikor észrevette, hogy Ankát jobban izgatja szemérmesen visszahúzódó barátja, addig ügyeskedett, míg összehozta őket.

– Látod, öregem, milyen jól működik a módszered? – dicsérte Dávidot, miközben eltöltötte a büszkeség: nem mindenki képes ilyen önzetlen nagyvonalúságra.

Anka apja jó nevű mérnök volt, a Rózsadombon laktak egy régi villában. A háború előtt az egész ház az övék volt, de mire visszajöttek a munkaszolgálatból, deportálásból és bujkálásból, már beköltöztettek két

másik családot a villába. Deutschéknak a kert hátsó részéből nyíló egykori cselédlakás maradt. „Reménykedjünk, hogy erre már senki nem vet szemet”, mondta Deutsch Ferenc higgadtan.
– Tulajdonképpen szerencsések vagyunk, hogy legalább ennyi megmaradt – mondta a mérnök vacsora közben Dávidnak és Ankának, miközben a lecsót merte a tányérokba. – Kicsit csípős, nem baj?
Deutsch Ferenc meggyőződése volt, hogy minden baj ellenére ő a szerencse fia, és régóta semmi más nem érdekelte, csak hogy a családját és őt végre békén hagyják.
– Szerencsém volt a Don-kanyarban is – mesélte. – A munkaszolgálatos századunkat azzal a paranccsal küldték oda, hogy senki ne térjen haza élve közülünk, és meg kell hagyni, ennek érdekében becsületesen meg is tettek mindent. Aknaszedés volt a dolgunk. Meg akartam szökni, át akartam úszni a Dont, de olyan szerencsés voltam, hogy aknára léptem – mondta vidám arccal.
– Hát, ez igazán nagy szerencse! – mondta Dávid elképedve.
– Az bizony – felelte Deutsch. – Mert, ha sikerül átúsznom a folyót, akkor az oroszok lőnek le. Ha ott maradok a munkaszázadban, akkor elpusztulok. De így kórházba kerültem. Ráadásul a lábamat se vágták le, mert nem engedtem. És igazam lett, így is élve maradtam. Na, ilyen szerencsém volt!

Dávid nézte Anka apját, ahogy jóízűen törölgeti kenyérbéllel a lecsó szaftját. Deutsch Ferencet okos embernek tartotta, így nem tudta eldönteni, ironizál, vagy valóban ilyen bizakodón látja a világot. Eszébe jutott az apja, aki ugyanilyen bizakodó volt, egészen addig, amíg a németek és a nyilasok a gödörbe nem lőtték. Azt mondják, gondolta, az optimistát a pesszimistától csak az információ hiánya különbözteti meg. De Goldstein Samura és Deutsch Ferencre még ez sem állt. Ők pontosan tudták, mi vár rájuk, ha nem is akarták elhinni, csak őket nem a félelem hajtotta, hanem a makacs szelídség. Amit, igaz, bizonyos helyzetekben alig lehet megkülönböztetni az együgyűségtől.

Rózsi, Anka édesanyja a cserépkályha mellett üldögélt, ölében a tányérjával. Deutschné lényegében még fiatal asszony volt, negyvenöt éves lehetett, de nem szívesen mozdult el a kályha mellől még nyáron se, bottal

járt, mert, mint Dávid Ankától megtudta, Auschwitzban Mengele doktor orvosi kísérleteket végzett rajta.
– Maga, fiam, miért lett Pusztai? – kérdezte Deutsch.
Dávid nem felelt, csak elgondolkodva nézett maga elé: azok után, amiken Anka szülei átmentek, hogyan tudná ezt megmagyarázni?
– Értem én, persze – mondta a mérnök. – Hátha így megússza a következő transzportot, igaz? Higgye el, fiam, hiába próbálja elfelejteni, hogy zsidó, mindig lesz valaki, aki emlékezteti rá. Én azt hittem, hogy Auschwitz után már nem lehet az embereket mindenféle aljassággal megetetni, mert mindenki érti, mi mozgatja a gyűlöletet, és hova vezet. De, úgy tűnik, nem. Biztos olvasta, hogy Kunmadarason és Miskolcon megint pogrom volt. De végül is szerencsések vagyunk, mert ma már ezt nem hagyják – fűzte hozzá elégedetten.

Mint kiderült, mégsem volt szerencsés fordulat, hogy Henrik bácsiék műhelye olyan népszerű lett, mert így beleesett azoknak az üzemeknek a sorába, amelyekre szemet vetett az állam. Miután néhány éven belül az öreg másodszor veszítette el a műhelyt, élete értelmét, és az után, ami Elzáékkal történt, Goldstein Henrik végleg megszakította a kapcsolatot a külvilággal. Szélütést kapott; nem hallott, nem beszélt, nem mozgott, csak ült a nagy, kopott fülesfotelben, és maga alá csinált. A maga részéről ez volt a véleménye az imperialisták és a belső reakció áskálódásairól, a fokozódó nemzetközi helyzetről és a proletárdiktatúra sikereiről. Az egyetemről és a tudományos életből kezdtek eltűnni a legkitűnőbb tanárok. Volt, akit elbocsátottak, mások külföldre szöktek. A tantermek falaira fölkerült Sztálin elvtárs és legjobb magyar tanítványa, Rákosi elvtárs szentképe, a tankönyveket és tanórákat pedig beragyogta az új vallás rítusa. Dávidék a könyvvitel előadást hallgatták, Varró tanár úr éppen Sztálin elvtársnak a könyvvitel terén elért forradalmi felfedezéseit kezdte ismertetni, de alig mondta ki a generalisszimusz nevét, néhány túlbuzgó egyetemista máris talpra ugrott, és vastapssal kísért „él-jen-Sztá-lin, él-jen-Sztá-lin” skandálásba kezdett. A többiek ijedten követték őket, majd rövid tétovázás után a tanár úr is csatlakozott, és a terem hosszasan, lelkesen ünnepelte a tudomány és a kultúra minden területéhez egyaránt értő bölcs vezért.
A többség kötelező és Tóth Jani őszinte lelkesedése valószínűleg Dávidra is átragadt volna, ha Elzáék letartóztatása és Henrik bácsi műhelyének

államosítása nem vet árnyékot a lelkesedésére. Nehezen tudta feldolgozni, ami a családjával történt, de megrögzött szabálykövetőként kényelmesebb volt számára elfogadni a megváltoztathatatlannak tűnő helyzetet, mint megkérdőjelezni. Egyetemi társaival továbbra is rendszeresen jártak hétvégi rohammunkára Dunapentelére, építették Sztálinvárost, a szocialista ipar jövendő büszkeségét, de a nagygyűléseken már nem voltak annyira lelkesek An-kával, és kényszeredett arccal vitték a bölcs vezetők képmásait, éltették Sztálint-Rákosit, integettek a tribün előtt a május elsejei felvonuláson.

Néhány hónappal később a Dolgozó Ifjúsági Szövetség egyik gyűlésén, miután a DISZ-titkár szokásos módon fölolvasta a Szabad Nép vezércikkét, amely ezúttal a szocialista mezőgazdaság diadalát elemezve beszámolt arról, hogy néhány év alatt tízszeresére nőtt a termelőszövetkezetek és hússzorosára a tagság száma, Dávid félénken megjegyezte, hogy ő járt a szülőfalujában, Tövispusztán, és úgy gondolja, talán lehetne ezt okosabban is csinálni, mert a parasztok többsége nagyon elkeseredett. Döbbent csend fogadta a szavait, de aztán, Dávid merészségén fölbátorodva, néhány parasztfiatal is megerősítette, hogy bizony az ő falujukban sem repesnek az örömtől az emberek. A DISZ-titkár zavarba jött. Nem volt felkészülve erre a fordulatra, és még jobban elsápadt, amikor Bartos Laci is megszólalt:
– Most már csak a nagybirtokokat kellene visszaállítani, mert azok legalább működtek – jegyezte meg.
Erre már valóban megfagyott a levegő. Laci azonnal rájött, hogy nagybaj lehet a szellemesnek szánt bemondásából. Próbálta szépíteni, hogy ő tulajdonképpen arra gondolt, a téeszekből és az állami gazdaságokból valamiféle szocialista típusú nagybirtokot kellene létrehozni, ha ez a kifejezés, belátja, így pontatlan is. De már késő volt. Néhány elvakult hallgató a DISZ-titkár segítségére sietett, és Lacit reakciós kulákbérencnek titulálta. Dávid és néhány társa fegyelmit kapott, Lacit pedig kicsapták az egyetemről.
Így történt, hogy amikor 1953. március 5-én Joszif Viszarionovics Dzsugasvili, azaz a szeretett bölcs vezér, Sztálin elvtárs visszaadta lelkét a Teremtőnek, ha egyáltalán tőle kapta, és nem az ördögtől, ahogy Bartos Laci állította, Dávid már nem tudott olyan tiszta szívből sírni, mint a munkások az üzemcsarnokokban, a parasztok a földeken, a mérnökök a tervezőasztal mellett. A filmhíradóban legalábbis így lehetett látni.

Rajk László újratemetése után, ‘56 októberében fölgyorsultak az események. Október 23-án Dávid és Anka a kiskörúton sétált Petivel, a kisfiúkkal, amikor meghallották a tömeg zaját. Dávidnak az évek során kialakult beidegződéssel először görcsbe rándult a gyomra, és aggódva körülnézett, nem jönnek-e a rendőrök. De addigra már odaért a hömpölygő tömeg, vidáman integettek a járdaszélen bámészkodó járókelőknek, mint a május elsejei felvonuláson, mások egymásba karolva lelkesen kiabálták: „Munkás-paraszt gyerekek, együtt megyünk veletek!” Csupa fiatal arc, néhányan gyereket vittek a nyakukban. Anka fölfedezett néhány ismerőst, volt egyetemi társakat, fiatalabb tanárokat, akik boldogan intettek nekik, jöjjenek ők is. Ahogy beálltak a vonulók közé, valaki kiabálni kezdte, hogy „Ruszkik haza! Ruszkik haza!” és a tömeg azonnal átvette. A Nyugati pályaudvarnál délelőtti műszakból hazaigyekvő munkások csatlakoztak a vonulókhoz.

– Ott a Jani! – mutatott az út szélén bámészkodók felé Anka. Dávid kiszaladt a sorból, és berángatta magukhoz Tóth Janit is.

– Mi lesz ebből? – kérdezte Jani, és az arcán egyszerre volt lelkesedés és félelem.

Őszi délutáni napfényben fürdött a város, ahogy átvonultak a Margit hídon. Szemközt velük ragyogtak a budai hegyek. A Bem téren már akkora volt a tömeg, hogy csak egymás feje búbját látták. Dávid és Anka a kis Petivel a tér szélén állt, nehogy eltapossa őket a sokadalom. Veres Péter beszél, mondta valaki, de nem sokat hallottak belőle. Aztán a többiekkel visszasodródtak Pestre, a Parlament elé, ahol az emberek belepték a hatalmas teret.

– Legalább kétszázezren vagyunk – mondta valaki jókedvűen.

Már alkonyodott. Szájról szájra járt a hír, hogy a Városligetben ledöntötték a Sztálin-szobrot, lángvágóval földarabolták, és a fejét teherautóval a Blaha Lujza térre húzták.

– Lefejezték Sztálint! – kommentálta valaki.

– Korábban kellett volna! Az igazit – kurjantott egy fiú.

A körülötte állók nevetve megtapsolták.
– Nagy Imrét a kormányba, Rákosit a Dunába! – kiabálták az emberek.

Dávidék meg akarták hallgatni Nagy Imre beszédét, de a beszéd egyre késett, Peti pedig egyre nyűgösebb lett, így a Dávid vállán alvó gyerekkel hazasétáltak a Kresz Géza utcába, és csak másnap reggel hallották, amikor Tóth Jani telefonon hívta őket, hogy este a felkelők tűzharcban elfoglalták a Rádió épületét. Dávid és Anka fülükkel közrefogták a telefonkagylót, hogy mindketten hallják Jani beszámolóját.
– Ez már forradalom! – mondta Anka. – Ebből már nincs visszaút, csak előre.
– Ez nem forradalom, hanem ellenforradalom – felelte Tóth Jani elkeseredetten a telefonba.
– Érthető az emberek indulata, elegük volt a hazugságokból és megaláztatásokból. És még az ÁVH-sok lőnek a tömegbe?! Ennek a hatalomnak pusztulnia kell! – kiabálta Anka a telefonba.
– Én nem szeretnék se a lövöldöző felkelők, se az őket gyilkolók oldalára állni! – mondta Jani higgadtan.
– Pedig, Jani, aki most nem a forradalom oldalán áll, az a gyilkosokat támogatja! – felelte Anka indulatosan.
– Sosem álltam a gyilkosok oldalán! – mondta Jani fojtott hangon. – ‘44-ben sem, és később sem. Én mindig a szocializmus oldalán álltam, mert abban hiszek. Higgyétek el, öldöklésből csak öldöklő hatalom születhet!
– Öldöklő hatalomból pedig csak öldöklő forradalom! – vágta rá Anka keményen.
Az események mintha a szóváltásukat akarták volna igazolni. Másnap az államvédelmi katonák a Kossuth téri háztetőkről gépfegyvertüzet nyitottak a Parlament előtt tüntető fegyvertelen tömegre. Halottak és sebesültek százai hevertek a téren. Elszabadult a harc. Anka szülei könyörögtek, jöjjenek velük a pincébe, vagy legalább maradjanak Dávidéknál, de Ankát úgy vonzották az események, mintha attól félt volna, hogy egy megismételhetetlen koncertről marad le. – Az ember nem mindennap lehet része a történelemnek – mondta izgatottan. Petit otthon hagyták a nagyszülőknél, ők meg rótták az utcákat. A távolból fegyverropogás hallatszott. Fiatal fegyveres civilekkel megrakott teherautók húztak el mellettük, a sofőrfülkék tetején lyukas közepű nemzetiszínű zászló

lobogott. Hosszú sorok várakoztak a pékség előtt. A Széna tér felé mentek, mert Bartos Laci üzent nekik, csatlakozott a felkelőkhöz, jöjjenek ők is. A tér környékén szüneteltek a harcok, egy kiégett szovjet tank a falnak csapódva állt, összeégett, halott fiatal katona lógott ki a lövegtoronyból. Anka elfordította a fejét.
Laci, dobtáras géppisztollyal a vállán, karján nemzetiszínű karszalaggal várta őket.
– Egy srác félórája dobott benzines palackot erre a tankra, a többiek elmenekültek – mondta Laci felhevülten. – Akartok fegyvert? Most kaptunk egy újabb szállítmányt.
– Nem lehetne inkább fegyver nélkül segíteni? – kérdezte Anka zavartan. – Kezelni sem tudom, és nem hiszem, hogy bárkibe bele tudnék lőni.
Dávid megkönnyebbülve helyeselt.
– Neked most a gyerek mellett a helyed! – mondta Ankának.
– Segíthetnétek a sebesültek szállításában – kapacitálta őket Laci. – A budapesti pártházban az ÁVH-sok hazafiakat tartanak fogva, és a tér alatti kazamatákban százak raboskodnak. Holnap megtámadjuk a pártházat.

– Nem vagytok normálisak! Petinek szüksége van a szüleire – sírt hisztérikusan Deutsch Rózsi, amikor megtudta, mire készül Anka és Dávid. – Nem volt elég, ami eddig történt velünk?
– Nélkületek nem tartják meg a forradalmat? – kérdezte Deutsch Ferenc gúnyosan. – Lesznek ott elegen! Maradjatok ti csak szépen itthon, a feneketeken!
– Én ‘44-et is a pincében bujkáltam végig – mondta Dávid. – Ott kuksoltam, mások meg közben embereket mentettek. Azóta is szégyellem. Nem tudnám elviselni, hogy ismét mások rendezzék el a sorsomat!
– Dávidnak igaza van. Én pedig vele megyek – zárta le a vitát Anka. – Vigyázni fogunk magunkra, megígérjük.

A Köztársaság tér felé közeledve, Dávidék hallották a kiabálást: „Az ÁVH-sok ölik az embereket!” Megszaporázták a lépteiket, de a téren csak szórványos lövöldözés volt. Bartos Laci a színház épülete felől támadó felkelőkhöz, a Corvin köziekhez csatlakozott, Dávid és Anka is ott bújt el a fák között, várva, hogy megérkezzenek az egészségügyisek, akikhez majd

odacsapódnak. A színház tetejéről megszólalt a géppuska. Az emberek megindultak a pártház felé, de az első rohamot a védők visszaverték. Dávid és Anka végig Lacit figyelte aggódva, ha egy pillanatra eltűnt a szemük elől, megmerevedtek, és ha végre föltűnt a távolban, megszorították egymás kezét. A Kenyérmező utcából a Baross téri csoportnak sikerült kézigránátokkal rést ütniük az épület egyik ablakánál, a színház mellől pedig egy Kossuth-címeres T-34-es vette tűz alá az épületet. A tank ugyan csak tízpercenként lőtt egyet, de így is megrongálta a pártház szinte valamennyi emeletét. Szállt a füst és a por. Fél kettő körül hatalmas dübörgéssel újabb tankok érkeztek a Légszesz utca felől, és a parancsnoki harckocsiból, magasra emelt csővel riasztólövést adtak le. A szabadságharcosok menekülőre fogták, és hamarosan kiürült a tér. A parancsnoki tank ekkor megkerülte a színházat, és megállt a tér közepén, a pártházzal szemben. A felkelők kezdtek visszaszivárogni a térre, és feszülten várták, mi történik. A harckocsi tanácstalanul forgolódott, mint aki nem tudja, hol van, mi a célpont, majd besorolt a színház mellől a pártházra tüzelő T-34-es mellé, a többi tank pedig követte. A felkelők üdvrivalgásban törtek ki. Erre a parancsnoki tank, mintha most jött volna rá, hogy eltévedt, újra elindult, de csak az egyik harckocsi követte. A két távozó tank egy éles lövéssel utat törve magának elhagyta a teret, az ott maradt többi harckocsi pedig szétlőtte a pártházat. Jó félóra múlva elhallgattak a fegyverek, és a pártház kapujában egy ablakkeretroncsból és egy abroszból sebtében összetákolt fehér zászlóval megjelent három fegyvertelen férfi. Néhányan kiabálni kezdtek: – Ne lőjetek, megadják magukat! – De alig mentek néhány métert, amikor egy fa mögül előlépett egy kalapos, tuskólábú felkelő, és lőni kezdte őket. Többen csatlakoztak hozzá, míg a három parlamenter össze nem esett. Dávid és Anka a távolból döbbenten nézte az eseményeket, aztán, amikor a téren alábbhagyott a lövöldözés, és a felkelők „Hurrá” kiáltásokkal megrohamozták a pártház romos épületét, az egészségügyisekkel és mentősökkel ők is elindultak összeszedni a sebesülteket. A sérülteket a mentőautókhoz hurcolták, és a közeli kórházakba vitték. Ahogy Dávidék a sebesültek begyűjtése közben az épülethez értek, látták, hogy bent közben elszabadultak az indulatok, a felbőszült felkelők azonnal megkezdték a leszámolást. A védőket agyba-főbe verték, az ÁVH-sokat pedig azonnal agyonlőtték, többet a kék parolis sorkatonák közül is. A második emeletről egy nő zuhant ki az ablakon a betonra. A többi felkelő igyekezett megfékezni a lincselőket. – Ne

bántsátok a nőket, nem vagyunk mi állatok! – kiáltotta valaki. Anka látta, amint Bartos Laci a saját kabátját dobja rá az egyik sebesült védőre, és úgy menekíti ki az épületből, ahol eluralkodott a lincshangulat. Két másik felkelő a ruhájánál fogva rángatott a kapun át a térre két betört fejű védőt. Dávid dermedten nézte őket: az egyik vérző fejű emberben Veres Istit ismerte föl. Utána akart eredni, hogy segítsen neki, még látta, amint a téren az emberek ismét nekiesnek Istinek, de aztán eltűnt a tömegben. Többen megpróbálták a nem ÁVH-s védőket kimenteni az őrjöngők kezei közül. Egy mentős a testével védte az egyik sebesültet, és rákiáltott Dávidra, segítsen ő is a mentőhöz cipelni. Anka is odaugrott, és ahogy a sebesülttel kiléptek az épületből, látták, hogy egy véresre vert ember lóg lábánál felakasztva az egyik fáról, többen körülállják, rugdossák a fejét, köpködik. Villogtak a vakuk, dolgoztak a hazai és külföldi fotóriporterek, filmoperatőrök. Próbálták lencsevégre kapni, ahogy az egyik súlyosan sebesült parlamentert kezénél, lábánál lefogják, rugdossák, szidalmazzák. – Le az ÁVH-val! – kiabálták többen, a szereplés lehetőségétől is megittasulva. – Vegyük ki a szívét! – üvöltötte valaki. – Vegyük ki a szívét! – üvöltötték mások is. Egy fiatal nő kezébe hosszú kést adtak, a lány szeme villant a gyűlölettől, és egy erőteljes mozdulattal beledöfte a kést a vonagló férfi bordái közé. Ahogy kirántotta, a kifröccsenő vér összespriccelte a ballonkabátját. Két férfi megragadta a testet, és véres kézzel feszegetni kezdte a sebet, hogy kitépje a halott szívét, és fölmutassa a tömegnek. A nő zavart arccal eldobta a kést, elfordult, Dávid és Anka pedig öklendezve, a rettegéstől eltorzult arccal igyekezett minél távolabb kerülni a tértől.

A szerelvény a határ felé robogott a hátizsákos, bőröndös, menekülő emberekkel. „El innen, el innen!” zakatolt Dávid és Anka agyában. Álltak egymást átölelve a vonatablakban, Dávid karján Petivel, és sírva nézték a tájat. A Köztársaság téri harcok óta szinte először jártak az utcán, napokig magukba roskadva ültek Goldsteinék Kresz Géza utcai lakásában. Tóth Jani és Erzsi, amint meghallották elgyötört hangjukat a telefonban, azonnal fölszaladtak hozzájuk, és próbálták vigasztalni őket. Anka Jani vállán zokogta ki magát. – Miért kellett bemocskolni a forradalmat? – kérdezte sírva. – Mi közük ezeknek az elvakult gyilkosoknak a szabadsághoz? Ez a mi forradalmunk volt! – Amikor néhány nappal később, hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak, a sötét égről úgy verődtek vissza az

ágyúlövések villámló fényei, hogy Dávidék először azt hitték, vihar van. Az utcán a szabadságharcosok folytatták az elkeseredett küzdelmet a megszálló csapatok ellen, de addigra ők már eldöntötték, elhagyják az országot. A szovjetek nyilván visszaállítják a forradalom előtti állapotot, mondták, ők pedig nem tudnának már egy olyan világban élni, mint amilyen az elmúlt évtized volt. Hívták Janiékat és Lacit is, menjenek ők is. De Laci azt felelte, neki itt még dolga van, Jani pedig azt mondta: – Menjetek csak, nektek talán ott kinn jobb lesz, de mi Erzsivel maradunk, mert muszáj ezt az országot is valakinek időről időre újra fölépíteni. – Az utolsó kilométereket Dávidék a menekülők egy csoportjával már gyalog tették meg az osztrák határig. Cipelték a bőröndöket, támogatták az öregeket, nyakukban vagy a karjukban vitték az apróbb gyerekeket. Kis csoportokban, erdős dombokon keresztül vezették őket egy erdőirtásos területig. – Ez már a senki földje – mondta az egyik vezető, egy viharkabátos, kalapos parasztember. – A senki földje! – ismételték a többiek is, szájról szájra adva a hírt. És a menekülők föllélegezve nézték a kopár földsávot, amely egy évtizede elválasztotta egymástól az egymásra acsarkodó két Európát.

A divatlap

Amikor a Pártházba benyomuló felkelők nekiestek Veres Istinek, az első ütést hátulról, egy géppisztoly tusával kapta. Beszakadt a füle, azonnal elöntötte a vér, és kábultan a földre zuhant. Egy nő belerúgott az ágyékába. Isti fájdalmasan felüvöltött, könnybe lábadt a szeme, és régi emlékképek tódultak az agyába: újra átélte, ahogy Hetési és Székely megnyomorították. Miközben szidalmazták és ütötték, összegörnyedve feküdt a földön, két kezét maga elé tartva igyekezett legalább a fejét védeni a rúgásoktól, göcsörtös ujjai között gyűlölködő arcok villantak fel, elkészült rá, hogy agyonverik. De meglepő módon nem az életének legfontosabb pillanatai peregtek le a szeme előtt, ahogy erről korábban hallott, hanem az ÁVH-s kínzások. Isti ugyan nem vett részt a vallatásokban, erre a feladatra külön verőcsoportot alkalmaztak a politikai rendőrségnél, csupán néhány lelkes kollégája segítette önként a verőlegények fárasztó munkáját, a többségnek legfeljebb alkalmanként járt el a keze, ha már nagyon elragadta őket a tehetetlen indulat. De Isti is gyakran hallotta az üvöltéseket az ajtón át, járt a cellákban, tudott a módszerekről, látta a kínzások eredményét és a megalázott, megkínzott embereket. Eleinte elhitte, hogy valamennyi előállított bűnös, a nép ellensége, de amikor már régi, kipróbált kommunistákat hoztak sorban az Andrássy útra, majd kémkedés vádjával letartóztatták közvetlen főnökét, az elvakultan hithű Vári László őrnagyot is, Isti elbizonytalanodott: ha ezek mind ellenségek, akkor ki nem az? A Vári-ügyben Veres Istit is kötelezték, tegyen vallomást. Először úgy gondolta, karakán lesz, és ragaszkodik az igazsághoz, de a szembesítéskor korábbi főnöke kínzástól elgyötört arca meggyőzte, hogy ne töprengjen tovább, írja alá az előre elkészített vallomást, amelyben tanúsítja, hogy Vári az amerikaiaknak kémkedett. Az elmúlt évek során annyi aljasságot, szörnyűséget látott maga körül, annyi mindent igyekezett elfojtani magában, hogy úgy érezte, így kell vezekelnie mindazért, amiben részt vett: teljes joggal verik agyon.

Aztán hallotta, amint valaki azt kiabálja: – Hagyjátok, majd mi elintézzük a rohadékot! – Egy barázdált arcú, bajuszos férfi volt, villamoskalauz ruhában. Fölrángatta Istit a földről, és cibálta kifelé a megvadult emberek gyűrűjéből, miközben egy diák külsejű srác egy másik véres arcú védőt

húzott maga után, és mindkettőjüket tuszkolták kifelé a kapun. Kint az utcán néhány felkelő ismét rájuk támadt, de a kalauz és a diák elébük állt, és hangos vitában meggyőzte a feldühödött embereket, csak bízzák rájuk, majd ők a sarkon elintézik a két mocskos kommunistát. A tér szélén azonban Istiéket egy mentőhöz kísérték, ahol a barázdált arcú átadta őket a mentősöknek, aztán keményen belenézett Isti szemébe, és csak annyit mondott: – Mondjátok meg a gyilkos haverjaitoknak, hogy a forradalmárok nem olyan állatok, mint ti vagytok! – Választ sem várva sarkon fordultak, és elindultak vissza a pártház felé.

A Péterffy Sándor utcai kórház folyosóján a sebesült támadók és védők együtt várakoztak. A fal mellett állva vagy a földön ülve, sebeiket tapogatva méricskélték az újonnan érkezőket, hogy vajon melyik oldalhoz tartoznak. Isti azonnal a WC-be rohant, széttépte és lehúzta az ÁVH-s igazolványát. Háromszor is öblített, egyre indulatosabban rángatva a WC-láncot, mintha a múltját akarná eltüntetni a porcelán vízaknában. Aggódva nézte, megsemmisült-e a kompromittáló okmány: ha megtalálják nála, az életébe kerülhet. Szerencséjére sosem kellett egyenruhát viselnie, így már semmi nem utalt arra, hogy az Államvédelmi Hatóság tisztje. Csak azon drukkolt, ne jöjjön ismerős, aki fölismerhetné. Megbeszélte a másik férfival, egy pártfőiskolai tanárral, aki az ostrom idején a pártház épületében rekedt, hogyha kérdezik, ő majd igazolja, Isti is tanár. Letelepedtek a várakozó sebesültek közé, sebükre szorítva a kötszert, amit még a mentőben kaptak. Az orvosok a súlyos sérülteket látták el először, a mentősök és segítőik rohamléptekkel vitték az eszméletlen vagy nyöszörgő embereket a műtő felé, „francia fotóriporter”, mondták az egyikre. Aztán kisebb csődület támadt a nővérek között, a kórház egyik orvosának holttestét hozták letakarva, a téren mentés közben érte halálos lövés. Órákig várakoztak türelemmel, míg sorra kerültek.

Veres Isti a kórházból egyenesen a pályaudvarra ment.
Fehér turbánnal a fején érkezett Tövispusztára. A vér helyenként már átütött a kötésen, és a szomszédok megrettent arccal nézték, ahogy konokul leszegett fejjel, fogai között jobbra-balra köszöngetve, elszántan biceg a szülői ház felé.

– Jézusom, kisfiam – mondta szerencsés Gizi, amikor a fia belépett a konyhába. – Mit csináltak veled? Már itt is kerestek Hetési és Székely fiai!
– Azt mondták, agyonvernek, ha megtalálnak – tette hozzá Veres István a konyhaasztalnál ülve –, de elővettem a fejszét. Abból érteni szoktak.

Isti Tövispusztán lábadozott. Szentágostony János időnként átjött Bátakérről ellátni a sebét. A doktor a tisztaszobában ollóval és csipesszel csipkedte ki Isti sebéből a varratokat. Veres István az ágylábra könyökölve, félrehajtott fejjel nézte.
– Na, mit szól hozzá a fiatalúr, visszajöttek a kommunisták meg a zsidók? – mondta Jánosnak.
– Ne zsidózzon, István bátyám, nem szeretem hallgatni.
– Pedig lenne oka rá! A kommunisták lecsukták a testvérét, elvették mindenüket, a bárónéból meg parasztasszonyt csináltak.
– A kommunistákat tőlem szidhatja, ha nem fél, hogy elviszik, de ne zsidózzon, nem finom dolog.
– Zsidók voltak a kommunisták’ 19-ben is, meg most is. Zsidó vagy kommunista, nem mindegy?
– Nem mindegy. Mert nemcsak Kun Béla meg Rákosi volt zsidó, hanem Goldsteinék és Steinerék is. Velük mi volt a baj? Ahogy attól, hogy Hitler és Sztálin keresztények voltak, még nem jutna eszébe a kereszténységgel azonosítani őket, nem igaz?
– Zsidók voltak azok is, mind! Munkakerülő, dologtalan népség! – legyintett Veres István. Föltápászkodott, és kiment a szobából.
Szentágostony János fejét csóválva az orvosi táskájába pakolta a műszereket, aztán a varratokat egy gézbe csomagolta, és betette egy papírzacskóba. Istire nézett.
– Egy okos ember egyszer azt mondta, a történelem legfőbb tanulsága, hogy az emberek semmit sem tanulnak belőle. Alighanem ismerte az apádat.
Ahogy Veres István kibicegett a szobából, János utánanézett.
– Apádat meg mi lelte? – kérdezte Istit.
– Az ördög tudja, egy ideje húzza a lábát. Azt mondja, nagyon fáj neki.
János Veres István után ment a konyhába.
– Megnézném a lábát, István bátyám.
– Hagyja a fenébe, fiatalúr, nincs azon mit nézni, öregember lába!

– Azért csak megnézném – erősködött János, és leparancsolta az öregről a nadrágját.
Felszisszent, ahogy meglátta Veres István szederjes lábát.
– Nagyon ronda ez, István bátyám! – mondta a fejét csóválva. – Csoda, hogy még tud járni. Sürgősen kórházba kellene mennie.
– Megy a rosseb! – legyintett az öreg.
– Csomagoljon, Gizi néném, beviszem az öreget a kórházba – mondta János ellenkezést nem tűrő hangon, és Veres István, mint egy megszeppent gyerek, illedelmesen követte a doktort.

Veres István a kezdeti szorongás után jól érezte magát a kórházban. Kicsit zavarban volt ugyan, amikor a fiatal nővér a mosdatáshoz vetkőztetni kezdte, de aztán kíváncsian várta, mit szól majd a lány az elé táruló nevezetes látványhoz. Előzékenyen emelgette a fenekét, hogy sikerüljön minél előbb lerángatni róla a nadrágját.
– Majd én segítek, Veres bácsi – mondta mosolyogva Zsuzsi nővér, és lehúzta Veres István pizsamanadrágját. Aztán csak rámeredt Tövispuszta büszkeségére, ami örömében, hogy megszabadult a nadrágtól, vagy az is lehet, hogy kivagyiságból, egyre tolakodóbban tornyosult Veres István combjai között. A lány piruló arccal Veres Istvánra nézett, és miután látta, hogy a férfi kaján képpel élvezi a zavarát, elfordult, s hogy időt nyerjen, hosszasan keresgélte a vízzel teli mosdótálat és a szivacsot az ágy mellett. Akkor érezte, hogy hátulról megmarkolják a fenekét.
– Megőrült? Mit csinál? Szemtelen vénember! – csattant fel Zsuzsi nővér dühösen. – Hogy merészeli? – és úgy lecsapta a tálat, hogy a víz kiloccsant belőle, aztán könnyes szemmel kirohant a kórteremből. A szomszédos ágyakon az öregek vigyorogva nézték a jelenetet.
Kisvártatva harciasan bevonult a nagydarab Margó nővér, fogta a tálat és a szivacsot, és rezzenéstelen arccal nekilátott Veres István mosdatásának.
– Majd a műtét után legénykedjen, Veres bácsi! – mondta, miközben a szivaccsal erőteljesen csutakolni kezdte az öreget.
– Kiszolgálnak, mint egy urat – dicsekedett Veres István a fiának, amikor bement hozzá látogatóba. – Nem engednek kiszállni az ágyból, tálba hugyozok és szarok, úgy fürdetnek, mint egy gyereket – mondta büszkén nevetgélve. – Csak a kis szöszke nem engedte megfogni a seggét. De büntetésből jól befostam neki, hadd takarítson!

Néhány nappal később Veres Istvánt megműtötték. Kábultan ébredt. A novemberi szürkületben tekintetével körbetapogatta a kórtermet, a mennyezeten a neonlámpa sötét árnyékos csöveit, az ablakkeretet, a fehér vaságyakat, az infúziós állványokat, a némán maguk elé bámuló vagy alvó betegeket, tompán rámeredt az ágy lábánál pityergő Gizire és két lányukra, akik anyjukba karolva, sírdogálva nézték apjuk ébredését. Aztán Veres István tekintete a takarójára tévedt. Jobb lábánál, ahol korábban a lába körvonala mindig kiemelte a takarót, most combtól lefelé a fehér kórházi huzat laposan simult a lepedőhöz. Veres István ijedten nézte a takarót, aztán feleségére emelte kikerekedett szemét, mint aki nem akarja elhinni, amit lát, mint aki az asszonytól vár biztatást, hogy ez csupán rossz álom, de szerencsés Gizi szemében csak mély fájdalmat és együttérzést látott. Veres István lehunyta a szemét, és még akkor is így feküdt szótlanul, amikor néhány órával később Gizi és a lányok csöndesen megsimogatták és elbúcsúztak tőle.

Miután az éjszakás ápolónő körbejárta a kórtermeket, sötétbe borult a szoba, csak a hold hideg fénye vetett árnyékokat a falra. Veres István körülnézett, rajta kívül mindenki aludt, horkolva szuszogtak az öregek.
Veres István kitépte az infúzió csövét a karjából, és megmaradt lábával a padlót keresve, megpróbált lemászni az ágyról. Érezte, két másik cső is kilóg a takarója alól, és mindkettő vastag falú műanyag zacskóban végződik a padlón. Rövid tapogatás után megállapította, hogy az egyik cső a sebétől, a másik a nemi szervétől indul. Igyekezett fél lábra állni, de a gyengeségtől visszahanyatlott az ágy szélére. Kicsit pihent, aztán lecsúszott a bal térdére, és a két műanyag zacskót fél kézzel magához ölelve, kúszva odamászott az ablakhoz, maradék erejét összeszedve, a radiátorba kapaszkodva fél lábra állt, és kinézett az ablakon. A kórterem a negyedik emeleten volt, és az ablak a zárt belső udvarra nézett. Kinyitotta az ablakot, ráfeküdt az ablakpárkányra, és lenézett, méregette, ha leugrana, hova zuhanna. A sötét udvaron, éppen az ablak alatt, az építkezési törmelékek között egy hatalmas rozsdás dróttekercs hevert. „A kurva anyját, ha ebbe a rozsdás szarba beleesek, a végén még vérmérgezést kapok”, gondolta. Ezen eltűnődött, aztán egész testében görcsösen rázkódni kezdett. „Miféle öngyilkos vagyok

én, aki így félti a szaros életét?!” Veres István ott feküdt sírva-röhögve az ablakpárkányon, míg az ápolónők és a káromkodó ügyeletes orvos vissza nem támogatta az ágyához.
– Konok vénember! – mondta az osztályos orvos a reggeli vizitnél. – Még csak ez kellett! Mit akar? Az érszűkület mellé egy szepszist? Kiszakadt a katétere, szétnyílt a sebe, műthetjük újra.

A második műtét után Veres István belázasodott, és a temérdek antibiotikum ellenére folyton lázrózsák égtek az arcán. Hiába hozta szerencsés Gizi mindennap ételhordóban férje kedvenc ételeit a kórházba, hiába próbálta szelíden etetni, Veres István, mint egy durcás gyerek, elfordította az arcát. Senkihez nem szólt, nem evett, és némán feküdt az ágyán.
– Ha ő föladja, mi nem tehetünk semmit! – mondta a sebész Istinek. – A gyógyuláshoz nem elég az orvos, a betegnek is akarnia kell.
Néhány nap után Veres Istvánt már mesterségesen táplálták, három hét után pedig halálán volt. Hófehéren, csontos arccal, csukott szemmel feküdt az ágyon, amikor szerencsés Gizi fölé hajolt, hogy homlokon csókolja. Akkor Veres István hirtelen kinyitotta a szemét, két kézzel torkon ragadta az asszonyt, és fojtogatni kezdte.
– Velem jössz! – hörögte.
Olyan erővel szorította a felesége torkát, hogyha nincs ott Isti, bizonyosan megfojtja a vékony öregasszonyt. Isti tiszta erőből rángatta apja csuklóját, így is alig tudta lefejteni anyja nyakáról a csontos ujjakat. Veres István még utoljára szerencsés Gizire meresztette sötét pillákkal övezett, megfakult, tengerkék szemét, mint aki magával akarja vinni felesége arcát, aztán hátrahanyatlott, és nem mozdult többé. Gizi pedig levegő után kapkodva, ugyanolyan ijedt, szelíd-szomorú szemmel nézte a férjét, ahogy negyven évig tette.

Mire Veres Isti visszament Pestre, és jelentkezett a Belügyminisztériumban szolgálattételre, már véget értek a harcok. A minisztériumban meglepetésére Vári fogadta, akivel nem találkozott azóta, hogy az őrnagyot 1949-ben, többek között az ő vallomása alapján letartóztatták. Vári a börtönben megőszült, az arca sovány volt és elgyötört, de a szeme

ugyanúgy égett, mint régen. Orosz katonai pufajkát viselt, derékszíjjal, az oldalán pisztolytáskával. Amikor Isti belépett az irodába, Vári azonnal észrevette meghökkenését, és hogy zavartan kerüli a tekintetét. Isti elé ment, megszorította a kezét.

– Tudom, mi jár a fejedben – mondta. – De bennem nincs harag. Nem tehettél másként, hiszen még én is magam ellen vallottam. Elhittem, hogy ezzel segítek a pártnak, meg aztán amikor az ember heréit gumibottal verik, és egy hétig nem hagyják aludni, végül még azt is bevallaná, hogy ő döfte le Julius Caesart.

Istit megviselték a következő hónapok eseményei: a letartóztatások, a vérbíróságok szigorú ítéletei. De ami leginkább fölzaklatta, az néhány kollégájának bosszúszomja volt. Sok ÁVH-s, aki rettegve bujkált a felkelés alatt, a szovjet ellentámadás után gyorsan csatlakozott a karhatalomhoz, most pedig hőstetteivel dicsekedett, és elégedetten hallgatta a kivégzésekről szóló híreket. – Ha ennyien harcoltak volna az ellenforradalmárok ellen, mint ahányan most dicsekednek vele, akkor a szovjeteknek semmi dolguk nem lett volna – mondta Vári is, mély undorral.

A Mérleg utcában volt egy savanyú szagú, füstös kis talponálló. A pultoknál sötétedés után a percegő neonfényben szomorú arcú emberek iszogattak magányosan, vagy csöndesen társalogtak a mellettük állóval. – Bárhogy lesz, úgy lesz, a jövőt nem sejthetem – dúdolta valaki a betiltott dalt, bánatosan bámulva egy pohár fenekét, de senki rá se hederített, pedig a belügyesek is ide jártak munka után a szomszédos minisztériumból. Beugrottak egy pohár borra, hagymás zsíros kenyérre, aztán ki-ki ment a dolgára. Isti és Vári többnyire tovább maradt, mint a többiek, és kettesben folytatták a borozgatást és a beszélgetést. Néhány héttel később aztán, amikor ismét kettesben maradtak, Vári elmesélte Istinek, hogyan kínozták meg saját ÁVH-s kollégái. Amikor a harcok októberben kirobbantak, Vári több más ÁVH-sal együtt mégis azonnal Tökölre ment, és jelentkezett a szovjet parancsnokságon. A szovjet csapatok oldalán harcolt a felkelők ellen, gondolkodás nélkül lőtt a tüntető tömegbe.

– Én azt hittem, az után, amit veled tettek, gyűlölni fogod ezt a rendszert – mondta Isti.

– A rendszert? – ismételte értetlenül Vári, bambán tologatva a pulton boros poharát. – Az olyan lenne, mintha magamat gyűlölném. És ha nem ide tartoznék, akkor hová? Azokhoz, akik meggyilkolták a szüleimet és a testvéreimet? Vagy azokhoz, akik mindezt cinkosan végignézték? Itt nincs középút, öregem: vagy mi öljük őket, vagy ők minket!

A borozgatásból rítus lett. Kollégáik irigyen nézték, hogy Isti és Vári gyakran már napközben egyeztetnek, mikor találkoznak munkaidő után. Idegennek érezték magukat a többiek között, és hasonlóan kilátástalannak vélték a jövőjüket. Várinak a börtönévek alatt megromlott a kapcsolata a feleségével, Istit sem várta otthon család, csak egy dohos albérleti szoba, kényelmetlen heverővel, jobb napokon egy-egy alkalmi nővel, aki reggelente fintorogva fordította el a fejét, ha megérezte rajta az esti borozgatástól és dohányzástól bepállott leheletét. Isti és Vári többnyire nem rúgott be, csak iszogattak és beszélgettek, mintha az együttléttel a magányukat akarnák enyhíteni, noha mindketten tudták: két magányos emberből sosem lesz két társas lény, azok társaságban is magányosak maradnak.

Isti hónapról hónapra figyelte Vári kiábrándulását és egyre mélyülő depresszióját, de hiába próbált, nem tudott rajta segíteni. Aztán egy nap Várit behívatta az újonnan kinevezett fiatal, jólfésült főnök, ahogy a minisztériumban emlegették, „a jövő embere”, és közölte vele, hogy leszerelik a belügyből, és áthelyezik valami új kulturális vállalathoz. Vári feldúltan kirohant a szobából, és bevágta maga mögött az ajtót. A főnök felugrott az íróasztala mellől, föltépte a szobája ajtaját, és ráüvöltött Várira.
– Azonnal jöjjön vissza, őrnagy elvtárs! Követelem!
– Maga, fiam, ne követeljen tőlem semmit! – mondta Vári hátra sem nézve, aztán megállt és megfordult. – Maga még csattogós falepkét tologatott a játszótéren, amikor én már fegyverrel harcoltam a fasiszták ellen – mondta kemény, megvető arccal.
A kollégák alig leplezett vigyorral nézték a jelenetet.
– Ezért fegyelmit kap! – üvöltött a fiatal főnök a nyilvános megaláztatástól vöröslő fejjel. – És pártfegyelmit is! – tette hozzá vészjóslón.

– Amíg be voltak szarva, hogy felkötik őket az első fára, addig jól jöttünk mi, régi bolsik – mondta Vári este a kocsmában Istinek. – De most, hogy már nincs mitől rettegniük, fölakasztották Nagy Imrét is, egyszerre kínosak lettünk nekik. Mi vagyunk a szégyenletes múlt, a konszolidáció akadálya. Képzeld, néhány napja fölhívott egy barom, és azt kérdezte, hogy parancsolom a temetésem? De ember, mondom neki, én még élek! Mire dadogni kezd, hogy ő a pártközpont kegyeleti bizottságától vagy mi a franctól telefonál, és az a dolga, hogy megtudakolja a régi elvtársaktól, hogyan kívánják a temetésüket. Normálisak ezek? Mondom neki, hogy nekem egyetlen kérésem van: arccal lefelé temessenek el. Erre hüledezni kezd, hogy na de Vári elvtárs, miért? Azért, feleltem, hogy mindenki kinyalhassa a seggem! És lecsaptam a kagylót.

Amikor néhány nappal később az alapszervezeti párttitkár a vörös drapériával letakart elnöki asztal mögül kihirdette Vári fegyelmijét, fél szemmel mindenki az őrnagyot leste. Vári kemény, rezzenéstelen arccal végighallgatta az ítéletet, aztán meg sem várva a taggyűlés végét, kiment a teremből. A kollégák az Internacionálét énekelték, amikor tompa csattanás hallatszott a vécé felől: Vári főbe lőtte magát.

Vári László őrnagyot a Mező Imre úti temető munkásmozgalmi parcellájánál ravatalozták fel. A hangszórókból halkan szólt a munkás gyászinduló, a koporsó előtt a hivatalos koszorúkat rendezgették a gyászhuszárnak kirendelt díszegyenruhás rendőrök, a kollégák szenvtelen arccal állták körül a koporsót. A rokonok széksorában csak Vári özvegye és tizenkét éves kislánya ült, feketében.
– Vári Laci tudta, hogy a fegyvert, amit a párt adott neki, nem fordíthatja a párt ellen, inkább maga ellen fordította – mondta valaki félhangosan. Néhányan halkan heherésztek, mások pisszegtek.
Aztán a koporsónál fölsorakozott a barátok és régi harcostársak díszsorfala. Megrendülés nélkül, szinte közömbös arccal keresték a helyüket a sorban. És akkor Váriné hirtelen artikulátlan üvöltésben tört ki.
– Az az ember, aki ‘32-ben beköpte Lacit a Horthy-rendőrségen, takarodjon a koporsója mellől! – mutatott reszkető kézzel a koporsó mellett álló egyik férfira. – És ő, aki ‘41-ben, Moszkvában följelentette, ő is!

A koporsó körül egyre nagyobb zűrzavar támadt. A fekete öltönyös és rendőregyenruhás férfiak tanácstalanul néztek egymásra. Néhányan lehajtott fejjel elsündörögtek a koporsó mellől, mások izgatottan méltatlankodtak. Váriné pedig hangosan kiabálva folytatta.
– És maguk, akik tönkretették az életünket, akik ‘49-ben ártatlanul lecsukatták Lacit, maguknak hogy van képük oda állni? És maga – mutatott a „jövő emberére” –, aki megalázta és öngyilkosságba kergette, hogy mert idejönni?!
Vári két munkatársa sietve odament az asszonyhoz, kétoldalt megfogták a karját, és valamit a fülébe sugdostak, de olyan elszántan és erőteljesen, mintha nem is nyugtatni, hanem elvezetni akarnák. Váriné az arcát két tenyerébe temetve zokogott, és a temetés végéig többé nem is emelte fel a fejét, csak a kislánya bújt sírva hozzá.
Isti a gyászolók arcát fürkészte, és átfutott az arcán egy szomorkás mosoly: arra gondolt, vajon valóban hassal fektették-e Várit a koporsóba, ahogy kérte, mert ezek valóban kinyalhatnák a seggét.

A konszolidáció jegyében az elítélt forradalmárok egy része közkegyelmet kapott, a régi ávósok többségét pedig áthelyezték úgynevezett „politikai szempontból érzékeny” vállalatokhoz és kulturális intézményekhez, ahol megbízhatóságukkal pótolták szakértelmük hiányosságait. Isti maradt a belügyben, de átkerült a gazdasági területre. Az volt a feladata, hogy megfigyelje, és ha kell, lefülelje a külkereskedelemben és a belgazdaságban sunyin megbúvó titkos ügynököket és a politikailag vagy üzletileg megbicsaklott kereskedőket. Istinek egyre több barátja lett: gebinért, vagyis állami vállalatoktól bérelt üzletért folyamodó kiskereskedők és olyan középvezetők, akik a kisvállalkozói engedélyek megszerzésében segédkeztek. Mindkét oldal jó szívvel fogadta Isti segítőkész közreműködését, és ennek valamennyien hasznát látták, beleértve az épülő szocializmust, sőt Bözsi nénit is, az Öreghárs valamikor jobb napokat megélt üzletvezetőnőjét, mert a hangulatos kisvendéglő ideális találkozóhely volt a puritán életmódhoz nem ragaszkodó középvezetők és az üzletükről talpraesetten gondoskodó kisvállalkozók számára. Az Öreghárs amúgy családias hely volt, nagy, lombos hársfákkal, kockás abroszos asztalokkal, rutinos, jókedvű pincérekkel és eldugott különtermekkel. A bécsi szelet lelógott a tányérról, házilag savanyították a

csalamádét, a tyúkhúsleves és a halászlé slágerszerzőket ihletett meg, és a bennfentesek még pacalt, körömpörköltet, sőt hideg sört is kaptak, hideget!, ami pedig valóban országos hiánycikknek számított. Nyáron a kerthelyiségben, télen a belső teremben cigányzenekar játszott, esténként, az alagsorban pedig, kizárólag a válogatott törzsvendégek számára egy rekedt hangú bárzongorista játszott. Bözsi néni, a gebines, diszkrét volt, még arra is ügyelt, hogy a politikai vagy üzleti felelősség súlya alatt görnyedő törzsvendégek hangulatát csinos fiatal lányokkal oldja; bensőséges munkavacsorákhoz különtermet, romantikus légyotthoz hangulatos sarkot biztosított az alagsori bárban. A villaépület felső szintjén még két szobácska is volt, ez biztosította, hogy néhány fontos elvtárs ragaszkodjon az Öreghárs folyamatos működési engedélyéhez és Bözsi néni megbízható, diszkrét személyéhez. Bözsi néni mindenkiről mindent tudott, vállán sírták el szerelmi bánatukat országos hírű művészek és pártvezetők, kikapós férjek és megcsalt feleségek.

Amikor Isti első alkalommal belépett az Öreghársba, ahova a hivatalos engedélyekkel birkózó egyik kereskedő invitálta, a prímás rázendített Isti nótájára. Isti meglepetten a prímásra nézett. Egy pillanatra leállt a zene. Mindenki odakapta a fejét. Csoki, kiáltott aztán Isti hangosan, és odasietett a prímáshoz, hogy megölelje. A zenészek rutinosan folytatták a nótát, míg Isti és Csoki ölelkezett.

– Te itt játszol?

– Azt hittem, azért jöttél ide, mert tudtad – nevetett Csoki. – Meg aztán a kerítésen is ott a tábla, hogy ifjabb Balogh Zsiga és népi zenekara játszik.

Hetekig tartott, mire egy átmulatott estén, amikor már csak kevés vendég volt az étteremben, Csokinak végre sikerült rábeszélnie Istit, vegye át a hegedűt. Istinek húsz éve nem volt hangszer a kezében; göcsörtös ujjaival küszködve, végül eljátszott néhány taktust, aztán fejét csóválva visszaadta a hegedűt Csokinak. – Nem megy – mondta szégyenkezve, a sírással küszködve. – Talán majd egyszer.

Az Öreghárs Isti törzshelye lett. Bözsi néni bevezette a bár életébe is, ő mutatta be Klárinak, a szép, de meglehetősen gátlásos manökennek, akit nem sokkal korábban hagyott ott a szeretője, egy ismert tanácsi vezető.
Isti és Klári szerelme, ahogy mondani szokás, alig kezdett bimbózni, máris szárba szökkent, aztán, amikor a belügyben megígérték Istinek, hogy ha megnősül, kiutalnak neki egy tanácsi lakást, összeházasodtak. Klári hatéves, duci kislánya is elfogadta Istit, és eleinte valóban minden pompásan alakult. Isti segítségével Klári egyre többet szerepelt a kifutón, a divatlapok címlapján és a mozifilmeket megelőző Filmhíradóban. A mozi nézőterén ülve büszkén nézték, amint Klári kissé merev testtartásban vonul a vásznon a Vörös Október Ruhagyár nyugati exportra készült Elegant ruháiban. De hiába nyugtatta Isti Klárit, hogy nem is olyan merev a mozgása, meg hogy épp a gátlásossága adja a személyisége báját, Klári ezt egyre nehezebben hitte el, tramplinak, ügyetlennek, tehetségtelennek érezte magát. Nem kis része volt ebben annak, hogy gyakran hallotta kolléganői félhangos megjegyzéseit: egy ilyet föl se engednének a kifutóra, ha nem belügyi tiszt lenne a férje.

Klári inni kezdett. A divatbemutatók előtt felhajtott feles eleinte valóban sokat lazított a mozgásán, de a két, a három, majd később a négy feles már inkább az egyensúly rovására ment, míg egy nap lezuhant a kifutóról a közönség elé, és eltörte a lábát. Akkoriban már mindennaposak voltak a veszekedések otthon. Egyre gyakrabban fordult elő, hogy amikor Isti munka után hazaért, Klárit merev részegen találta a szőnyegen. A lakásban rendetlenség, a hűtőszekrény üres, Babi, a kislánya bánatában mindent kievett belőle, aztán sírva rángatta a földön magatehetetlenül fetrengő anyját. Eleinte Isti ilyenkor feltépte a ruhásszekrényt, a fehérneműk alól felmarkolt egy köteg pénzt, elrohant az Öreghársba, elkérte a hegedűt Csokitól, és göcsörtös ujjaival keservesen kínlódva, könnyes szemmel kedvenc nótáit játszotta, több kört fizetve a vendégeknek, hogy eltűrjék a produkcióját. Pedig a vendégek egyáltalán nem haragudtak rá, ki elérzékenyülve, ki kajánul nézte Isti szerencsétlen kínlódását; az emberek hálásak, ha egy félelmetes hatalom képviselőit még maguknál is szerencsétlenebbnek látják. Isti pedig kimondottan sármos volt, amikor hegedűt fogott a kezébe. Mintha a hangszer előhívta volna belőle egykori érzékeny személyiségét.

Isti eleinte vigyázott, hogy ne a kislány előtt üsse meg Klárit. De később már nehezen tudta fékezni indulatait, és pedagógiai fenntartásait félretéve pofozta, amikor csak részegen látta. Megfenyegette, hogy elválik tőle, de aztán mégsem tette, mert félt, hogy a válás kerékbe töri a karrierjét. A belügyben komolyan vették a munkatársak rendezett családi körülményeit, amibe a feleségverés még belefért, de a válás már nem. Meg aztán, az igazat megvallva, tulajdonképpen Isti szerette Klárit. Mármint akkor, amikor időnként józan volt.

A lábtörés fordulópontot jelentett. Klári nem mehetett a kifutóra, végre ettől legalább nem kellett szorongania. Alig ivott.
– Ha tudnál szerezni nekem egy butikengedélyt, az mindent megoldana – mondta egy nap Istinek.
– Butikengedély…. – morfondírozott Isti álmodozva. – Egy kis balatoni telek, meg Trabant-kiutalás. Mindenki erre vágyik. Nem lesz könnyű, de megpróbálom.

A cigány nyelvkönyv

Pali olyan sokszor hallotta a történetet, hogy lassan már maga is elhitte, emlékszik rá, hogy történt. Ötéves volt. A kertben játszott, amikor a kapu előtt megállt egy magas, sovány férfi. Csontos testén úgy lógott a gyűrött ballonkabát, mint egy állófogason, a kezében zacskót szorongatott, és szótlanul nézte őt, amint játszik. „Kit tetszik keresni?" kérdezte Pali a férfit. A férfi meg csak állt, két kézzel a kerítésbe kapaszkodva, mintha attól félne, hogy elesik, és tanácstalanul nézte őt. „Itt laknak Szentágostonyék?" kérdezte aztán rekedten. Ő ijedten a ház ajtajához szaladt, és bekiabált: „Papa, egy bácsi keres !"János kijött a házból, földbegyökerezett lábbal nézték egymást az idegen férfival, aztán átölelték és hosszan, ringatózva szorították egymást, mintha birkóznának. Mama is kijött a házból, és amikor meglátta a férfit, sírva fakadt. Aztán ők is átölelték egymást, és együtt sírtak. Az idegen férfi lehajolt Palihoz, fölemelte, és megkérdezte, megpuszilhatja-e. A férfinak borostás volt az arca, a ruhájából és a bőréből savanyú szag áradt, „büdös vagy, nem ismerlek", kiabálta ő, és durván ellökte magától. Mama zokogott. A felnőttek megkérték, menjen vissza a kertbe játszani, ők meg a konyhában sutyorogtak. Aztán az idegen férfi is kijött, focizott vele, fejelni tanította, mesélt neki, és ott is aludt a Mamával a szobában, ők meg a Papával a kisszobában.

Pali már kamaszkorában nekiveselkedett, hogy apránként összerakja az élettörténetét. Minden részletért meg kellett küzdenie, mert szüleit nehezen tudta megnyitni. Elza akkor mesélte el neki, hogy amikor Londonból hazatérve Pállal együtt letartóztatták, már ötödik hónapban volt. A börtönkórházban szülte meg a kisfiút. Egy hónapig szoptathatta a kicsit, aztán hiába könyörgött, hiába üvöltött, elvették tőle a gyereket, és nem láthatta többé. Amikor két évvel később szabadon engedték, hosszasan kérvényezte, adják vissza a kisfiát, de hosszú utánajárás és könyörgés után is csak annyi tájékoztatást kapott, hogy a gyereket egy budai gyermekotthonba vitték, de azt nem tudják, onnan hová került, mert a kisfiúnak közben megváltoztatták a nevét és az adatait is.

A gyerekotthon vezetőnője zavartan vizsgálta a hivatalos iratot, amely tanúsította, hogy Elza visszakaphatja a fiát. A gondozónők láthatólag együtt éreztek Elzával, de nem tudtak igazán használható támpontokat adni. Abban az időben több olyan gyereket hoztak az otthonba, mesélték, akinek szüleit kivégezték vagy börtönbe vetették, és valamennyinek megváltoztatták az eredeti adatait. Elza kétségbeesetten próbálta visszapörgetni emlékezetében a napot, amikor elszakították tőle a fiát, így tudtak visszalapozni a vaskos nyilvántartási könyvben, és szerencsére az egyik gondozónő emlékezett rá, hogy a börtönkórház ápolónője hozta a takaróba csavart gyereket a csecsemőotthonba. Minthogy az ápolónőnek megtiltották, hogy a valódi nevet mondja, a kisfiút Nagy József néven jegyezték be a nyilvántartásba. Másfél éve szállították át Józsikát a berkeszi nevelőotthonba, Szabolcsba, mondta a gondozónő, aki jelen volt a kisfiú érkezésekor. De ez, ugye, köztünk marad, elvtársnő, folytatta aggódva, mert ezért engem is lecsukhatnak.
A berkeszi otthonban Elzának fél tucat Nagy Józsika közül kellett kiválasztania a saját kisfiát. Próbálta visszaidézni az egy hónapos csecsemő arcát, szorongott, valóban saját gyerekét választja-e, aztán a megérzésére hagyatkozva odament egy vékony, barna hajú kisfiúhoz. Ő az, mondta határozottan. De amikor meg akarta ölelni, a kisfiú ordított, rúgott, karmolt, összekakálta magát; nem akart elszakadni a gondozónőjétől. „Biztosan ő az?", kérdezte a gondozónő ijedt arccal. „Igen, ő a kisfiam", mondta Elza eltökélten.

Pali agya úgy védekezett a trauma ellen, ahogy tudott, minden fájó emléket kitörölt a memóriájából. Noha még ötéves korában is odakapta a fejét, ha a Józsi nevet hallotta, semmire sem emlékezett az otthonokban töltött időből. Elza hiába fordult a hatóságokhoz, adjanak hírt a férjéről, még csak nem is válaszoltak a leveleire. A családban ugyan még egymás előtt sem merték hangosan kimondani, de Elzán kívül már mindenki elkönyvelte, hogy Pált kivégezték, Szibériába vitték, vagy egyszerűen csak agyonverték a börtönben.
Az intézeti évek után Pali még mindig nem kaphatta vissza a nevét. A hivatal Elzát választás elé állította, a gyerek vagy Nagy József marad, vagy anyja után felveheti a Goldstein vezetéknevet. János azt ajánlotta Elzának, nevére veszi a kisfiút, ne kelljen Elzának lányanyaként, Palinak pedig

fattyúként élnie egy előítéletes országban, és hosszú kérvényezés után a gyerek végre ismét Szentágostony lett. De az iratokba apaként Jánost írták be. Hogy a hatóság gyanakvását elkerüljék, Elza Palival Bátakérre költözött Jánoshoz, a körzeti orvosi rendelőhöz tartozó szolgálati lakásba.

– Nagybátyámat hittem apámnak – mesélte Pali a szavakkal küzdve a Nárcisz presszó pultjánál Kárász Tamásnak, aki az egyetemen a cigánykutató munkacsoportot vezette, és ismert ellenzékinek számított a diákok között. – Otthon, a faluban az öregek időnként báró úrfinak szólítanak, holott a családi vagyonból semmit se láttam – folytatta Pali. – Máskor meg lezsidóznak az anyám miatt, holott keresztény szülőktől kereszténynek született. És ráadásul sosem fogom megtudni, mindezt milyen jogon teszik, hiszen még az sem biztos, hogy nem egy másik Nagy Józsikát hozott-e el anyám az intézetből.
– Identitását kereső, tudathasadt ember, egy identitását kereső, tudathasadt országban – felelte együtt érző iróniával Kárász, aki már jól ismerte Pali történetét, mert rendre elmesélte, ha kicsit berúgott. Aztán megpaskolta Pali vállát. – Menj haza, öreg, és aludd ki magad! Elég szarul nézel ki!
A lány, aki a pult mögül nézte őket, láthatólag egy szót sem értett a beszélgetésből, pedig pohártörlés és kiszolgálás közben végig úgy fordította a fejét, hogy a füle a hangok irányában legyen.
Pali barátja után nézett. Aztán, hogy egyedül maradt, fejét ingatva, tanácstalanul ácsorgott egy ideig a pult előtt, egyik kezében poharát szorongatva, kicsit meggörnyedve, mintha az élet súlyát vagy legalábbis egy üveg konyak édes terhét érezné a vállán, pedig mindössze három pohárral ivott. A lány, a pult mögött, nagyon szép volt. Gesztenyebarna hajával, nagy, barna szemével, feszülő blúzában Palit a fiatal Lollobrigidára emlékeztette. Elbűvölve nézte a szomorú szemű fiút.
– Diák vagy? – kérdezte.
– Aha.
– Mit tanulsz?
– Magyart és franciát – mondta Pali.
– Tudsz franciául? – kérdezte a lány.
– Aha. Valamennyire.
– Az szép nyelv. Egyszer találkoztam egy igazi franciával. Franciául beszélt, nem is tudott magyarul – mesélte a lány lelkesen.

– Szép nyelv – hagyta jóvá Pali. – Te is szép vagy.
A lány elpirult. Pali kedvesen mosolyogni akart, de érezte, arcizmai már merevek az italtól, csak egy félresiklott, bárgyú vigyorra tellett tőle.
– Szívesen beszélgetnék még veled, de fáradt vagyok – mondta aztán. – Hogy hívnak?
– Olga. És téged?
– Pál. Szentágostony Pál.
– Találkozhatunk holnap, ha akarod, úgyis szabadnapos vagyok – mondta a lány, és mintha kérlelné, kicsit félrehajtotta a fejét.
– Fél négy, az Emkénél?
– Rendben – mondta Olga boldogan, és puszit dobott a kifelé induló Palinak.

Öt éve robbantották fel a metróépítés miatt a Nemzeti Színházat, Pali mégis, ha a Blaha Lujza téren járt, még mindig a régi épületet kereste tekintetével. A régi színház képe úgy beleégett az emlékezetébe, hogy a tér még most, évekkel később is valószerűtlen volt nélküle. „Mint a fantomfájás – gondolta. – Amikor valakinek a lábát amputálják, mégis viszket a helye. Aztán felnő majd egy új nemzedék, amelyik elképzelni sem tudja, milyen lehetett a tér a Nemzetivel. Olyan leszek, mint a gyagyás öregek, akik a Népköztársaság útját még mindig Andrássy útnak, a November 7. teret Oktogonnak, a Moszkva teret pedig Széll Kálmán térnek hívják, ahogy a háború előtt megszokták. Ebben az országban semmi sem az, ami, és az ellenkezője sem."
A téren sétáló, várakozó járókelők között, a délutáni forgalomban Olgát kereste. Aztán egyszer csak feltűnt a lány. A Corvin Áruház felől jött, és az emberek megbámulták. Ezüst flitterekkel kivarrt, testhez simuló kis-estélyi volt rajta, a haja magasra tupírozva, a szemhéja olyan vastagon kifestve lilára, hogy Pali ötven méterről is jól látta. Széles mosollyal, boldogan sietett Pali felé, aki szeme sarkából ijedten tekingetett szerte, nem látja-e ismerős ezt a kínos jelenetet.
– Bálba készülsz? – kérdezte Pali köszönés helyett.
– Tetszeni akartam neked – mondta Olga, és eltűnt a boldog mosoly az arcáról. – A legszebb ruhámat vettem fel. Múlt héten vásároltam a Gólya Áruházban. Kicsit használt, de külföldi!
Pali megsajnálta.

– Bocsáss meg, csak annyira gyönyörű vagy, hogy ez, így fényes nappal kicsit feltűnő a sok elszürkült, lepusztult ember között.
– Hová menjünk? – kérdezte a lány megenyhülve.
Pali tanácstalanul körülnézett. „Ha a Rákóczi tér felé indulunk, a kurvák bámulnak meg minket a téren, ha a Kossuth Lajos utca felé, akkor összefuthatunk az egyetemista barátaimmal, ami rémes lenne”, gondolta.
– Van itt egy jó kis rétesbolt a sarkon, menjünk oda – mondta Pali.
– Szereted a rétest? Jaj, de jó! Én is szeretem – lelkendezett Olga.

„Ez a lány nagyon buta, de nagyon édes”, gondolta Pali, miközben Olgát nézte, aki fél fenékkel sikkesen felült a magas, alumínium bárszékre, gondosan elrendezte a flitteres kisestélyit, és teli szájjal ette a meggyes-mákost. „A legjobb lenne, ha moziba mennénk – gondolta Pali –, ott legalább sötét van. És ilyenkor délután talán nincsenek ismerősök.”
– Adnak egy jó filmet a Bányászban. Falak a címe.
– Falak? – ízlelgette Olga. – Szerelmes vagy háborús? Mert én inkább a szerelmeseket szeretem.
– Még nem láttam – felelte Pali. – De azt hiszem, egyik sem. Inkább olyan okos film.
– És gondolod, hogy én érteni fogom?
– Miért ne értenéd, okos lány vagy – mondta Pali kevés meggyőződéssel.

Olga fél óráig nézte türelmesen, ahogy Gábor Miklós termelési értekezleten, házibulin és kávéházban vitázik a létező szocializmus nehézségeiről, aztán Pali fülébe súgta:
– Ez neked tényleg tetszik?
– Hát…
– Én egy szót sem értek belőle.
– Akkor menjünk inkább hozzád?
– Akár.

Olga a Salétrom utcában, egy gangos bérházban lakott. A szoba-konyhás félszuterén lakás a töredezett keramitkockás belső udvarról nyílt. Nagymamájával együtt voltak bejelentve, de az asszonyt hónapok óta az

elfekvőben ápolták. Olga már nem is számított rá, hogy a nagyi valaha kijön a kórházból, így saját kezűleg citromsárgára festette a falakat, a különböző stílusú, szedett-vedett bútorokat, széket, szekrényt, ágyat és asztalt pedig olajfestékkel egységesen fehérre mázolta. A lakásban rend volt, az asztalon, a vázában gondosan elrendezett színes művirágcsokor, csak a falak árasztották magukból a dohszagot. Pali körülnézett, és felfedezett a komódon, a fényképkeretek között egy telefont.

– Nocsak, telefonotok van?

– Igen. De nincs benne vonal – mondta Olga, és elpirult. – Csak nagyon szeretnék telefont, és így majdnem olyan, mintha lenne.

– Aha. Tényleg – mondta Pali –, majdnem olyan.

A cigánykutató munkacsoport hetente egyszer, estefelé jött össze a Váci utcai Napoletana vendéglőben, Kárász Tamás vezetésével. Kárász évek óta járt cigánytelepekre, megtanult lováriul, barátaival pénzt, ruhát, iskolaszert, gyerekjátékot és könyvet gyűjtött a szegényeknek. A terrort felváltó enyhülést kóstolgató polgárok élhetetlen, hőbörgő balfácánoknak tartották őket.

„Mit akarnak maguk?", kérdezte Palit az egyik fiatal tanár is az egyetemen, aki a pártszervezet megbízásából igyekezett lebeszélni a diákokat arról, hogy eljárjanak az ellenzéki összejövetelekre. „Nézzék meg, mi van Romániában, Csehszlovákiában vagy az NDK-ban! Azt akarják? Maga értelmes, tehetséges ember, föl kellene fogniuk végre, hogy van egy határ, amin belül a magyar pártvezetés mozoghat. És ezeket a politikai határokat Moszkvában húzzák meg, a Nyugat egyetértésével. Nem tanultak a prágai eseményekből? Azt szeretnék, ha ide is bevonulna a Varsói Szerződés? A csehek, az NDK-sok és a románok szívesen jönnének! Ezt akarják?"

Legutóbb Szakács Bea, egy nagymellű, végzős medika mesélte felháborodva a Napoletana kertjében, hogy amikor felkereste az egyik neves festőművészt, hogy képet kérjen tőle egy illegális aukcióra, hogy aztán az árverezésből befolyt összeget a szegények megsegítésére fordítsák, a művész felesége még az előszobába sem engedte be. Az ajtórésen át végighallgatta, mi járatban van, aztán azt kérdezte: „Van magának vőlegénye, lányom?" „Nincs", felelte Bea meglepetten. „Na, aranyom – mondta a neves művész felesége akkor gyorsan szerezzen magának egy vőlegényt, menjen férjhez és szüljön gyerekeket, attól majd megnyugszik!"

És rácsapta az ajtót. Amikor Bea káráló hangon, vérig sértve elmesélte a történetet, Pali alig tudta visszatartani a vigyorát. Bea egyike volt a csoporthoz csatlakozott orvosegyetemistáknak, de voltak köztük műszakisok és közgázosok is. Többségük a budai hegyek villáiból vagy tágas lakásaiból érkeztek, szüleik régi baloldaliak vagy éppenséggel befolyásos vezetők voltak, akikről a fiatalok úgy gondolták, elárulták a forradalmat és beletespedtek a jólétbe. A cigánykutató munkacsoport tagjait egyedül Nyugatról ajándékba kapott márkás farmernadrágjuk különböztette meg a többnyire magyar Trapper farmerban járó, kevésbé jó anyagi körülmények közül érkezett egyetemistáktól. Máskülönben ugyanúgy az Alföldi Cipőgyár népszerű bakancsában, a vállukon hímzett tarisznyával vagy tarisznyaként szolgáló gázálarctáskával jártak. Felméréseket végeztek a cigánytelepeken, ki-ki saját szakmájának megközelítéséből, egészségügyi, szociológiai vagy kulturális szempontból. Kárász oláh cigányul is tanította őket, így aztán, amikor megérkeztek a telepre, lováriul köszöntek, amit a telep lakói furcsálkodva fogadtak.
– Tavesz bahtalo – mondták illedelmesen.
– Tavesz vi tut. Zsanesz romanesz? – kérdezte csodálkozva egy napcserzette arcú középkorú férfi az egyik kunyhó ajtajában, de ezzel vége is szakadt a cigány nyelvű társalgásnak, mert ennél a pontnál elbizonytalanodott a kutatócsoport nyelvismerete. Csak Kárász felelt valamit lováriul, hogy a társaság még csak most tanulja a nyelvet.

Illedelmesen álltak a döngölt padlójú vályogkunyhó bejáratánál, és izgatottan kukucskáltak befelé.
– Megkérdezhetem, hány generáció van itt a putriban? – kérdezte a szemüveges Bagi Feri fontoskodva.
– Hány mi? – kérdezett vissza a férfi gyanakodva. – Nincs nálunk semmiféle olyan izé, nálunk tisztaság van! Fogadok, hogy több fehér ingem van, mint neked!
Azzal odalépett a rogyadozó szekrényhez, feltépte az ajtaját, és kiemelt belőle fél tucat élére vasalt, hófehér inget.
– Énrám senki ne mondja, hogy koszos cigány!
– Félreértett – szabadkozott Bagi Feri ijedten. – Nekem ilyen eszembe sem jutna!
– Te zsidó vagy? – kérdezte a férfi.

– Ez most hogy jön ide? – kérdezte Feri zavartan. Lekapta a szemüvegét, rálehelt, és törölgetni kezdte.
– Mert ide csak zsidók jönnek – mondta a férfi. – Meg a rendőrök – tette hozzá. Azzal faképnél hagyta őket, és bement a házba.
– Még hogy csak zsidók jönnek ide… – dohogott Bagi Feri, és lopva vizsgálni kezdte a kutatócsoport arcélét. „Azt honnan lehet tudni, ki zsidó?”, morfondírozott magában.
Kárász megszánta Bagit.
– Éppenséggel az is érthető lenne, hogy akik maguk is évszázadokon át szenvedték a kirekesztést, érzékenyebbek erre, nem?
– Aki szociálisan érzékeny, az feltétlenül zsidó? – csattant fel Bagi.
– Hagyjuk – mondta Kárász, és legyintett –, dolgozni jöttünk, nemde?

A csoport szétszéledt, és a telep lakóival beszélgetve kis füzetekbe gyűjtötték a tapasztalataikat.
– Ha vennének néhány csirkét, főznék maguknak jófajta cigány pörköltöt, meg legalább mi is ehetnénk egy kis húst – mondta egy testes, fejkendős cigányasszony.
A társaságnak tetszett az ötlet. – Cigány pörköltet még úgysem ettünk – mondták néhányan.
– Az meg milyen? – kérdezte egy közgázos lány.
– Majd meglássák – nevetett az asszony.
Kárász a szakállát vakargatva somolygott. Szakács Bea azonnal körbejárt a csoportban, és a nadrágzsebekből előkotort forintokkal elment a cigányasszonnyal, hogy bevásároljanak a közeli boltban. Három kopasztott csirkével, hagymával, hatalmas vekni kenyérrel, kovászos uborkával és három üveg olcsó vörösborral tértek vissza. Az asszony kunyhója előtt tüzet raktak, kondért helyeztek fölé, földarabolták a csirkéket, hagymát dobtak a zsírra, és főzni kezdtek. A hagyma és a csirke illatát messzire vitte a szél.
Pali fakanállal belekóstolt a pörkölt szaftjába.
– Finom, de mitől cigánypörkölt ez?
– Hát, cigányasszony főzte – nevetett az asszony, és a kötényébe törölte a kezét.

A pörkölt békésen rotyogott a kondérban, a cigánykutató munkacsoport pedig szorgalmasan dolgozott. Kikérdezték a telep lakóit, milyen jövedelemből élnek, milyenek a higiéniai feltételek a telepen, kinek milyen betegsége van, az építészhallgatók rajzokat készítettek, hogyan lehetne elvezetni a szennyvizet, hogyan lehetne olcsón lakhatóbbá tenni a kunyhókat, Pali néhány cigánygyerekkel gyomot irtott, és hangos nevetések közepette megmutatta nekik, hogyan tehetnék szebbé a telepet. Éppen a focimeccset szervezték, amikor éktelen káromkodást és kiabálást hallottak.
– Lopják az ételt! – kiabálta az asszony elkeseredetten. – Hogy vakuljanak meg, hogy a rosseb álljék beléjük!
A közeli építkezésről belopózott a kunyhók közé két munkás, fölkapták a kondért a tűzről, és futásnak eredtek. Pali, Kárász és két másik fiú utánuk rohant, Bagi Feri a szemüvegét az arcához szorítva loholt utánuk. A munkások kacsázva futottak a kondérral, a vörös szaft ki-kiloccsant a sárba. Aztán, amikor a fiúk már majdnem utolérték őket, a két férfi eldobta a kondért, és a puhára főtt combok, szárnyak, csirkemellek fröcskölve szétterültek a paprikás szafttal keveredett, gőzölgő sárban. A két munkás futott még néhány métert, aztán megálltak, és a zokogva átkozódó cigányasszony felé fordulva, előre-hátra hajlongva a combjukat csapkodták a nevetéstől. Bagi Feriben akkor roppant össze a világrend igazságosságába vetett hite.

Palit Kárász vitte el a Főtér melletti mellékutca pincéjébe. Lebotorkáltak a meredek lépcsőn. Egy csapzott hajú, szakállas srácokból álló zenekar, gitár- és dobkísérettel a Lédi Karneválét, Karel Gott dalát énekelte csehül.
Páni a paní vím jak se rusí zal, já tihnu dusíjen k Lady Carneval.
A zenekar egy babahullahegy tetején állt, és átszellemülten kornyikált. A kivájt szemüregű vagy fennakadt szemű műanyag, porcelán- és rongybabák, a csonka kezek és lábak halomban álltak körülöttük, mintha egy szörnyű mészárlás után arra várnának, hogy a cseh sztár bársonyos dallamára tömegsírba rakják őket.
Já kdysi panám, já ba i vdovám Ihal, ted'v srdci chovámjen Lady Carneval.
Pali először dermedten nézte a jelenetet: „Ez most mi, a '68-as Prága?" Aztán, amikor látta a közönség komolykodó arca mögül elősejlő vigyort, megkönnyebbült, hogy lehet mosolyogni. Kárászt többen üdvözölték, ő pedig bemutatta Palit, és minden alkalommal a fülébe súgta, kivel

találkoztak. – Avantgárd festő, innen Szentendréről – mondta egy szakállas, kalaposra. – Filmrendező – mondta a szikár lófarkosra. – író – mondta egy fekete ruhás, kopaszra –, de vele vigyázz, mert valószínűleg rendőrspicli. – Aztán jött a kortárs zeneszerző, az avantgárd színházrendező, a performanszművész és a többiek.
Már megint itt van a szerelem, már megint izzad a tenyerem. Minek? Minek? Minek? Minek?

A zenekar játszott, a hosszú hajú, bajuszos énekes gyakorlatilag nem is énekelt, hanem fahangon, egyre elszántabban és hangosabban mondta a szöveget, míg a végén már magából kikelve üvöltött.
Már megint csak őrája gondolok, már megint csak akarok egy jó nagyot.
Minek? Minek? Minek? Minek?
Pali a végére ugyanolyan felszabadultan vigyorgott, mint a többiek, boldog volt; először kóstolt bele a beavatottság ízébe. A refrént pedig már a többiekkel együtt üvöltötte:
Köpni kell! Phű!
Köpni kell! Phű!
Köpni kell! Phű!

Pali sosem tudott igazán közel kerülni az apjához. Ő maga sem tudta eldönteni, hogy az együtt töltött évek hiányoztak-e, vagy Pál szigorú, elegáns távolságtartása volt az oka, ami olyan átjárhatatlan burokként vette körül, hogy legfeljebb Elza tudta időnként áttörni. Netán a mama kegyeiért és figyelméért dúló ádáz küzdelem szakította el őket egymástól, ami mindig szembeállítja az apákat a fiaikkal. Amikor Palinak hétéves korában elmondták, hogy valójában Pál az apja, a kisfiú zokogni kezdett, hogy neki igenis János a papája, továbbra is őt fogja papának szólítani. Végül Pál azt ajánlotta a fiának, szólítsa csak nyugodtan továbbra is Jánost papának, őt meg hívja apunak, amitől a helyzet nem vált sokkal egyszerűbbé, különösen, ha négyesben mentek valahova. Az emberek borzongva tanakodtak, milyen beteges családi viszony lehet köztük. Pali nem merte megkérdezni az anyjától, hogy apja hosszú börtönévei alatt volt-e több is a rokoni barátságnál János és közte. És hogy vajon mit gondolt, vagy mit tudott erről az apja? Apját és Jánost sem merte megkérdezni, hogy ők vajon

megbeszélték-e ezt valaha? Mindenesetre János eltávolodott tőlük, Bátakéren maradt, a rendelő szolgálati lakásában, Pálék pedig visszaköltöztek Tövispusztára, egy kis parasztházba, így legalább Emíliának is segíteni tudtak az öreg báró ápolásában. Pál négy nyelvből fordított műszaki szövegeket, Elza pedig a városi könyvtárban dolgozott.

Két évvel később, a forradalom után Pált ismét börtönbe vetették. Már a forradalom első napjaiban üzent egykori cellatársa, a börtönből frissen szabadult Bánoss, hogy a régi katonatisztek fölkészültek a harcra, Pált is várják Pesten. Később a városi forradalmi tanács vezetésébe is fölkérték, de ő mindkét kérést visszautasította. „Itt a kommunistáktól a volt nyilasokig mindenki azt hiszi, hogy ez az ő forradalmuk, s közben nem látják, hogy a háború után kialakult status quón egy nemzeti felkeléssel úgysem lehet változtatni", mondta. Otthon, rádión követte az eseményeket, regényeket olvasott, és lemezről komolyzenét hallgatott. De, noha a környezetében ő volt az egyedüli, aki az első pillanattól fogva biztos volt abban, hogy a Szovjetunió nem nyugszik bele a magyarországi fejleményekbe, amikor megindult a szovjet csapatok támadása, Pál tűnt a legelkeseredettebbnek. Akkor derült ki, hogy minden bölcsessége ellenére, a lelke mélyén mégis bízott a lehetetlenben, hátha sikerül kiharcolni az ország semlegességét, és Ausztriával együtt Magyarország is az ütköző zóna része lehet a Nyugat és a Szovjetunió között. Az elfojtott és meghiúsult remény robbanásszerűen tört ki belőle. A városi forradalmi bizottság már rég feloszlott, sokan elmenekültek az országból, amikor Pál első ízben bement a városba. A bányászok és a munkások a bányatröszt irodaépülete előtt tartottak nagygyűlést. Amikor néhányan fölismerték a tömegben Pált, az emelvényre vonszolták, és megkérték, adjon tanácsot, mit csináljanak, csatlakozzanak-e az országos sztrájkhoz vagy sem. Pál mindössze pár pillanatot tűnődött, aztán elszánt hangon azt mondta: „A sztrájknak valószínűleg semmi értelme, a forradalom elbukott. Mégis azt mondom, sztrájkoljatok! Magatok miatt! Mert ha nem teszitek, szar embernek fogjátok érezni magatokat, és nem tudtok majd a fiatok szemébe nézni."
Pál a néhány mondatos szónoklatért öt év börtönt kapott, és a forradalom utáni megtorlást igazoló cikkekben a Köztársaság téri lincselésről készült fotókkal, a felkelők oldalára állt egykori horthysta tisztek, papok, arisztokraták nevével együtt gyakran emlegették az övét is, hogy lám, az

egykori uralkodó osztály elérkezettnek látta az időt, hogy visszaszerezze a hatalmát és a földbirtokait.

Először az öreg bárót temették el, aztán három évvel később Emíliát vitte el a rák. Betegsége utolsó hónapjaiban Elza ápolta, odaköltözött hozzá Kallósék gazdasági épületébe, mert az öregek a kitelepítés után is ott rekedtek, nem volt hová költözniük. Elza etette, mosdatta, pelenkázta az anyósát. Pált még szülei temetésére sem engedték haza. János ismét gyakori vendég lett Elzáéknál, és ez így ment egészen Pál szabadulásáig. Amikor János ismét eltűnt Pali életéből, a fiú apjára haragudott, hogy szabadulásával elszakította Jánostól. Később is, ha bármilyen problémája akadt, inkább anyjával vagy Jánossal osztotta meg, mint az édesapjával. Pál egyre magasabb és vastagabb falat épített maga köré; hajnalig a fordításain dolgozott, vagy írt a konyhában. Éjszaka az ajtórés alatt átszűrődött az olvasólámpa sárga fénye, délelőtt pedig suttogva kellett a házban járni, mert Pál a besötétített szobában aludt. Aztán olvasott és zenét hallgatott, vagy magányos sétákra indult a falun kívül. Volt, hogy Elza is vele ment. Csak a falu határában lévő töltéshez, a vasúti átjáró felé nem akarta elkísérni a férjét soha. „Látsz valamit?”, kérdezte ilyenkor Pál Elzát, és átölelte. De Elza némán, összeszorított szájjal ingatta a fejét. „Ott fogok meghalni?” – tudakolta Pál, Elza pedig kikerekedett szemmel rázta a fejét.

– Anyám, te, aki annyi mindent előre megérzel, hogyhogy nem akadályoztad meg aput, hogy hazajöjjetek Londonból? Hogyhogy nem érezted meg, hogy újra börtönbe kerül? – kérdezte egyszer Pali elkeseredetten az anyját.
– Láttam, mindent láttam előre – mondta Elza szomorúan.
– És miért nem tettél valamit? Miért nem szóltál? Miért nem akadályoztad meg?
– Én csak előre látom, hogy mi fog történni, de megváltoztatni nem tudom.
– Csak nem azt akarod mondani, hogy a sors irányít bennünket? – kérdezte Pali indulatosan.
– Nem, kisfiam. Mi magunk meg a körülményeink vagyunk a sorsunk. Magunkat és a körülményeinket csak mi alakíthatjuk, más ebben nem segíthet. Én figyelmeztettem apádat, ne jöjjünk haza Londonból, hiszen

láttam, mi történik majd. De apád tisztessége úgy kívánta, hogy hazajöjjünk. És a lelkiismerete kívánta, hogy a sztrájk mellett buzdítson. Hogyan szólhattam volna a tisztessége és a lelkiismerete ellen? Ha nem úgy cselekszik, saját magát árulja el. Magam is így döntöttem volna a helyében. Ahogy magam választottam a deportálást is anyámmal, holott előre éreztem a borzalmakat. Mert az meg úgy volt tisztességes. Érted, amit mondok, kisfiam?

Pali először beszélt az anyjával ilyen dolgokról, és most lenyűgözte Elza szelíd, higgadt beszéde. Először érezte, hogy anyja már nem gyereknek, hanem felnőttnek tekinti, akinek komolyan kíváncsi a véleményére is.

– De mit érzel, amikor előre látsz valamit? Hogyan látod előre? – kérdezte Pali.

– Ahogy a múltat látjuk. Ködös képekből rakom össze, mintha emlékképek volnának. Néha hangulatokat, helyzeteket is érzek. De nem szeretek erről beszélni, mert ezek megmagyarázhatatlan dolgok. Eddig erről csak apáddal beszéltem, és most veled.

– Nem ijesztő?

– Megszoktam. Ahogy mindenki természetesnek tart-ja, hogy emlékképei vannak.

– De azt továbbra sem értem, hogy ha előre látod a dolgokat, miért nem tudsz változtatni rajtuk?

– Meg tudod változtatni a múltat? Nem, ugye? Pedig sokan megpróbálják, különösen manapság. A jövőt sem lehet megváltoztatni, csak ha mi változunk meg. Az emberek általában a jelent sem látják, csak azt hiszik. Nem jönnek rá, hogy jelen és a jövő csupán a múltjuk vetülete. Olyan ez, mint amikor fölnézel a csillagos égre, és elfogadod, hogy a csillagok ott vannak, holott pontosan tudod, hogy az égbolt egy évmilliókkal ezelőtti állapot lenyomata. A távoli csillagok többsége már kihunyt, felrobbant, csak az óriási távolságból még nem ért ide az információ. Csak később fognak rádöbbenni az emberek arra is, hogy a szemük láttára hullott darabokra körülöttük mindaz, amiben ma élnek, és ők mégsem vették észre.

Elza elgondolkodott, és úgy folytatta.

– Nehezen tudom elmagyarázni. Egyedül talán Samu nagyapád értett meg, pedig soha nem beszéltem vele erről. Nagyon sajnálom, hogy őt nem ismerhetted. Szerettétek volna egymást.

A lekváros szilke

Dávid és Isti tizenegy éves volt, amikor nekivágtak a nagy útnak. Apránként összegyűjtötték az útravalót: Veresék kamrájából néhány letört kolbászdarabkát, Goldsteinék boltjának raktárából pedig két üveg baracklekvárt, kétszersültet, egy fél vekni kenyeret, és bepakolták a szatyorba May Károly rojtosra olvasott indiános könyvét. Mindent aprólékosan kidolgoztak, semmit nem hagytak a véletlenre. Pontos útitervük volt, többször ellenőrizték Goldsteinéknél a lexikon térképén: lehajóznak a patakon át a Dunáig, a folyón a tengerhez, aztán már csak az óceánon kell nyílegyenesen átkelni, hogy eljussanak Amerikába. New Yorkból lóval folytatják az utat a Vadnyugatra, ahol aranymosásból meggazdagszanak, és rengeteg pénzt küldenek haza a családnak. „Véget ér ez a fránya szegénység”, mondta Dávid büszkén Istinek, és hosszasan álmodoztak róla, hogy ámul majd a család, milyen boldogan ünneplik majd őket. Az indulás estéjén megvárták, míg mindenki elalszik, a telihold ezüstfényében kilopóztak a házból, a patakhoz cipelték Veresék mosóteknőjét, és a szúnyogokat hessegetve, a zsombék közt a vízre csúsztatták. A nyár végi szárazságban a patak már olyan sekély volt, hogy három faluval odébb a mosóteknő feneke fennakadt a sáros, iszapos vízmosáson. A fiúk sértődötten kirángatták a teknőt a partra, megették a kolbászt és a kenyeret, aztán elaludtak egy szomorúfűz alatt. Másnap délelőtt találtak rájuk. Veres István és Goldstein Samu eltérő pedagógiai módszerrel adott hangot elégedetlenségének. Veres Isti két nagy pofonnal megúszta, Dávid azonban még napokig hallgathatta Samu korholását, sőt apja matematikával kevert földrajzleckét is föladott neki. Ki kellett számítania, hogy a tervezett út pontosan hány kilométer lett volna, és óránként két kilométeres sebességgel haladva hány hónapot vett volna igénybe? Milyen tengeri áramlatokat kellett volna leküzdeniük? Továbbá Dávidnak egy olyan kérdésre is válaszolnia kellett, ami nem függ szorosan össze a földrajzzal és a matematikával: szerinte ehet-e zsidó gyerek sertéshúst?

Ez a kaland jutott Dávid eszébe ‘56 decemberében, miközben a hosszú repülőúttól elcsigázottan, de izgatottan és megrendülten a New York-i reptéren a bevándorlási „officer”-hez araszoltak a hosszú sorban, és most is, amikor húsz év után először látogatott haza. A New York-i Kennedy reptér után Ferihegy vidéki buszvégállomásnak, az emberek szürkének, rosszkedvűnek tűntek. A fiatal, szigorú arcú határőr hosszasan vizsgálta az üvegablak mögött Dávid amerikai útlevelét, hol a papírra, hol Dávidra tekintve. Az útlevél új volt, csak Dávid gyomrában a görcsös szorongás volt a régi; a láthatatlan kéz, amely marokra fogta, szorította, csavarta a gyomrát, valahányszor korábban Magyarországon igazoltatták. Dávid ismerősként üdvözölte a gyomorrángást, hozzátartozik a szülőföldemhez, mint a gulyás, a pálinka és a matyóhímzés, gondolta. Minthogy a forradalom után arról érkeztek a hírek, hogy Bartos Lacit kivégezték, Pált pedig börtönbe zárták, évekig eszébe sem jutott hazamenni. Az utóbbi időben azonban Isti több levélben nyugtatta, hogy az ország már tárt karokkal várja a külföldre szakadt, hazalátogató honfitársakat, nincs mitől tartania. Csak New York-i ismerősei riogatták, hogy amint beteszi a lábát az országba, letartóztatják. A határőr egy nagy könyv adataival hasonlította össze az útlevelet, miközben Dávid egyre idegesebben toporgott. Aztán a katona visszaadta a papírokat, Dávid pedig a vámosok sorfalán át, reszkető térddel kitolta a bőröndjét az előcsarnokba.
A csapóajtó mögött, a nyakukat nyújtogató várakozók gyűrűjében hosszasan kutatott a szemével, hogy meglássa barátját. Egy pocakos, kopaszodó férfi tolakodott a többiek elé, és megölelte. Nevetgélve, hosszasan méregették egymást Istivel, megcsodálták egymás pocakját, Isti pedig, harsányan röhögve, kezével összeborzolta Dávid feketére festett haját.
– Megőrültél? Fested a hajad, mint a nők?
– Nálunk, Amerikában muszáj fiatalnak maradni, különben senki sem bízik benned az üzleti életben, mondta Dávid zavartan, és gondosan visszasimította a frizuráját, aztán lopva körülnézett, ki látta a kínos jelenetet.
– Tisztára amerikai lettél – paskolta Isti Dávid hátát. Igazi jampi vagy. – És a szövet minőségét vizsgálva, két újjal megdörzsölte Dávid kockás zakójának hajtókáját.
– Príma! – tette hozzá elismerően.

Otthon aztán Dávidot gatyára vetkőztette, hogy felpróbálja a ruháját. Dávid Isti csíkos frottír fürdőköpenyében, nevetgélve kucorgott a fotelban, amíg barátja magára öltötte a nadrágját, ingét és kockás zakóját. Isti a tükör előtt illegette magát, Klári a háttérből fejcsóválva nézte, Babi, a lányuk, pedig kamaszkora minden megvetésével, gúnyosan vigyorgott a másik fotelban.
– Peched van, mert még a cipőnk mérete is azonos – mondta Isti, miután felpróbálta Dávid elegáns cipőjét.
– Most már én is tisztára amerikai lettem – nevetett.
– Látod – mondta Dávid –, nem nagy ügy! Ennyiből áll az egész!
– Mondjuk azt, hogy ezeket nekem hoztad – mondta később Isti.
– Jó, mondjuk azt – felelte Dávid nevetve, és boldogan nézte, milyen örömet szerzett a barátjának. – Emlékszel, amikor negyven éve apám az első dresszeket vette a tövispusztai focicsapatnak? – kérdezte. – Legutóbb akkor láttalak így örülni egy ruhadarabnak!

Este az Öreghársba mentek vacsorázni. Dávid kénytelen volt egy másik öltönyt előbányászni a bőröndjéből, mert Isti nem tudott elszakadni a kockás zakótól, ragaszkodott hozzá, hogy abban mehessen vacsorázni.
– Na, kíváncsi vagyok, megismeritek-e egymást – mondta Isti, amikor beléptek a vendéglőbe.
Dávid körülnézett, de nem tudta, kit kell néznie.
– A zenekart nézd! – mondta Isti türelmetlenül. – Nem ismerős a prímás?
Csoki egész testével feléjük fordulva muzsikált, és közben széles szájjal vigyorgott, barna arcából világítottak a fogai.
– Megáll az eszem, Csoki! – lelkendezett Dávid, odament a prímáshoz, és megölelte. – Mintha harminc évet ugrottunk volna vissza az időben!

Isti körbevezette Dávidot a vendéglőben, bemutatta Bözsi néninek és néhány asztaltársaságnak, s közben megcsodáltatta új szerzeményét, a kockás zakóját. Az Öreghárs törzsközönsége, kiskereskedők és állami hivatalnokok szívesen kérdezgették Dávidot, mikor ment el, mivel foglalkozik, meddig marad. Amikor kiderült, hogy Dávid New Yorkban ruha-nagykereskedő, elismerően mosolyogtak.

– Milliomos! – dicsekedett barátjával Isti.
– Dehogy vagyok milliomos! – tiltakozott Dávid.
– Milliomos! – ismételte meggyőzően bólogatva Isti.
– Szívesen meghallgatjuk a történetét, Pusztai úr – mondta egy minisztériumi osztályvezető, és intett a pincérnek, toljanak oda egy másik asztalt is az új vendégeknek.
– Ezek az amerikai sikertörténetek mindig úgy kezdődnek, hogy „tíz dollárral a zsebemben érkeztem negyven éve New Yorkba, most meg gyáram, bérházam van” – mondta egy kiskereskedő az asztal végén. – A mi történeteink meg úgy kezdődnek, hogy „negyven éve apámnak még gyára, bérháza volt, most meg örülünk, ha tíz dollár van a zsebünkben”.
– Én ezt meg sem hallottam, Patyikám – mondta az osztályvezető, a többiek pedig készségesen nevettek a tréfás figyelmeztetésen.

Dávid korábban sosem mesélt üzleti sikereiről, talán mert a sikertörténetét amerikai mércével mérve igen szerénynek tartotta, meg aztán nem is volt rá kíváncsi senki. Csak most szembesült azzal, hogy szülőhazájában már ez is maga az amerikai álom. Külön viccesnek találta, hogy amikor Ankával és Petivel New Yorkba érkeztek, Goldstein Vince szinte szóról szóra azt a mondatot mondta, amit ez a Patyi nevű ember idézett. A New York-i reptéren Vince várta őket, ő küldte a jegyeket is a menekülttáborba, és ő vállalt garanciát értük az amerikai hivataloknál, hogy megkapják a beutazási engedélyt. Az első éjszakát is Vince lakásán töltötték a Fifth Avenue-n. Megilletődve nézték a tágas bejáratot a pálmákkal, vörös szőnyeggel és a libériás kapuőrrel, aki fölállt a pult mögül, úgy köszöntötte Vincét, „Good Evening, Mr. Goldstein”, amire Goldstein Vince atyáskodva felelt, „Good Evening, Ramon”. A lift hangtalanul suhant a hatodik emeletre, és a lakásban állt meg. A Central Parkra néző hatalmas nappaliból és a képekkel, szobrokkal díszített előszobából, folyosókról mindenfelé szobák nyíltak, valamennyihez gardrób és márvány fürdőszoba tartozott. Amikor Vince bekísérte őket a vendégszobába, percekig csak álltak, nem hitték a szemüknek. „Nézd, igazi nájlonfüggöny” gyönyörködött Anka az ablakon lévő csipkefüggönyben, és marokra fogva összegyűrte az anyagot, aztán élvezettel nézte, hogy rúgja ki magát. A park lámpái már égtek odalenn, kékes pára borította a fákat. „Nájlon a harisnya, nájlon a kabát,

nájlongólya hozza a nájlon kisbabát”, énekelte Dávid vidáman. Goldstein Vincét láthatólag nem érdekelte Dávidék története.
Alig kérdezett, ha Dávid mesélni kezdett Henrik bácsiékról, a menekülttáborról, csak bólogatott, hogy igen, írta Henrik, igen, megírtad levélben. Könnyű vacsorát kaptak a fekete házvezetőnőtől, „igazi néger”, súgta Dávid Ankának, mert itt, New Yorkban láttak életükben először fekete bőrű embert közelről, aztán Vince magukra hagyta őket. „Majd reggel találkozunk!”
Fáradtak voltak, de nem tudtak elaludni, csak Peti szuszogott a hatalmas franciaágyon, ők meg hajnalig beszélgettek. Reggel aztán Vince Dávid markába nyomott kétszáz dollárt, egy New York-térképet és egy brooklyni címet. „Amikor én harminc éve Amerikába érkeztem, csak tíz dollár volt a zsebemben, és nézzétek meg hol tartok most – mondta. – A gyerekre és az inflációra való tekintettel tőlem hússzor ennyit kaptok, de legközelebb akkor akarok rólatok hallani, amikor a saját lábatokra álltatok. Első lecke – tette hozzá Vince, és mutatóujját a magasba emelte –, csak annak van értéke, amit az ember a maga erejéből ér el!” Azzal kitessékelte, úgy is mondhatnánk, kidobta őket a lakásból.

Dávidék a Subway-térképen kiböngészték, hogyan jutnak el Brooklynba. Kis motyójukkal a kezükben, hosszas keresgélés után elvergődtek a megadott címre. A kétszintes, raktárra emlékeztető, vörös téglás kockaház Williamsburgban, a Hewes utcában volt, és a csöngetésre egy szakállas, pajeszos, kalapos férfi, Feuerstein Jákob nyitott ajtót. „Említette Goldstein úr, hogy az unokaöccsének szállás kellene”, mondta a férfi kántáló hangon, erős szatmári tájszólással. Betessékelte őket a nappaliba, odahívta a családját, fejkendős feleségét, három kalapos, szakállas fiatal férfit és két parókás nőt. A fiatalok csak törve beszélték a magyart. Anka és Dávid zavartan pislogott. Nem erre számítottak. „Nem hord kippát?”, kérdezte az asszony Dávidot, kedvesen, de nem titkolt rosszallással. „Mi, gyerekek otthon csak az ünnepeken hordtuk, és a templomban”, felelte Dávid. „Mi pedig betartjuk a törvényt. Ha velünk akarnak lakni, maguktól is ezt várjuk”, mondta Feuerstein Jákob. Dávid azonnal kerek fejfedőt kapott Jákobtól, Anka pedig egy kendőt az asszonytól, amivel a hagyományoknak megfelelően eltakarta a haját. Az épület hátsó kertre néző kis lakrészében

Feuersteinék jól felszerelt kóser konyhát is berendeztek nekik, külön húsos és tejes edényekkel, étkészlettel.
Dávidék számára eleinte még az egyhangú környéken is minden izgalmasnak tűnt az otthoni körülmények és a menekülttábor után. „Érzed a szabadság levegőjét?” kérdezte Anka az utcán nevetgélve, és mélyet szippantott a ragacsos nyári levegőből. Dávidot pedig lenyűgözte, hogy rágógumit vehet a sarki boltban, mustrálgatta a különböző amerikai cigarettákat, otthon egyetlen szál is kincset ért bármelyikből. „Chesterfield, mint a filmekben !” Hitetlenkedve bámulták az üzletek gazdag választékát, a tucatnyi fajta szappant, vajat, krémet, mosószert. Csodálva nézték az autókat és a járókelőkön a ruhákat. És Coca-Colát ittak. „Micsoda gazdagság, nemhiába Amerika!” mondogatták egymásnak.

Jákob és egyik fia vaskereskedést tartott fenn lakóépületük utcára nyíló frontján, Ishak, az idősebb fiú pedig Goldstein Vince gyémántkereskedésében dolgozott a 47. utcában. Itt kapott munkát Dávid is, tanuló eladóként. A gyémántbolt valójában több kis kereskedőpultból állt az üzleten belül. A tucatnyi különálló üveges pult mögött egy-egy kalapos, fekete ruhás kereskedő kínálta a portékáját. „Ez Goldstein úr shopja” mutatott az egyik pultra Ishak, amikor először bevitte Dávidot a munkahelyére. „Ez a pult egy bolt?” kérdezte Dávid csodálkozva. „Egy egész nagy boltot ki tudna megtölteni diamondsszal? – felelte Ishak. – Egy olyan kis, hogy is mondják azt, tele brillel, ami az asztalon van, akkora value, hogy még az unokáink is jól élnének belőle.” Dávid elismeréssel bámulta a kis fekete bársonytálcát az apró, kékesfehéren csillogó kövekkel. „Ide nehezebb bekerülni, mint a Congressbe!” nevetett Ishak. Évekig tanulta a szakmát, és élete nagy szerencséjének tartotta, hogy Goldstein Vince alkalmazta. „Nem is tudtam, hogy a nagybátyám a gyémántokhoz is ért”, mondta Dávid elismerően. „Goldstein úr az üzlethez ért – felelte Ishak –, ez a shop csupán egyik befektetése, neki ez apróság, peanuts, ahogy errefelé mondják.” Dávid felröhögött. Ishak zavarba jött, mi volt ezen ilyen mulatságos. „Semmi – nevetett Dávid –, csak eszembe jutott Henrik bácsi egyik története.”

Dávid reggelente Ishakkal bement Manhattanbe, és sötétedett, mire hazaértek. Anka közben a ház körül segített az asszonyoknak, aztán sétálni ment velük és Petivel a parkba. Pénteken, sötétedéskor ők is Szombat-ünnepet tartottak, mint mindenki a környéken, majd Dávid a férfiakkal elment a templomba imádkozni. Feuersteinék jóravaló, szorgalmas emberek voltak, az asszonyok is melegszívűek és figyelmesek, de Dávid és Anka képtelen volt bármiről beszélgetni velük. „Ha így kell leélnem az életemet, vascsavarok és bigott asszonyok között, akkor inkább a folyónak megyek – mondta egy nap Anka. – Esküszöm, ennél még a sztálinizmus is szórakoztatóbb volt!” „Gondolod, nekem könnyű? – kérdezett vissza Dávid elkeseredetten, a kippa alatt vakargatva a feje búbját. – Egész életemben a zsidóságomtól próbáltam szabadulni, olyan akartam lenni, mint a többiek, és látod, hol az antiszemiták kergetnek, hol a zsidók rángatnak vissza a karanténba. Ha nem volnék zsidó, még munkát sem kaptam volna a gyémántkereskedésben.”

Dávid lassanként megtanulta, hogyan kell a méretük, a fényük, a tisztaságuk, a színük, a csiszolásuk alapján megkülönböztetni a gyémántokat, és kitanulta a smaragdot, a rubint, az opált, a tigrisszemet, az ametisztet, az akvamarint és a többi színes követ is. Megismerte, melyik honnan származik, hogyan keletkezett, melyik való gyűrűbe, melyik fülbevalóba vagy medálba, melyiket hogyan kell befoglalni. Lassanként beleszeretett a kövekbe. Sétájuk során Ankával felfedeztek egy hippi ékszerbutikot a Greenwich Village-ben, ott tanulmányozták az indián, az indiai és az afrikai ékszereket. Anka ügyesen rajzolt, elkezdett ékszereket tervezni, és esténként arról álmodoztak, hogy egy nap nyitnak egy apró boltot az East Village-ben, ahol majd Anka tervezi az ékszereket, főként féldrágakövekből, de megpróbálkoznak a gyémánttal is. Amikor találtak egy olcsón kiadó üzlethelyiséget, Anka unszolására Dávid összeszedte a bátorságát, és fölkereste Goldstein Vincét. Zavartan fölvetette, nem adna-e kölcsön némi pénzt az induláshoz, amit természetesen kamatostul visszafizetne. Vince úgy nézett rá, mint egy gyengeelméjűre. Kétszer is visszakérdezte, jól értette-e Dávidot. Aztán a mutatóujját fölemelve csak annyit mondott: „Második lecke: Soha ne adj kölcsön senkinek, mert meggyűlölnek, amikor vissza kell adni!”

Egyik nap magas, izmos, fekete öltönyös férfi lépett be a gyémántboltba. „ Are you Mr. Goldstein's nephew?" kérdezte Dávidtól. Az igenlő válaszra elkérte a lakcímét, és közölte, vasárnap reggel tízkor autó várja a kapujuk előtt, mert vendégségbe hivatalosak. „De kihez?" kérdezte Dávid elképedve. „Ennyi volt az üzenet", felelte a férfi szigorúan, aztán elmosolyodott.

Vasárnap reggel Dávid és Anka már izgatottan toporgott Petivel a williamsburgi ház előtt. Pontban tíz órakor egy hatalmas, fekete Cadillac állt meg előttük, és ugyanaz a férfi szállt ki belőle, aki Dávidot a boltban is fölkereste. Szertartásosan szélesre tárta a limuzin hátsó ajtaját, és megvárta, míg Dávidék elhelyezkednek a hátsó ülésen. Dávidék ilyen autót eddig csak kívülről láttak az utcán, most végre megtapogathatták a puha bőrülést, az ajtó kárpitját, a mahagóni-berakásos bárszekrényt, a csillogó, krómozott kilincseket. Az autó szinte hangtalanul suhant át a hídon Manhattanbe, aztán végig a városon, északnyugatnak, Connecticut felé. Peti kényelmesen elfeküdt az ülésen, Dávid és Anka pedig szótlanul, álmélkodva bámult ki az ablakon. „Milyen más New York egy ilyen kocsiból" mondta Dávid. „Kinek lehetünk ilyen fontosak?" tanakodtak. „Lehet, hogy most elrabolnak bennünket, de csak jobb helyre vihetnek", kacagott Anka. „Talán Vince bácsit akarják megzsarolni velünk, de belőle ugyan egy centet sem csikarnak ki." Letértek az autópályáról, és szelíd dombok, rétek, árnyas fák között vitt az út. A Cadillac végighajtott egy platánfasoron, a lombok között átszűrődő fényfoltok ugráltak a szélvédőn. Az út két oldalán, az óriás telkeket övező növények között alig látszottak a parkok mélyén megbúvó emeletes, koloniális vagy angol mintára épült vörös téglás villák. Megálltak egy cirkalmas kovácsoltvas kapu előtt, a kapu méltóságteljesen kinyílt, majd az autó rágördült a dísznövények és karcsú ciprusok között tekergő bekötőútra, és megállt a ház melletti nyitott autóparkolónál. Ott már több hasonló limuzin, Bentley és Rolls-Royce várakozott. „Here we are", mondta a sofőr a szertartásos ajtónyitás közben. A kert fölső részén baldachinszerű fehér sátrak álltak, alattuk nagy, kerek asztalok, masnis huzatú támlás székeken nyári ruhás, kalapos hölgyek és sportos, elegáns urak beszélgettek, a férfiak szivaroztak. Az egyikbaldachin alatt egy cool

jazz-zenekar Miles Davist játszott. Távolabb, a kék vizű medence partján, hosszú asztalokon gazdagon terített tálak, italok, poharak álltak, és fehér szmokingos pincérek ezüsttálcákon vitték körbe a kínálnivalót.

„Bemutatom önöket a vendéglátójuknak”, mondta Dávidéknak a sofőrjük, és a főasztalhoz vezette őket egy idősebb, kalapos hölgyhöz. A hölgy már messziről észrevette Dávidékat, és ahogy közeledtek, mondott valamit az asztaltársaságának, mire mindenki feléjük fordult, és érdeklődve nézték őket. Amikor az asztalhoz értek, a hölgy mosolyogva a kezét nyújtotta. „Na, hadd nézzem magát!” mondta, és Dávid kezét továbbra is a kezében tartva vizsgálta az arcát. „Maga is jóképű fiú – mondta aztán –, de meg sem közelíti az apját. Remélem, nem bántottam meg ezzel, de az apja volt életem nagy szerelme!” „Az apám lett volna ennek a hölgynek az élete nagy szerelme? – tűnődött Dávid zavartan. – De hiszen Samu ki sem tette a lábát Tövispusztáról, csak amikor munkaszolgálatra vitték.” „Oh, yes, Henry was my beloved one – mondta a hölgy –, nem merem elárulni, hány éve.” Anka tanácstalanul nézett Dávidra. Dávidnak akkor állt össze a történet. A hölgy nyilván Peggy, a szőke, kék szemű lány a családi mitológiából, Henrik bácsi fiatalkori szerelme, akitől Goldstein Vince szakította el, amikor hazarendelte Henrik bácsit a nagypapa halálhírével. Dávid nem merte megmondani, hogy ő nem Henrik fia. Bonyolult lenne a magyarázkodás, és elrontaná Peggy örömét, Henrik bácsi amúgy is fiává fogadta őt, mentegette magát, így azután csak állt, és nézett bambán. Elképzelte Henrik bácsit a hölgy mellett az elegáns asztaltársaságban, aztán Peggyt a Kresz Géza utcában, de sehogy sem állt össze a kép. Képtelen volt elhinni, hogy a kellemetlen, nagyorrú Henrik bácsi ilyen mély nyomot hagyott volna az elegáns hölgy szívében. A beszélgetésből apránként kiderült, hogy miután Henrik bácsival elszakadtak egymástól, Peggy egy kaliforniai férfi felesége lett, és csak évtizedek után tudta meg Vince cselszövését. Peggy férje később ingatlanspekulációkból meggazdagodott, majd előzékenyen meghalt, tetemes vagyont hagyva a feleségére. Akkor költözött az asszony a keleti partra, de addig is, azóta is csak Goldstein Henrikről álmodozott. „Henry olyan volt, mint egy hollywoodi színész! – mondta Peggy az asztaltársaságnak. – Mint Rudolf Valentino, vagy inkább, mint Clark Gable.” A többiek elismerően bólogattak, és Dávid vonásait fürkészték, hátha fölfedezik a hasonlóságot. „Most bizonyára azt képzelik, hogy én az anyámra hasonlítok”, gondolta Dávid.

Peggy harminc év után is fájdalmas haraggal emlékezett Goldstein Vincére, „He is a nasty man, a really nasty man”, mondogatta róla. Azt se akarta, hogy Dávid neki dolgozzon. Amikor kiderült, hogy Dávid közgazdász, beszél németül és egy kicsit oroszul is, beajánlotta egy barátjához, „egy divatcég elnökéhez”. A divatcég kifejezés némi túlzásnak bizonyult: azzal foglalkoztak, hogy márkás cégek kifutott szabásmintái alapján Thaiföldön ruhákat varrattak, amiket aztán Latin-Amerikában és a Közel-Keleten értékesítettek.

Dávid megköszönte Goldstein Vince segítségét, felmondott a gyémántboltban, Ankával gondosan elpakolták a kippát és a kendőt, és New Jerseybe költöztek egy keresztény, fehér, középosztálybeli sorházba. „Na, végre megérkeztünk Amerikába! – mondta akkor Dávid elégedetten. – Valahogy így képzeltem. Végre nem kell zsidónak lennünk!” Azzal felszögelt egy szolid feszületet a nappaliban, hogy ha átjönnek az új szomszédok, lássák, bízhatnak bennünk.

Mire megszületett a kislányuk, Dávid már a divatcég gazdasági igazgató helyettese volt, jól keresett. Peggy boldogan vállalta, hogy a kis Kati keresztanyja legyen, és a szertartáson, amit a keresztmama villája közelében lévő kápolnában tartottak, egy füst alatt Petit is megkeresztelték. Anka egyre nehezebben viselte, hogy az élete csak a gyerekekből, a takarításból és bevásárlásból áll, és a dühét praktikus módon a férjén töltötte ki, ami érthető, hiszen ő állt hozzá a legközelebb. Amikor a kislány egyéves lett, Dávid elérkezettnek látta az időt, hogy Ankának önálló elfoglaltságot keressen, kösse le inkább ott a felszabadult vegyértékeit. A kis ékszerbolt azóta is Anka álma volt. A Peggytől keresztelőajándékként kapott tízezer dollárral Dávid fölkereste Goldstein Vincét, hogy jó áron gyémántokat vásároljon tőle. „Jó lesz befektetésnek, meg aztán ennyit igazán megtehet a

nagybátyja, hiszen, ahogy Ishak mondta, ez Goldstein úrnak csak pina”, gondolta, és elvigyorodott.

Goldstein Vince a Fifth Avenue-beli lakás dolgozószobájában testével kitakarta a fali széf zárját, nehogy Dávid kilesse a kódot, kinyitotta a széfet, és kivett egy bársonytálcányi drágakövet. „Megkapod tőlem nagykereskedelmi áron”, mondta egyik szemén egy nagyítóval, és adott egy nagyítót Dávidnak is. Dávid a gyémántok között válogatott, megvizsgált néhány színes dél-afrikai követ, de inkább a kékesfehér fényű indiai gyémántok közül választott néhány fél- és egykarátos briliánst. Aztán meggondolta magát, és odahúzott egy piros és egy sárga gyémántot is. „Tízezer dollárt tudok rászánni – mondta Dávid. – Vince bácsi mondja meg, mi az, ami belefér.” „Ez még belefér”, bólintott Goldstein Vince. „Hát azt tudod-e, fiam, miért lettek a zsidók gyémántkereskedők?”, kérdezte. Dávid nem tudta. „Azért lettek gyémántkereskedők, mert mindig üldözték őket, és ha menekülni kellett, ezt tudták a legkönnyebben zsebre vágni. És ezért hegedülnek inkább, és nem zongoráznak. Próbálj meg zongorával menekülni!” Goldstein Vince kicsit mulatott a saját rövidre fogott ismeretterjesztő előadásán, aztán a kiszemelt köveket finom, fekete bársonytokba tette, a cserébe kapott tízezer dollárt pedig gondosan végignyálazva, egy irányba rendezgetve betette a tárcájába.

Dávid alig várta, hogy másnap beugorjon Ishakhoz a 47. utcába, és megbecsültesse vele a szerzeményt. Ishak hosszasan vizsgálta nagyító alatt a köveket, és hümmögött. „Szerinted mennyit érnek?” kérdezte Dávid gyanakodva. „Nyolcezret talán kaphatsz értük, ha találsz valakit, aki nem nagyon ért hozzá”, mondta Ishak. „Micsoda? – csattant fel Dávid. – Az lehetetlen! Tízezerért vettem Vincétől, nagykereskedelmi áron.” Ishak csóválta a fejét, és átadta a nagyítót Dávidnak. „Látod a csiszolási hibát ezen a kövön? És abban a pici zárványt ott, a jobb szélen? És ez a kő sem tiszta!” Dávid a sírással küszködött. Ugyanazt a mély csalódottságot érezte,

mint gyerekkorában, amikor Henrik bácsi elajándékozta a csapágyát a szomszéd kisfiúnak.

Ebben a pillanatban lépett az üzletbe Goldstein Vince. Dávidnak eltorzult az arca. „Becsapott!” kiabálta oda nagybátyjának félig sírva. „Csitt! – tette az ujját a szája elé Goldstein Vince. – Halkabban, itt mások is értenek magyarul!” „Nem érdekel – kiabált Dávid hadd tudják meg mások is, milyen ember maga, hogy becsapja a saját családját!” „Nem magam miatt mondom, hogy halkabban – figyelmeztette Vince hanem miattad! Ha híre megy, hogy téged be lehet csapni, holnaptól mindenki be fog csapni!” Dávid elképedve bámult nagybátyjára.
„Negyedik lecke – emelte fel Goldstein Vince a mutatóujját Dávid megdöbbenését kihasználva -: üzleti ügyekben sose bízz senkiben, még a családodban sem!” „Ez még csak a harmadik lecke volt! – mondta Dávid az ajkát biggyesztve. – De nem lesz negyedik!”

– Jó történet volt. Lám, mit tesz a kapitalizmus az emberekkel! – mondta a minisztériumi osztályvezető az Öreghársban, amikor Dávid befejezte a mesét. És magában hozzátette: „Jellemző rátok, zsidókra, hogy még egymással is kibabráltok!” Aztán gyanakodva körülnézett, nem hallotta-e meg valaki a gondolatát.
– Lám, ott sem kolbászból fonják a kerítést! – tette hozzá a kiskereskedő.
Az osztályvezető egyetértően bólintott.
– És még mindig ugyanannál a cégnél van? – kérdezte egy Váci utcai butikos.
– Először partner lettem, évek óta pedig miénk a vállalat – felelte Dávid. – Most a feleségem irányítja az üzletet, azért nem tudott velem hazajönni.

Másnap Isti Tövispusztára vitte Dávidot. Ahogy a Zsiguli áthajtott a városon, Dávid a lakótelepek beton kockaházait nézte.
– Nálunk a feketék és a Puerto Ricó-i bevándorlók laknak ilyen házakban. Itt kik?
– Itt a szerencsések – mondta Isti kicsit sértődötten. – Örülnek, hogy lakáshoz jutottak!

A Zsiguli a poros országúton kanyargott, Dávid a megsárgult, rendezetlen árokpartokat és a falvak főutcáin sorakozó egyforma, sátortetős kockaházakat nézte.
– Kötelező mindenkinek ugyanolyan házat építeni?
– kérdezte most már óvatosabban.
– Dehogy kötelező, három típustervből is lehet választani, de ez a legolcsóbb, és ehhez lehet nyílászárókat kapni a Tüzépen. Ezekben már van nappali és fürdőszoba, és ha megnézed a tetőket, láthatod, van televízió is – büszkélkedett Isti.
– És hova tűntek a szép, régi tornácos parasztházak?
– érdeklődött Dávid.
– Ledózerolták őket. Tövispusztán találsz még néhányat, de ki akar ma már vályogban lakni, amikor téglaházban is lakhat. Legfeljebb a cigányok a faluvégen, vagy a bolond pesti művészek. A falu legöregebb házait megvették a pestiek, és ott nyaralnak. A bohócok és a városi zsidók parasztot játszanak. De biztos utálnák, ha ilyenben nőttek volna fel, mint mi! Sokat fejlődött az ország!
„Amerikában negyedszázad után is idegennek érzem magam, itthon meg már idegen vagyok – töprengett Dávid. – Mintha 56-ban, a határt átlépve ottrekedtem volna a senki földjén."

Elzáék Tövispusztán, régi parasztházban laktak. Már messziről látszott, hogy az ablakban és a tornác párkányán szép ívű víztartó és vajköpülő cserepek, mázas tejes köcsögök és lekváros szilkék állnak. A tornác sarkában régi rokka.
– Ezt hiányoltad, ugye? – kérdezte Isti, amikor a tornáchoz érkeztek. – A Pali gyerek gyűjtötte a környező falvakban és Erdélyben. Csak tudnám, mit eszik ezeken a régi kacatokon!
Elza örömében azt sem tudta, mivel kínálja a bátyját, kétszer körülpördülte, hogy minden oldalról megvizsgálhassa. Pál megölelte Dávidot, aztán hátrébb húzódott, és távolról nézte őket fáradt, szelíd mosollyal. Pál megöregedett, megőszült, de Elza még mindig szép volt. Zöld szeme ragyogott, és egyszerű kartonruháján át is jól látszott, hogy az alakja csinos, feszes maradt. Dávid gyönyörködve nézte a húgát.
– Csináltam neked tyúkhúslevest, de van kolbászunk is, ha még mindig szereted – nevetett Elza Dávidra. – Mivel kényeztesselek?

– Istenem, hány év is telt el azóta, hogy legutóbb így együtt voltunk? – mélázott Dávid.
– Na – mondta Isti, és a combjára csapva fölállt élvezzétek ki egymást! Majd estefelé visszajövök érted, és átviszlek Jánoshoz Bátakérre. Csapunk egy kis bulit a tiszteletedre.

A tornácon terítettek, Dávid és Pál fonott karosszékben beszélgetett, Elza pedig, ahogy terítés közben ki-be járt a tányérokkal, poharakkal, a kancsó borral, minden fordulónál beleszólt a társalgásba.
– Nem panaszkodhatunk – mondta Pál. – Élünk csöndesen, távol a világtól, olvasunk, írunk, zenét hallgatunk.
– Pál híreket sem olvas, nincs tévénk, azt se tudja, mi van körülöttünk – folytatta Elza.
– Pontosan tudom, mi van körülöttünk – felelte Pál. – Ehhez nem kell újságot olvasni vagy tévét nézni.
– De téged ugye nem bántanak már? – kérdezte Dávid aggódva.
– Nem bántanak itt már senkit – mondta Pál alig észrevehető gúnnyal a hangjában. – Az emberek elégedettek. Mint a koca, ami csöndesen röfögve, boldogan hempereg a sárban, és reménykedik, hátha megússza a disznótort.

Istivel éppen begördültek dr. Szentágostony János bátakéri háza elé, amikor nagy fékcsikorgással, kifarolva lefékezett mellettük egy motoros. Jókötésű férfi pattant le a motorról, lekapta fejéről a bukósisakot, megrázta göndör fürtjeit, kék szemét villogtatva rájuk nevetett, és odaköszönt Istinek. Aztán egy mozdulattal lerántotta dzsekije cipzárját, és leomlott alóla a feltűrt reverenda.
– Ő a papunk, a Vili – mutatta be Isti a férfit. – Nagy franc, kár, hogy áthelyezik!
– Miért helyezik át? – kérdezte Dávid, miközben a ház felé sétáltak.
– Elmondod vagy elmondjam? – fordult Isti Vilihez.
– Majd elmondjuk később – mondta a pap.
Dr. Szentágostony Jánosnál összegyűltek a falu előkelőségei, ahogy magukat nevezték: a pap, a tsz-elnök, a főagronómus, az állatorvos és a községi párttitkár.

– Néha eljön a tanító is, de az olyan buta ember, hogy még ultizni sem tud – nevetett a nagydarab, bajuszos agronómus.
– Inni annál inkább – mondta a sovány, gyomorbeteg külsejű párttitkár.
– Irigykedsz, mi? – ugratta a köpcös, kopasz tsz-elnök.
– Én is tudtam, amíg nem lett gyomoridegem!
– Veszelka elvtársnak gyomoridege van! – mondta János nyomatékosan, és Dávidra kacsintott. – Azt szokta mondani, hogy szétbassza az ideg! – vigyorgott János.
– Igenis, szétbasz az ideg! – erősködött a párttitkár. – Ha titeket is folyton baszogatnának a megyétől, nem röhögnétek – mondta, a többiek egyre hangosabb röhögése közepette, ami biztos jele volt annak, hogy ez egy sokadszor lejátszott párbeszéd.
– Ne panaszkodjon, akiről a faluban utca van elnevezve – mondta az állatorvos.
– Nem rólam, hanem a nagyapámról – felelte a párttitkár sértődötten.
– Két utca fut a főtérre, a szovjet emlékműhöz, a Veszelka és a Kodelka utca. Emlékszel, őket akasztották fel a különítményesek tizenkilencben – magyarázta Dávidnak Isti.
Dávid emlékezett a rémtörténetre, amelyet gyerekkorában meséltek az öregek. Csak arra nem emlékezett már, hogy akasztás előtt a Veszelka levágott tökeit gyűrte-e Héjjas Iván a Kodelka szájába, vagy fordítva.
– Na, igyunk, hogy legyen húgyunk! – mondta Isti, és odament az asztalhoz, hogy a dugóhúzóval nyakon szúrja az egyik borosüveget.
– Hát, rosszabb, ha nem iszunk! – mondta a tsz-elnök.

A fácánleves és a vörösboros szarvaspörkölt után, míg a többiek a szobában emésztettek és ultiztak, Dávid, János és Vili kiült a teraszra beszélgetni. „Istiben mindig megvolt a hajlam a léhaságra, de egy orvos, egy volt báró meg egy pap hogy képes együtt mulatozni egy hülye párttitkárral meg egy tuskó tsz-elnökkel?”, morfondírozott Dávid magában. János mintha olvasott volna Dávid gondolataiban, a pipáját tömködve megjegyezte:
– Az a mondás járja nálunk, hogy a magyar értelmiség előtt három út áll: az egyik az alkohol, a másik az öngyilkosság, a harmadik meg járhatatlan. De van egy negyedik is: tudomásul veszed, hogy ez van, és megpróbálod jól érezni magad. Kicsit cinikus álláspont, de működik.
– És Pál meg Elza? – kérdezte Dávid.

– Pál sosem járt a földön, hiszen tudod. Több mint tíz évet ült az elveiért. Na, ennyit azért nem érnek az elvek! Ezer szerencséje, hogy ilyen felesége van.
– Tudom, mennyit segítettél a húgomnak, amíg Pál börtönben volt – mondta Dávid csöndesen. – Köszönöm.
János nem felelt, csak elkomorult az arca. Vili Jánosra nézett, és hosszasan vizsgálta a tekintetét.
– És te miért nem nősültél meg? – kérdezte Dávid.
János elmélyülten tömködte a pipáját.
– Mi Vilivel nőtlenséget fogadtunk, igaz-e? – mondta aztán, és erőltetett nevetéssel a papra nézett.
– Csak te! – mondta a pap, de nem nevetett.
– Hát, ami igaz, az igaz, Vili föllendítette a hitéletet a faluban. Amikor még az öreg pap volt itt, akit te is ismertél, már azon aggódtunk, hogy a kommunisták kiirtották a vallást az emberekből. De amióta Vili a pap, a fiatal asszonyokat vasvillával sem lehetne kiűzni a templomból. Minden asszony folyton gyónni akar. Még jó, hogy ott van közöttük az apácarács, máskülönben megerőszakolnák ezt a szép embert!
– Miket beszélsz, János! – csattant fel Vili.
– Legfeljebb meggyónom. Úgyis hozzád járok.
– És valóban gyónnak az emberek, Vili? – kérdezte Dávid.
– Bizony, több hét is beletelik, míg valaki végre elmond egy jó zaftos bűnt. Egyébként meg csak a szokásos nyammogás.
– Akkor miért mennek?
– Hogy a szomszéd lássa. Meg az asszonyok jönnek panaszkodni a férjükre.
– Utálják is a férfiak Vilit! – mondta János. – Elterjesztették róla, hogy pedofil, mert vasárnap délelőtt a srácokkal focizik a templom mögötti réten. Hogy az öreg pap fogdosta a kisfiúkat, az senkit sem zavart. A papok már csak ilyenek, mondták. De hogy Vili tetszik az asszonyoknak, azt nem tudták lenyelni. Most aztán áthelyezik. Na, és a te házasságod hogy sikerült? Jól megvagytok Ankával?
– Ahogy negyedszázad után lehet az ember a feleségével. Ha távol van, hiányzik, ha közel van, idegesít.
– Gyere, Dávid, elviszünk éjszakai vadászatra – mondta Isti, kilépve a teraszra. A párttitkár és az agronómus ott vigyorgott mellette.
– Vadászni jártok? – kérdezte Dávid.

– Mit gondoltál, az esti fácán és szarvas végelgyengülésben szédült a fazékba? – kérdezte az agronómus.
– Menjél csak – mondta János –, mi Vilivel ezt kihagyjuk.

Bepréselődtek az agronómus orosz parancsnoki UAZ terepjárójába. Dávid előre, az agronómus mellé, Isti és a párttitkár egy üveg szilvapálinkával a hátsó ülésre. Az agronómus elővett a csomagtartóból egy dupla csövű sörétes puskát, egy doboz lőszert, és Dávid kezébe nyomta, akit különös büszkeség töltött el a fegyver érintésétől, és érezte, hogy zubogni kezd agyában az adrenalin.
– Vadásztál már? – kérdezte az agronómus.
– Soha.
– Na, akkor most lesz egy kis sikerélményed! Nyúlra megyünk.
Az agronómus lekapcsolta a fényszórókat, keresztülvágott a mezőn, az UAZ ugrált a szántóföld buckáin, aztán megállt egy szántó közepén. Az agronómus elvette Dávidtól a puskát, és betöltött két lőszert.
– Tekerd le az ablakot, és figyelj! – mondta.
Isti és Veszelka hátul röhigcséltek, egymásnak adva a pálinkás üveget.
– Igyál egy kis célzóvizet! – nyújtotta oda az üveget Isti Dávidnak is. – Aztán add tovább Sanyinak – mutatott az agronómusra –, hátha ő is akar célozni!
– Azt láttad volna, amikor Isti a dobtáras géppisztolyával jött vadászni az ellenforradalom után – nevetett a párttitkár. – Úgy szétlőtte a vaddisznót, hogy több volt benne az ólom, mint a hús.
– Itt nincsenek törvények a vadászatra? Nálunk, úgy tudom, vannak – kérdezte Dávid csodálkozva.
– Itt is vannak! – mondta a párttitkár. – Mi vagyunk a törvény.
– Szeretném látni azt a vadőrt, aki meg mer szólalni, amikor Veres elvtárs és Veszelka elvtárs vadászik – nevetett Isti. – Vadászott itt már Kádár elvtárs is. Én kísértem.
– Ott a nyúl! – mondta az agronómus halkan, és a szántó felé mutatott.
Dávid meresztette a szemét, de nem látott semmit. Érezte, hogy az izgalomtól dobol az ereiben a vér. Az agronómus fölkapcsolta a terepjáró fényszóróját, a reflektor fénycsóvái között, világító szemmel ott ült egy hatalmas mezei nyúl, és dermedten nézte őket.
– Hú, a kurva anyját, mekkora állat!

– Ez nem kutya? – kérdezte Dávid bizonytalanul.
– Te eddig csak húsvéti nyuszit láttál, mi? Na, adjál neki, Dávid!
Dávid kihajolt az ablakon, az állához emelte a puska tusát, az izgalomtól remegő kézzel megcélozta a nyulat, és elhúzta az elsütő billentyűt. A puska nagy csattanással visszarúgott, a nyúl pedig fölugrott, aztán visszaesett a földre, és kétségbeesetten rángatózott.
– Miért nem szaladt el a szerencsétlen? – kérdezte Dávid.
– A nyúl sosem fut bele a fénycsóvába. Nálunk a nyúl is tudja, hol a határ! Inkább megdöglik, de nem lépi át – nevetett Isti.
A párttitkár kiugrott a kocsiból, és a szántóföldön billegve odafutott a vonagló állathoz. Tiszta erőből fejbe rúgta, a tompa csattanás a kocsiig hallatszott. A nyúl röpült fél métert, aztán mozdulatlanul elterült. Veszelka megragadta az állatot a fülénél, és vigyorogva, diadalmasan integetve hozta Dávidnak, aki egyszerre érzett büszkeséget, undort és szégyent.

Trabant használati utasítás

Kreol bőrével, göndör hajával, nagy fekete szemével és sportos alakjával Pusztai Kati az anyjára, Ankára emlékeztetett, Peti pedig inkább az a lapos fenekű, billegő járású, korán pocakosodó férfitípus volt, mint az apja. „Még jó, hogy nem fordítva történt – mondogatta Dávid kuncogva, amikor a lányával büszkélkedett. – Képzeljétek, ha lány létére rám hasonlítana!" Csak mintha a szülők személyiségét cserélték volna fel; Kati simulékony, kicsit naiv volt, mint az apja, Péter pedig szeszélyes és harcias, mint az anyja.

Budapest legszebb útja tökéletes állatorvosi ló lesz ahhoz, hogy bemutassa a szocialista rendszer tüneteit, gondolta Szentágostony Pali. Mire amerikai unokatestvéreivel elsétál a Hősök terétől a Bajcsy-Zsilinszky útig, biztosan megértik, hova kerültek. Pali a millenniumi emlékműtől indította, ahogy nevezte, a társadalomtörténeti sétát, a daliás Árpád vezér és a honfoglaló törzsfőnökök szobrainak talapzatától. A vezérek, szám szerint hét, úgy is, mint Álmos, Előd, Ond, Kond és a többiek gyanútlanul tekintettek a történelmi távlatba, a November 7. tér és a Marx tér felé. Kissé távolabb – mutatott Pali a Dózsa György út irányába – egy kevésbé daliás vezér, Lenin szobra áll. Ezen a helyen korábban Sztálin álldogált, de '56-ban ledöntötték és lángvágóval földarabolták. Ismét balra a jugoszláv nagykövetség, a forradalom után itt kaptak politikai menedékjogot Nagy Imre és munkatársai, de Kádár és Tito elárulta, a KGB pedig kicsalta őket az épületből. Elhurcolás, akasztás. Tovább az úton, jobbra: Fiatal Művészek Klubja, a központilag, úgy is, mint pártközpontilag szabályozott művészeti avantgárd. Balra: újságíró-székház, a központilag szabályozott sajtószabadság. Ismét jobbra: a szovjet nagykövetség jellegtelen épülete a paloták közé ékelve. A palotákkal ellentétben a szépségét az ideológia adja, mondta Pali komoly arccal. Aztán a Chemokomplex Külkereskedelmi Vállalat saroképülete. Egykor a nyilasok, később az ÁVH központja, nem csoda, a terrornak rokon az ízlése, ahogy a csőcseléknek is, jegyezte meg Pali. Közben rövid ismertetés az út neveiről: Sugár út, Andrássy út, Sztálin út, Magyar Ifjúság útja, Népköztársaság útja, színes megjegyzés fűzve valamennyihez, fűszerezve a lélekmelengető perspektívával, hogy a szóbeszéd szerint a gyönyörű sugárút egyszer Kádár János út lesz. A

nyolcszögletű Oktogon, most November 7. tér, a szovjet októberi forradalom novemberi ünnepéről elnevezve. Jobbra az Operaház. Kicsi lelkendezés: olyan, mint a bécsi, tán még szebb is! Az út kérge alatt fut a kontinens első földalattija. Újabb lelkendezés: még a múlt századból, mert akkor még Magyarország, hajjaj… Mire a Bajcsy-Zsilinszky útra értek – rövid ismertetés a névadóról a parasztvezér Áchim-gyilkosságtól az ellenállásig –, Pusztai Peti és Kati valóban megértették, hogy különös országba kerültek.
– Cserélik az utcák nevét? – álmélkodott Kati erős amerikai kiejtéssel. – Hogy lehet egy utca nevét… mintha New Yorkban a Third Avenue-t vagy a Fortysecond Streetet? – csóválta a fejét hitetlenkedve. – I can't believe it!

Peti a Trabantot nem akarta elhinni. – Tényleg papírmaséból van? – kérdezte kételkedve, mintha bűvész-trükköt sejtene. De igazán a Wartburg tetszett neki. – Ha itt élnék, biztos ilyen autót hajtanék! Nálunk minden autó egyforma, de ezek olyan érdekesek! – mondta elismerően.
Pusztai Peti szinte még karonülő volt, amikor szüleivel Amerikába érkezett, Kati, a húga pedig sosem járt az óhazában. Dávid ugyan sokat mesélt gyerekeinek Magyarországról, a háborúról és az ötvenes évekről, de amíg Peti és Kati kicsik voltak, egyáltalán nem érdekelték őket ezek a történetek. Olyanok akartak lenni, mint a többi amerikai gyerek, s noha mindent értettek az anyanyelvükön, nem voltak hajlandók magyarul beszélni. A magyarországi látogatás után azonban az apjuk olyan lelkesedéssel áradozott az otthon töltött napokról, hogy elhatározták, a következő nyáron megnézik az egzotikus kommunista országot, ahonnan a szüleiknek menekülniük kellett.
Ferihegyen Pali várta őket, akit Dávid kért meg, szerettesse meg a gyerekeivel az óhazát. Peti és Kati már a repülőtéren izgatott borzongással keresték a kommunista ügynököket, és roppant csalódottak voltak, hogy befelé a városba, az egész taxi úton nem láttak egyetlen valamirevaló titkosrendőrt, de még egy fia orosz katonát sem.
– Nagyon vérszomjasok az orosz katonák? – kérdezte Kati, elkészülve a legrosszabbra.
– A háború után az emberek sokat meséltek róluk, hogy nőket erőszakoltak, fosztogattak, embereket vittek el málenkij robotra, kis munkára, amiből csak évek múlva tértek haza. A nagy része bizonyára igaz – mondta Pali. –

Nem mintha mentség lenne, de végül is egy ellenséges országban harcoltak, amelyik megtámadta őket. Tudnának mesélni a magyar katonákról is történeteket az orosz parasztok vagy Újvidéken a szerbek, mert a háborúban eldurvult katonák nemigen különböznek egymástól sehol a világon. De arról kevesebbet beszélnek, hogy például az '56-os forradalom alatt ki kellett cserélni az itt állomásozó szovjet katonák nagy részét, mert félő volt, hogy nem lőnek majd a magyarokra. A friss megszállóknak pedig bebeszélték a tisztek, hogy a német fasiszták ellen fognak harcolni, és amikor azok rájöttek az igazságra, több szovjet kiskatona átállt a forradalmárokhoz. Nem nehéz kitalálni, mi lett velük utána. Legutóbb pedig azt hallottam, hogy az egyik magyarországi orosz laktanyából megszökött egy sorkatona. Csehszlovákiában bujkált, mert annyi rosszat hallott a kapitalista országokról, hogy félt Ausztriába szökni. A csehek kiadták, otthon hadbíróság elé állították, és főbe lőtték.

Az amerikai unokatestvérek kitűnő közönségnek bizonyultak, Pali lelkesen traktálta őket a városi legendákkal, a Lánchíd oroszlánjának hiányzó nyelvéről, az alagútról, ahova esőben betolják a hidat, és a pálfordulás jelképéről, a Gellért-hegyi Felszabadulási emlékműről, az orosz katonával, ami eredetileg az orosz fronton elesett Horthy-fiú emlékműve lett volna.

Első hazalátogatása óta Dávid egyre gyakrabban jött Magyarországra. Az Öreghársban megismert hivatalnokok és Isti közvetítésével eljutott több hazai ruhagyárba, ahol a vezetők mindig nagy izgalommal várták a nagyvonalú amerikai üzletembert, aki kitűnő érzékkel tudta kiválasztani, kinek mivel kedveskedjen: francia parfümmel vagy ékszerrel, konyakkal vagy láda whiskyvel, márkás órával vagy exkluzív töltőtollal, esetleg némi valutával a bankszámlára, hogy legyen miből nyáron a családnak nyugatra utaznia. Dávid a magyar gyárakban varratott, s közben rendszeresen feltöltötte áruval Isti és Klári butikját. Megint jól jött a szerény orosz nyelvtudása, amit Henrik bácsi mellett a háború alatt szerzett; a magyar ruhagyárakkal közösen szállított az orosz és a kelet-európai piacra.

„Isti olyan nekem, mint a testvérem", mondogatta a gyerekeinek, így aztán, amikor Petit és Katit Pali Tövispusztára vitte, természetesnek találták, hogy Isti fiát is fölkeressék.

Isti évekig alig látta Enit és a fiát. Pityut Sárádyék nevelték szigorú keresztény erkölcsi értékrend szerint: minden vasárnap templomba vitték,

ministrált, húsvétkor ott énekelt a körmenet élén, ilyenkor még úttörő foglalkozásra, sőt később KISZ-gyűlésre se ment.
„Hadd pukkadjon meg a rohadt ávós apja!” mondta dr. Sárády ügyvéd úr az évek során megcsappant méltósággal, de nem csökkenő meggyőződéssel a hangjában. Ennek ellenére, amikor Pityu sorköteles lett, apja biztatására Eni fölkereste Istit, segítsen elintézni, hogy a fiút ne vigyék el katonának. Isti segített, és azóta rendszeresen tartották a kapcsolatot. Ha Isti Tövispusztán járt, sose mulasztotta el, hogy találkozzon a fiával. Nagyapja unszolására Pityu a műegyetemi felvételire is elkérte apjától a „Munkás-paraszt hatalomért” kitüntetésről szóló igazoló lapot, ami tanúsította, hogy Veres Isti ‘56-ban fegyverrel harcolt az ellenforradalmárok ellen, és ami az egyetemi felvételinél előnyt jelentett fia számára. „Saját fegyverükkel harcolunk ellenük!”, mondta diadalmasan dr. Sárády Béla az unokájának. „Hazugságért hazugságot!”

Pityu Tövispuszta és Bátakér között egy tanyán élt feleségével és hét gyerekével.
– A tanya egy sváb emberé, bizonyos Mayer Francié volt – mesélte Pityu –, akit Mathausenbe vittek a németek, mert embereket bújtatott. Alig jött haza a koncentrációs táborból, a kommunisták kitelepítették Németországba sok más svábbal együtt. Nem mintha rosszul járt volna. Akkora Mercedesszel jött haza látogatóba, hogy a város szűk utcáin bekanyarodni sem tudott vele. Valamilyen adminisztrációs hiba folytán Franci nevén maradt a tanya, nem tudott mit kezdeni vele, így olcsón eladta nekem, apám pedig a belügyben elintézte a papírokat. Azóta itt élünk Marikával.
– Tíz éve Pityu azzal kérte meg a kezemet, hogy csak akkor gyere hozzám, ha legalább öt gyereket akarsz – mesélte Marika nevetve.
– Ez majdnem így volt – szólt bele Pityu csak nem öt gyereket mondtam, hanem tízet.
– Én beleegyeztem, de nem gondoltam, hogy be is hajtja rajtam. Azóta évente, másfél évente jött egy baba.
– Ez azért van, mert vallásosak vagytok? – kérdezte Pusztai Peti.
– Nem. Ez azért van, mert szeretjük a gyerekeket – felelte Pityu vidáman.
– Na, de ennyire? – csodálkozott Kati.
– Még ennél is egy kicsit jobban! – mondta Marika, a kezében ringatva a legkisebb, tengerkék szemű Veres gyereket.

Pityu a városban dolgozott a gépgyárban, tsz-tagként a tövispusztai termelőszövetkezet gépeit tartotta karban, s közben háztájiként művelte a tanyához tartozó kis földet. Hajnali háromkor kelt, ellátta a jószágot, a csirkéket, disznókat, szarvasmarhákat, aztán elment a gyárba, onnan a gépállomásra, és úgy haza. így tudta visszafizetni az OTP-kölcsönt, amiből a tanyát vették.

Ha pénzről esett szó, Sárády nagypapa mindig megemlítette, hogy a festmény, a szőnyeg és az óra egy nap majd minden gondjukat megoldja. Már csak azt kell a családnak kivárnia, hogy ő szépen elmenjen. „Most úgyse lenne érdemes eladni – mondogatta mert manapság, ebben a proli világban az értéknek nincs értéke!” A család hajdanvolt gazdagságát és eleganciáját jelképező nevezetes tárgyakat a tisztelet jeleként úgy illett említeni, hogy a névelőt jól megnyomják a szó előtt: a festmény, a szőnyeg, az óra. És Sárády doktor mindenkinek szívesen elmagyarázta a művekkel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. A festmény, egy szinte felismerhetetlenségig besötétedett Caravaggio, amennyire ki lehetett venni, egy ráncos fejű öregembert ábrázolt, háta mögött egy angyallal. A szőnyeg „egy rozettás Holbein, 16. századi, nagyon értékes!”, mondta róla az ügyvéd, az óra pedig egy medálként használható arany Patek. Pityunakkülönösen a kis női óra tetszett, amit, a hátlapot fölpattintva, egy apró kulcsocskával kellett fölhúzni. Vitéz dr. Sárády Béla családjának ennyit sikerült megmenteni a családi vagyonból a kitelepítés után, meg egy papundekli dobozban a díszmagyarja gombjait, övét, a süvegdíszt és a kardkötőt, és ezekhez a tárgyakhoz az idős ügyvéd érthető módon a városi betonpanelben is ragaszkodott, ahova a kitelepítés feloldása után költöztek. A háromszobás lakás egyik szobájában laktak az öregek, a másikban Csenge, a harmadikban pedig Eni Pityuval. Később, amikor Pityu kamaszodott, az iker nővérek egy szobába költöztek, Pityu pedig megkapta a harmadik szobát. „A burzsuj – mondogatta tréfásan a nagyapja –, neki van egyedül külön szobája.” Ebből a lakásból menekült a nősülésbe és a tanyára Pityu, amint csak tehette.

– Úgy élek, mint Fülig Jimmy, aki éjjel hajófűtő volt, nappal meg hajópincér – nevetett Pityu.

– És mikor alszol? – kérdezte Pusztai Kati csodálkozva, aki, bármily hihetetlen, azt sem tudta, ki az a Fülig Jimmy.

– Alvás? Az meg mi? – nevetett Pityu tettetett meglepetéssel. – Az biztos valami amerikai találmány lehet!
A gyárban alszom, az irodámban, a műszak alatt – tette hozzá ismét nagyot nevetve. – Ott úgysem veszik észre!

A szőlővel befuttatott szaletliben fröccsöztek. Meleg, nyári szellő fújdogált, a kertből gyerekkacaj hallatszott. A lugast fedő karók között átszűrődött a késő délutáni napfény, jóllakott darazsak zümmögtek a szőlőlevelek között, és egy öreg, külsejét tekintve alighanem birka és denevér keresztezéséből származó kutya lihegett az árnyékban. A vendégek úgy érezték, itt lakik a boldogság.
– Jó borom van, de kívánja a vizet – nevetett Pityu, miközben üvegkancsóból a vizespoharakba töltött a zavaros, savanykás rozéból.
– Apám azt mesélte, hogy valamikor ezen a vidéken jó bor termett. Hova lett? – kérdezte Pusztai Peti.
– Csak nem arra célzol, hogy nem ízlik a borom? – nevetett Pityu. – Hát, a jó szőlőket államosították, az állami gazdaság pedig ihatatlan tucatbort készít belőlük. Akkor már inkább a magamét!
Palinak eszébe jutott egy borozgatós baráti beszélgetés, amikor egyetemista társaival hosszasan fejtegették, hogy nekik azért nem lesz soha gyerekük, mert nem hajlandók „túszt adni a társadalomnak”. Ők még csak függetleníteni tudják magukat „ezektől”, de egy gyereket óvodába, iskolába kell járatni, körzeti orvoshoz vinni, a gyerek nem éhezhet, a gyerek érdekében kompromisszumokat kell kötni a munkahelyen, és az embert lassanként beszippantja a rendszer. Két héttel később Olga sírva bevallotta, hogy gyereket vár. Már hetek óta szakítani akart a lánnyal, csak halogatta, és most tessék, tologathatja a babakocsit, és viselheti a felelősséget egy életen át. Pali először nem tudta, mit mondjon, „Ha akarod, tartsuk meg”, nyöszörögte meggyőződés nélkül. De Olga zokogásban tört ki, hogy Pali biztos szörnyetegnek tartja őt, de nem tudja elképzelni, hogy gyereke legyen. Sírva mesélte, hogy életében először elment egy könyvtárba, és orvosi könyvekben nézegette, hogy festhet egy párhetes embrió. A képek között talált egy fotót a küretről is, azóta nem tudja eldönteni, mitől fél jobban, a gyerektől vagy a kaparástól. Végül Pali vigasztalta, hogy jó, ha nem akarja, hát ne tartsák meg a gyereket. Aztán János segítségével egy pesti nőgyógyász pontot tett a történet végére, két hónappal később pedig az

illendő lelkiismeret-furdalások közepette Pali szakított Olgával. „De Pityuéknál mintha a gyerek is csak áldás lenne, anélkül, hogy meg kellene alkudni a világgal”, gondolta Pali. A szorgos munka, a szeretet és a vidámság lengi körül a házat, ironizált magában, de komolyan gondolta; nem zargatja őket a villanyszámlás, nincs csatorna-és vízdíj, mert nincs se áram, se csatorna, se vezetékes víz. A ház körül mindent Pityu javít, Marika pedig olyan könnyedén végzi a háztartási teendőket, mintha nem is hét gyerek szaladgálna a szoknyája körül. Még arra is marad ideje, hogy tanítgassa a három nagyobbat, akik magántanulóként végzik az iskolát, mert a tanyától messze esik az iskola. A ház mögötti veteményesben megterem a zöldség, hol baromfit, hol disznót vágnak, egyszóval (vagyis inkább két szóval): jól élnek.
Pali gyerekkora óta hol úgy viselkedett, mint egy szorongós, szófogadó kisfiú, hol meg kitört belőle a dacos ellenállás. Kamaszkora óta idegenkedett az áporodott jelszavaktól, amelyekben szemmel láthatólag már azok sem hittek, akik mondták, a hivatalos művészetet mérhetetlenül unalmasnak tartotta, ez vonzotta az alternatív közösségekhez, de megfelelési kényszere megakadályozta, hogy csatlakozzon hozzájuk. Vásárolta a szamizdat kiadványokat a Galamb utcában, eljárt a Kulich Gula téri elmegyógyintézet pincéjébe a koncertekre, a Hordóba az ellenzéki költők felolvasásaira, a Bercsényi utcai kollégium happeningjeire, ahol értő arccal nézte, amint Biki transzban a földön vonaglik, és meggyújtja a tökén a szőrt, de sosem volt elég radikális, és mindenhol kívülállónak tartották. „A gróf úr kicsit arisztokratikus!”, mondták neki. „Csak báró, csak báró!”, felelte, persze ezt is arisztokratikusan. Aztán egy idő múlva már nem is hívták. Hasonlóan bizonytalan volt Pityu életmódját illetően is: tetszett neki, titkon valahol vonzotta a természetes élet, de elképzelni sem tudta volna, hogy egy tanyára költözzön. Különösen nem hét gyerekkel. Erről beszélgettek Jánosnál, amikor Pusztai Petit és Katit elvitte nagybátyjához, Bátakérre.
– Nem is értem, hogy az emberek többsége hogy tud így élni, belefáradva a munkába, a kapcsolataikba, a gyerekeikbe. Csak ülnek esténként a tévé előtt, nézik a sok okoskodó marhát a képernyőn, és böfögnek egy üveg sör mellett – mondta.
– Ha lakásért hajtanál, ha el kellene tartanod a családod, rögtön megértőbb lennél az emberekkel, édes Palim – mondta Szentágostony János. – Napi

munkából, küzdésből és kisebb-nagyobb megalkuvásokból áll az élet, abban kell megtalálni az örömödet.
Peti és Kati egyetértőn bólintott. – Ezt mi is így mondjuk Amerikában.
– Te már megtaláltad az örömödet? – kérdezte Pali Jánostól.
– Mi van? – kérdezte János tettetett sértődöttséggel. – Már egy szaros kis közhelyen is fönnakadsz?
Aztán együtt nevettek Palival. Peti és Kati bizonytalanul néztek egymásra; a párbeszéd végén elveszítették a fonalat.

Csöngettek. János kiment az előszobába. Az ajtóban egy idős pár állt.
– Öt perc, és jövök, csak rendelek egyet – kiabált be János a szobába, és a két idős emberrel átment a szomszédos rendelőbe. Valóban nem telt bele öt perc, és visszajött.
– Infarktusnak indult, de kiderült, hogy csak nátha – nevetett János. – A faluorvos napi rutinja.
– És ilyenkor mit csinálsz? – kérdezte Peti.
– Felírok nekik zsebkendőt.
– Nekem úgy tűnik – mondta Kati kicsit sértődötten –, hogy te nem szereted az embereket.
János eltűnődött.
– Úgy általában szeretem őket. Csak konkrétan nem. Náluk jobban már csak a beteg embereket utálom.
Kati nem hitt a fülének.
– Egy orvos, aki nem szereti a betegeket?
– Azért gyógyítom meg őket – mondta János mosolyogva.
Kati kicsit megnyugodott.
– Az orvosi szakmában én csak a halált nem tudnám megszokni – mondta aztán. – Hogy mindent elkövetsz, és mégsem tudod legyőzni. Te emlékszel az első emberre, aki meghalt a kezeid között, János?
Dr. Szentágostony János elgondolkodott.
– Régen volt, még cselédkönyves mentőorvos koromban. Kihívtak egy beteghez, láttam, hogy levegő után kapkod, mindjárt megfullad. Felvillant az agyamban a tankönyv, hogy ilyen esetben egy erős szívgyógyszert kell alkalmazni. Épp csak annyi időm volt, hogy táskámból előkapjam az ampullát. Felszívtam, és a szívébe döftem. Azonnal meghalt. Két kezemmel a mellkasára támaszkodtam, és szabályos nyomásokkal újraélesztettem.

Újabb injekciót nyomtam belé. Megint meghalt. A család sírva bámult a hátam mögött. Azonnal rájöttem, hogy rosszul döntöttem, nem ezt az injekciót kellett volna belédöfni. Egyre elkeseredettebben nyomkodtam a mellkasát, a szájára tapadva mesterségesen lélegeztettem. Feléledt, aztán végleg meghalt. Én öltem meg. A család sírva szorongatta a kezem, hogy látták, én mindent megtettem. Fel is terjesztettek kitüntetésre. A mai napig ez az egyetlen kitüntetésem.
Pali vinnyogva röhögött, Kati és Peti értetlenül nézett.
– János viccelt? – kérdezte az utcán Kati, miután elbúcsúztak Jánostól. Az arcán még mindig ott ült a tanácstalanság.
– Nem hiszem – mondta Pali. – Ő mindig akkor a legviccesebb, amikor komolyan beszél.

Pusztai Kati a táncházban döntötte el, hogy magyar lesz. „Úgy látszik, a magyarság és a zsidóság olyan, mint a malária, ha valakinek belekerül a vérébe, sose gyógyul ki belőle! A gyerekeimet amerikainak és kereszténynek neveltem, aztán tessék, a lányom mégis magyar lett, a fiam meg zsidó!” – mesélte később Dávid.
Még első budapesti útjuk alkalmával Pali vitte el Katit és Petit a Molnár utcába. A színpadon a Muzsikás után újabban a Kalamajka húzta Halmos Bélával. Az együttes énekesnője, az apró Fábián Évi énekelt bársonyos-nyers hangján, hajlításokkal, vidáman. Peti zavartan állt a fal mellett, látszott, idegen neki a helyszín és a tánc is, de Katinak tetszett, és Pali nógatta, legalább ő álljon be a körbe. Aztán Fábián Évi, látva a lány tétovázását, odament hozzá, kezénél fogva szelíden behúzta a táncoló közönség közé, és mutatott neki néhány lépést. Fél óra múlva Kati már kipirult arccal ropta, és attól kezdve, amíg Pesten volt, nem telt el hét, hogy ne ment volna a Molnár utcai táncházba. Lelkesen, kacagva énekelte a magyar népdalokat, tanulta a lépéseket. Ott ismerkedett meg Gyurival is, a mosolygós szemű, bajuszos egyetemistával, aki minden évben Erdélyben töltötte a nyarat. Felhúzható filmkamerájával öreg parasztemberek táncát filmezte, magnóra rögzítette a zenét, aztán a tánclépéseket megtanította a többieknek is a táncházban. Gyuri büszke volt rá, hogy az amerikai lány a népzenén keresztül visszatalált a gyökereihez.
Dávidnak és Ankának az még nem volt ellenére, hogy Kati New Brunswickban is eljárt néptáncolni egy magyar egyesületbe, ahova második

generációs magyar fiatalok jártak, de amikor a Gyurival folytatott több hónapi, egyre sűrűbb levelezés után a lány közölte, hogy a következő nyarat Erdélyben tölti, már aggódni kezdtek, hogy mi lesz ennek a vége. Ahogy azt némi szülői tapasztalattal sejteni lehetett, a dolognak pontosan az lett a vége, ami miatt aggódtak. Két hónapos erdélyi barangolás után Kati közölte szüleivel, hogy Magyarországon marad Gyurival.
Kati előtt, ha korábban Erdélyről hallott, csak komor szirtek, sötét fenyvesek és a viharos égen csapkodó villámok fényében fel-felvillanó kísértetkastélyok képe jelent meg, ahol vértől csöpögő szemfogakkal Drakula gróf várja az áldozatait. A képekbe időnként a torz fejű Frankenstein is belekeveredett, mert a két történetet Kati rendszerint összekeverte. De ahogy vonaton, autóstoppal vagy szekéren, hátizsákjukat cipelve a Keleti-Kárpátok felé utaztak, és nézte a fatornácos házakat, a zsindelyes tetőket, a faragott székelykapukat, az volt az érzése, mintha most érkezett volna igazán Magyarországra. Az erdélyi táj és falvak jobban hasonlítottak arra a képre, ahogy korábban Magyarországot elképzelte, mint Tövispuszta. Csak a városszéli betonlakótelepek meg a stílustalan, rossz minőségű új házak, a rendezetlen, szemetes telkek törték meg a hangulatot.
– A neobrutál mindenhol mindent bekebelez – mondta Gyuri a vonatablakban könyökölve. A menetirány felé nézett, a szél borzolta a haját. – A fizikai és szellemi szemét apránként mindent ellep. A gyerekeink már semmit sem látnak majd abból, amiben nekünk most még részünk van.

Gyuri ismerősként járta a vidéket, nagyokat köszönve az embereknek. Egy falu szélén, mintha csak hazamenne, betessékelte Katit egy cifrán faragott parasztház kertjébe, a tornácon ledobta válláról a hátizsákját, és biztatta a lányt, hagyja ott ő is a sajátját. Aztán nekivágtak a domboldalnak.
– Ilyenkor nyáron a juhok fönt vannak a hegyen – mondta Gyuri –, velük vannak Juliska nénémék is kora reggeltől estig. Sokan ilyenkor fönt laknak a kalibákban. Gödriék is csak azért jönnek le, mert a fiatalok már nem velük élnek, és itt lenn is el kell látniuk az állatokat.
– Hol vannak a fiatalok? – kérdezte Kati.
– A lányuk Bukarestben tanult, és feleségül ment egy román fiúhoz, valószínűleg ott is marad a fővárosban. A fiuk pedig Magyarországra nősült, én segítettem neki. Az egyik évfolyamtársnőm ment hozzá feleségül, papíron, hogy átjöhessen. Korábban Romániában volt

másodrendű állampolgár, magyarként, most Magyarországon az, erdélyi menekültként.
Az erdőn át, a nedves ágakat kerülgetve, a patak mentén haladtak fölfelé a puha, mohás erdei csapáson. Időnként, ha az útjukat keresztezte egy csermely, nevetgélve, a nagy köveken egyensúlyozva billegtek. A hatalmas bükkök ágain madarak csiripeltek, a patakban, a kövek között fehér hasú halak fickándoztak, és a friss erdei levegőben érződött az erdei virágok és a moha illata. Katinak nem ért össze a szája a mosolytól. Gyuri közben arról mesélt, hogyan csángáltak a csángók ide, a Gyimes völgyébe, és miért beszélnek az emberek magyarul, noha mélyen bent járnak Romániában. A patakot elhagyva, egy zöld domboldalon fölkaptatva, a tisztáson meglátták a kalibát. Tornácos faházacska volt, egyetlen szoba az egész, mellette nyári konyha és karám. Juliska néni a nyári konyhában túrót készített, Andráska bácsi pedig a lompos pulit leckéztette, aki lelkesen ugatta a jövevényeket. Az öregen fekete posztókalap volt, gyöngyhímzéses hosszú inget viselt, amelyet derékban széles bőröv fogott össze, rajta gyapjúhímzéses, elnyűtt bőrmellény. Szűk szárú vászonnadrágja a bocskorába gyűrve.
– Ez olyan, mint egy mesekönyv – mondta Kati megbabonázva, ahogy a kék ég alatt, a zöldellő legelőn a mézeskalács házat nézte, a két öreggel, a távolban a kéklő hegyekkel.
– Itt fönn a havasokban még igazak a mesék – mondta Gyuri büszkén. – Alig néhány kilométerre innen van az ezeréves határ. Holnap elmegyünk Gyimesbükkbe.
Katinak minden mesebelinek tűnt. Puliszkáról korábban csak a magyar népmesékben olvasott, amelyeket Gyuri adott neki, amikor rájött, hogy a lány Mickey egéren nőtt fel. És mint egy kislány, úgy sürgött Juliska néni körül, hogy ellesse, hogyan készül a rakott puliszka. Csillogó szemmel kóstolgatta az ordát, és nevetve fintorgott a köményes pálinkától.
– Ha nem kéred, Andráska bácsi kiönti, mert ő nem szereti az italt – mondta Gyuri.
– Ki mondta? – kérdezte az öreg tömören. A köszönés óta először szólalt meg, pedig ott voltak már vagy két órája.
– Akkor biztos tévedtem – nevetett Gyuri, és Juliska nénire kacsintott. – Andráska bácsi úgy tiszteli a szót mondta Gyuri –, hogy legfeljebb egy-két pohár pálinkával lehet kicsikarni belőle egyet-egyet. De ha táncol, a lába úgy mesél, hogy olyat még nem láttál. Majd mutatok filmet.
Az öreg morgott valamit a bajusza alatt, de a szeme mosolygott.

– Énekelne valamit nekünk, Andráska bácsi? – kérdezte Gyuri.
– Most nincs itt az ideje – felelte az öreg.
– Na, majd énekelek én magoknak, Gyurikám, olyat, amit még sose tettem – mondta Juliska néni. – Ezt a dalt még az apámtól tanultam. Csak meg ne hallja senki, mert mindannyian tömlöcbe kerülünk.

Azzal Juliska néni egyik kezét csípőjére tette, a másikat a magasba emelte, mintha csárdást járna, és rázendített:
Harangoznak, hajnal akar lenni Horthy Miklós el akar utazni A zászlaja piros-fehér-zöld, A hazája drága magyarföld Azt védi a Horthy Miklós katonája.
Na, bámultak is a20 románná vált magyar hegyek, mert ilyen dalt régen nem hallottak.

Ahogy a nap ereszkedni kezdett a hegyek felé, Andráska bácsi a pulival beterelte az állatokat a karámba, Juliska néni Kati segítségével rendbe rakta a konyhát, és elindultak lefelé a faluba. Mire leértek a házhoz, már csak derengett a fény, fenn voltak a csillagok az égen. Kati csodálkozására kiderült, hogy az öregek nem a szép, tornácos házban laknak, hanem a ház mellett egy apró, szoba-konyhás házikóban alszanak. De Katinak és Gyurinak Juliska néni a tisztaházban, a tisztaszobában ágyazott. Juliska néni megvárta, míg a petróleumlámpa fényében Kati megcsodálja a mennyezetgerendáig érő vetett ágyat, az egymásra tornyozott hímzett ágyneműkkel, párnákkal, dunyhákkal, ágytakarókkal, szőtteményekkel, ahogy Juliska néni a szőttest hívta, aztán a szobát lassan beterítette a lepakolt ágynemű, hogy az ágyban végre aludni is lehessen.
– Ha Juliska néniék nem alszanak ebben az ágyban, akkor mi értelme van? – kérdezte Kati csodálkozva.
– Ez mutatja, hogy küzdöttünk – mondta Juliska néni büszkén. – Ha valaki látja, megcsodálhatja. Akinek nincs ilyen, az nem küzdött.
– Itt a vetett ágy olyan, mint nálunk New Yorkban a Rolex óra – nevetett Kati, ahogy Juliska néni elköszönt tőlük, és összebújtak Gyurival az ágyban. – Ezek az emberek valahogy közelebb állnak hozzám, mint a pesti, megkeseredett értelmiségi barátaid vagy Szentágostony János Tövispusztán,

akiknél sosem tudom, mikor beszélnek komolyan, és mintha mindenkit lenéznének.

„Ezt a lakógyűlést egyszer megírom”, gondolta Szentágostony Pali, miközben a vitát hallgatta a tető és a pince felújításáról. Nem szólt hozzá, csak figyelte az embereket. Nyolc éve lakott a Várfok utcai házban, a két gyerek, Marci és Bence már oda született. A Kresz Géza utcai lakásba Goldsteinékhez még az ötvenes években betelepítettek egy másik családot társbérlőnek. Aztán Henrik bácsi halála után Anci néni bejelentette a tanácsnál Palit lakónak, nehogy a társbérlet az államra szálljon, és különösen ne a szemét Szabóékra, akikkel a konyhán, a spájzon és a fürdőszobán osztoztak. „Mi két Szabó családot hallgatunk egyszerre, az egyiket a rádióban, a másikat meg a falon túlról”, mondogatta a hatvanas években Anci néni. Anci halála után Pali évekig a Kresz Géza utcában lakott, aztán sikerült megállapodnia Szabóékkal, és a nagy lakást közösen elcserélték két kisebbre. így került Pali a feleségével, Évával a Várfok utcába. Hangulatos ház volt, a falakon jól látszott, ahogy évszázadokon át toldozták, foltozták, mint a katedrálisokat. A pince még a középkorban épült, arra emeltek egy szintet a XVIII. században, megtoldották a vadregényes kert felé a századelőn, felújították a békeidőkben, a harmincas években, aztán a háború után, eltüntetve a bombázás nyomát, építettek egy lakást a tetőtérben is. Csak miközben a katedrálisok változatos stíluselemeit egymáshoz simította a hit, a remény és a szeretet, a Várfok utcai házat csak a repkény tartotta össze.
A lakók is hasonlóan rétegződtek, mint a ház. A földszinten laktak Bánáthyék, az öreg egykor táblabíró volt, a háború előtt övé volt az egész ház, ő gondozta a kertet, pontosabban kizárólag azt a rózsabokrot, amelyik az ablakuk előtt futott. Mellettük Temesiék. Temesi bácsi gyári melós volt, munkásőr, másodállásban házfelügyelő, ő takarította a lépcsőházat, és hajnalban kivitte a szemetes kukákat. Fölöttük laktak Pajorék, akiknek az ötvenes években a belügy utalta ki a lakást. Mellettük az iszákos vízvezeték-szerelő, Skorka a családjával. Fölöttük Székelyék. A férfi parasztkáderként gyorstalpalón érettségizett, aztán elvégezte a műszaki egyetemet, de mindig úgy érezte, hogy hiányos képzettsége miatt az üzemben lenézik. Ennek aztán leginkább a három egyforma, kopaszra nyírt, megfélemlített kisfia itta meg a levét, akiken Székely a rajta esett

méltánytalanságok miatti haragját kitöltötte. Mellettük, a kert felé Paliék laktak, végül legfelül két idős nővér. Egyikük apáca volt az Isteni Szeretet Leányai közösségében, míg 1950-ben fel nem oszlatták a rendet, a másik emberemlékezet óta özvegy, talán úgy is született. Mindketten nyakig begombolt, hosszú fekete ruhában jártak, mint az ikrek, senkit nem engedtek be magukhoz, hetekig látni sem lehetett őket, kirekesztették a világot, ami annyi fájdalmat és megaláztatást okozott nekik. Egy mélyen vallásos erdélyi asszony takarította a lakásukat, ő vásárolt és viselte a gondjukat.
A tető meg ázott, és rohadt a pince. Az ázás leginkább Székelyéket zavarta, mert az ő lakásuk fölött ázott a tető, amit csak a nővérek lakásán át lehetett volna megjavítani, akik viszont, mint tudjuk, nem engedtek be senkit. Hiába átkozódott, fenyegetőzött Székely, hogy rájuk küldi az IKV-t, a rendőrséget, sőt a Varsói Szerződést is. A rohadó pincétől Bánáthyék lakásában ütött ki a penész, Székelyék viszont csak akkor szavazták volna meg a felújítást, ha a tetőázást is megoldják, amit viszont a nővérek, mint tudjuk… Skorka ugyan megjavíthatta volna, de ő nem ázott se alulról, se felülről, így aztán nem is érdekelte a dolog, azt mondta, őt ebből hagyják ki, van neki baja elég. Temesi fölajánlotta, hogy megpróbálja rendbe hozni a pincét, de abból Bánáthyék nem kértek, mert Temesi az ötvenes években jelentett az ÁVH-nak a táblabíróról. Pajoréknak, a belügyeseknek viszont már nem volt meg a régi kapcsolatuk a Házkezelőséghez, és az utóbbi években az emberek egyre nyíltabban merték utálni őket, úgyhogy csak hallgattak, összeszorított szájjal, szigorúan és konokul. így aztán a tető tovább ázott, és tovább rohadt a pince. És úgy tűnt, ez már így is marad, míg világ a világ, örökkön örökké.

A felfújható Buddha

A mai napig emlékszem a furcsa riportra, amit tízéves koromban a szüleimmel a tévében láttam. A riporter azt kutatta, hova tűnt a Csepeli Vasmű bejárata elől a hatalmas Lenin-szobor, amelynek kinyújtott kezébe egyszer régen, még a Kádár-korszakban a munkások tiltakozásul zsíros kenyeret csempésztek. A gyár területén működő üzemek többségét fölszámolták vagy eladták, és az új, külföldi tulajdonosok bezárták őket, hogy ne legyenek versenytársai a multi cégek által külföldön gyártott és Magyarországra exportált árucikkeknek. A gyárat övező téglafalon egymással feleseltek a politikai üzenetek és jelképek, a tátongó üzemcsarnokok kongtak az ürességtől, és a szemetes sikátorokban pásztázó kamera mintha egy kísértetvárosban járt volna. Aztán az egyik csarnokban a vasmunkások hosszas unszolásra elárulták, hová rejtették a szobrot. A daru fölemelt egy hatalmas acélfedelet, és a betonakna mélyén ott állt maga Vlagyimir Iljics Lenin. Egykor zsíros kenyeret tartó hatalmas kinyújtott bronzkezével a sötét betonalagút mélyére mutatott dacosan: arra vezet a lenini út.

Hány lejárt szavatosságú jelképet és gyilkos ideológiát fognak itt még kiásni és újra elrejteni? Vajon mit rejtegetnek még a föld alatt és az emberek zsigereiben megbúvó kazamaták? Képesek leszünk valaha elmesélni egymásnak a közös történelmünket, úgy, hogy mindenki megtalálja benne a helyét? Vagy hajtogatjuk tovább a magunkét, mutogatunk egymásra, és forog tovább a történelmünk körbe-körbe, ész nélkül, ahogy a bolondok szoktak.

Így kezdődött, hogy magnóval, kamerával gyűjtögetni kezdtem környezetemből a történeteket és a sorsokat. Tövispusztát akkor már ismét Szentágostonnak hívták, mint nagyapám fiatal korában. Fura érzés volt, hogy a falu a nevemet viseli. Illetve éppen fordítva. A feje tetejéről végre minden a talpára állt, vagy ez is épp fordítva volt; az ország egyik fel így, a másik amúgy emlékszik. A főtéren visszaállították eredeti helyére a Szent Ágoston-szobrot, oda ahol negyven évig a szovjet hősi emlékmű állt, a szovjetek úgyis hősiesen hazamentek. És visszakapta régi szép nevét a

Veszelka és a Kodelka utca is; ismét Máramaros és Szentháromság utcának nevezték őket, ahogy egykor. Gyönyörű ünnepség volt. Eljött a püspök úr is, megszentelte a szobrot, soha ilyen szépen nem énekelt az egyre népesebb templomi kórus, és sokan öltötték magukra a harmincas évek büszke, magyaros viseletét, a bocskait. A városi szabó hetek óta alig győzte varrni a sok fekete, zsinóros ruhát, amiben még a pocak is kisebbnek vagy legalábbis tiszteletre méltóbbnak festett. Olyan volt minden, mintha kitörölték volna a történelemből az elmúlt keserves ötven-hatvan évet, a vesztes háborút, a nyilas és a kommunista uralmat, a Kádár-korszak megalkuvásait, és mintha egy időgéppel visszaröpültünk volna a boldog, a harmincas évekbe.

Megalakultak az új és a régi politikai pártok. Nem ám úgy, mint régebben, amikor csak egy pártból lehetett választani, mint a Közértben a vajból, most végre negyvenhat párt és csoportosulás vetélkedett egymással a lelkünkért a televízió képernyőjén, szebbnél szebb jelszavakkal és jelképekkel hirdetve a jövő vagy a múlt dicsőségét. Lengedezett a búzakalász, tündökölt a kereszt, méltóságteljesen bólogatott a kettős kereszt az ország álmával és a koronával, virágzott a szegfű és a tulipán, röpködtek a nemzeti színű madarak, és ott mosolygott a narancs. „Legyünk demokraták?", tanakodtak az emberek. „No és milyenek? Magyarok, szabadok, keresztények, fiatalok vagy szociálok? És polgárok, parasztok vagy kisgazdák? Függetlenek vagy nemzetiek? Netán szocialisták vagy munkások?"
Persze most is voltak, akik fanyalogtak. „Szétbasz az ideg!" sípolta rossz protézise közt Veszelka elvtárs, a régi községi párttitkár, valahogy így: „Sítbas azs ideg!" Veres Isti meg azt mondta: „Eddig azt énekeltük, hogy a múltat végképp eltörölni, most meg úgy tűnik, a múlt lesz a jövő." Csak Pál nagyapám hívta továbbra is a falut Tövispusztának. „Sok idő és sok bölcsesség kell még ahhoz, hogy ez a falu ismét Szentágoston legyen", mondta csöndesen.

Szentágostony nagyapámnak és apámnak nem kellett a föld, Veres Pityunak kellett. Pityu eleinte, amikor kis háztáji birtokán dolgozott beérte azzal, hogy gyönyörködött a szántásban, ahogy a traktor mögött az eke kifordítja a barázdákat, tenyerében morzsolgatta, szagolta a földet, leste az időjárást,

izgalommal várta a termést, és úgy gondolta, nincs is nagyobb boldogság annál, mint látni, ahogy újjászületik az élet. Aztán a gyerekekkel együtt nőtt a felelősség, jusson nekik is minél több a jóból, és amióta a kárpótlási jegyekkel földet lehetett vásárolni, Pityu már azon kapta magát, hogy egyre gyakrabban nézi a határt, a másét, elragadta a szerzés izgalma. Úgy érezte, a földből sosem elég. Szívesen vett volna kárpótlási jegyeket, amivel az elmúlt évtizedek kárvallottjait próbálták kiengesztelni, megvásárolta volna a mi családunkét is, ha lett volna elegendő pénze.
Kérvények mellett új önéletrajzot is írt. Azelőtt ifj. Veres Istvánnak hívták, szegényparaszti családból származott, anyja háztartásbeli, apja belügyi dolgozó volt, aki a Köztársaság téri pártház védelmében kitüntette magát 1956-ban. Most másik keresztnevét használta, Veres Hunornak hívták, kisemmizett nagypolgári családból származott, nagyapját a kommunisták börtönbe vetették, családját kitelepítették. „Végül is, ez is igaz", mondta.

Dr. Sárády Béla már nem érhette meg, hogy erkölcsi elégtételt szolgáltassanak neki, mint barátainak. Ahogy ígérte, szépen elment, az unokájára hagyott kárpótlási jegyekből azonban Pityu csak kevés földet tudott vásárolni. Veres Pityu már csak a szőnyegben, a Caravaggióban, a Patek órában és a díszmagyar ezüstgombjaiban bízott, annál is inkább, mert közben véget ért a prolivilág, ahogy Sárády nagypapa nevezte, ahol az értéknek nem volt értéke. Pityu kitakarította a Lada Nivát, amivel a határt járta, bepakolta a Sárády család dicső múltjának megmaradt büszkeségeit, és fölvitte Pestre eladni.

A Sotheby's becsüse, a magas, fekete hajú, kontyos egykori grófnő biztos szemmel méregette a tárgyakat. A szőnyeggel kezdte.
– Szép bokhara – mondta, tenyerével végigsimítva a szőnyegen –, egészen jó állapotban van.
– Bokhara? – csodálkozott Pityu. – A nagyapám mindig azt mondta, hogy ez egy rozettás Holbein, és hogy nagyon sokat ér.
A becsüs elnevette magát.
– Ha rozettás Holbein volna, akkor valóban sokat érne !
– Ezek nem rozetták? – kérdezte Pityu sértődött hangon a szögletes mintákra bökve.

A grófnő gyakorlott becsüs volt, átélt már jó néhány hasonló csalódást, de mindig kínosnak érezte a pillanatot, amikor szembesíteni kellett a családokat a kegyetlen ténnyel, hogy emberöltők óta csak ámítják magukat a dicső múlttal.
– A Holbeinek fonatos keretdíszű rozettái valóban hasonlítanak a bokhara ornamentikájához, de ez egyértelműen bokhara – mondta türelmesen, és visszahajtotta a szőnyeget, hogy megmutassa a csomókat. – És legalább háromszáz évvel fiatalabb, mint a Holbeinek. Ez a szőnyeg a XIX. század elejéről való.
– És akkor nem is ér sokat? – kérdezte Pityu, szinte könyörgőre fogva.
– El lehet adni, de sok van belőle a piacon, úgyhogy sajnos a Sotheby se nem érdekli. De a Bizományi Áruház biztosan szívesen beveszi. Nézzük a képet!

A becsüs az ablakhoz vitte a festményt, letette egy székre, és úgy nézegette.
– Ez érdekes! Csak sok a szennyeződés rajta. Alighanem régen tisztították.
– Ez egy Caravaggio – mondta Pityu.
A grófnőnek megrándult a szemöldöke, és nagyot nyelt. Pityu követte a tekintetét, ahogy a hajlott hátú, gyűrött arcú, kopasz öregembert nézi a festményen, aki kezében lúdtollat tart, ölében pedig egy könyvet, és egy angyal, átnyúlva a könyv fölött, mintha írni tanítaná, vezeti a kezét.
– Sajnos megint ki kell ábrándítsam – mondta a becsüs. – Caravaggio valóban festett egy hasonló képet Szent Mátéról a XVI. század végén, amit sokáig a berlini Kaiser-Friedrich Múzeumban őriztek, de aztán elpusztult a festmény. Ez egy arról készült másolat lehet. Korabelinek tűnik, talán Caravaggio műhelyében másolta egy kevésbé tehetséges tanítvány.
A grófnő lopva Pityura nézett. Megszokta, hogy a kliensek ennél a pontnál vagy magukba roskadnak, vagy megalázottan és sértődötten fölcsattannak. Várta, hogy Pityuból melyik reakció bukik elő.
– Nem lehet, hogy maga téved? – kérdezte Pityu ellenségesen. – Ez volt a családunk legértékesebb kincse. A nagyapám régi nagypolgári családból származott, a vitézi rend tagja volt.
– Természetesen én is tévedhetek – mondta a becsüs.
– Ha az megnyugtatja, vigye el a Szépművészeti Múzeumba, kérdezze meg őket is. De én elég biztos vagyok a véleményemben. Higgye el, én is jobban örülnék, ha ezek értékes tárgyak volnának, hiszen én is ezek után kapom a

jutalékomat. De sajnos nem ez a helyzet. És ha adhatok önnek egy jó tanácsot: ettől a maga nagypapája még nagyszerű ember lehetett, a maga családja pedig kiváló család. Ezek csak tárgyak. Az én családomnak szinte semmije se maradt.
– De grófnő! Nem? És az emberek hanyatt esnek, ha meghallják.
– Nem az ősök dicsőségétől lesz valaki értékes. Jobb ezzel szembenézni. Nekem elhiheti.

Veres Pityu nem hitte el. A zsebében kutatva elővette a Patekot.
– Azért ezt még megnézi?
– Az órákban nem vagyok igazán járatos – mentegetőzött a becsüs, –, de szívesen megnézem. Gyönyörű kis óra!Jár?
– Még sosem mertem felhúzni, de itt van hozzá a kulcs.
A grófnő óvatosan beillesztette a kis kulcsot a helyére, és tekerni kezdte. A kulcs puhán forgott körbe-körbe.
– Nem lehet felhúzni. Attól tartok, hogy vagy törött a szerkezet, vagy, ami rosszabb, nincs is benne. Gyakran előfordult, hogy nehéz időkben, amikor valamit pénzzé kellett tenni, eladták az órák aranytokját, csak a szerkezetet tartották meg, mert az volt az igazán értékes. Én a maga helyében nem adnám el. A felesége vagy valamelyik lánya hordhatná medálnak. Nagyon szép! – mondta a becsüs. – Szép családi emlék.

A Niva ablaktörlője haragosan csapkodta az esőcseppeket a szélvédőn. Pityu indulatos arccal vezetett. Már nem azért haragudott, hogy nem sikerült földre váltania a családi ereklyéket, úgy érezte, a múltját gyalázta meg, a családja önbecsülését törte össze a becsüs. Ahogy összeszűkült szemmel figyelte a ködös utat hazafelé, elhatározta, nem is meséli el otthon, mi történt. Majd azt mondja, nem volt szíve eladni a tárgyakat, meggondolta magát, hadd hirdessék tovább a Sárádyk dicső múltját.
Végül Veres Isti oldotta meg a pénzügyi gondokat: rábeszélte Dávidot, szálljon be csendestársként az üzletbe, vegyék meg Pityu-Hunorral közösen a földeket, és a fiú megműveli a családjával. Pityunak akkor már tizenegy gyereke volt, a nagyobbak ügyesen vezették a traktort, szántottak, vetettek, csépeltek a kombájnnal, és a felszámolt termelőszövetkezet lerobbant gépei Isti közbenjárására és a volt tsz-elnök segítségével jutányos áron Pityuék

birtokára vándoroltak. Pityu pedig ügyesen megszerelte a jól ismert masinákat, amiket korábban is ő tartott karban a tsz gépállomásán. Mindenki jól járt. „Csak kell egy kis okosság, ennyi az egész!”, mondta Hunor-Pityu.

Évek óta én lakom a Várfok utcai lakásban. Szüleim közben elváltak, apám összeköltözött egyik kolléganőjével, egy fiatal szerkesztőnővel, de legalább a kárpótlási jegyekért kapott pénzből a család minden tagjának sikerült vásárolni egy lakást. így jutottam huszonöt évesen a Várfok utcához. A lakók jutányos áron megvették a bérlakásokat az önkormányzattól, a nővérek halála után a tetőteret az erdélyi asszony örökölte az ápolásért cserébe, Bánáthyék lakását is eladták a táblabíró örökösei, így minden akadály elhárult, hogy kijavítsák a tetőt, és megszüntessék a vizesedést és a rohadást a pincében. Csak jó mesterembert, azt volt egyre nehezebb találni.
Már Matyit, az ezermestert is tízszer kellett hívni, hogy egyszer fölvegye a mobilját, pedig ő korábban a megbízhatóság mintaképe volt. Mint egy jóságos óriáscsecsemő állt a kantáros nadrágjában minden elvégzett munka után, és türelmesen várta, hogy megdicsérjék. „Én nem pénzért dolgozom – mondogatta –, az csak a mellékes. Hanem a dicséretért.” És valóban, a keze alól kikerülő munka műalkotás volt, a tökéletesnél nem adta alább. Nála súrolófényben is makulátlan volt a fal, a vezetékek olyan tisztán, áttekinthetően futottak, mintha művész rajzolta volna, minden famunka ezredmilliméter pontossággal illeszkedett, és ha azt mondta, hétfőn reggel nyolckor ott lesz, akkor arra mérget lehetett venni. Matyi nem ismert lehetetlent. Amikor az egyik új embere azt találta mondani egy munkára, hogy „ezt nem lehet megcsinálni”, Matyi visszakérdezett: „Nem lehet? Na, hadd lássuk!” azzal elvette a szerszámokat, és megcsinálta. Az embere pedig kajánul vigyorgott. De csak fizetésig. Akkor csodálkozva látta, hogy kevesebb pénz van a borítékban. „Emlékszel – mondta Matyi –, én végeztem el helyetted a munkát. Azt a pénzt én kerestem!” Legközelebb, amikor az ember száján ismét kicsúszott, hogy „ezt nem lehet megcsinálni”, és Matyi csak annyit mondott, „Na, hadd lássuk!” az ember már ugrott: „Bocsi, azért megpróbálom!”
„Majd a Matyi!”, mondták nálunk mindig a családban, ha gond volt a vízvezetékkel, az árammal, ha festő-mázoló vagy asztalos kellett. De az

utóbbi időben már Matyi is inkább Ausztriában dolgozott, és apróbb munkákat a régi klienseknek sem vállalt.
– Mi történt veled, Matyi? – kérdeztem tőle, amikor az óriás végre nekilátott, hogy fölújítsa a Várfok utcai lakást. – Régebben olyan jó fej voltál!
– Nincsenek már jó fejek – felelte Matyi a falat vizsgálva, lesütött szemmel. – Már én se vagyok jó fej. Mert velem se azok. Azt mondja az egyik kollégám a minap, hogy meg kéne végre csinálni a polcot az óvodának, amit megígért a vezetőnőnek. Én meg azt feleltem, inkább egy olyan munkába kezdünk, amiből fenn tudjuk tartani a céget. De oda jár a gyerekem!, mondta. Azt feleltem, hogy ez engem nem érdekel. Amikor kimondtam, már tudtam, hogy nem jó mondat, de a nagyobb baj, hogy így is gondolom. A körbetartozások miatt én is tartozom. Nem tudok már úgy viselkedni, ahogy tisztességesnek tartanám. Lassan már nem is szégyellem magam. Már senki sem szégyelli magát. Mindenki csak megélni, túlélni akar. A nagy befektetők csak pofáznak, de Romániában, Dubaiban, Ukrajnában fektetnek be, ott teremtenek munkahelyet. Az állam azokat nyúzza, akik becsületesen adóznak, miközben aki a sufniban, az adózást megkerülve működik, olcsóbban tud dolgozni, és elviszi a munkát a többiek elől. A bankok nem adnak hitelt, mert félnek, nem kapják vissza, de hitel nélkül nincs gazdaság. A rendszer egyre korruptabbá válik, csak így lehet munkát szerezni. Már természetes a korrupció, legfeljebb a mértékén háborodunk fel. Aztán még jön az adóhivatal, a rendőrség, az államapparátus, a maffia. És én már azt se tudom, hol ér véget az egyik, és hol kezdődik a másik. Elmehet mindenki a jó büdös francba! Jöhetne végre valaki, aki megvédi a becsületes magyar embert is!

Az Öreghárs se volt a régi. A rendszerváltás-változás-változtatás után – a Jóisten se tudja már, hogy kell mondani – egy-két évig még törzsasztala volt itt néhány régi párt- és állami vezetőnek. Egykori pártközpontos osztályvezetők, KB-titkárok, miniszterek, akik korábban egymás ádáz ellenségei voltak a párthierarchiában, most, hogy megtalálták a közös ellenséget, a változást, nagy egyetértésben fröccsöztek és üzleteltek együtt. Amúgy nem volt okuk panaszra, többnyire tisztes szeletet hasítottak ki maguknak a privatizációból, vagy multi cégek alkalmazták őket, számítva a birtokukban lévő gazdasági információkra és orosz politikai kapcsolataikra,

amelyekből varázsütésre olajat vagy gabonát lehetett fakasztani. Akkoriban Isti és Dávid is ott mulatozott velük, de aztán a társaság fölbomlott. Voltak, akik külföldre költöztek, Dél-Spanyolországba, Dél-Franciaországba, Miamiba, mások begubóztak budai villájukba, és testőrök nélkül ki sem mozdultak. „Nem rendszerváltozás volt ez – mondogatta a nagybátyám, dr. Szentágostony János –, az egyik rendszer szépen átrohadt a másikba."

Csoki és zenekara sem játszott már az Öreghársban, nincs rá igény, mondták, gépzene pótolta őket, és hetente egyszer fiatal roma zenészek jazzt játszottak. Olyankor mi is lejártunk a barátnőmmel meg a srácokkal, hogy egy üveg sör mellett hallgassuk őket. Bözsi néni régen nyugdíjba ment, és a rejtélyes új tulajdonos, aki az önkormányzattól megvásárolta az éttermet, egy megtermett, tüskefrizurás, középkorú férfit vett fel üzletvezetőnek, Elemért, akiről azt rebesgették, hogy jó alvilági kapcsolatai vannak, s aki azonnal a szívébe fogadott, mert a röhögésemmel hálás közönségnek bizonyultam a történeteihez. Azt hiszem, Vali, a barátnőm is tetszett neki. Mindig azt mondta, ha meglátta: „Boszorka ez a lány, azoknak van ilyen csalfa szemük és sűrű szemöldökük!" Elemér vidám, jó humorú ember volt. Ahogy mesélte, hatan voltak testvérek, hét apától. Anyját akkor látta utoljára, amikor szomorú dalokat dúdolva a vonaton levitte Szabolcsba, az intézetbe, mert nem tudta eltartani a gyerekeit. Nem szólt semmit, csak megcsókolta és otthagyta. Hátra se nézett. Elemér csak a válla rázkódásán látta, hogy zokog. Állami gondozottként nőtt fel, aztán amikor betöltötte a tizennyolcadik életévét, egy zsák krumplival és tizenkétezer forinttal kitették az utcára, hogy most már nagykorú, éljen meg, ahogy tud. Akkor verődtek bandába néhány egykori állami gondozott barátjával, többnyire roma srácokkal. Autókat törtek fel és csempésztek. Nagydarab, erős srác volt, fölvették egy diszkóba kidobófiúnak. Neki kellett kidobni a cigányokat. „Engem dobsz ki, testvérem?", kérdezték a barátai. „Ha idejártok, nem jönnek a magyarok. Vagy én doblak ki benneteket, vagy engem dobnak ki. Aztán jön más, aki valamennyiünket kidob", felelte. Megkönnyebbült, amikor ruhatáros lett. Egy bottal járt a kabátok között, megütögette a zsebeket, és amelyik csörgött, abból kivette az aprópénzt. Később a Mákvirág mulató ruhatárából lopott egy tömböt, és az elegáns kabáttal érkező kapatos vendégeknek abból adta a ruhatári jegyet, aztán amikor az elázott vendégek távozáskor átnyújtották neki a cédulát, ő

széttárta a karját, hogy itt valami tévedés lehet, a kedves vendégnek nincs itt semmiféle kabátja, nyilván a Mákvirágban hagyta, hiszen onnan való a ruhatárjegy. A részeg vendégek egy ideig erősködtek, aztán amikor túlságosan hangosan kezdtek követelőzni, a biztonsági fiúk kidobták őket. Elemér meg eladta a kabátokat az ócskapiacon, és megjutalmazta a kidobófiúkat. A hetvenes években német vendégek füvet kértek Elemértől. Elemér azt se tudta, mi az. Amikor elmagyarázták neki, fölcsillant a szeme: „Majd adok én nektek füvet!”
– Benéztem a konyhára, hogy miből lehetne füves cigit csinálni. Összekevertem dohánnyal a babérlevelet, borsot, majoránnát, és eladtam nekik. Lényegében szárított krumplifőzelék volt, de nagyon ízlett nekik. Visszajártak. Ezer forintot adtak száljáért. A hetvenes években az nagy pénz volt ám! – emelte fel az ujját. Mi meg ugattunk a röhögéstől, annyira tetszett a történet. Elemér diszkós múltja úgy ért véget, hogy egyik este egy vendég aktatáskát bízott rá a ruhatárban, és többször figyelmeztette, nagyon vigyázzon rá, mert értékes. Természetesen Mákvirág mulatós ruhatári jegyet kapott cserébe. Amint a vendég bement a diszkóba, Elemér fölfeszítette a táskát. Hatmillió forint volt benne. Akkor Elemér odaállt az üzletvezető elé, és sértődötten közölte vele, „Azonnali hatállyal felmondok!”, és duzzogva magával vitte a táskát.
– Marci fiam, ma itt lesz a Főnök – súgta Elemér egyik este a fülembe. – A pincében tartunk születésnapi bulit a tiszteletére. Megbeszéltem vele, hogy lejöhetsz te is a barátnőddel.
Nem tükröződhetett elég lelkesedés az arcomon, mert Elemér folytatta.
– A Főnök nagy király! Nagyobb, mint a miniszterelnök! Ha mond valamit, arra a politikusok is odafigyelnek! Hozzá képest a többi nagyeszű csak egy nulla!
Hallottam már a Főnökről. Azt mesélték róla a városban, hogy a legbefolyásosabb alvilági család feje, aljas gazember, közönséges gyilkos. Lefizeti az önkormányzati vezetőket, olcsón megveszi az üzlethelyiségeket, mint az Öreghársat is, aztán drágán eladja, vagy jó áron kiadja. Állítólag védelmi pénzeket is szed, és lányokat futtat. De nehéz elkapni, mert a maffia családi alapon szerveződik, és aki áruló lesz, az a családját is elveszíti. Ráadásul a család és a romák szeretik, mert akin tud, segít, pénzzel, kapcsolatokkal. Igazi Keresztapa.

Először jártam az Öreghárs pincéjében. A falakat egy mérsékelten tehetséges kéz görög freskókkal díszítette, és a gipszből készült dór oszlopok tövében fehér abrosszal terített asztalok álltak. Az egyik asztalnál ült maga a Főnök. Elszánt arcú, élénk, okos szemű, alacsony férfi. Átható tekintettel vizsgált.
– Elemér mesélt rólad. Mit isztok?
– Talán egy pohár bort.
– Akkor én is – mondta Vali.
– Szóval két pohár bor – pontosított a Főnök. És az asztaltól azonnal fölpattant egy nagydarab, barna bőrű férfi, és visszatért két pohár vörös borral.
– Elemér azt mondta, hogy művész vagy – mondta a Főnök.
– Ez azért erős túlzás! De mániákusan próbálom megfogalmazni a világot, hátha akkor én is megértem: videózok, fotózok meg írok.
– Biztos ez is kell valakinek – mondta a Főnök. – Különben nem csinálnád. Nem igaz? Mit kértek inni?
– Köszönjük, már nem kérünk. Még ezt sem ittuk meg – szabadkoztam.
A Főnök némán, keményen nézett.
– Kértek! – súgta Elemér nyomatékosan.
– Kérünk – helyesbítettem, és megvontam a vállam.
– Talán még egy bort.
A nagydarab pedig máris ugrott, és az előző két, szinte érintetlen pohár mellé újabb kettőt rakott.
– Boldog születésnapot! – emeltem a poharat a Főnök felé. – Megkérdezhetem, hogy hányadik?
– Megmondom, ha megígéred, hogy nem ijedsz meg! Harminchetedik.
Én legalább ötvenévesnek néztem.
– Tizenhárom évet ültem. Azért az meglátszik! De én nem félek senkitől! Nézz a szemembe!
Igyekeztem teljesíteni a kérését, de a Főnök egészen közel hajolt az arcomhoz, és minthogy a szeme kancsi volt, hirtelenjében nem tudtam eldönteni, melyik szemébe nézzek.
– Érted ? Senkitől! – ismételte, de most már olyan hangosan, hogy a többi asztaltól is odanéztek. Kezdtem magam kényelmetlenül érezni, és láttam, Vali izgalmában lassan csúszik lefelé a széken.
– Ha én azt mondom, hogy Á, akkor az Á! – mondta a Főnök keményen. – Mit isztok?

– Hát bort, ha már eddig is azt ittunk – feleltem tanulékonyan, és ránéztem az előttünk álló két, szinte érintetlen pohárra. A nagydarab ember ugrott, és újabb pohár bort tett elénk.
– És te mivel foglalkozol? – kérdeztem. Megfigyeltem, hogy akaratlanul mindig akkor válok a legpimaszabbá, ha zavarban vagyok.
A Főnök megdöbbent a kérdéstől. Hosszan vizsgálta az arcomat, hogy provokálom-e.
– Te tudod, hogy én ki vagyok?
– Igen. Mondták.
– Akkor jó. Mindennel foglalkozom, amiből pénzt lehet csinálni.
– De mi a legális üzleted?
A Főnök nyelt egyet.
– Mindegyik legális! Amikor a gyerekeim megszülettek, elhatároztam, hogy többet nem megyek börtönbe. A legjobb magániskolába járnak. Mindig azt mondom nekik, ne szégyelljék, hogy cigányok, de ne hagyják magukat megalázni sem. Ha a gyerekeimet kiszolgáltatott helyzetben látnám, bárkit azonnal megölnék.
– Kíváncsi lennék az életedre. Elmesélnéd?
– Minek?
– Történeteket gyűjtök. Szeretnék megismerni másféle életutakat is, mint az enyém. Úgy érzem, be vagyunk zárva a mániáinkba, mindenki csak a saját sérelmeit szajkózza.
– Hiába mondanám el a történetemet, abból semmit sem tanulnál. A saját problémáidat neked kell megoldanod.
– Kár, mert érdekelt volna – mondtam.
– Tessék: egy tetves putriban születtem, és nem akartam, hogy a gyerekeim is tetves putriban nőjenek fel. Ilyen egyszerű a történetem. Na, ezzel mit kezdesz? Mit érthetsz te ebből?
– Azért megpróbálhatom megérteni, nem?
– Ti mind azt hiszitek, hogy ezt meg lehet érteni. De ezt csak átélni lehet. Gyerekkoromban egyetemisták jártak hozzánk a telepre cigányt sajnálni. Nagyon együtt éreztek velünk, fényképeztek, filmeztek, kérdezgettek, jegyzeteltek. Aztán hazamentek apucihoz és anyucihoz a Rózsadombra, és jól megmosakodtak, nehogy hazavigyék a tetűt. Még politikai ellenállók is voltak. Kaptak két pofont a rendőrségtől, és hősnek érezték magukat. Tudod, én hány pofont kaptam? Most meg éhenkórászok lettek, vagy professzorok, bankárok, képviselőurak és képviselőasszonyok, akik hozzám

szaladgálnak, hogy küldjek ki pár ezer embert a nagygyűlésükre. Meg velem akarnak csencselni a cigányok támogatásáért elszámolt pénzekkel. Csak pofáznak, de minden maradt a régiben. Újraosztották a lapokat, de a pakli a régi. A sok puhapöcs!
Keményen belenézett a szemembe, aztán az ajtó felé mutatott.
– Látod azt a fekete villanykapcsolót?
Hiába tekergettem a fejem, kerestem a fekete villanykapcsolót, de amerre a Főnök mutatott, csak fehéret láttam.
– Az fehér, nem? – kérdeztem bizonytalanul.
– Fekete, ha mondom! Mindjárt szétverem a pofádat! – üvöltött a Főnök. Fölugrott, megragadta az ingemet, fölrángatott a székről, és az öklét az arcomhoz emelte. Nagyon beszartam, Vali fölsikoltott. Az asztalnál ülők csak némán figyeltek.
– Jó – mondtam nyöszörögve. – Fekete.
A Főnök elengedett. Lihegve visszazuhantam a székre.
– Na, ez az! – mondta elégedett mosollyal, és megpaskolta a vállam. – Úgy feleltél, ahogy vártam. Az intelligens úrifiúk mind így viselkednek. Ezért aztán, ha egy intelligens és egy primitív ember áll egymással szemben, én a pénzemet mindig a primitívre teszem, mert ő fog nyerni. Ha te összeveszel a barátnőddel, nem fogod szájon vágni, mert az apád sem ütötte meg soha az anyádat, és a nagyapád se a nagyanyádat. Pedig lehet, hogy kellett volna. Aki túlságosan intelligens, az mindig veszít. Aki túl primitív, az is. Az nyer, akiben jó arányban keveredik az intelligencia és a primitívség. Na, még egy pohár bort?
– Köszönöm, éppen kérni akartam – mondtam készségesen.
Rázendített a zenekar, mindenki odakapta a fejét. Csokiék játszottak.
– Gyertek, táncoljunk! – mondta Elemér, kicsit már kapatosan, hogy oldja a feszültséget, és mintha engedélyt kérne, a Főnökre nézett. – Mi a nótád? – kérdezte tőlem.
– Természetesen, ami a Főnöké! – mondtam, összekaparva pimaszságom maradék morzsáit.
A Főnök fölvonta a szemöldökét, és bólintott.
Elemér fölrángatta a székről Valit is, mindkettőnket magához ölelt, és elkezdett velünk hármasban táncolni. Kínosan mosolyogva, szerencsétlenül tipegtünk mellette.
– Vedd el feleségül ezt a szép kislányt! – mondta Elemér. – És legyen fiatok! Egymilliót adok nektek, ha fiatok lesz! Vagy tudod, mit? Inkább

ötmilliót adok, ha fiatok lesz! És ha valaki megbassza a barátnődet, esküszöm, elvágom a torkát. Szeretlek benneteket! – mondta könnyes szemmel. – És tudjátok, miért szeretlek benneteket? Mert olyan naivak vagytok!

A nagyapám, Szentágostony Pál sírját körülállta a család és a barátok. Ott állt némán Elza nagyanyám, János, Pali, az apám és az öcsém, Bence. És eljött Isti, Pityu és Dávid is. Mint egy előadás fináléján a szereplők, épp csak meg nem hajolunk, gondoltam, míg a pap beszélt. A pap nagyapám életét igyekezett összefoglalni a búcsúbeszédben, és láthatólag beleizzadt az erőfeszítésbe. Zsebkendővel törölgette gyöngyöző homlokát, és közben történelmi családról beszélt, meghurcoltatásról, a kommunista idők börtönéveiről, keresztényi hitről, ami tartotta benne az erőt, meg a magyarságról, amire ma nagyobb szükség van, mint valaha. A temetődombról, a kőkrisztus mögött, amelynek a fejére a legenda szerint száz éve egy kisfiú maga fonta töviskoszorút rakott, jól látszottak a völgyben az egykori Tövispuszta düledező viskói. A falut ugyan hivatalosan már jó ideje Szentágostonnak hívták, de az egykori cselédsort, ahova a bánya és a környező üzemek bezárása után a munka nélkül maradt, segélyekből tengődő családok költöztek, a falusiak továbbra is Tövispusztaként emlegették, így különböztetve meg a gazdagodó szentágostoni domboldaltól. A szemközti dombtetőn állt egykori kastélyunk, ahol tíz éve már Veres Pityu lakott a családjával. Pityu sikeres gazda lett, övé volt a vidék, amerre a szem ellátott, vagy felesben az ő emberei művelték. Jól forgatta az apja és Dávid pénzét is. Megvásárolta a tönkrement téesztől a kastélyt, helyrehozta, és még tornyokat meg egy új szárnyat is építtetett hozzá, hatalmas terasszal, széles lépcsővel, előtte szökőkúttal, amilyet Németországban látott. Azt tervezte, épít egy wellness centrumot, és akkor az új szárny akár húsz-harminc vendéget is fogadhat. Végre méltó helye lett a rozettás Holbein-szőnyegnek és a Caravaggiónak. A lovagteremben lógtak a falon, fennen hirdetve, hogy Pityu nem valami újgazdag gyüttment, mint a Szentágostonban új villákat építő vállalkozók, hanem régi, keresztény, úri család, a Sárádyk leszármazottja. A kastélyt magas fallal vette körül, hogy ne bámészkodjanak az irigyek, és ne lopják meg a tövispusztaiak. „A tövispusztaiaktól megvéd a fal, csak az APEH-tól nem, sajnos, pedig az még a cigányoknál is nagyobb tolvaj”, mondogatta.

De ezt persze ő maga sem gondolta komolyan. A papot hallgattam, és közben elkalandoztak a gondolataim. Azt néztem, milyen jó totált lehetne készíteni innen föntről úgy, hogy a kép jobb felét kitakarná a félrecsuklott, szomorú istenfej, vagy ha regényt írnék, kezdődhetne a történet a töviskoszorús kőkrisztussal. Hónapok óta filmet forgattam Tövispusztáról, a lassan mindennapossá váló összetűzésekről, a fortyogó gyűlöletről. A tövispusztaiak átjártak Szentágostonba tyúkot, gyümölcsöt, tűzifát lopni, loptak az élelmiszerboltban, de meglopták még a szegény öregasszonyokat is, pedig azok is csak tengődtek a soványka nyugdíjukból. Akinek ez nem tetszett, azt megfenyegették. „Ezek nem ismerik a munkát!”, mondták a szentágostoniak. És ez igaz volt. Húsz éve nem volt már munka a környéken, felnőtt egy generáció, amelyik még sose látta dolgozni a szüleit. Az egyik tövispusztai gyerek, amikor megkérdeztem tőle, hogy mi lesz, ha nagy lesz, azt motyogta, hogy segély. A mindennapos lopások, randalírozások odáig fajultak, hogy a polgármester a Gárda segítségét kérte. A segítőkész csapat, fölül néptáncos, alul rohamrendőr egyenruhában csak végigvonult néhányszor Tövispusztán, és mindjárt rend lett. Nemhiába hálálkodtak nekik a szentágostoniak. „Jellemző, hogy a libsi-bolsik is azonnal megjelentek, hogy tiltakozzanak, mert ezeknek fontosabbak az élősködő cigányok, mint a becsületes magyar ember!”, mondták a gárdisták. Ott üvöltöztek, vitatkoztak egymással a fekete egyenruhások, a támogatóik meg a libsi-bolsik. A kamerámmal ismerős arcokat kerestem a tömegben. Fölfedeztem a gárdisták között Matyit, az ezermestert, néhány jó szándékú barátjával, akiknek nem hagyták, hogy tisztességesek legyenek, és egy pornószínésznőt, aki így akarta visszaszerezni a tisztességét. Ott voltak Hetési és Székely unokái, akik nyilas nagyapjuk igazságát keresték, és néhány falubeli, akik úgy bizonygatták, hogy nem tövispusztaiak, hogy tüntettek ellenük. Aztán a kamera keresőjében föltűnt egy neves újságíró, aki sokáig kereste a helyét a politikai palettán, míg végre megtalálta: korábban az állampárt lapjának buzgó munkatársa volt, később liberális lett, most meg gárdista. Láttam alacsony homlokú, konok arcú férfiakat, akik azért öltöztek egyenruhába, mert megint kimaradtak a történelmi osztozkodásból, és végre megtalálták, kik a bűnösök mindezért, és ott buzdította őket Veres Pityu néhány falubelivel, akik jól jártak az osztozkodással, és most a Gárdától remélték, hogy megvédi munkájuk gyümölcsét. A másik oldalon ott rázta az öklét Veszelka, a volt párttitkár, néhány tucat zaklatott lelkű zsidóval, akik mindenhol nácikat sejtenek, s

egyre gyakrabban találnak is. Ott voltak a régi és az új jogvédők, köztük Kárász Tamás, apám régi ellenzéki barátja, aki most együtt skandálta a rigmusokat néhány öreg rendőrrel, akik a Kádár-korszakban még gumibottal verték őt a tüntetéseken, a Batthyány-szobornál. Az ismert ellenzéki író együtt kiabált egykori besúgójával és egy volt pártmunkással, aki harminc éve még a könyveit tiltotta be, és liberális barátaival, akik közül sokan csak azért jöttek el, mert féltek, ha távol maradnak, kihullanak a baráti körből. És ott volt Temesi bácsi a Várfok utcából. „Eljöttünk a fiúkkal, régi munkásőrök, akik még élünk – mondta nekem a nyolcvanéves öreg. – Csak adna valaki fegyvert, megmutatnánk ezeknek a szaros náci kölyköknek, mi a magyarok istene!” Eszembe jutott, hogy a választások idején megkérdeztem valakitől, miért döntött úgy, hogy arra a pártra szavaz. Mire az illető azt felelte, hogy „mert fezektől csak hányok, azoktól viszont még félek is”. De hogy végül is melyik oldalon állt az illető, arra már nem emlékszem. A tövispusztaiak, akikről a tüntetők közben megfeledkeztek, kicsit megszeppenve, de érdeklődve várták a fejleményeket. Aztán megjelent a rendőrség, gondosan megvárva a pillanatot, amikor már biztos volt, hogy nem lesz baj, és befurakodtak a szembenálló felek közé, nehogy baj legyen. A pap közben már a Bibliából olvasott. Szent Pál intelmét idézte Timotheushoz. „Mert lesz idő, mikor az egészséges tudományt el nem szenvedik, hanem saját kívánságaik szerint gyűjtenek magoknak tanítókat, mert viszket a fülök; és az igazságtól elfordítják az ő fülöket, de a mesékhez odafordulnak.”
Akkor határoztam el, hogy hagyom a francba a dokumentumfilmet. Mese kell ezeknek!

Nagyapámat a vasúti átjáróban ütötte el a vonat esti sétája közben. Sosem derült ki, hogy valóban ez volt-e a sorsa, vagy csak nem akarta megcáfolni Elza nagyanyám megérzését. Apám nagypapa halála után döbbent rá, hogy nem is ismerte az apját. Elza akkor adta oda neki az esszéket, amelyeket nagyapám éveken át éjszakánként írt. Napokig lázasan olvastuk együtt a filozófiáról, tudomány- és kultúrtörténetről, keleti vallásokról, a harmincas évekbeli és napjaink gazdasági világválságáról, a tömeg hatalmáról, az ezotériáról és az emberi viselkedésről szóló írásokat.
– Uramisten! – mondta időnként apám, föltekintve az olvasmányaiból, és hol lángoló arccal, hol sápadtan nézett rám. – Itt éltünk mellette, és nem

tudtuk, ki volt az apám. A te nagyapád.
Én is alig ismertem a nagyszüleimet, pedig mindenki azt mondta, mézszínű hajammal és szürkészöld szememmel szakasztott a nagyanyám vagyok. De Bencével mi már Pesten születtünk, ott is nőttünk fel, és csak nagyobb ünnepeken meg nyáron jöttünk Szentágostonba néhány napra. „Nyári unokáim", mondogatta Elza nagymama, amikor a szüleink nyaranta „lehajtottak legelni", hogy aztán Bencével lebarnulva és meghízva térjünk haza. Nagyapám halála ébresztett rá engem is, hogy nagyanyámat is elveszíthetem, még mielőtt megismerhetném, és az utóbbi időben egyre többet beszélgettünk.
– Nagymama, te érted ezeket az embereket? – kérdeztem őt a gárdatüntetés után is.
– Biztos jót akarnak, csak zsinóron rángatják őket a sérelmeik és a félelmeik, mint a marionettfigurákat a bábosok. És amíg a múlt irányítja őket, addig ez lesz a jövőjük is. Meg sajnos a tiétek, fiataloké is, akik azt hiszitek, hogy nincs közötök a múlthoz – felelte nagymama.

Apám sokáig kérlelte az anyját, engedje meg, hogy nagypapa kéziratát odaadja a kiadónak.
– Nem fogják érteni – mondta Elza nagymama száraz hangon. – Életében sem értették, halálában sem fogják. Hiába idézgetik majd.
Apám könyörgésére aztán végül mégiscsak hozzájárult, hogy kiadják az írásokat. A tövispusztai remete könyve néhány hónap alatt országos szenzáció lett, Szentágoston pedig zarándokhely. Jöttek az egyetemisták, a politikától megcsömörlött értelmiségiek, a nőiségükben megbántott lányok és asszonyok, meg az átszellemült arcú ezoterikusok. A kastély új szárnyában szálltak meg, Szentágostony Pál írásait idézték és magyarázták egymásnak, a jacuzziban meditáltak, és kis csoportokban, törökülésben, lehunyt szemmel, összeszorított mutató- és hüvelykujjal mantráztak a kertben. Pityu szívesen mesélt a csoportokba verődött rajongóknak arról, hogy a mester milyen nagyszerű ember volt, hogy izzott körülötte a levegő, mindenkit föltöltött energiával, szinte vakított az aurája, és aki kezet fogott vele, az különös, meleg áramütést érzett. Még kis, bekeretezett képeket is árult nagyapámról, amelyekért szabályos közelharc folyt a megvilágosodás és a szeretet ösvényét taposó rajongók között. Egy kopasz, kigyúrt, a nyakában OM-jelet viselő rajongó szabályosan lefejelt az utolsó képért egy

másik elszánt ezoterikust. Apám nyitott sportkocsit vett a könyvek honoráriumából, és baseballsapkában, napszemüvegben száguldozott a barátnőjével Budapest és Szentágoston között. Még Pusztai Péter is eljött New Yorkból, aki közben vallásos zsidó lett, visszavette a Goldstein nevet, és mélyen lenézte apját, amiért az gyáván elfordult az ősi vallástól. Azt mondta, hogy Pál könyveiből jobban megértette a Kabbalát, a zsidó misztikát is. Eljött Pusztai Kati és a férje, Gyuri is, a négy gyerekkel, valamennyien indiai gézruhában, és Pityu ötletére biopiacot szerveztek a kastély mellett.

Gyerekkorom óta éreztem, hogy a nagybátyám, dr. Szentágostony János titkot rejteget, de képtelen voltam rájönni, mi lehet az. Amióta elhatároztam, hogy megpróbálom összerakni a kusza tövispusztai történeteket, sokat beszélgettem Jánossal is. Szórakoztattak a cinikus történetei, de amikor egyszer már nagyon fennhéjázva röhögtem a múlton, figyelmeztetett: – Ne hidd ám, hogy ti ártatlanok vagytok! Csak fiatalok. Még a bűnbeesés előtt!
És a gyűjteményére, a betegeitől kapott ajándéktárgyakra mutatott.
– Na, sikerült már megfejtened, mi lehet az emberek fejében, nagyokos? – kérdezte. – Te is tudod, hogy a tárgyak néha többet mondanak a szavaknál.
Volt ott fogfájós porcelánkutya, szentkép, egy rémes festmény, ami Jánost ábrázolta fehér köpenyben, sztetoszkóppal a nyakában, konyhai bölcsességet hirdető hímzett falvédő, vörös, szív alakú bögre, kitömött sündisznó és még egy narancssárga, felfújható Buddha is.
– Ez különösen praktikus – mondta az utóbbiról János –, hit, bölcsesség és megbocsátás egyben. Igaz, belül üres, mint az életben, viszont könnyen szállítható.

János gyűjteményétől kaptam kedvet, hogy történeteken kívül tárgyakat, megsárgult dokumentumokat, régi újságokat, kávéfoltos leveleket is gyűjtögessek. Elkunyeráltam apámtól dédanyám naplóját meg egy koronás ezüstkanalat, Veresétől megkaptam a tulipános ládát, aminek a fedelére egykor szerencsés Gizi írogatta a legfontosabb családi eseményeket, hozzám vándorolt a Krisztus-kép, és vásároltam a helyi ócskapiacon egy

hanukkai gyertyatartót is, amiről azt állították, hogy a Goldstein vagy a Steiner családé volt, hátha a régi tárgyak szaga visszaidézi a múltat.

János a maga ironikus módján sokat mesélt a Szentágostony családról, dédszüleimről, nagyapámról, nagyanyámról és apámról, Verésékről és Goldsteinékről, de nem hitt abban, hogy az anekdoták valaha történetté állhatnak össze.
– Hogy lehetne az egymás mellé rakott élethazugságokból igazság? – csóválta a fejét. – Ez egy olyan puzzle, amit több dobozból válogattak, és ráadásul hiányos is, mert minden olyan darabkát, ami szégyenteljes volt, kivetett magából a gyógyító emlékezet. Az emberek többsége öntudatlanul sodródik a történelemmel, engem ettől megkímélt a cinizmusom. Mindig szerettem volna fölülről szemlélni a dolgokat, mint Pál, de én csak kívülálló lettem. Pedig, ha írni akarsz, valahogy úgy kellene tenned, mint a nagyapád; az Isten lába alatt kucorogva, egyszerre kívülről és belülről nézni a világot, és kisöpörni az agyadból az összes rendőrt, akiket a különféle rendszerek beleültettek, hogy ellenőrizzék a gondolatainkat. De lehet, hogy ami igazán fontos az életben, azt akkor sem tudod megírni. Ki lehet találni pofás történeteket, rafinált elbeszélő technikákat és nyelvi leleményeket, de azt, ami igazán fontos, nem tudod elmesélni, mert amint kimondod, félreértik, vagy szirupos közhely lesz belőle. Ahogy a nagyapád kedvenc zen buddhista idézete tartja: aki tudja, nem beszél, aki beszél, nem tudja.
– Neked mi az igazán fontos, János? – kérdeztem.
János hosszan gondolkodott. Látszott rajta, töpreng, elmondja-e. Aztán nehézkesen, szó nélkül felállt, és elindult kifelé a házból. Az ajtóból visszafordult, és intett, hogy kövessem. Beültünk János öreg autójába. Végighajtottunk a falun, fel a szerpentinen a szentágostoni domboldalra, aztán befordultunk egy kertbe. A magasból látszott egész Szentágoston, a szőlők, a távolban még a keszői tavak is. A kertben virágoztak a cseresznyefák. János egész úton nem szólt egy szót sem. Kiszállt az autóból, becsapta az ajtót, hátra sem nézett, csak a másik ajtó csapódásából érzékelte, hogy követem. A zajra a házból egy harminc év körüli, kövér, Down-kóros nő lépett ki furcsa, lefittyedt mosollyal az ajkán. Ferde vágású, bedagadt szemével félénken hunyorgott a fényben, és kézfejével megtörölte nedves orrát. Oda akart kacsázni Jánoshoz, de amikor meglátott engem, megszeppent, és visszahúzódott az ajtófélfához.

– Ő Dóri, a kislányom – mondta János.
Tágra meredt szemmel, bambán néztem hol Jánosra, hol a nőre.
– Kérdezted, mi a fontos nekem. Nos, ő a fontos: Dóri. Szerelemgyerek! Mondják, azok jól sikerülnek- tette hozzá egy félmosollyal. Odament a lányához, megölelte, megpuszilta az arcát, és megsimogatta a fejét.
– Ő Marci, az unokatestvéred.
Dóri félrehajtotta a fejét, és úgy vizsgált. Próbáltam leküzdeni a viszolygásomat, de láttam rajta, észreveszi, akárhogy igyekszem palástolni.
– Szia, Dóri – mondtam zavartan.
– Dóri nem beszél, de mindent ért – mondta János. – És ő még tud szeretni.
A házból kijött egy szelíd arcú, kontyos asszony, Dóri édesanyja, és próbált beinvitálni minket, de János kedvesen elutasította a meghívást.
– Csak erre jártunk, és beugrottunk egy puszira – mondta. – Na, megyünk is, kislányom – fordult a lányához, még egyszer megölelte, és visszaültünk az autóba. Ahogy a visszapillantó tükörből hátranéztem, láttam, hogy Dóri hosszan, kérdőn néz utánunk.
– Dóri anyja futó kapcsolatom volt, aztán kiderült, hogy terhes, sőt az is, hogy a gyerek Down-kóros lesz – mondta János, ahogy a szerpentinen kanyarogtunk lefelé. – Könyörögtem, vetesse el, de ő azt felelte, ez az utolsó esélye, hogy gyereke legyen. Kimondani is szégyellem, de imádkoztam, bárcsak meghalna a gyerek még az anyja hasában. Megszületett, és hónapokig csak bambán bámult a semmibe. Feküdt az ágyában, evett, aludt, kakált, én meg azt hittem, belehalok a bánatba és a szégyenbe. Dóri másfél éves lehetett, a szőnyegen feküdt, és bámult maga elé. Próbáltam magamra vonni a figyelmét, szólongattam, tapsoltam, kiabáltam, de rám se hederített. Képtelenség, hogy ne tudjak szót érteni a saját gyerekemmel, mondtam magamnak. Lefeküdtem mellé a szőnyegre, és próbáltam rájönni, mit néz. Akkor vettem észre, hogy a fény, ahogy laposan besüt az ablakon, megcsillan a szőnyeg bolyhain. Dóri azt nézte, hogy milyen selymesen, gyönyörűen fénylik az aranysárga napfény a vöröses gyapjúszálakon. Így feküdtünk egymás mellett, és néztük együtt a fénysugarat. Aztán egyszer csak Dóri rám nézett, és elkezdett vizsgálni. Nyilván azt nézte, ki ez a bolond, aki a földön fekve a szőnyeget bámulja. Tudod, mindenkit meg lehet érteni, csak oda kell feküdni mellé a szőnyegre. Dórinak rossz a szíve. Hamarosan meg fog halni. Most fogja elvenni tőlem az Isten, amikor végre megértettem, milyen fontos nekem. Ez a büntetésem. Amikor ott a kertben azt mondtam neked, hogy Dóri mindent

ért, arra gondoltam, hogy mindent, ami fontos az életben. Mindent, ami majd a te könyvedből is kimarad, mert nem tudjuk elmondani. És mindig másról beszélünk.

– vége –

Tartalom

Table of Contents